ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

Editura
științifică și enciclopedică

Scanned with OKEN Scanner

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

de

Mioara Avram
Vladimir Drimba
Ion Gheție
Valeria Guțu Romalo
Iorgu Iordan
Bela Kelemen
Ruth Kisch
Liana Lupaș
Marius Sala
Luiza Seche
Mircea Seche
Flora Șuteu
Emil Vrabie
Lucia Wald

Coordonator: acad. Iorgu Iordan

EDITURA
ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ
București, 1978

Scanned with OKEN Scanner

CUVÎNT ÎNAINTE

Interesul românilor pentru limba lor maternă are o vechime destul de mare. Înainte de a şi-l manifesta ştiinţific, ei l-au simţit intuitiv, în sensul că îşi dădeau seama de importanţa pe care o avea în viaţa lor spirituală această creaţie nepieritoare a generaţiilor perindate de-a lungul secolelor. Date fiind condiţiile de ordin politic în care trăiau, ei au simţit că ceea ce-i uneşte dincolo şi pe deasupra de graniţe impuse de împrejurările istorice este limba, aceeaşi de la început în cele trei provincii ale lor.

Odată cu iniţierea unora dintre ei, deocamdată extrem de puţini, în cunoaşterea limbii latine, acest interes a căpătat forme ştiinţifice, e adevărat, modeste, dar reale şi incontestabile. Cronicarii secolului al XVII-lea afirmă, cum ştim, înrudirea românei cu latina, mai exact spus, originea uneia din cealaltă. În a doua jumătate a secolului următor, conştiinţa acestei origini devine foarte vie şi capătă o bază solidă, datorită pregătirii serioase, am spune de specialitate, a conducătorilor Şcolii ardelene. La aceştia, interesul ştiinţific pentru limba maternă se îmbină cu cel politic, de ordin naţional, în parte şi social, care predomină asupra celuilalt, cum nici nu se putea altfel în condiţiile date. Apariţia, în 1780, a Gramaticii lui Micu şi Şincai trebuie considerată drept începutul unei activităţi care va continua, dezvoltîndu-se în toate direcţiile, pînă în zilele noastre, cu consecinţe care sînt prezentate concret în această carte. Importanţa lucrării celor doi ardeleni depăşeşte (şi, peste cîteva decenii de la publicarea ei, a depăşit realmente) graniţele româneşti, pentru a căpăta aspectul unui eveniment ştiinţific european, fie şi modest. După o jumătate de veac de la apariţie, această Gramatică, împreună cu Dicţionarul de la Buda, avea să-l îndreptăţească pe Friedrich Diez să pună româna, în operele sale care creează lingvistica romanică, alături de celelalte limbi romanice şi să-i dea astfel un certificat ştiinţific de romanitate, valabil pentru toţi oamenii de bună credinţă, specialişti sau nu în probleme de lingvistică.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, interesul pentru studiul limbii naţionale a sporit considerabil. Ideea, mai mult presimţită, că orice limbă este nu numai purtătoare, ci şi creatoare de cultură, a însufleţit pe toţi luptătorii pentru răspîndirea în cercuri tot mai largi a cunoştinţelor de toate felurile şi din toate domeniile. Nu este întîmplător faptul că Eliade publică destul de timpuriu o Gramatică şi că Asachi, fără a proceda exact la fel, se osteneşte să răspîndească cultura

Scanned with OKEN Scanner

tot cu ajutorul limbii. Şcoala critică moldovenească, în frunte cu Alecu Russo, ca teoretician, şi cu Alecsandri, ca realizator, prin opere literare, al teoriei, luptă pentru păstrarea caracterului naţional, de fapt, am spune popular, în sens înalt, al limbii noastre, atrăgînd atenţia asupra primejdiei de a înstrăina masele de vorbitori fără instrucţiune de pătura cultă, foarte subţire, şi, deci, de a şubrezi, dacă nu chiar de a rupe, unitatea necesară îndeplinirii idealurilor politice şi sociale paşoptiste.

După Unirea Principatelor au luat fiinţă cele două universităţi şi viitoarea Academie Română, toate trei, dar mai ales aceasta, cu misiuni şi în probleme de limbă. A doua jumătate a secolului trecut a fost dominată, în bună parte, de discuţii, mai toate rodnice, în legătură cu Gramatica şi Dicţionarul, operele de bază, la început singurele, ale instituţiei academice, precum şi cu ortografia, care, aşa cum putea fi (şi chiar a fost) concepută, însemna nu numai aspectul grafic al limbii, ci şi, în mare măsură, ceea ce am putea numi conţinutul ei. La preocupările lingvistice ale Academiei s-au adăugat, continuînd pe cele anterioare, studiile întreprinse de specialişti, din ce în ce mai numeroase şi mai valoroase. Transformarea ei, după Eliberare, în Academia Republicii Populare, a fost marcată, fapt semnificativ, prin crearea unor institute de cercetări lingvistice, cel din Bucureşti fiind printre primele unităţi ştiinţifice ale ei.

Cele spuse pînă aici explică şi totodată justifică apariţia unei lucrări speciale, menită să prezinte unui public larg activitatea desfăşurată, timp de două secole, de către români pentru cunoaşterea ştiinţifică a limbii lor materne şi, prin aceasta, să ridice un modest monument celei mai trainice creaţii a poporului nostru.

Prezenta lucrare seamănă, în multe privinţe, cu volumul *Lingvistica*, Bucureşti, 1975, apărut în colecţia „Istoria ştiinţelor în România", iniţiată şi patronată de Academia R.S.R. Prin temă, asemănarea merge pînă la identitate : amîndouă înfăţişează, istoric, activitatea desfăşurată de lingviştii noştri în domeniul acestei discipline pe care o numim, de obicei, lingvistică (în sens strict). Şi capitolele ambelor lucrări sînt foarte asemănătoare, atît prin conţinutul, cît şi prin autorii lor. Asemănarea nu este însă nici pe departe totală. În primul rînd, noua istorie a lingvisticii româneşti conţine o serie de capitole absente în predecesoarea ei. Cele mai multe au autori diferiţi de cei existenţi în prima versiune, mai cu seamă pentru perioada 1944—1970. Nu cred necesar să le dau numele, căci cititorii le vor vedea ei înşişi, mai întîi la tabla de materii, dar ţin să precizez că toţi se ocupă de specialităţile pe care le cultivă cu predilecţie, ceea ce garantează, în general, seriozitatea prezentării şi a aprecierilor critice pe care le face fiecare în parte. Un capitol cu totul nou, întrucît conţinutul lui nu se acoperă în nici un fel, fie şi foarte parţial, cu vreunul dintre cele vechi, studiază perioada 1971—1975. Apariţia lui se impunea din capul locului, înaintea tuturor celorlalte, întrucît, cum se ştie, versiunea „academică" se opreşte la anul 1970. O poziţie asemănătoare, sub toate aspectele, are cel intitulat „Addenda", care înfăţişează activitatea lingviştilor români trăitori peste graniţele ţării. În versiunea din 1975, aceştia lipsesc. Ea a apărut — trebuie repetat, pentru necesitatea discuţiei — în colecţia „Istoria ştiinţelor în R o m â n i a". Versiunea actuală este o istorie a

lingvisticii românești și, ca atare, ea nu putea neglija contribuția lor la dezvoltarea acestei discipline, naționale prin excelență. Cititorul atent va constata ușor că în ciuda unor greutăți (mă gîndesc, înainte de toate la bibliografie), ei și-au continuat preocupările de specialitate, dîndu-le, după puteri, formă concretă prin publicarea produsului muncii lor.

În sfîrșit, în continuarea explicației date extinderii acestei versiuni, care merge pînă la dublu în comparație cu cea anterioară, trebuie spus că absolut toate capitolele ei au căpătat, în proporții diferite de la unul la altul, o amploare, care, în total, reprezintă circa 40—50%.

Cu aceste modificări, numeroase și importante, istoria lingvisticii românești în noua ei formă însemnează, incontestabil, un progres simțitor în cunoașterea unei discipline care a stat, timp de două secole, pe primul plan al preocupărilor noastre ca popor, și nu numai prin reprezentanții autorizați (în sensul de specialiști în materie) ai lui. Sper că va trezi un interes mai mare decît predecesoarea ei, care, pe cît știu, a fost recenzată numai de doi confrați (v. „Studii și cercetări lingvistice", XXVI, 1975, 6, p. 617—618 și „Limbă și literatură", 1976, 1, p. 220—223). Din păcate, recenzenții în cauză au reținut mai mult fapte și idei de amănunt, apreciate și acestea dintr-un punct de vedere mai mult ori mai puțin pur personal. Credeam și continuu să cred că ostenelile colectivului nostru meritau o recunoaștere pe măsura nu numai a bunei intenții care i-a animat, ci și a rezultatelor dobîndite într-o materie dificilă prin însăși natura ei. La prima recenzie, aproape în întregime negativă, am răspuns eu, coordantorul lucrării, în aceeași revistă (SCL XXVII, 1976, 3, p. 311—312).

Spre a ușura cititorilor înțelegerea justă a lucrării noastre, sub toate aspectele ei, cred necesar să arăt după ce criterii ne-am condus în prezentarea și aprecierea activității desfășurate de lingviștii români de-a lungul timpului. Mai întîi, ceva despre bibliografie. Oricît de bogată pare a fi, și de fapt chiar este — uneori poate da impresia că e încărcată — ea nu trebuie considerată ca exhaustivă. Uneori n-a fost posibil să dăm absolut tot ce s-a scris în aproape două secole, iar alteori am crezut că trebuie să renunțăm la înregistrarea tuturor contribuțiilor. Selectarea bibliografiei s-a întemeiat pe următoarele criterii. În primul rînd, calitatea studiilor, privită sub raportul concepției, al metodei și al rezultatelor obținute. A urmat apoi importanța temei tratate sau, în ipoteza că s-a reluat o problemă deja cercetată, importanța inovației aduse de noul cercetător la rezolvarea ei. N-am făcut nici o deosebire, la înregistrarea și aprecierea lucrărilor, între lingviștii cu experiență (sau, cum se mai spune, consacrați) și tinerii de toate categoriile. Cele două criterii amintite au funcționat, sper, cu aceeași obiectivitate din partea noastră, în ambele cazuri. O ultimă precizare cu privire la capitolele despre contribuțiile în domeniul limbilor străine. Date fiind tradiția mai puțin veche și, consecință oarecum logică, modestia, cel puțin cantitativă, a cercetărilor respective, am socotit just să le dăm o extindere mai mare.

O explicație specială este necesară pentru înțelegerea justă a amplorii acordate lingvisticii noastre de după Eliberare. Bibliografia dată este foarte bogată și de aceea mult mai puțin selectivă decît în

celelalte capitole. Am crezut că trebuie să procedăm astfel din mai multe motive. Primul, de natură strict obiectivă, este cantitatea însăşi a contribuţiilor de tot felul. Nu puteam lăsa nemenţionate o parte din ele, nici oarecum teoretic vorbind, nici conducîndu-ne după criterii selective. Cînd avem a face cu lucrări care aparţin trecutului, sînt posibile, graţie tocmai distanţării în timp, fără riscul de a greşi, judecăţi de valoare. Faptele care se petrec sub ochii noştri se pretează mult mai greu la aprecieri corecte din acest punct de vedere. Alt motiv, tot obiectiv, care, în realitate, explică marea bogăţie bibliografică, este diversificarea, inexistentă în aşa măsură mai înainte, a domeniilor cercetate, precum şi a concepţiilor şi metodelor folosite în studierea faptelor. În sfîrşit, ne-am gîndit că ajutăm la desfăşurarea în bune condiţii a cercetării punînd la dispoziţia lingviştilor (nu numai români, deşi pe aceştia îi avem mai ales în vedere) o bibliografie cît mai bogată. Pentru perioada cea mai recentă nu există acest mijloc, indispensabil, de informare.

În încheiere, mulţumesc, foarte călduros, Editurii ştiinţifice şi enciclopedice pentru acceptarea ofertei noastre, ca şi pentru înţelegerea arătată în legătură cu propunerile de îmbunătăţire continuă, adică de amplificare a textului, pe care i le-am sugerat şi care au fost acceptate toate. Aceleaşi mulţumiri le adresez tov. Doina Martin, care a rezolvat cu competenţă problemele puse de redactarea cărţii.

9 oct. 1976

IORGU IORDAN

Scanned with OKEN Scanner

ABREVIERI

ACIH II	= *Actas del Segundo Congreso Internacional de Hispanistas*, Nijmegen, 1967.
ACIH III	= *Actas del Tercer Congreso Internacional de Hispanistas*, México, 1970.
ACIL X	= *Actes du Xe Congrès international des linguistes. Bucarest, 28 août-2 septembre 1967*, Bucureşti, 1 (1969), 2, 3, 4 (1970).
ACILFR X	= *Xe Congrès international de linguistique et philologie romanes, Actes* I—III, Paris, 1965.
ACILFR XI	= *XI Congresa internacional de lingüística y filología románicas. Actas* I—IV, Madrid, 1968.
ACILFR XII	= *Actele celui de al XII-lea Congres internaţional de lingvistică şi filologie romanică*, I—II, Bucureşti, 1970, 1971.
ACILFR XIII	= *Actes du XIIIe Congrès international de linguistique et philologie romanes*, Québec.
ACILR VIII	= *VIII Congresso internazionale di studi romanzi*, Florenţa, 1959.
ACILR IX	= *IX Congresso internacional de linguística românica. Actas* I—III, Lisabona, 1961—1962.
Actes XII Eirene	= *Actes de la XIIe Conférence internationale d'études classiques — Eirene — Cluj-Napoca, 2—7 octobre 1972*, Bucureşti, 1975.
AF	= „Anuar de filologie", Iaşi.
AdL	= „Anuario de Letras", Mexic.
AnL	= „Anuarul de lingvistică şi istorie literară", Iaşi.
AO	= „Archiv Orientalní", Praga.
AOH	= „Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae", Budapesta.
Arh I	= „Arhiva. Organul Societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi", Iaşi.
AUB	= „Analele Universităţii Bucureşti [pînă în 1955 : „Revista Universităţii „C. I. Parhon"], Seria ştiinţe sociale, Filologie, Bucureşti.
AUBLC	= „Analele Universităţii Bucureşti, Limbi clasice", Bucureşti.
AUBLCO	= „Analele Universităţii Bucureşti. Limbi clasice şi orientale", Bucureşti.
AUBLG	= „Analele Universităţii Bucureşti. Limbi germanice", Bucureşti.
AUBLLR	= „Analele Universităţii Bucureşti. Limba şi literatura română", Bucureşti.
AUBLR	= „Analele Universităţii Bucureşti. Limbi romanice", Bucureşti.
AUBLS	= „Analele Universităţii Bucureşti. Limbi slave", Bucureşti.

Scanned with OKEN Scanner

AUI = „Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza", serie nouă, Secţiunea III (ştiinţe sociale), Filologie (Lingvistică), Iaşi.

AUT = „Analele Universităţii din Timişoara", Seria ştiinţe sociale, Timişoara.

BALM = „Bolletino dell'Atlante Linguistico Mediterraneo", Veneţia.

BF = Boletim de Filologia", Lisabona.

BFCh = „Boletín de Filología", Santiago de Chile.

BL = „Bulletin linguistique", Bucureşti.

BRPh = „Beiträge zur romanische Philologie", Berlin.

BSRLR = „Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane" (SRLR)", Bucureşti.

BŞt = „Buletin ştiinţific". Academia Republicii Populare Române. Secţiunea de ştiinţa limbii, literatură şi artă, Bucureşti.

BUBB = „Buletinul Universităţilor „V. Babeş" şi „Bolyai" Cluj", Seria ştiinţelor sociale, Cluj.

Budai Deleanu, *Scrieri lingv.* = I. Budai Deleanu, *Scrieri lingvistice,* text stabilit şi glosar de Mirela Teodorescu, introducere şi note de Ion Gheţie, Bucureşti, 1970.

Bulgăr, *Probl. lb. lit.* = Gh. Bulgăr, *Problemele limbii literare în concepţia scriitorilor români,* Bucureşti, 1966.

Cipariu, *Principia* = T. Cipariu, *Principia de limba şi de scriptura,* ed. II, Blaj, 1866.

CILL = *Contribuţii la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea,* Bucureşti.

CL = „Cercetări de lingvistică", Cluj.

CLit = „Convorbiri literare", Iaşi.

CLTA = „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", Bucureşti.

CO = *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VIe Congrès international des sciences onomastiques à Munich du 24 au 28 août 1958,* Bucureşti, 1958.

CSt = *Culegere de studii.* Institutul pedagogic de limbă şi literatură rusă „Maxim Gorki", Bucureşti.

Dacor. = „Dacoromania", München.

DR = „Dacoromania", Cluj.

ELS = *Elemente de lingvistică structurală,* Bucureşti, 1967.

FD = *Fonetică şi dialectologie,* Bucureşti.

FM = „Le français moderne", Paris.

FVL = „Forschungen zur Volks- und Landeskunde", Sibiu.

Gheţie, *Opera lingv.* = I. Gheţie, *Opera lingvistică a lui Ion Budai-Deleanu,* Bucureşti, 1966.

Graur-Wald, *Scurtă ist. lingv.*[2] = Al. Graur-L. Wald, *Scurtă istorie a lingvisticii,* ed. II, Bucureşti, 1965.

Grecu, *Studii ist. lingv. rom.* = Victor V. Grecu, *Studii de istorie a lingvisticii româneşti,* Bucureşti, 1971.

GS = „Grai şi suflet", Bucureşti.

Ionaşcu, *Gram. rom.* = Romulus Ionaşcu, *Gramatici români. Tractat istoric. Despre evoluţiunea studiului gramaticei române de la 1757 pînă astăzi,* Iaşi, 1914.

Ionaşcu, *Sist. ortogr.*[2] = Romulus Ionaşcu, *Sistemele ortografice cu litere chirilice şi latine în scrierea limbii române, de...,* ed. II, Bucureşti, 1894.

Iordan, *Lingv. rom.* = Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluţie, Curente, Metode,* Bucureşti, 1962.

Iordan, LRC[2] = Iorgu Iorlan, *Limba română contemporană,* ed. II, Bucureşti, 1956.

Scanned with OKEN Scanner

Iordan, *Scurt. ist. gram.*	= Iorgu Iordan, *Scurt istoric al principalelor lucrări de gramatică românească*, în LL II, 1956, p. 178—182.
Kurier	= „Kurier der Rumänischenstudenten Bochum".
Lang. litt.	= „Langue et littérature", Bucureşti.
LB	= „Linguistique balkanique", Sofia.
LL	= „Limbă şi literatură", Bucureşti.
LMŞ	= *Limbile moderne în şcoală*, Bucureşti.
LR	= „Limba română", Bucureşti.
Lucr. Şt. Oradea	= *Lucrări ştiinţifice. Filologie*, Oradea.
Macrea, *Lingv. fil. rom.*	= D. Macrea, *Lingvişti şi filologi români*, Bucureşti, 1959.
Macrea, *Studii ist. lb.*	= D. Macrea, *Studii de istorie a limbii şi a lingvisticii române*, Bucureşti, 1965.
Mélanges Oslo	= *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo du 5 au 9 août 1957*, Bucureşti, 1957.
Mélanges Roques	= *Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à Mario Roques* I—IV, Paris, 1950.
Mihăilă, *Studii lex.*	= G. Mihăilă, *Studii de lexicologie şi istorie a lingvisticii româneşti*, Bucureşti, 1973.
MIO	= „Mitteilungen des Instituts für Orientforschung", Berlin.
MO	= „Mitropolia Olteniei", Rîmnicu Vîlcea.
MTANyIr	= „A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv-és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei", Budapesta.
NL	= „Neue Literatur", Bucureşti.
NyIrK	= Nyelv-és irodalomtudományi közlemények", Cluj.
Omagiu Iordan	= *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Bucureşti, 1958.
Omagiu Rosetti	= *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, Bucureşti, 1965.
PLG	= *Probleme de lingvistică generală*, Bucureşti.
Popovici, *Litt. roum.*	= D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945.
Probl. log.	= „Probleme de logică", Bucureşti.
Puşcariu, *Cerc. studii*	= S. Puşcariu, *Cercetări şi studii*, ediţie îngrijită de Ilie Dan, Bucureşti, 1974.
RBF	= „Revista Brasileira de Filologia", Rio de Janeiro.
RECAP	= *The Romanian-English Contrastive Analysis Project*, Bucureşti.
Recueil Lisbonne	= *Recueil d'études romanes publié á l'occasion du IXe Congrès international de linguistique romane à Lisbonne du 31 mars au 3 avril*, Bucureşti, 1959.
REF	= „Revista de etnografie şi folclor", Bucureşti.
REIE	= „Revue des études indo-européennes", Cernăuţi.
RER	= „Revue des études roumaines", Paris.
RESEE	= „Revue des études sud-est européennes", Bucureşti.
RF	= „Revista de filozofie", Bucureşti.
RFRG	= „Revista de filologie romanică şi germanică", Bucureşti.
RIO	= „Revue internationale d'onomastique", Paris.
RLB	= *Recueil linguistique de Bratislave*, Bratislava.
RLiR	= „Revue de linguistique romane", Paris.
RO	= „Rocznik Orientalistykczny", Varşovia.
Rosetti, Cazacu, Onu, *Ist. lb. rom. lit.*[2]	= Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, ed. II, vol. I, Bucureşti, 1971.
RPF	= „Revista Portuguesa de Filologia", Lisabona.

Scanned with OKEN Scanner

RPS	= *Recherches sur la philosophie des sciences*, Bucureşti, 1971.
RPsih.	= „Revista de psihologie", Bucureşti.
RR	= „Revue romane", Copenhaga.
R(R)L	= „Revue (roumaine) de linguistique", Bucureşti.
RS	= „Romanoslavica", Bucureşti.
RSS	= „Revue des sciences sociales", Bucureşti.
RUB	= vezi AUB.
SAO	= „Studia et acta orientalia", Bucureşti.
SCB	= „Studii şi cercetări de bibliologie", Bucureşti.
SCIV	= „Studii şi cercetări de istorie veche", Bucureşti.
SCL	= „Studii şi cercetări lingvistice", Bucureşti.
SCMat	= „Studii şi cercetări matematice", Bucureşti.
SCŞtC	= „Studii şi cercetări ştiinţifice". Seria ştiinţe sociale, Cluj.
SCŞtI	= „Studii şi cercetări ştiinţifice". Filologie, Iaşi.
Seche, *Schiţă lex.*	= M. Seche, *Schiţă de istorie a lexicografiei române*. I. *De la origine pînă la 1880*. II. *De la 1880 pînă astăzi*, Bucureşti, 1966, 1969.
SG	= *Studii de gramatică*, Bucureşti.
SL	= *Sistemele limbii*, Bucureşti, 1970.
SLLF	= *Studii de limbă literară şi filologie*. Bucureşti.
SlR	= „The Slavonic and East European Review", Londra.
SMFC	= *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, Bucureşti.
SMO	= *Studii şi materiale de onomastică*, Cluj, 1969.
SPS	= *Studii de poetică şi stilistică*, Bucureşti, 1967.
ST	= „Studii teologice", Bucureşti.
StCl	= „Studii clasice", Bucureşti.
StCom	= „Studii şi comunicări", Piteşti.
StL	= *Studii de lexicologie*, Cluj, 1965.
StLi	= „Studia linguistica", Lund.
StSl	= *Studii de slavistică*, Bucureşti.
StUBB	= „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", Series Philologica", Cluj.
Şăineanu, *Ist. fil. rom.*[2]	= Lazăr Şăineanu, *Istoria filologiei române, cu o privire retrospectivă asupra ultimelor decenii (1870—1895). Studii critice*, ed. II, Bucureşti, 1895.
To Honor R. Jakobson	= *To Honor Roman Jakobson*, Haga, 1967.
TraLiLi	= „Travaux de linguistique et de littérature", Strasbourg.
Trudy XXV-ogo Mežd. Kongr. Vost.	= *Trudy dvadcat' pjatogo Meždunarodnogo Kongressa Vostokovedov (Moskva. 9—16 avgusta 1960)* III, Moscova, 1963.
UAJb	= „Ural-Altaische Jahrbücher", Hamburg.
Varlaam-Sadoveanu	= *De la Varlaam la Sadoveanu. Studii despre limba şi stilul scriitorilor*, Bucureşti, 1958.
WJb	= „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänische Seminar zu Leipzig)", Leipzig.
ZBa	= „Zeitschrift für Balkanologie", Wiesbaden.
ZfMaf	= „Zeitschrift für Mundartforschung", Wiesbaden.
ZRPh	= „Zeitschrift für romanische Philologie", Halle-Tübingen.

Scanned with OKEN Scanner

I. ÎNCEPUTURILE LINGVISTICII ROMÂNEȘTI (— 1780)

Despre o activitate lingvistică românească, într-un sens fie și mult mai larg decît cel pe care sîntem obișnuiți a-l acorda acestui termen în zilele noastre, nu poate fi vorba înaintea celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea. Ceea ce nu înseamnă, firește, că anumite preocupări izolate sau chiar lucrări referitoare la limba română n-au existat încă înaintea acestei date.

Ca și în cazul altor culturi, interesul pentru problemele de limbă se manifestă la români prin dorința de a descoperi originea propriului idiom matern. S-a arătat în mai multe rînduri că românii au avut încă din evul mediu conștiința că limba lor descinde din latină. Din multele mărturii citate în acest sens, ni se par demne de reținut relatările istoricului italian Flavio Biondo. Într-o însemnare de pe la mijlocul secolului al XV-lea (1453), acesta declară că a stat de vorbă mai de mult cu românii catolici din regiunea Daciei ripensis (adică din Banat), cu prilejul pelerinajului anual pe care aceștia îl făceau la Roma. Pelerinii erau mîndri de originea lor romană, pe care o lăsau să se vadă din vorbirea lor [1].

Unele probe, indirecte, ale conștiinței originii latine a limbii române le găsim după un secol și mai bine la aceiași români bănățeni, de astă dată la acei dintre ei care îmbrățișaseră religia calvină. Pe la 1570 a apărut, probabil la Cluj, *Cartea de cîntece,* scrisă românește cu litere latine și ortografie maghiară și datorată românilor din Banat-Hunedoara. Deși în cuprinsul cărții se aplică, în regulă generală, ortografia maghiară, există o serie de cuvinte a căror grafie ne arată că autorii ei au avut înaintea ochilor etimoanele latinești corespunzătoare, stabilind, așadar, în prealabil, o relație de ordin etimologic între termenii în discuție : *campuluj* (= cîmpului), *hommul* (= omul) *sze laudem* (= să lăudăm), *mane* (= mînă), *pane* (= pîine), *peccate* (= păcate), *planczem* (= plîngem), *szuffletul* (= sufletul). (De notat că în ortografia curentă a textului *c* e redat prin *k*, *î(n)* prin *e(n)*, iar *ă* prin *e* ; de ex. : *szaka* = seaca,

[1] „...Et qui e regione Danubii item adiacent Ripenses Daci sive Valachi, originem, quam se decus prae se ferunt praedicantque Romanam, loquela ostendant, quos catolice christianos Romam, quotannis et Apostolorum limina invisentes, aliquando gavisi sumus ita loquentes audiri, ut, quae communique gentis suae more dicunt rusticam male grammaticam redoleant latinitatem" ; vezi A. Marcu. *Riflessi di storia romena in opere italiane dei secoli XIV e XV,* în „Ephemeris dacoromana", I, 1923, p. 362—363, Șt. Bîrsănescu, *Pagini nescrise din istoria culturii românești (sec. X—XV),* București, 1971, p. 80.

enpereczya = împărăţia, *redica ua* = rădica-va)[2]. Nu e surprinzător, de aceea, să constatăm că tocmai aceşti români bănăţeni, cunoscători ai limbii latine şi dovedind preocupări etimologice, fie ele cît de rudimentare, vor folosi pentru întîia oară forma latinizată a cuvîntului *român*. Prima atestare a lui *român* se găseşte în *Palia de la Orăştie* (1582).

În secolul următor, problema originii limbii române îl preocupă pe Grigore Ureche. În paginile cronicii sale, scrisă între 1642 şi 1647, el afirmă că limba română descinde din latină, deşi ea este „din multe limbi... adunată şi ne este amestecat graiul nostru cu al vecinilor de prin prejur". El citează cîteva cuvinte româneşti de origine latină, alăturînd etimonul (evident, cel latin clasic) : *pîine — panis, carne — caro, găină — galina, muiere — mulier, nostru — noster*. De observat că învăţatul cronicar derivă pe *fămeie* din *femina* şi pe *părinte* din *pater*, dar asemenea etimologii greşite nu trebuie să ne surprindă, dacă avem în vedere epoca în care a trăit autorul. Dealtfel cronicarul mai susţine că termenul românesc *cal* ar veni din franţuzescul *caval* (sic !), *căsătorit* ar fi de origine turcească, iar *caracatiţă* s-ar explica prin sîrbă[3].

Nici Miron Costin nu duce mai departe cercetarea elementului latin din limbă, limitîndu-se, ca şi predecesorul său, să însoţească cîteva cuvinte româneşti de etimoanele lor (uneori imaginare) : *Dzău, Dumnedzău — deus, mieu — meus, ceriu — ţelum, frunte — frons, înger — anghelus, barbă — barba, piine — panis, cuţit — culter* etc.[4].

Un pas înainte în adîncirea problemei face Dimitrie Cantemir. Marele erudit moldovean discută, în paginile *Descrierii Moldovei*, originea limbii române. El confruntă opiniile după care româna s-ar trage din latină „fără a fi primit ceva din altă limbă" sau ar fi urmaşa unui „dialect italic", dar evită să se pronunţe pentru una din ele „de teamă ca nu cumva iubirea de patrie să nu ne întunece vederea şi să ne facă să nu observăm unele lucruri care pentru alţii ar fi clare". Cu acest prilej, Cantemir aduce în discuţie o serie de deosebiri existente între italiană şi română. Cele mai multe dintre ele sînt de natură lexicală : *commincio — încep, tavola — masă, bianco — alb, testa — cap, caccia — vînat, signore — domn* etc. El face însă şi o incursiune în domeniul articolului din cele două limbi, arătînd că în italiană articolul este antepus, iar în română el se adaugă la sfîrşitul numelor. De observat că domnul moldovean e cel dintîi care susţine că în română se păstrează cuvinte de origine dacă (dar etimologiile sînt toate lipsite de temei). Asemenea vestigii dacice ar fi : *stejar, pădure, hăleşteu, cărare, grai, privi* şi *nemeri*.

Tot de numele lui Cantemir se leagă şi primele încercări de a examina graiurile dacoromâne din epoca sa şi de a stabili unele afini-

---

[2] Textul *Cărţii de cîntece* a fost reprodus de H. Sztripszky şi G. Alexics în lucrarea lor *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI századbeli román forditásban*, Bulapesta, 1911. Exemplele mai sus citate se găsesc la p. 146, 148, 150, 152 ; cf. în această privinţă p. 226. Vezi în legătură cu toate acestea Ion Gheţie, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuţii filologice şi lingvistice*, Bucureşti, 1974, p. 21—29.

[3] Pasajul din cronica lui Ureche în care se fac referiri la originea limbii române a fost reprodus de Bulgăr, *Probl. lb. lit.*, p. 48—49.

[4] Vezi Bulgăr, *Probl. lb. lit.*, p. 49.

Scanned with OKEN Scanner

tăți și deosebiri între ele. După părerea lui, Ardealul ar merge, din punct de vedere lingvistic, cu Muntenia și s-ar opune Moldovei : „Locuitorii din Valahia și Transilvania vorbesc aceeași limbă ca a moldovenilor, dar o pronunță mai aspru. În loc de *giur*, valahul zice *zur*, *jur* (ca *z* polonez sau *j* francez) : *Dumnedzeu, deus*, val. *Dumnezău ; acmu*, nunc, *acuma ; acela*, hic, val. *ahela*". Tot el remarcă fenomenul palatalizării labialelor, pe care îl consideră un viciu de pronunțare, întîlnit numai la femeile din Moldova, nu și la bărbați [5]. Un veac și jumătate mai tîrziu, Hasdeu va subscrie la această părere, care, așa cum e formulată, are puține șanse de a corespunde realității.

Secolul al XVII-lea consemnează apariția primelor păreri relative la limba literară. În *Predoslovia* la *Noul Testament* de la Bălgrad, Simion Ștefan pledează pentru folosirea unor cuvinte cunoscute românilor din toate provinciile, apelînd la celebra comparație cu circulația banilor : „cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sînt buni carii îmblă pe toate țările, așea și cuvintele acealea sînt bune carele le înțeleg toți". Tot el vorbește despre necesitatea adoptării unor cuvinte noi care se găsesc și în alte limbi [6].

Paralel cu aceste preocupări cu caracter teoretic, încep să apară în cele trei provincii românești și lucrări practice consacrate limbii materne.

Spre sfîrșitul secolului al XVII-lea apare prima *Bucoavnă* românească (Bălgrad, 1699), în care se face o enumerare a slovelor și a semnelor diacritice folosite în scrierea chirilică românească și se dau indicații de ordin ortografic. Alte bucoavne sau bucvare, avînd toate un caracter didactic, vor vedea lumina tiparului în secolul următor la Cluj, 1744, la Iași, 1755, la Viena, 1771, 1777 și la Blaj, 1777 [7].

Din a doua jumătate a secolului al XVII-lea datează primele încercări de a explica în românește gramatica slavonă. E vorba de *Gramatica slavonă* a rusului Meletie Smotrițki, apărută la Evie, în 1619. Cunoaștem două asemenea lucrări, una atribuită lui Staicu grămăticul *(Tîlcuirea sau arătarea gramaticii slavonești)*, cealaltă anexată la lexiconul slavo-român al lui Mihai (1672—1673) [8]. Tot la Smotrițki recurge cîteva decenii mai tîrziu brașoveanul Dimitrie Eustatievici, autorul unei *Gramatici rumânești* datînd din 1757. El se inspiră însă și din izvoare grecești (Catiforo, Lascaris) și, îndeosebi, dintr-o gramatică latină (a lui Anton Molnár), ceea ce va avea urmări asupra felului în care a fost sistematizată gramatica sa. Cît privește terminologia gramaticală, ea e aproape integral calchiată după modelele străine, iar rezultatul acestei acțiuni se poate vedea în termeni ca *plecări* (= declinări), *căderi* (=

[5] Vezi Bulgăr, *Probl. lb. lit.*, p. 50—54.

[6] *Ibidem*, p. 44.

[7] În legătură cu lucrările ortografice slavone care au circulat printre români sau au fost copiate de aceștia în secolele al XV—XVII, vezi G. Mihăilă, *Sintagma (Pravila) lui Matei Vlastaris și începuturile lexicografiei românești (secolele XV—XVII)*, în StSl I, 1969, p. 9—44, idem, *Răspîndirea în Țările Române a scrierilor despre viața și activitatea fraților Constantin Chiril și Metodie din Salonic*, în StSl II, 1971, p. 7—56.

[8] Vezi în această privință D. Strungaru, *Gramatica lui Smotrițki și prima gramatică românească*, în RS IV, 1960, p. 289—307, Mihăilă, *Studii lex.*, p. 163.

cazuri), *grai* (= verb), *închipuiri* (= moduri), *înjugări* (= conjugări) etc. Lucrarea se încheie printr-un capitol „pentru prosodie."[9]

Aceeași terminologie hibridă ne întîmpină și în paginile gramaticii elaborate la schitul Sihla, în 1772, de Macarie : *acumnic* (= prezent), *dăunăznic* (= imperfect), *odinioarnic* (= mai mult ca perfect) etc. Străduința călugărului moldovean de a nu se depărta de modelele slave se soldează cu încercări neizbutite de sistematizare a morfologiei românești ; după el, româna ar avea 22 de declinări și 24 de conjugări. Ca și Eustatievici, Macarie adaugă la finele gramaticii sale o expunere despre prozodie și versificație [10].

Mai numeroase (dacă nu și mai importante) sînt lucrările lexicografice. Vom remarca în primul rînd o serie de glosare slavo-române, avînd ca model *Lexiconul slavon-rus* al lui Pamvo Berînda (Kiev, 1627). Sînt de amintit, în această ordine, lucrările lui Mardarie Cozianul (1649), Mihai logofătul (1678—1683), Staicu grămăticul (c. 1660—1670), fragmentul din manuscrisul Cipariu (c. 1627—1679) și altele (în total 7) [11].

Dacă în Principate interesul cărturarilor se îndreaptă în primul rînd spre slavonă, în Transilvania și Banat întîlnim lucrări care se referă mai ales la limba latină. Așa sînt, de pildă, două „lexicoane" alcătuite în Banat (în a doua jumătate a secolului al XVII-lea) și scrise cu ortografie latino-maghiară : *Dictionarium valachico-latinium* (cunoscut sub numele de *Anonymus Caransebensiensis)* [12] și *Dicționarul latin-român-maghiar* (numit, după posesorul său, *Lexicon Marsilianum)*[13]. Tot un român de dincolo de munți, Teodor Corbea, a scris în jurul anului 1700, un *Dicționar latin-român,* în paginile căruia (ca și în ale *Anonimului din Caransebeș)* a fost descifrată influența lexiconului latin-maghiar al lui Albert Molnár [14].

---

[9] Asupra lui Eustatievici, vezi mai ales Ionașcu, *Gram. rom.*, p. 6—11, I. Pervain, *Dimitrie Eustatievici,* în StUBB III, 1968, 1, p. 32, N. A. Ursu, *Modelul latin al gramaticii lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul,* în LR, XVI, 1967, 5, p. 423—433, N. A. Ursu, *Studiu introductiv* la Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, *Gramatica românească, 1757. Prima gramatică a limbii române,* București, 1969, p. V—XXIX, M. Costinescu, *Normă și dialect în primele gramatici românești,* în SLLF II, 1972, p. 12—19. Despre prozodie, vezi D. Popovici, *Primele manifestări de teorie literară în cultura română,* în „Studii literare" (Sibiu), II, 1943, p. 9—13.

[10] Vezi Ionașcu, *Gram. rom.*, p. 11—16, D. Popovici, *op. cit.*, p. 13—18, M. Costinescu, *op. cit.*, p. 9—11, 19—24.

[11] Vezi E. Kałużniacki, *Über ein kirchenslavisch-rumänisches Vocabular,* în „Archiv für slavische Philologie" XIV, 1896, p. 46—53, Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-românesc și tîlcuirea numelor din 1649,* ed. Gr. Crețu, București, 1900, D. Strungaru, *Începuturile lexicografiei slavo-române,* în RS XIII, 1966, p. 148—157, Mihăilă, *Studii lex.*, p. 162.

[12] A fost publicat de Gr. Crețu în „Tinerimea română", serie nouă, I, 1898, p. 326—380, N. Drăganu, *Mihail Halici (Contribuție la istoria culturală românească din sec. al XVII-lea),* în DR IV, 1, 1924—1926, p. 77—168, îl atribuie bănățeanului Mihai Halici.

[13] Publicat și atent studiat de C. Tagliavini, *Il „Lexicon Marsilianum". Dizionario latino-rumeno-ungherese del sec. XVII,* București, 1930.

[14] Vezi în legătură cu această lucrare Gr. Crețu, *Cel mai vechi Dicționar latino-românesc de Teodor Corbea (manuscript de pe la 1700),* București, 1905, L. Göbl, *A magyar szótárirodalom hatása az oláhra,* Budapesta, 1932.

Scanned with OKEN Scanner

În Muntenia a fost alcătuit, pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea, vocabularul italian-român al lui C. Cantacuzino [15]. Un alt vocabular italian-român a fost întocmit în Moldova, la începutul secolului al XVIII-lea (1719), de călugărul franciscan Silvestro Amelio [16]. Tot Moldovei îi datorăm primul rudiment de glosar de neologisme. E vorba de *Scara numerelor și cuvintelor streine tîlcuitoare*, anexată de Cantemir la *Istoria ieroglifică* (1705). În sfîrșit, să amintim că în secolele al XVII-lea și în prima jumătate a celui următor au fost elaborate cîteva vocabulare greco-române, dintre care unul este opera unui oltean [17].

Dintre lucrările lexicografice elaborate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, merită a fi citat *Lexicon compendiarium latino-valachicum* [18], alcătuit prin 1762—1776 de un român din regiunea Bihorului, după dicționarul latin-maghiar al lui Páriz-Pápai [19], precum și un *Vocabular sîrbo-român, șvabo-român, româno-șvab și sîrbo-șvab*, redactat de un preot bănățean în jurul anului 1767. Vom semnala, de asemenea, un *Glosar botanic slavo-român*, scris în Oltenia (mănăstirea Bistrița) în primii ani ai secolului al XVIII-lea [20].

Deși lipsite de o valoare deosebită și rămase în manuscris, lucrările alcătuite în secolele al XVI-lea — al XVIII-lea trădează un interes crescînd pentru cunoașterea și cercetarea limbii române. Unele idei enunțate acum asupra originii limbii române vor fi transmise oamenilor de știință din epoca următoare, constituind un punct de plecare, modest, dar nu lipsit de importanță, pentru elaborarea doctrinei lingvistice a Școlii ardelene.

---

[15] Vezi C. Tagliavini, *Un fragmento di terminologia italo-rumena ed un dizionarietto geografico dello stolnic Const. Cantacuzino*, Cernăuți, 1928.

[16] Vezi O. Densusianu, *Manuscrisul românesc al lui Silvestro Amelio, din 1719*, în GS I, 1924, 2, p. 286—311.

[17] Vezi I. Rizescu, *Lexiconul greco-român dintr-un codice miscelaneu de la 1625*, în SLLF II, 1972, p. 393—407.

[18] S-a ocupat de el C. Tagliavini, *Despre „Lexicon compendiarium latino-valachicum"*, București, 1932.

[19] Asupra activității lexicografice desfășurate înainte de 1780, vezi, pe larg, Seche, *Schiță lex.* I, p. 7—16, unde sînt discutate și alte lucrări de mai mică însemnătate, asupra cărora nu am crezut de cuviință să zăbovim.

[20] Vezi, în legătură cu aceste lucrări, Mihăilă, *Studii lex.*, p. 162.

Scanned with OKEN Scanner

II. LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ ÎNTRE 1780 şi 1828

CARACTERISTICI GENERALE. Perioada care începe în 1780, data apariţiei gramaticii lui S. Micu şi Gh. Şincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* şi se încheie în 1828, anul cînd vede lumina zilei *Gramatica* lui Ion Heliade Rădulescu, marchează în cultura română începutul unui lung şi ireversibil proces de modernizare. Dacă într-o serie de cazuri, vechile forme de cultură persistă, nu e mai puţin adevărat că, pe măsură ce ne apropiem de sfîrşitul celui de al treilea deceniu al secolului al XIX-lea, elementele noi devin preponderente. Emancipîndu-se, succesiv, de sub tutela slavonismului şi a elenismului, cultura română se orientează acum, cu hotărîre, spre Occident. Principala înrîurire care se exercită în această perioadă asupra tuturor ţărilor româneşti(dar mai ales asupra Transilvaniei) este aceea a ideologiei Luminilor, al cărei program de emancipare spirituală şi socială cucereşte adeziunea oamenilor de cultură ai vremii.

Epoca de care ne ocupăm înregistrează o serie de iniţiative culturale de primă importanţă. E de amintit, înainte de toate, înfiinţarea unui număr din ce în ce mai mare de şcoli, în care învăţămîntul în limba română cunoaşte o dezvoltare crescîndă. Trebuie citate în această privinţă numele lui Gheorghe Lazăr şi Ion Heliade Rădulescu în Ţara Românească, Gheorghe Asachi în Moldova şi Gheorghe Şincai în Transilvania, care au desfăşurat o valoroasă activitate didactică. Tot în această perioadă se depun eforturi (chiar dacă nu întotdeauna încununate de succes) pentru întemeierea teatrului, a presei, a unor societăţi savante. Numărul cărţilor este în continuă creştere. Dacă în perioada 1544—1780 au văzut lumina zilei mai puţin de 600 de lucrări, în cei cincizeci de ani cîţi numără epoca de renaştere culturală de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi de la începutul celui următor, tiparniţele au pus în circulaţie aproape 1 500 de cărţi româneşti (cele mai multe datorate ardelenilor). Cartea tipărită încetează de a mai fi apanajul bisericii. Procesul de laicizare a culturii face, de la un an la altul, progrese repezi. Literatura beletristică, ştiinţifică şi juridico-administrativă se îmbogăţeşte cu o serie de lucrări importante [1].

Aflată într-un proces de reînnoire spirituală fără precedent, cultura română este dominată de scriitorii aparţinînd Şcolii ardelene. S-a insistat suficient de mult asupra orientării sociale şi ideologice a repre-

---

[1] O expunere generală asupra epocii la N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821)*, vol. II, Bucureşti, 1901, p. 1—72.

zentanţilor ei pentru a mai fi necesar să ne oprim aici asupra acestei probleme [2]. Profund influenţaţi de ideile iluminismului european, dar aplicîndu-le consecvent realităţilor româneşti, oamenii de cultură ardeleni au desfăşurat o bogată activitate socială şi culturală, care poate fi redusă la două puncte esenţiale : afirmarea drepturilor legitime, sociale şi politice, ale românilor aflaţi sub dominaţia imperiului hasburgic şi necesitatea ridicării spirituale a poporului român prin crearea unei culturi naţionale moderne.

Pentru realizarea primului scop s-a invocat vechimea românilor în Dacia (prin demonstrarea descendenţei romane şi a continuităţii lui în teritoriile de baştină) şi latinitatea limbii române. Acest lucru pretindea însă o activitate susţinută în domeniul istoriei şi al lingvisticii, întrucît simpla afirmare a unor păreri, în condiţiile în care ele erau adeseori constatate, nu putea desigur contribui la impunerea lor.

Lucrările consacrate studierii limbii române aveau, aşadar, nu o dată, un scop practic şi, am putea spune, militant, devenind instrumente de demonstrare a latinităţii limbii române. Faptul nu putea rămîne, firește, fără urmări asupra orientării generale a lucrărilor : opere ştiinţifice, în care adevărul trebuia cîntărit cu cele mai sensibile balanţe, ele avansează, nu o dată, soluţii care ignoră realitatea faptelor. Cu toate acestea, ele au avansat adeseori opinii importante, care îşi păstrează valabilitatea pînă astăzi.

Pentru a avea o imagine exactă a activităţii lingvistice desfăşurate de învăţaţii aparţinînd Şcolii ardelene [3], trebuie să ţinem seama de faptul că în cronologia curentului se pot deosebi două epoci destul de distincte [4]. Cea dintîi este perioada de constituire a doctrinei lingvistice şi e ilustrată, în primul rînd, de numele lui Samuil Micu şi Gh. Şincai. Meritul lor de frunte este acela de a fi afirmat în modul cel mai categoric cu putinţă descendenţa românei din limba latină şi de a fi susţinut înrudirea ei cu idiomurile romanice de astăzi. După părerea lor, exprimată în cartea de căpătîi a mişcării istorico-filologice transilvănene, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (Viena, 1780), limba română ar fi urmaşa latinei clasice. Vorbită pe teritoriul vechii Dacii, latina s-ar fi „corupt", suferind o serie de modificări sub influenţa limbilor cu care a venit în contact [5].

Dezvoltarea şi perfecţionarea ideilor puse în circulaţie în 1780 este trăsătura caracteristică a celei de a doua perioade din cronologia Şcolii ardelene. Cei mai de seamă reprezentanţi ai noii promoţii de filologi sînt P. Maior şi I. Budai-Deleanu. Ei nu s-au rezumat să dezvolte crezul lui Micu şi Şincai, ci au înţeles să aşeze afirmaţiile predecesorilor pe un fundament ştiinţific solid.

Cea mai importantă precizare pe care Maior şi Budai-Deleanu o aduc concepţiei precursorilor este afirmarea ideii că româna provine

---

[2] Vezi Popovici, *Litt. roum.*, p. 59—131.

[3] O expunere generală asupra activităţii Şcolii ardelene (şi a curentului latinist care a urmat-o), la Şăineanu, *Ist. fil. rom.*, [2] p. 117—140, M. Ruffini, *La scuola latinista romena (1780—1871), Studio storico-filologico*, Roma, 1941, A. Nicolescu, *Şcoala ardeleană şi limba română*, Bucureşti, 1971.

[4] Vezi Gheţie, *Opera lingv.*, p. 113.

[5] În legătură cu activitatea desfăşurată de Micu şi Şincai, vezi Macrea, *Lingv. fil. rom.*, p. 17—45.

nu din latina clasică, ci din cea populară. Lucrul acesta îl susţine în modul cel mai clar cu putinţă Budai-Deleanu în 1805 şi-l reafirmă, cîţiva ani mai tîrziu (în 1812), P. Maior [6].

Acceptînd acest punct de vedere, cei doi autori făceau o serie de observaţii asupra aspectului popular al latinei şi asupra raportului care exista la romani între vorbirea cultă şi cea populară. Între cele două vorbiri *(sermones)* a existat o legătură nemijlocită, aspectul cult al limbii suferind o înrîurire permanentă din partea vorbirii populare. Răspîndită treptat în Italia şi apoi în diferitele provincii cucerite de romani, afirmă cei doi învăţaţi, latina populară a cunoscut o serie de modificări datorită influenţei limbilor cu care a ajuns în contact. Faptul avea să se soldeze cu o diferenţiere teritorială a latinei populare şi explică unele deosebiri dintre idiomurile romanice de astăzi.

După Budai-Deleanu, „coruperea" latinei populare prin expansiunea ei în toate regiunile imperiului a cunoscut patru faze : prima e legată de momentul cuceririi Italiei, a doua se situează în epoca cuceririi Galiei, a Britaniei, a Africii şi a părţilor germanice, a treia are ca început pătrunderea romanilor în Tracia, Panonia şi Illyricum, iar cea din urmă se leagă de colonizarea Daciei. La o asemenea difuzare treptată a latinei populare se gîndeşte şi Maior, dar el formulează mai clar ideea pe care o avea, poate, şi contemporanul său. După el, limbile romanice reflectă fiecare alt stadiu de dezvoltare a latinei : româna reflectă latina vorbită în secolul al II-lea, spaniola descinde din latina populară din epoca cînd a avut loc colonizarea Peninsulei Iberice şi aşa mai departe. Nu e greu să vedem că Maior prefigurează, destul de limpede, teoria stadială a lui Gröber, formulată la sfîrşitul secolului trecut [7].

Un punct asupra căruia cei doi învăţaţi se despart este problema raportului dintre latină şi limbile băştinaşe şi a influenţelor de superstrat pe care le-au suferit limbile romanice. După Maior, româna e urmaşa latinei, fără vreun amestec al limbii dace [8], în timp ce Budai-Deleanu plasează la originile limbii noastre un „dialect" traco-romanic. Maior trece repede peste influenţele exercitate asupra românei de limbile cu care ea a venit în contact, în timp ce Budai-Deleanu insistă asupra acestui fapt, notînd că limbile care au contribuit la transformarea latinei pînă în stadiul limbilor romanice de astăzi au fost, pentru franceză : galica, franca, vandala ; pentru italiană : gotica, vandala, lombarda şi teutona ; iar pentru română : limbile dacă, gotică, gepidă, slavă şi, în parte, hunică.

Este evident pentru oricine că o parte din opiniile celor doi învăţaţi sînt astăzi perimate. Meritul lor constă în stabilirea unei distincţii

---

[6] Asupra concepţiilor lingvistice ale lui Petru Maior, vezi S. Puşcariu, *Părerile lui Petru Maior despre limba română*, în „Anuarul Institutului de istorie naţională" (Cluj) I, 1921—1922, p. 109—119. Popovici, *Lit. roum.*, p. 57—66. Opiniile lingvistice ale lui I. Budai-Deleanu sînt analizate de Gheţie, *Opera lingv.*, p. 29—55. O selecţie din lucrările lui Budai-Deleanu, rămase în manuscris, a apărut recent în Budai-Deleanu, *Scrieri lingv.* ; cf. şi C. Poghirc, *Préoccupations de grammaire historique et comparée romane et indo-européenne chez Ion Budai-Deleanu (1760—1820)*, în ACILFR XII, II, 1971, p. 1405—1411.

[7] Vezi S. Puşcariu, *op. cit.*, p. 114.

[8] Vezi în această privinţă polemica sa cu Kopitar, rezumată de Popovici, *Litt. roum.*, p. 241—243.

clare între cele două aspecte ale latinei şi în derivarea limbilor romanice (în speţă, a românei) din latina populară.

Dar toate aceste afirmaţii trebuiau întărite printr-o demonstraţie convingătoare a latinităţii limbii române. Acest lucru îl face Maior, întreprinzînd un examen comparativ al declinării slave cu cea română şi cea italiană. După părerea sa, dacă limbile romanice occidentale aveau o înfăţişare mai apropiată de latină decît româna, faptul se explică prin pătrunderea unor cuvinte latine literare în aceste limbi în cursul evului mediu. Făcînd, înainte de Fr. Diez, o distincţie clară între cuvintele latine moştenite şi cele împrumutate, el recunoştea „importanţa limbii române ca mijloc de control pentru romanişti“ [9].

Un precursor de primă însemnătate în domeniul studiului comparativ al limbilor romanice este Maior şi atunci cînd propune reconstituirea unor aspecte ale latinei populare prin confruntarea formelor păstrate în idiomurile romanice de astăzi [10].

O amănunţită cercetare etimologică a structurii fonetice şi gramaticale, precum şi a lexicului limbii române întreprinde Budai-Deleanu în *Fundamenta grammatices linguae romanicae* (1812) şi în *Introducerea istoricească* la *Lexiconul românesc-nemţesc* (1818), în scopul de a demonstra latinitatea limbii române. El stabileşte, folosindu-l pe Du Cange, o listă de cuvinte româneşti provenite din latina tîrzie *(arici, coamă, culca, lai, maţe, palmă, splină* etc.), se ocupă apoi de termenii de origine latină care au în româneşte accepţiuni particulare în raport cu celelalte limbi romanice *(abate, ajunge, aprinde, blînd, inimă, mustra, oaste, rău, vindeca, vită* etc.), zăboveşte asupra termenilor latini păstraţi numai în română *(adăuga, demica, frumos, îngust, înţelege, ud, vînat),* pentru a întreprinde în cele din urmă cercetări comparative între lexicul românesc şi cel italian, francez şi spaniol. După autor, sînt comuni românei şi francezei următorii termeni : *înger — ange, scoarţă — écorce, gras — gras, ameniţa — menacer, tăun — taon, cot — coude* etc. Se regăsesc în română şi italiană : *aramă — rame, bătaie — bataglia, berbece — berbice, cerca — cercare, doagă — doga, ficat — fegato, foc — fuoco* etc. Aparţin în comun românei şi spaniolei : *muiere — mujer, ruga — rogar, cumnat — cuñado, treiera — trillar, îngust — angosto, carte — carta* (în sensul de scrisoare) etc.

Firește, nu o dată, apropierile pe care le face Budai-Deleanu sînt greşite. Erorile se explică dacă avem în vedere faptul că el nu stăpînea în chip desăvîrşit unele limbi puse la contribuţie şi că, în încercările sale etimologice, el nu dispunea decît de instrumente de lucru rudimentare (gramaticile comparate şi dicţionarele etimologice romanice nu vor apărea decît la mulţi ani după moartea sa). Cu aceste precizări indispensabile, Budai-Deleanu ne apare drept un precursor modest, e adevărat, dar de o valoare incontestabilă al studiilor româneşti de lingvistică romanică de astăzi.

Demonstrarea latinităţii structurii fonetice şi gramaticale a limbii române era mult mai uşor de făcut. Budai-Deleanu trece în revistă

[9] S. Puşcariu, *op. cit.*, p. 116.
[10] Popovici, *Litt. roum.*, p. 255.

sunetele limbii române, apoi diferitele părţi de vorbire şi mijloacele de formare a cuvintelor. Remarcă latinitatea articolului hotărît, asemănător cu cel italian, francez şi spaniol, şi terminaţia latinească a adjectivelor. Pronumele sînt toate latineşti, de aceeaşi origine sînt conjugarea, modurile şi timpurile verbelor. Verbele auxiliare le folosim ca şi italienii, conjuncţiile şi prepoziţiile sînt, indiscutabil, latine. Singurele elemente străine i se par a fi conjuncţia *şi* (!), precum şi prefixul *ne-*, care ar putea proveni şí din latină, totuşi „mai aproape de adevăr este cum că această părticea au purces de la sloveni“ [11].

Dacă elementul latin din limbă se bucură de atenţia tuturor reprezentanţilor Şcolii ardelene, în schimb influenţele exercitate de diverse limbi asupra vocabularului românesc sînt minimalizate sau trecute sub tăcere. E de amintit, totuşi, că Budai-Deleanu nu se opreşte, în examenul etimologic al limbii române, la elementul latin. El stabileşte liste de termeni româneşti derivînd din slavă, greacă, germană, maghiară, acordînd locul cuvenit cuvintelor comune cu albaneza. Budai-Deleanu e primul învăţat român care face o distincţie clară între termenii de origine veche slavă şi cei pătrunşi mai tîrziu, prin filieră cărturărească. Etimologiile pe care le propune unui număr de aproximativ 240 de cuvinte româneşti de origine slavă sînt surprinzător de judicioase, mai ales dacă raportăm soluţiile sale la acelea stabilite de Maior şi de continuatorii săi în *Dicţionarul de la Buda*.

O preocupare de prim ordin la oamenii de cultură ai epocii (aparţinînd Şcolii ardelene sau situaţi în afara ei) a constituit-o, ca şi în alte ţări (de exemplu, Grecia sau Ungaria), cultivarea limbii, adică transformarea ei într-un instrument capabil să exprime cele mai variate noţiuni din domeniul culturii, cu alte cuvinte, perfecţionarea şi modernizarea ei [12]. Reforma limbii literare avea drept ţel, înainte de toate, unificarea şi ordonarea foneticii şi morfologiei, dar şi delimitarea clară a vocabularului acestei limbi. Faptul pretindea o anumită selecţie a fonetismelor, formelor şi cuvintelor puse în circulaţie, în viu grai, dar mai ales în scris, de românii din diversele regiuni ale ţării şi presupunea un anumit criteriu în virtutea căruia urma să se facă selecţia. Cunoscînd doctrina lingvistică a reprezentanţilor Şcolii ardelene, vom înţelege cu uşurinţă de ce selecţia s-a făcut, înainte de toate, în funcţie de apartenenţa termenilor la fondul moştenit, latin al limbii. Evident, se apelează şi la alte criterii, dar privirile oamenilor de cultură ai epocii rămîn aţintite în primul rînd asupra modelului latin ori de cîte ori încearcă să-şi imagineze care ar trebui să fie profilul ideal al viitoarei limbi literare.

O primă schiţare a doctrinei lingvistice a Şcolii ardelene în problema edificării unei limbi literare moderne o găsim la Gh. Şincai. În prefaţa la *Catehismul cel mare* (Blaj, 1783), învăţatul ardelean propune la baza noii limbi literare o selecţie a cuvintelor „tocma româneşti“ (a se citi : „de origine latină“), alese din regiunile unde se vorbea mai bine româneşte. O analiză pătrunzătoare a stării în care se găsea limba

[11] Budai-Deleanu, *Scrieri lingv.*, p. 204.

[12] Vezi, în această privinţă, Rosetti, Cazacu, Onu, *Ist. lb. rom. lit.* I², p. 447—481 (capitolul *Preocupările reprezentanţilor Şcolii ardelene pentru problemele limbii literare*).

Scanned with OKEN Scanner

română la sfîrşitul secolului trecut, însoţită de recomandări adesea judicioase, întîlnim în lucrarea bănăţeanului Paul Iorgovici, *Observaţii de limba românească*, apărută la Buda, în 1799, care se ocupă pe larg de mijloacele de îmbogăţire a vocabularului limbii literare, propunînd crearea unor noi termeni prin prefixarea şi sufixarea unor rădăcini latineşti existente în limbă. Tot Iorgovici abordează în opera sa unele chestiuni de lingvistică generală în care a fost descifrată influenţa lui Condillac [13]. Dar cea mai coerentă expunere asupra problemelor limbii române literare se găseşte în lucrările lui Budai-Deleanu *(Prefaţa* românească la *Lexiconul românesc-nemţesc* şi *Dascălul românesc pentru temeiurile gramaticii româneşti)* [14]. Pentru Budai-Deleanu, limba literară „se află la toate neamurile politicite, la care înfloresc învăţăturile, şi este în sine tot aceeaşi limbă a norodului de obşte, numai cît este mai curată şi curăţită de toate smintelile ce se află în limba de obşte a gloatei, cu un cuvînt, este limba lămurită şi adusă la regule gramaticeşti, apoi şi înmulţită cu cuvinte obicinuite la învăţături, care nu se află la vorba de obşte“ [15] — definiţie care are meritul de a sublinia unele dintre cele mai pregnante particularităţi ale conceptului de limbă literară. Asemenea tuturor contemporanilor săi, Budai-Deleanu înţelegea să structureze limba literară după modelul oferit de limba latină. Cunoscînd acest lucru, înţelegem de ce autorul condamnă rostirea (şi scrierea) lui *j* în locul lui *ğ* în cuvinte ca *arjint* şi cere restabilirea lui *ğ* originar sau de ce tot el acordă credit formelor refăcute de tipul *pun, ţin, vin* şi nu celor iotacizate *spui, ţiiu, viiu.* În domeniul vocabularului, acelaşi scriitor şi, cîţiva ani mai tîrziu, I. Heliade Rădulescu cer păstrarea acelor cuvinte care circulau în toate provinciile româneşti. În virtutea acestui criteriu, în principiu îndreptăţit, se cerea eliminarea grecismelor şi turcismelor, răspîndite numai în Principate, şi a maghiarismelor, cunoscute numai de românii din Transilvania, precum şi a unor slavonisme existente exclusiv în limba bisericească. Cuvintele slavone cunoscute de toţi românii nu trebuiau considerate străine, ci „proprii româneşti“, menţinerea lor în vocabularul limbii literare fiind recomandată. În ciuda acestor principii, se observă, fără greutate, un anumit purism, care va deveni mai clar cînd vom şti că termenii regionali de origine latină (de pildă : *lard, a deştinde, şerb,* citaţi de Budai-Deleanu) trebuiau să fie reţinuţi în lexicul limbii literare, deşi unii dintre ei circulau în arii restrînse. Atitudinea puristă, încă foarte depărtată de exagerările ulterioare ale latiniştilor, va constitui un punct de plecare pentru aceştia. Concomitent s-a militat pentru introducerea unor termeni noi (din latină şi din limbile romanice), consideraţi indispensabili pentru însuşirea elementelor unei culturi moderne. Înainte de a fi acceptate, neologismele

[13] Asupra lui Iorgovici, vezi Tr. Topliceanu, *Paul Iorgovici, viaţa şi opera lui (1764—1808),* în „Analele Banatului“ IV, 1931, 2—4, p. 133, 148, Popovici, *Litt. roum.*, p. 226—271, C. Dascălu, *Iorgovici şi Condillac,* în LR XX, 1971, 5, p. 497—501, Doina Bogdan-Dascălu, *Paul Iorgovici şi Ion Heliade Rădulescu,* în LR XX, 1971, 6, p. 605—608.

[14] Vezi Budai-Deleanu, *Scrieri lingv.*, p. 130—158, 163—186, I. Gheţie, *Opera lingv.*, p. 56—68.

[15] Budai-Deleanu, *Scrieri lingv.*, p. 132.

urmau să fie adaptate, fonetic şi morfologic, la sistemul limbii române [16]. Indiferent dacă se cerea afixarea unor vechi rădăcini latine (cum au făcut Iorgovici, Crişan şi Diaconovici Loga) [17] sau se prefera împrumutul lexical, tendinţa lărgirii lexicului cu noi elemente reprezintă o directivă pe care limba română a urmat-o pînă astăzi.

Tot în cadrul problemelor privitoare la limba literară, trebuie să amintim preocupările de prozodie, stilistică şi poetică care se manifestă acum. Ele îşi găsesc locul, de obicei, în capitole speciale ale gramticilor (ca în epoca dinainte de 1780). Sînt de citat, în acest sens, lucrările lui Văcărescu (1787) [18], Şincai (1805) şi Diaconovici Loga (1822). Un loc aparte ocupă în acest domeniu *Retorica* lui I. Piuariu-Molnar (Buda, 1798), care tratează pe larg problema figurilor de stil.

Pentru a deveni cu adevărat eficace în procesul de cultivare a limbii, opiniile teoretice privitoare la limba literară trebuiau aplicate în practică. E o preocupare permanentă a învăţaţilor ardeleni, care considerau că în acest scop era necesară reforma ortografiei, în sensul adoptării scrierii cu litere latine, alcătuirea unor gramatici, care să fixeze normele limbii literare, şi a unor dicţionare, care să cuprindă în mod ordonat ansamblul vocabularului acestei limbi.

ORTOGRAFIE. Pentru cei mai mulţi scriitori ardeleni ai timpului, un punct principal în acţiunea de cultivare a limbii îl constituia elaborarea unor sisteme ortografice cu litere latine. Ei aveau cu toţii convingerea, asemenea lui P. Maior şi I. Budai-Deleanu, că limba română nu putea fi corect scrisă decît abandonînd grafia chirilică tradiţională şi introducînd cu toată hotărîrea alfabetul latin. După părerea lor, adoptarea literelor „strămoşeşti" avea să curme, o dată pentru totdeauna, neregularităţile de tot felul care împiedicau „aducerea" limbii române la reguli gramaticale, adică, altminteri vorbind, normarea ei. Deşi susţineau acest punct de vedere cu toată convingerea, scriitorii ardeleni militau pentru reforma ortografică călăuziţi, în primul rînd, de motive extralingvistice. Scrisă cu litere latine, limba română îşi dezvăluia cu mai multă uşurinţă, în ochii străinilor, originea latină. O spune în modul cel mai clar cu putinţă Maior, cînd afirmă că, o dată îndepărtată „funinginea" ortografiei chirilice, limba română îşi va arăta „boierească" faţă, iar Budai-Deleanu avea să susţină, în acelaşi timp, dar cu alţi termeni, acelaşi lucru.

Pentru a-şi atinge această menire, ortografia cu litere latine trebuia să fie etimologică, soluţiile propuse încercînd să reflecte imaginea grafică a cuvintelor latineşti originare. Acesta e punctul de vedere pe care îşi clădesc sistemul ortografic S. Micu şi Gh. Şincai [19]. Expunerea sistemului se face în *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*

---

[16] În legătură cu problema neologismelor, aşa cum e văzută ea de scriitorii ardeleni, vezi S. Puşcariu, *op. cit.*, p. 116—117, Macrea, *Lingv. fil. rom.*, p. 31—32, I. Gheţie, *Opera lingv.*, p. 63—68.

[17] Pentru care vezi Popovici, *Litt. roum.*, p. 230—272.

[18] Asupra acestui aspect al gramaticii lui Văcărescu, vezi D. Popovici, *Primele manifestări de teorie literară în cultura română*, în „Studii literare" (Sibiu) II, 1943, p. 18—24.

[19] În legătură cu sistemul ortografic al lui Micu şi Şincai, vezi Ionaşcu, *Sist. ortogr.* [2], p. 98—105, Popovici, *Litt. roum.*, p. 244—251.

Scanned with OKEN Scanner

(1780), dar el fusese schiţat, cu un an mai devreme, în *Cartea de rugăciuni* a celui dintîi. Ceea ce caracterizează sistemul ortografic al celor doi învăţaţi ardeleni este o supunere, am zice oarbă, faţă de modelul latin. Ei nu notează, de fapt, sunetele româneşti, ci restabilesc grafia etimoanelor latineşti, orientîndu-se, firesc, după latina clasică. Sînt restabiliţi, astfel, *l (muliere, filiu, mola), n (antaniu), h (homu, hora, hoste), cl (clave), gl (glacie)* etc. Dacă în *homu, h* nu trebuia citit, în cuvintele de altă origine decît latină, cum ar fi *haina,* pronunţarea lui era obligatorie. *Ţ* este redat prin *ti (rogatione),* iar *z* prin *di (dicu).* Nu întotdeauna, însă, pentru că *gheaţă* sau *faţă* urmau să fie scrise *glacie, facie,* evident pentru a fi cît mai aproape de imaginea grafică a termenilor latini corespunzători. Această pluralitate de soluţii ne întîmpină nu o dată în sistemul preconizat de Micu şi Şincai. Africatele *č* şi *ğ* trebuiau scrise, după modelul italian, prin *c + e, i* respectiv prin *g + e, i.* Un cuvînt ca *rugăciune* trebuia însă scris *rogatione,* firesc pentru că el provenea din lat. *rogatio.* Şi exemplele se pot înmulţi : *i* era redat prin *i* în *filiu,* dar prin *e* în *denţi, u* se scria ca atare, cum am văzut, în *muliere,* dar prin *o* în *compar* (= cumpăr). Acelaşi semn reproducea, în alte cazuri, două sau chiar trei sunete diferite : *a, ă,* şi *î* erau redaţi prin *a : mare, porta* (= poartă), *camp.* Diftongii *ea* şi *oa* apar reduşi la sunetele originare : *sera, porta.*

Reconstituind, grafic, o fază arhaică a limbii române şi, uneori, nici măcar această fază, ci pur şi simplu latina, Micu şi Şincai cereau, poate fără voia lor, ca fiecare scriitor al limbii române să cunoască nu numai latina, ci şi regulile prin care ea s-a „corupt", devenind un idiom romanic, adică să fie un om foarte cult şi, totodată, un lingvist, aşa cum nu era aproape nimeni în epoca aceea.

Autorii înşişi s-au convins de dificultăţile pe care le ridica sistemul lor şi de aceea au căutat, curînd, să simplifice, oarecum, regulile ortografice preconizate. Aşa va proceda Micu în prefaţa la *Acatistul* tipărit la Sibiu în 1801, în care renunţă, de pildă, la notarea lui *h (homu), l (filiu, mola)* şi *n (antaniu).* Diftongii *ea* şi *oa* sînt scrişi ca atare, iar pentru notarea sunetelor *z, ţ,* şi *ş* se apelează la literele (sau grupurile de litere) *z, ti-zi* şi, respectiv, *si—sh.* Partizanul unor concesii făcute fonetismului se arată a fi şi Gh. Şincai în *Epistola* adresată lui Ioan de Lipszky (Buda, 1804) şi, mai ales, în cea de a doua ediţie a *Elementelor* (1805), pe care o semnează singur. Istoricul român recunoaşte acum că, urmîndu-se regulile stabilite în 1780, s-ar fi ajuns la un sistem ortografic tot atît de complicat ca cel din franceză şi propune o serie de modificări (nu se va mai scrie, de exemplu, *cane, dice, lacte, muliere,* ci *câne, zice, lapte, muiere).*

Ceea ce devenise clar pentru promotorii sistemului ortografic etimologizant era departe de a fi întîmpinat cu aceeaşi înţelegere de discipolii zeloşi. Şt. Crişan urmează îndeaproape regulile din 1780 în *Orthographia latino-valachica* (Cluj, 1805) [20]. O inovaţie, care avea să se bucure de mare trecere în epoca următoare, o constituie notarea lui *ea* şi *oa* prin *é* respectiv prin *ó* (redarea lui *ea* prin *é* se întîlneşte şi la Şincai, atît în *Epistola* din 1804, cît şi în ediţia din 1805 a *Elementelor).* Tot

[20] Vezi, în legătură cu Crişan, Cipariu, *Principia,* p. 317—321, Ionaşcu, *Sist. ortogr.* [2], p. 114—117.

Crișan introduce în scrierea limbii române accente grave și ascuțite, care nu făceau decît să complice problema. Încă și mai alambicat și apelînd la soluții contradictorii este sistemul preconizat de I. Budai-Deleanu în cele două gramatici ale sale (din 1812 și 1815—1820)[21]. Scriitorul urmează îndeaproape preceptele dascălilor săi, iar atunci cînd inovează (termenul e relativ), el e departe de a propune soluții mai simple, ușor de aplicat. El e partizanul reduplicării consoanelor și, orientîndu-se după Crișan sau poate independent de acesta, folosește accentele acut și grav. În mai mare măsură decît predecesorii săi, el propune soluții aparte pentru scrierea cuvintelor latine și a celor străine *(jocu, jugu,* dar *zitariu, zilav).* Un etimologism ceva mai moderat preconizează aromânul C. Roja în lucrarea sa *Măiestria ghiovăsirii românești cu litere latinești,* Buda, 1809.

Unele soluții noi, dintre care o parte aveau să se impună în ortografia românească cu litere latine de mai tîrziu, aduce lucrarea lui P. Maior, *Ortographia romana sive latino-valachica, una cum clavi qua penetralia originationis vocum resserantur,* apărută la Buda în 1819 și reeditată, șase ani mai tîrziu, ca anexă la *Lexiconul de la Buda*[22]. Astfel, el propune scrierea lui *ă* prin vocalele originare cu o virgulă deasupra : *ȧ, ė, ȯ.* O soluție asemănătoare se avansează pentru scrierea lui *î,* literele respective fiind marcate printr-un accent circumflex. Ca și Crișan și Budai-Deleanu, Maior cere redarea în scris a diftongilor *ea* și *oa* prin *é* și, respectiv, *ó.* Spre deosebire de Budai-Deleanu, Maior e contra reduplicării consoanelor. Africatele *č* și *ğ* și palatalele *ḱ* și *ǵ* trebuiau redate conform ortografiei italiene, prin *c(e,i), g(e,i),* respectiv prin *ch(e,i), gh (e,i).* În sfîrșit, pentru notarea lui *ș* și *ț* el propune scrierea consoanelor originare, marcate prin sedilă : *ș, ț* (ca astăzi).

Caracterizate printr-un etimologism adesea excesiv, sistemele preconizate de învățații ardeleni inaugurează o lungă epocă de dispute ortografice care aveau să sfîrșească în cele din urmă prin acceptarea treptată, dar definitivă, a criteriului fonetic. Complicate și nu o dată contradictorii în soluțiile propuse, încercările ortografice ale lui Maior și Șincai și ale celor ce i-au urmat ignorau cu desăvîrșire faptul, de importanță capitală, că, pentru a unifica aspectul scris al limbii, o ortografie trebuia să fie cît mai accesibilă. Problema accesibilității sistemului ortografic e absentă în toate scrierile vremii și neluarea ei în seamă este cauza eșecului răsunător al scrierii etimologice.

Trebuie să amintim aici că, paralel cu elaborarea unor sisteme ortografice cu litere latine, oamenii de cultură ai epocii s-au preocupat și de îmbunătățirea scrierii cu alfabetul chirilic. E vorba, înainte de toate, de descongestionarea alfabetului de o serie de semne parazitare. Problema îl preocupă pe Toader Școleriu, în a sa *Lecțione,* apărută la Iași în 1789[23], dar mai ales pe Ienăchiță Văcărescu, care, în *Observațiile* sale din 1787, elimină cinci slove, reducînd astfel numărul semne-

[21] Sistemul ortografic al lui Budai-Deleanu este analizat de Gheție, *Opera lingv.,* p. 69—80.

[22] Sistemul lui Maior e analizat de Ionașcu, *Sist. ortogr.*[2], p. 142—147.

[23] Vezi Zamfira Mihail, *Gramatica românească a lui Toader Școleriu, (Lecțione, Iași, 1789),* în SCȘtI XIV, 1963, 2, p. 165—182.

Scanned with OKEN Scanner

lor chirilice la 38 [24]. O reformă asemănătoare a alfabetului tradiţional întreprinde şi Budai-Deleanu, care menţine numai 29 de litere. Observăm la scriitorul ardelean şi o tendinţă de a reda unele sunete sau grupuri de sunete, cum ar fi *ş* şi *şt*, prin litere latine, ceea ce face din el un precursor al alfabetului de tranziţie preconizat de I. Heliade Rădulescu [25].

Să menţionăm, în încheiere, că spre sfîrşitul perioadei de care ne ocupăm apare un tratat sumar de ortoepie : *Orthoepia latina, latino-valachica, hungarica, germanica et serbo-valachica,* Sibiu, 1826, de N. Maniu-Montan. Observaţiile strict ortoepice sînt puţin numeroase în această lucrare, care rămîne, în fond, consacrată problemelor de ortografie.

GRAMATICĂ. Alături de încercările de a alcătui un sistem ortografic cu litere latine, activitatea consacrată elaborării unor gramatici normative ale limbii române se înscrie drept unul din punctele esenţiale ale programului lingvistic formulat de învăţaţii Şcolii ardelene. Semnificativ, în acest sens, este faptul că opera de început a latinismului este o gramatică. Lucrarea de căpătîi a Şcolii ardelene, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae,* s-a impus, înainte de toate, prin formularea, pentru întîia oară şi în termenii cei mai clari cu putinţă, a crezului lingvistic al mişcării transilvane. Din punct de vedere strict gramatical, adică al organizării materiei, ea aduce numeroase elemente noi faţă de lucrările precedente, fiind structurată după modelul gramaticilor latineşti. Autorii au utilizat, de asemenea, gramatica lui G. Nagy, *Elementa linguae germanicae* (Viena, 1775) [26]. Dintre apendicele volumului se cuvine a fi amintită expunerea privitoare la derivarea cuvintelor româneşti din cele latine *(De formandis daco-romanis vocibus a latinis),* care e, de fapt, un embrion de gramatică istorică românească [27]. Urmînd îndeaproape gramatica latină, Micu şi Şincai identifică în limba română aproximativ aceleaşi categorii şi forme gramaticale ca în latină (există, firește, şi excepţii), lucrul care apare mai evident la verb(moduri timpuri, conjugări). E curios că, latinişti fiind, autorii nu vorbesc despre existenţa unui gen neutru în limba română. Ei plasează în schimb timpurile optativului în cadrul modului conjunctiv (din motive uşor de sesizat), aşa cum vor proceda, după ei şi sub influenţa lor, şi alţi autori de gramatici. Fiind scrisă în latineşte, lucrarea n-a putut înrîuri asupra constituirii terminologiei gramaticale româneşti moderne [28]. În schimb, a putut fi folosită de străini (în frunte cu Friedrich Diez, întemeietorul lingvisticii romanice). Gramatica lui I. Piuariu-Molnar, *Deutsche-Walachische Sprachlehre,* Viena, 1788 (ediţia a doua, Sibiu, 1810, ediţia a treia, Sibiu, 1822), urmează îndeaproape *Elementele* lui Micu şi Şincai, la fel ca *Gramatica românească* a lui Radu Tempea, publicată la Sibiu

[24] Vezi N. A. Ursu, *Problema interpretării grafiei chirilice româneşti din jurul anului 1800,* în LR IX, 1960, 3, p. 35.

[25] Vezi I. Gheţie, *Contribuţie la istoricul alfabetului românesc de tranziţie. Un precursor al lui I. Heliade Rădulescu,* în *Omagiu Rosetti,* 1965, p. 291—293.

[26] Vezi N. A. Ursu, *Modelul gramaticii lui Samuil Micu şi Gheorghe Şincai,* în LR XX, 1971, 3, p. 259—272.

[27] Vezi D. Macrea, *Lingv. fil. rom.,* p. 28.

[28] Despre gramatica lui Micu şi Şincai, vezi Ionaşcu, *Gram. rom.,* p. 16—25 şi Iordan, LRC², p. 749—751.

Scanned with OKEN Scanner

în 1797 [29]. Tempea cunoaște lucrările anterioare ale lui Micu-Șincai, Ienăchiță Văcărescu și I. Piuariu-Molnar, pe care le amintește în prefața gramaticii sale. El profesează un latinism moderat : dacă cere, de exemplu, înlocuirea unor cuvinte de origine slavă *(vreme, pricină, slugă)* prin altele latinești *(timp, cauză, serv)*, el înțelege să fixeze o limită tendințelor puriste. Din punct de vedere terminologic, Tempea se plasează în tradiția gramaticilor mai vechi. E adevărat că el adaugă corespondentul latin al fiecărui termen (de ex. : *articul, pronume, verbum, partițipium, adverbium* etc.), dar numai spre a ușura sarcina celor ce intenționau să învețe gramatica latină. O dată menționat termenul latin la începutul capitolului, el nu mai apare decît întîmplător, făcînd loc, de regulă, calcurilor. Iar acestea sînt foarte numeroase și nu aduc nici un progres față de terminologia lui Eustatievici și a lui Macarie. Vocalele sînt *glasnice*, consoanele — *neglasnice*, declinările — *căderi*, singularul — *singuratec*, pluralul — *multuratec*, gradele de comparație — *temeielnicul, alăturătoriul* și *covîrșitoriul* etc.

Trecînd peste lucrarea de mai mică însemnătate a lui Marki *(Auszug aus der... Sprachlehre in deutscher und wallachischer Sprache*, Cernăuți, 1810) [30], ajungem la cele două tratate gramaticale ale lui I. Budai-Deleanu, amîndouă rămase în manuscris : *Fundamenta grammatices linguae romaenicae seu ita dictae valachicae* (1812) și *Temeiurile gramaticii românești* (c. 1815—1820), aceasta din urmă o prelucrare, cu numeroase adăugiri, a gramaticii scrise în latinește [31]. Orientîndu-se după gramaticile latinești (printre care un loc aparte era rezervat *Instituțiilor* lui Priscianus) și, poate, după cele germane (în speță *Deutsche Sprachlehre* a lui Adelung), lucrările lui Budai-Deleanu prezintă o organizare superioară a materialului, pe care nu o întîlnim în nici una dintre gramaticile vremii sale. O notă aparte o aduc numeroasele observații de cultivare a limbii, prezente de-a lungul întregii sale lucrări scrise în românește. Ele trădează, uneori, un latinist tentat să promoveze aspectele mai arhaice de limbă, dar pun totodată în lumină un observator atent al problemelor celor mai importante pe care le ridica procesul de normare a limbii literare din epoca sa. De remarcat că, după Văcărescu (dar mai explicit decît acesta), Budai-Deleanu admite existența unui gen neutru în limba română. Tot el face distincția, în gramatica din 1812, între conjunctiv și optativ. Meritul de frunte al lucrării sale scrisă în românește îl constituie stabilirea unei terminologii gramaticale moderne. Deși mai notăm, pe alocuri, vechile calcuri (sau altele noi), termenii gramaticali, luați din latină, dar adaptați specificului limbii noastre, se întîlnesc la tot pasul și subliniază elocvent meritele autorului : *vocală, consoană, diftong, nominativ, genitiv, dativ, acusativ, vocativ, substantiv, adiectiv, pronume, verb, indicativ, conjunctiv, imperativ, activ, transitiv* etc.

---

[29] Asupra gramaticii lui Piuariu-Molnar, vezi Ionașcu, *Gram. rom.*, p. 43—45. Lucrarea lui Tempea e examinată la p. 45—53 ; vezi, în legătură cu Tempea, și Popovici, *Litt. roum.*, p. 263—266, G. Istrate, *Gramatica lui Radu Tempea*, în volumul *Limba română literară. Studii și articole*, București, 1970, p. 44—63.

[30] Vezi Gh. Iftinchi, *Gramatica germano-română a lui Anton de Marki*, în SCȘtI XIII, 1962, 2, p. 221—239.

[31] Vezi, în legătură cu opera gramaticală a lui Budai-Deleanu, Gheție, *Opera lingv.*, p. 81—93.

Scanned with OKEN Scanner

Lipsită de importanţă este *Walachische Sprachlehre für Deutsche*, scrisă de A. Clemens (Ofen, 1821, ediţia a doua, Sibiu, 1826), orientată, în general, după gramaticile lui Piuariu-Molnar şi Văcărescu [32]. Vrednică de amintit este, în schimb, *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor* (Buda, 1822) a lui C. Diaconovici Loga, în care autorul aduce unele elemente noi în terminologia gramaticală *(verburi, cujugare, cujugţii interjeţe)*, fără a renunţa încă cu totul la procedeul, impus de tradiţie, al calchierii termenilor. Ca să nu dăm decît cîteva exemple, pentru el consoanele sînt *buzoase, dinţoase, limboase* şi *gîtoase*. O noutate a gramaticii lui Daconovici Loga o constituie capitolul de ortoepie, cu care se deschide lucrarea [33]. Cît priveşte *Gramatica daco-romana sive valachica* (Viena, 1826) a lui Alexei, ea urmează cu fidelitate lucrarea lui Diaconovici Loga.

Singura gramatică apărută în Moldova este *Lecţione* (Iaşi, 1789), alcătuită de Toader Şcoleriu, în colaborare, poate, cu Mihail Strilbiţki. Interesantă prin unele clasificări pe care le încearcă, lucrarea nu aduce, în general, lucruri noi sub raportul terminologiei, fiind tributară calchierilor de tipul *neam* „gen", *cădere* „caz", *arătătoriu* „indicativ", *poftitoriu* „optativ" [34]. O simplă menţiune ajunge pentru gramatica rusoromână a moldoveanului Ştefan Margela, apărută la Petersburg în 1827 [35].

O singură gramatică datorăm în această perioadă Munteniei, dar importanţa ei este incomparabil mai mare decît cea a lucrărilor lui Şcoleriu sau Margela. E vorba de *Observări sau băgări dă seamă asupra regulilor şi orînduielelor gramaticii rumâneşti* de Ienăchiţă Văcărescu, apărută, în două ediţii, la Rîmnic şi Viena, în 1787. Boierul muntean s-a orientat spre gramaticile greceşti şi italiene ale timpului (l-a cunoscut în mod cert pe Catiforo), ceea ce nu a rămas fără urmări în lucrarea sa. Deşi acceptă ideea latinităţii limbii române, el o face în termeni care exclud o influenţă a *Elementelor* lui Micu şi Şincai (rămase probabil necunoscute boierului muntean) şi îl plasează pe linia umaniştilor români din secolul precedent. Privită în raport cu lucrările care l-au precedat (mai puţin gramatica lui Micu-Şincai), *Observările* lui Văcărescu se remarcă prin spiritul logic care conduce structurarea materialului şi prin unele soluţii noi. El este primul gramatic român care distinge existenţa genului neutru *(neutru* sau *de niciun)*. Modelele folosite de autor explică preferinţa acordată neologismului italian : *nome, sostantiv, pronome, congiunţione*. Dar ruperea de trecut nu se realizează decît parţial. Calcurile sînt încă numeroase, căci noii termeni riscau să nu fie înţeleşi. De aceea, Văcărescu le însoţeşte, nu o dată,

[32] Vezi Ionaşcu, *Gram. rom.*, p. 79—81.

[33] Despre gramatica lui Diaconovici Loga, vezi Ionaşcu, *Gram. rom.*, p. 81—93 ; lucrarea a fost reeditată recent : Constantin Diaconovici Loga, *Gramatica românească*. Text stabilit, prefaţă, note şi glosar de Olimpia Şerban şi Eugen Dorcescu, Timişoara, 1973.

[34] Asupra lucrării lui Toader Şcoleriu, vezi articolul Zamfirei Mihail, citat mai sus (nota 23).

[35] Asupra ei s-a oprit Zamfira Mihail, *Date noi asupra gramaticii ruseşti şi româneşti a lui St. Margela*, în SCŞtI XII, 1961, 2, p. 245—251.

Scanned with OKEN Scanner

de „traducerea" lor în românește : *indicativă* sau *arătătoare*, *otativă* sau *rîvnitoare* etc.[36]

LEXICOGRAFIE. Unul din obiectivele de seamă înscrise în programul Școlii ardelene a fost realizarea unui dicționar al limbii române. Încercările făcute în această direcție în secolul precedent erau prea puțin importante, pentru ca ele să constituie un punct de plecare. Lucrul trebuia pornit de la început și e de amintit în acest sens inițiativa, rămasă fără urmări concrete, a lui P. P. Aaron și a lui Grigore Maior, datînd din 1759, de a elabora un dicționar explicativ unilingv al limbii române[37]. Reluate peste cîteva decenii, străduințele învățaților ardeleni se vor îndrepta spre alcătuirea unor dicționare bilingve, care, pe lîngă destinația lor practică, aveau avantajul de a fi mai ușor de elaborat. Într-adevăr, așa cum avea să arate mai tîrziu Budai-Deleanu, dicționarul „național" pretindea acțiunea conjugată a mai multor învățați, „care să poată covîrși toate dialectele și osăbitele noime ale cuvintelor", adică o societate savantă constituită în vederea selectării și fixării lexicului limbii române literare[38].

Trecînd peste lucrări fără valoare deosebită, cum e, de pildă, *Dictionarium trium linguarum germano-latina et daco-romana* (1792) al lui A. Predetici sau peste glosare consacrate unor domenii speciale ale vocabularului (de pildă, cele ale lui Benkö și Șincai[39]) ne vom opri mai îndelung asupra *Dicționarului român-latin (Dictionarium valachico-latinum)* al lui Samuil Micu, încheiat în 1801 și căruia i-au fost adăugate ulterior, dar nu peste tot, corespondentele germane și maghiare (cele germane de I. Piuariu-Molnar și Halitzki, cele maghiare de Virág Benedek). Se pare că în 1805 lucrarea era încheiată, deoarece, anul următor, tipografia budană îi anunță apariția apropiată. Moartea autorului, întîmplată în același an, a zădărnicit aceste proiecte. În versiunea care ne-a parvenit, dicționarul nu este altceva decît o simplă listă de cuvinte românești (în care abundă ardelenismele), ordonată alfabetic și însoțită de echivalentele latine și, uneori, germane și maghiare. Afirmația autorului că în lucrarea sa „se arată orice cuvînt și orice frază din ce autor este" nu e confirmată de textul dicționarului, în care asemenea indicații lipsesc[40].

Din aceiași ani datează și *Lexiconul român-latin-maghiar* al lui Ștefan Crișan, rămas pînă astăzi în manuscris la Biblioteca universitară din Iași. Se pare că lucrarea a început să fie tipărită în 1803, dar impri-

---

[36] Vezi, în legătură cu gramatica lui Văcărescu, N. Camariano, *Modelele gramaticii lui Ienăchiță Văcărescu*, în „Studii italiene" III, 1936, p. 185—191, Popovici, *Litt. roum.*, p. 161—168, P. V. Haneș, *Gramatica lui Ienăchiță Văcărescu*, în *Studii de istorie literară*, [București], 1970, p. 149—170.

[37] Vezi Seche, *Schiță lex.* I, p. 16.

[38] Vezi Gheție, *Opera lingv.*, p. 96—97.

[39] Asupra lor, vezi Seche, *Schiță lex.* I, p. 16—18, 24 ; glosarul lui Benkö a fost publicat și studiat de I. Coteanu, *Prima listă a numelor românești de plante*, București, 1942. *Vocabularium pertinens ad tria regna naturae* al lui Șincai este examinat de Al. Borza, în *Primul dicționar de științe naturale românesc, „Vocabularium pertinens ad tria Regna Naturae" de Gh. Șincai*, în DR V, 1927—1928, p. 553—562.

[40] Vezi în legătură cu activitatea lexicografică a lui Micu, L. Gáldi, studiul introductiv la Samuelis Klein, *Dictionarium valachico-latinum*, Budapesta, 1944, p. 1—270, Seche, *Schiță lex.* I, p. 21—23.

marea s-a oprit curînd. Sînt indicii că manuscrisul a fost cunoscut de alcătuitorii dicționarului lui Bobb, care s-ar fi folosit de el. *Lexiconul* lui Crișan e primul care notează, dar nu peste tot, etimonul cuvintelor [41]. Nici această lucrare și nici cele care vor apărea în primii ani ai celui de al treilea deceniu al secolului trecut nu diferă esențial de încercarea lui Samuil Micu, fiind în esență simple liste de cuvinte, mai mult sau mai puțin numeroase, însoțite de corespondentele lor în diferite limbi străine. E vorba de *Kleines walachisch-deutsch und deutsch-walachisches Wörterbuch* al lui A. Clemens (1821), *Wörterbüchlein deutsch- und walachisches* al lui I. Piuariu-Molnar (1822) și *Dicționarul rumânesc, latinesc și unguresc*, apărut la Buda în 1822—1823, sub patronajul episcopului Ioan Bobb. Ultima dintre ele prezintă o listă de cuvinte destul de bogată și este scrisă integral cu litere latine. Autorii au făcut apel la lucrări lexicografice ungurești (între altele la binecunoscutul dicționar al lui Páriz-Pápai). Ca o anticipare a încercării de mai tîrziu a lui Laurian și Massim de a introduce criterii discriminatorii în selecționarea termenilor literari, *Dicționarul* lui Bobb reunește într-un apendice final o seamă de cuvinte românești de origine nelatină (16 pagini avînd în frunte mențiunea : „unor cuvinte streine ce au intrat în limba românească se pune românește înțeles") [42].

Pe un plan mult superior față de toate aceste lucrări se situează realizările lexicografice ale lui Ioan Budai-Deleanu. Scriitorul ardelean intenționase să alcătuiască un ansamblu de dicționare bilingve în cinci părți și zece tomuri, în care limbile puse la contribuție urmau să fie latina, greaca, germana, franceza și italiana. Proiectul n-a fost dus la capăt, iar rezultatul activității de peste treizeci și cinci de ani a autorului avea să se materializeze într-o singură operă finită : *Lexiconul româno-nemțesc*, terminat în 1818. Alte lucrări au rămas neîncheiate : un *Lexicon nemțesc-românesc*, fragmente dintr-un dicționar latin-român și dintr-unul român-latin-german, cîteva pagini din *Lexiconul frîncesc și românesc*, precum și un *Lexicon pentru cărturari*, primul dicționar de neologisme din istoria lexicografiei românești (neterminat).

Privit sub raport lexicografic, *Lexiconul românesc-nemțesc* reprezintă cea mai importantă realizare a epocii. De proporții mijlocii (are aproximativ 10 000 de cuvinte), *Lexiconul* se caracterizează printr-o organizare remarcabilă a articolelor. Sînt notate, astfel, sensurile cuvintelor, iar succesiunea lor este cea istorică. Indicații foarte precise consemnează categoria gramaticală, schimbările de diateză, diminutivele și augmentativele, precum și răspîndirea regională a termenilor și chiar a sensurilor. Nu lipsesc nici locuțiunile, expresiile sau proverbele, iar sinonimele și variantele sînt notate printr-un sistem special de trimiteri. Un cîștig incontestabil al dicționarului îl constituie faptul că termenii și sensurile au fost obținute prin despuierea unui număr destul de mare de texte literare din secolele precedente și

[41] Dicționarul lui Crișan e examinat de A. Densușianu, *Un dicționar vechi*, în „Revista critică-literară" IV, 1896, p. 33—44, C. Suciu, *Un filolog puțin cunoscut : Ștefan Körösi (Crișan)*, în „România literară" (Aiud) I, 1930, p. 45—51, G. Bíédy, *Viața și activitatea filologică a lui Ștefan Crișan Körösi*, în StUBB 1960, 2, p. 69—76, Seche, *Schiță lex.* I, p. 23—24.

[42] Despre toate aceste dicționare, vezi Seche, *Schiță lex.* I, p. 27—30.

Scanned with OKEN Scanner

din epoca autorului (Ureche-Simion Dascălul, Dosoftei, traduceri religioase, între care *Mineiele* de la Rîmnic, *Ceasornicul Domnilor, Aetiopica* lui Heliodor, *Odiseea* etc.). Indicaţii speciale trimit la autorul utilizat (nu se reproduc însă citate). Numărul neologismelor incluse în dicţionar este destul de mare şi nu o dată noii termeni sînt de origine franceză. Paisprezece tabele etimologice, cuprinzînd un mare număr de cuvinte, dispuse pe origini, încheie lucrarea [43].

Alcătuindu-şi *Lexiconul,* Budai-Deleanu avea credinţa că înscrie în cultura română cea dintîi încercare de acest fel. El nu avea cunoştinţă de străduinţele celorlalţi contemporani ai săi şi faptul e în măsură să ne arate că oamenii de cultură ai vremii lucrau izolat într-un domeniu în care conjugarea eforturilor era imperios necesară. Şi totuşi, *Lesiconul românesc-lătinesc-unguresc-nemţesc,* cunoscut îndeobşte sub denumirea de *Lexiconul de la Buda* (1825), este, într-un anumit sens, o operă colectivă. Punctul de pornire îl constituie *Lexiconul* lui Micu, căruia Vasile Coloşi îi adaugă propriul său dicţionar român-latin-maghiar-german şi probabil dicţionarul în patru limbi, pierdut, al bănăţeanului Paul Iorgovici. Din fuzionarea acestor lucrări a rezultat o operă lexicografică cu profil în mare parte schimbat. Dar nici lui Coloşi şi nici celor ce i-au urmat apoi la conducerea lucrărilor (I. Corneli şi Petru Maior) nu le-a fost dat să vadă apariţia *Lexiconului.* El avea să cunoască lumina tiparului după douăzeci de ani de perseverente eforturi, sub redacţia lui Ioan Teodorovici şi a lui Alexandru Teodori.

Asemenea dicţionarului lui Budai-Deleanu, *Lexiconul* din 1825 manifestă o deosebită atenţie stabilirii sensurilor şi consemnării lor în ordine istorică, formelor flexionare, expresiilor şi locuţiunilor. El depăşeşte condiţia dicţionarelor poliglote obişnuite prin locul rezervat definirii în româneşte a termenilor şi prin indicaţiile etimologice. Calităţile indiscutabile ale lucrării au făcut ca *Lexiconul budan* să însemne pentru generaţiile imediat următoare realizarea supremă a erudiţiei româneşti. Partea vulnerabilă a lucrării o constituie exageratul spirit latinist care a dictat stabilirea etimologiilor, încercarea de a fixa cu orice preţ o origine latină unui mare număr de cuvinte a căror provenienţă era însă alta. Astfel, *clopotul,* de obîrşie slavă, ar fi urmaşul termenilor latini *campana* sau *clango, babă* ar descinde din it. *babbo, răzmeriţă* din *res militia, bob* din *faba, citi* din *recito,* iar *boală* din *debole* „detrita prima syllaba" etc. Privite în raport cu etiologiile propuse de Budai-Deleanu, soluţiile adoptate de *Lexiconul budan* marchează un indiscutabil regres. Considerat în ansamblu, dicţionarul marchează însă un moment de primă importanţă în dezvoltarea lexicografiei româneşti şi prestigiul deosebit de care s-a bucurat decenii la rînd după apariţia sa apare drept foarte meritat [44].

---

[43] Vezi, pentru activitatea lexicografică a lui I. Budai-Deleanu, Gheţie, *Opera lingv.,* p. 94—110, L. Protopopescu, *Contribuţii la istoria operei lexicografice a lui Ion Budai-Deleanu,* în CL VI, 1962, 2, p. 267—291.

[44] Despre *Dicţionarul de la Buda* au scris : A. Densuşianu, *Din istoria Lexiconului de Buda,* în „Revista critică-literară" IV, 1896, p. 193—206, Z. Piclişanu, *Din istoria Dicţionarului de Buda,* în „Transilvania" LII, 1921, p. 260—269. E. Armeanca, *Vasile Coloşi, colaborator la Dicţionarul de Buda din 1825,* în „Societatea de mîine" IX, 1932, p. 14, D. Simonescu, *Proiecte de dicţionare române, S. Micu şi V. Kolosi,* în „Ethos" II, 1945, p. 3—4, Seche, *Schiţă lex.* I, p. 30—33.

Scanned with OKEN Scanner

Ca şi în domeniul gramaticii, lucrările lexicografice ale învăţaţilor ardeleni lasă în umbră încercările similare din provinciile de dincoace de Carpaţi. În Moldova e de semnalat sumarul dicţionar rus-român al lui Mihail Strilbiţki (Iaşi, 1789)[45], *Lexiconul grecesc-românesc* anonim din 1785, alcătuit la mănăstirea Neamţ, şi două dicţionare având limba de bază franceza, amîndouă de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, lucrări de importanţă minoră, ca şi dicţionarele bilingve ale munteanului Ienăchiţă Văcărescu (român-turc, turc-român, român-german şi german-român)[46], care nu rezistă unei comparaţii cu realizările lexicografice ale ardelenilor.

În concluzie, se poate spune că epoca cuprinsă între 1780 şi 1828 are o însemnătate deosebită în istoria lingvisticii româneşti. Acum se pun bazele cercetării ştiinţifice a limbii române, datorită îndeosebi activităţii desfăşurate de reprezentanţii Şcolii ardelene. E vorba în primul rînd de cercetarea istorică a limbii române, ilustrată de lucrările lui S. Micu, Gh. Şincai şi, mai ales, de cele ale lui P. Maior şi I. Budai-Deleanu, care, oricît de modeste ar fi, aduc o serie de idei preţioase în ce priveşte originea latină a limbii române şi înrudirea ei cu celelalte limbi romanice. Tot Şcolii ardelene, şi în special lui Budai-Deleanu, îi datorăm un punct de vedere coerent şi de cele mai multe ori just asupra problemelor limbii literare, precum şi unele lucrări practice, gramatici şi dicţionare, de o valoare indiscutabilă. Latinismul excesiv şi purismul, deşi moderat, al ardelenilor se vor răsfrînge în primul rînd în proiectele de reformă ortografică şi vor constitui un punct de plecare pentru şcolile latiniste, de diferite nuanţe, care îşi vor desfăşura activitatea după 1828.

---

[45] În legătură cu Strilbiţki, vezi V. Vascenco, *Influenţe ruseşti în limba tipăriturilor lui Mihail Strilbiţki*, în SCL IX, 1958, 2, p. 231—242.

[46] Despre care vezi Seche, *Schiţă lex.* I, p. 19—21. De dicţionarele român-german şi român-turc ale lui Văcărescu s-a ocupat recent A. Nestorescu, *Dicţionarele lui Ienăchiţă Văcărescu şi limba română literară la sfîrşitul secolului al XVIII-lea*, în SLLF I, 1969, p. 51—63.

Scanned with OKEN Scanner

III. LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ ÎNTRE 1828 şi 1870

CARACTERISTICI GENERALE. Caracterizînd şi explicînd „febra filologică" de care se arătau a fi cuprinşi românii în secolul al XIX-lea, Gh. Asachi precizează substratul social-politic al întregii mişcări ştiinţifice şi culturale a epocii : „naţiile carele ţîntesc către îndeplinirea civilizaţiei lor, tractează limba ca o cvestie vitală" [1]. În acest mod se cuvine să fie înţeles şi în primul rînd în acest mod poate fi înţeles interesul pe care îl cîştigă în cele trei provincii româneşti studiul limbii române, începînd cu sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi culminînd cu deceniile de mijloc ale secolului al XIX-lea.

Continuînd opera înaintaşilor, filologii perioadei cuprinse între anii 1828, data tipăririi gramaticii lui Ion Heliade Rădulescu, şi 1870, anul apariţiei primului volum al dicţionarului lui Alexandru Cihac, acţionează permanent pentru găsirea celor mai potrivite mijloace de perfecţionare a limbii române, de transformare a ei într-un instrument de comunicare apt să exprime idei filozofice, adevăruri ştiinţifice şi emoţii artistice.

În contextul general social-economic al înfloririi şi întăririi burgheziei, viaţa culturală românească este dominată, în această perioadă, de cîteva evenimente şi iniţiative culturale de o mare însemnătate.

Începînd cu cel de-al doilea deceniu al secolului, pe primul plan se află dezvoltarea învăţămîntului naţional. Gheorghe Lazăr şi Ion Heliade Rădulescu în Muntenia, Gheorghe Asachi şi Gheorghe Săulescu în Moldova, Aron Pumnul în Bucovina şi Timotei Cipariu în Transilvania sînt toţi strîns legaţi de şcoala românească şi de eforturile depuse pentru întărirea şi îmbogăţirea ei. Formarea unei intelectualităţi româneşti şi răspîndirea cunoştinţelor indispensabile unei societăţi cultivate reprezentau obiectivele prime ale programului generaţiei care se pregătea pentru marea mişcare socială burghezo-democrată a anului 1848.

În afară de învăţămînt, la realizarea acestor obiective, trebuia să contribuie presa. Primele gazete politico-culturale, de lungă durată, apar, în acelaşi an 1829, în Muntenia („Curierul românesc") şi în Moldova („Albina românească"). Ele sînt urmate, după 9 ani, de „Foaia pentru minte, inimă şi literatură" pe care Gh. Bariţ reuşeşte s-o facă să dăinuie în Transilvania. Acestor periodice li se adaugă altele, din ce în ce mai numeroase, cu caracter mai mult sau mai puţin efemer şi cu un conţinut mai mult sau mai puţin specializat. În Muntenia apare, ca supli-

[1] Gh. Asachi, *Literile şi slovele*, în „Albina românească", 3 decembrie 1844, p. 393.

ment al „Curierului românesc“, ziarul „Muzeul naţional“, iar, ca organ al Societăţii filarmonice, „Gazeta Teatrului Naţional“, pe care, în 1836, o va înlocui „Curierul de ambe sexe“, pînă în 1848. În Moldova apare ca supliment „Alăuta românească“, iar, după 1850, „Albina românească“ îşi schimbă numele în „Gazeta de Moldavia“. În sfîrşit, în Transilvania, apare ca ziar politic „Gazeta de Transilvania“, la Braşov, din iniţiativa lui Gheorghe Barit. Acestor începuturi li se adaugă, la mijlocul secolului şi în a doua jumătate a lui, o prodigioasă activitate jurnalistică românească cu preocupări literare, politice, istorice şi culturale, în general. Semnificativ este faptul că în toate gazetele timpului, începînd cu primele amintite, preocupările filologice sînt evidenţiate prin articole de cultivare a limbii naţionale. Aceste preocupări se continuă prin „România literară“ (1855), care publică importantele *Cugetări* ale lui Alecu Russo cu privire la dezvoltarea limbii române literare. Articole, note cu caracter filologic, consacrate în special normelor ortografice şi problemelor de vocabular, apar însă şi în publicaţii cu cel mai divers caracter, dintre care unele îşi continuă apariţia mult după anul 1870 : „Universul“ (Bucureşti, 1845—1848), „Dacia literară“ (Iaşi, 1840), „Amicul şcoalei“ (Sibiu, 1860—1865), „Atheneul român“ (Bucureşti, 1866—1869), „Convorbiri literare“ (Iaşi, 1867—1944), „Din Moldova“ (Iaşi, 1862—1863), „Familia“ (Pesta — Oradea, 1865—1906), „Foaia Soţietăţii pentru literatura şi cultura română în Bucovina“ (1865—1869), „Organul luminării“ (Blaj, 1847—1848), „Românul“ (Bucureşti, 1857—1945), „Telegraful român“ (Sibiu, 1853—1945), „Transilvania“ (Braşov — Sibiu, 1868—1945, cu anumite întreruperi), „Trompeta Carpaţilor“ (Bucureşti, 1865—1877). Aceste ziare şi reviste reflectă cu fidelitate agitaţia spirituală a epocii. „În paginile acestor ziare şi reviste se făuresc crezurile politice şi sociale ale timpului, aici se dezbat problemele capitale ale literaturii române, aici se stabilesc directivele culturale“ [2].

În această perioadă trebuie consemnată şi apariţia primei publicaţii filologice cu caracter specializat. Este vorba despre revista scoasă, la Blaj, de Cipariu sub titlul „Arhiv pentru istorie şi filologie“, care apare din 1867 pînă în 1872. Ea reprezintă în Transilvania aceeaşi sferă de acţiunea ca „Arhiva românească“ (1840) a lui Mihail Kogălniceanu sau ca „Magazinul istoric pentru Dacia“ (1845) condus de Nicolae Bălcescu şi August Treboniu Laurian. Spre deosebire de aceste două ultime reviste amintite, revista lui Cipariu cuprinde în primul rînd studii filologice şi, după mărturisirea iniţiatorului ei, este creată ca organ de studiu filologic. Cu 20 de ani înainte, canonicul blăjean tipărise o „gazetă bisericească“, politică şi literară, în întregime cu litere latine şi purtînd titlul generos şi semnificativ de „Organul luminării“, continuată, în 1848, prin „Organul naţional“.

În „Arhiv pentru istorie şi filologie“, Cipariu „pentru a da o mai mare varietate argumentului şi a dezdăuna pre lectoriu de dezgustu ce l-ar putea simţi“, a crezut „de lipsă“ să adauge „cercetări şi de altă

[2] D. Popovici, *Romantismul românesc*, Bucureşti, 1969, p. 44 ; pentru contribuţia revistelor vremii la problemele de istorie a limbii române şi de făurire a limbii române literare, vezi şi Grecu, *Studii ist. lingv. rom.*

natură însă omogene, cum este istoria naţiunale, ce e strictisime împreunată cu limba şi filologia româna, ca şi la toate popoarăle“ [3].

Trecînd peste alte aspecte ale activităţii culturale din epocă, răspîndirea gustului pentru literatură prin traduceri şi teatru, cunoscute din studiile de istorie literară [4], se cuvine să fie amintite aici strădaniile depuse pentru crearea unei academii, a unui for suprem al ştiinţei. Printre primele încercări de înjghebare a unei astfel de uniuni de intelectuali se află *Societatea literară* pe care boierii munteni refugiaţi o înfiinţează la Braşov în 1821. Nenumărate sînt formele în care intelectualii români îşi exprimă dorinţa de a avea o uniune a culturii şi un organism de cultivare a naţiunii. Aceste manifestări se intensifică în ţările româneşti în jurul anului 1860, timp în care în Transilvania ia naştere *Asociaţia pentru cultura poporului român din Transilvania* (ASTRA). După ce, prin anumite donaţii însemnate, baza materială este asigurată, în 1866, printr-un decret al Locotenenţei Domneşti din Bucureşti, ia naştere *Societatea Literară Română* [5], care, în prima ei sesiune, din 1867, îşi schimbă numele în *Societatea Academică Română*, pentru a deveni, în 1879, *Academia Română*. Creată în primul rînd cu scopul de a uni forţele intelectuale ale naţiunii pentru elaborarea celor mai necesare opere de cultură ale momentului : un sistem ortografic, o gramatică şi un dicţionar, Societatea Academică Română va începe cu destulă timiditate să-şi atingă ţelurile [6]. Ortografia academică va deveni oficială abia în anul 1881, gramatica premiată, aplicînd un sistem ortografic academic „neoficial“ şi căzut în desuetudine, va fi curînd uitată, iar dicţionarul se va îneca în ridicol. Dar din ezitările şi eşecurile, drepte şi nedrepte, triste şi chiar dramatice, ale începutului de activitate academică, instituţia în sine va ieşi pe deplin învingătoare. După 1881 Academia va fi de drept şi de fapt unicul for de normare ortografică oficială. Ea va crea la începutul secolului nostru, *Dicţionarul limbii române*, într-o formă demnă de o instituţie cu veche tradiţie. Ea va dezvolta în generaţia actuală în aşa fel cultul pentru ştiinţa gramaticii, încît cea mai bună realizare românească în acest domeniu să fie elaborată, tot sub auspiciile ei, în anul 1954. Cauzele acestei victorii dobîndite în ciuda oricăror greutăţi iniţiale trebuie căutate, printre altele, şi în spiritul entuziast, în înalta conştiinţă politică şi naţională a intelectualilor epocii de întemeiere a Academiei. Aceştia sa avîntau în aprige dispute polemice, dar nu se găseau niciodată dezbinaţi în faţa binelui obştesc.

Acelaşi spirit şi aceeaşi conştiinţă caracterizează toate eforturile depuse pentru cultivarea limbii naţionale, căreia, după cum am spus mai sus, i se subordona aproape exclusiv orice preocupare filologică. Chiar dacă mijloacele alese pentru realizarea acestui scop dau naştere adeseori la controverse, totuşi dorinţa de aflare a adevărului, de dobîndire a progresului, de realizare a binelui social este atît de puternică, încît

[3] *Programa Arhivului*, în „Arhiv...“, p. 4.

[4] Vezi, de ex., D. Popovici, *op. cit.*, p. 49—70.

[5] Vezi Florin Marcu, *Înfiinţarea Societăţii Literare (Academice) Române*, în LR XV, 1966, 5, p. 549—554.

[6] Vezi Iorgu Iordan, *Preocupări de limbă la Academia Română*, în LR XV, 1966, 5, p. 467—470 ; pentru întreaga activitate de început a Academiei vezi şi alte articole publicate în acelaşi număr al revistei.

Scanned with OKEN Scanner

asperităţile se nivelează şi rezultatul concret al eforturilor depuse îl reprezintă sinteza normei supradialectale pe care o putem observa astăzi în varianta literară a limbii noastre naţionale.

Perioadă de avînt revoluţionar şi cultural, pătrarele de mijloc ale secolului al XIX-lea concentrează de fapt nu numai eforturile de unire politică a românilor, ci şi pe cele de unire ideologică şi culturală. Ideile circulă prin cărţi şi articole dintr-o regiune în alta. Se publică corespondenţă între munteni şi moldoveni şi se adnotează, cu spirit critic. În Muntenia apar articole scrise de moldoveni şi, în Moldova, articole scrise de munteni, se retipăresc în fiecare dintre cele trei provincii articole importante preluate din ziarele unei provincii surori. Este un permanent schimb de idei.

Scopurile acestei acţiuni, numite, chiar la începutul secolului, *cultivarea limbii*, sînt unanim acceptate : a) unificarea limbii în scriere şi pronunţare, b) perfecţionarea structurii ei morfologice, cu respectarea spiritului sau a geniului ei inalienabil şi c) îmbogăţirea componenţei lexicale pe baza afinităţilor lingvistice.

În linii mari, disputele care au loc în această perioadă în problemele de filologie delimitează două atitudini caracteristice faţă de fenomenul lingvistic. Personalităţi ca B. P. Mumuleanu, C. Conachi, M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, Alecu Russo, V. Alecsandri, Ioan Maiorescu, Gheorghe Bariţ, Titu Maiorescu şi Ion Heliade Rădulescu (în prima parte a activităţii sale) vor susţine, în diferite variante, ideea sursei populare a perfecţionării limbii române, păstrarea formelor tradiţionale ale exprimării literare şi înnoirea moderată a limbii în conformitate cu necesităţile impuse de noile descoperiri ale civilizaţiei omeneşti. Modelul de perfecţionare a limbii îl reprezentau literatura bisericească cu normele ei unitare, precum şi graiurile populare, cu ajutorul cărora trebuia să se realizeze sinteza unificatoare. Rolul învăţaţilor era acela de a semnala faptele lingvistice uzuale, de a le studia şi de a le face cunoscute marelui public pe baza unei selecţii conştiente, consemnînd progresele realizate. Toţi aceşti oameni de cultură acceptau şi doreau să se realizeze o instituţie academică românească, care să unească, în scopul înfloririi culturale a naţiunii, toate forţele ei intelectuale. În acelaşi timp, însă, ei respingeau cu hotărîre latinizarea forţată, ortografia etimologică şi purismul gramatical şi lexical. Reformatorii adevăraţi ai limbii erau poporul şi literatura legată de popor. Aceste idei şi-au găsit expresia în prefaţa lui Mumuleanu la *Caracteruri* [7] sau în scrisoarea adresată de Conachi Mitropolitului Veniamin Costachi [8], în paginile „Daciei literare“[9], în *Cugetările* lui A. Russo [10], în schimbul de scrisori dintre Negruzzi şi Heliade (publicate pentru prima dată în „Muzeul naţional“ din noiem-

[7] Vezi B. P. Mumuleanu, *Caracteruri*, Bucureşti, 1825.
[8] Vezi „România literară“, Iaşi, nr. 18, 15 mai 1855.
[9] Vezi M. Kogălniceanu, *Introducţie*, la „Dacia literară“, ed. a 2-a, Iaşi, 1859, p. XI.
[10] Vezi „România literară“, Iaşi, 1855 (nr. 7, 8, 10, 17, 18, 19, 21, 23, 29, 30, 41, 43 din 20 februarie — 5 decembrie).

Scanned with OKEN Scanner

brie 1836, retipărite în „Foaia literară“ din februarie-martie 1838 şi continuate în „Curierul românesc“ din februarie-martie 1839, de unde sînt preluate de „Foaie pentru minte...“ din aprilie-mai 1839), precum şi în lucrările lui Heliade tipărite pînă în 1840 [11]. La acestea se adaugă *Dicţionarul grotesc* publicat ca o satiră antilatinistă de V. Alecsandri [12] şi studiile lui Titu Maiorescu despre scrierea cu litere latine, despre limba română folosită în jurnalele din Austria sau cele numite „de patologie literară“ [13].

Fără să respingă în principiu toate ideile reprezentanţilor acestui curent iniţiat de „Curierul românesc“ şi de „Dacia literară“, filologi eruditi ca Timotei Cipariu, Aron Pumnul, August Treboniu Laurian, G. Săulescu, Ioan Massim, la care trebuie să adăugăm pe Heliade pentru activitatea sa de după 1840—1844, au privit fenomenul lingvistic ca pe un obiect a cărui modelare se poate face din exterior. Limba română „coruptă“ de lipsa unei astfel de influenţe modelatoare eruditе trebuia refăcută, fie prin reconstruirea formelor primare, nealterate, nobile expresii ale unei vechi culturi şi dovezi ale unei tot atît de nobile înrudiri [14], fie prin obţinerea unei mecanice regularităţi logice, în forma limbii, care să-i valorifice individualitatea [15]. Formulîndu-şi programul de reformă lingvistică, Cipariu afirmă : „A scrie dar o limbă, pre cît se poate după împrejurări mai curată ; a reînsufleţi moartele, uitatele, părăsitele forme, cuvinte şi semnări... a togmi cele împrumutate după formele şi exemplele ce ne înfăţişează structura limbii, iar nu după uşurătatea buzelor, după plăcutul urechilor, astea şi asemenea ne erau propusul, scopul şi principiile din partea limbii... Natura limbii româneşti e romană-latină, ea e limba unei naţiuni romane-latine... De aceea şi costumul ei nu poate să fie decît romanu-latin, — şi croit după costumul limbelor romane. Ortografiştii sunt croitorii acelui costum ; — şi noi încă ne numărăm între aceştia“ [16]. Deosebirea esenţială dintre aceşti filologi, aparţinînd curentului subiectiv şi erudit, şi cei care formează gruparea tradiţionalist-populară [17] consta în etimologismul ortografic, susţinut de toţi cei citaţi, cu excepţia lui Aron Pum-

---

[11] Vezi I. Heliade Rădulescu, *Opere*, ed. D. Popovici, Bucureşti, vol. II, 1943, p. 512—567 ; cf. şi Ion Popescu Sireteanu, Ion Heliade Rădulescu, *Scrieri lingvistice*, Bucureşti, 1973.

[12] Vezi CLit. III, 1869, p. 173—178, 305—308.

[13] Vezi *Despre scrierea limbei rumâne*, Iaşi, 1866 (două capitole refăcute sînt retipărite în 1867 şi 1873 în „Convorbiri literare“), *Limba română în jurnalele din Austria*, CLit. I, 1868, p. 97, 113, 138, 225, *Răspunsurile Revistei contimporane*, în CLit, VII, 1873, p. 142—160 ; vezi D. Macrea, *Titu Maiorescu şi problemele limbii române*, în *Studii ist. lb.*, p. 25—64, Gr. Brâncuş, *Titu Maiorescu şi problemele limbii*, în LR XIII, 1964, 5, p. 483—493.

[14] I. Gheţie, *Societatea Academică Română şi unificarea limbii române literare*, în LR XV, 1966, 5, p. 519—530.

[15] Vezi Ioana Petrescu, *Concepţia lingvistică a lui Aron Pumnul*, în CL XI, 1966, 2, p. 175—183.

[16] Cipariu, *Principia*, p. 5, 295.

[17] Acceptăm distincţia lui Şăineanu, *Ist. fil. rom.*[2], p. 1—2, utilizînd denumirile care decurg din această distincţie, aşa cum a fost ea formulată de Şăineanu.

Scanned with OKEN Scanner

nul, şi din purismul gramatical şi lexical, care se manifestă în trei variante distincte la toţi cei care aparţineau acestei orientări. Cele trei variante ale purismului lingvistic sînt reprezentate în istoria filologiei româneşti, în primul rînd, prin Cipariu, Laurian şi Massim ca latinizanţi, Heliade ca italienizant, Pumnul ca românizant.

Curentul „Daciei literare", ca şi cel al „Junimii", pregăteşte terenul pentru activitatea normativă, programatică a unor filologi eruditi ca Lambrior sau Tiktin. La mijlocul secolului al XIX-lea, aportul acestei orientări la dezvoltarea ştiinţei filologice româneşti este în primul rînd de natură practică: constituirea limbii române literare moderne. Un rol deosebit de important a jucat, în realizarea acestui „ţel al veacului", Ion Heliade Rădulescu, primul care a formulat cu claritate programul filologic concret cerut de crearea limbii române literare [18]. În schimb curentul purist şi etimologic, lipsit de astfel de rezultate practice evidente, este creatorul disciplinei lingvistice propriu-zise. Acestui curent i se datoresc primele studii româneşti de lingvistică romanică, precum şi primele lucrări de gramatică istorică românească.

Preocupări notabile de romanistică apar, în aceşti ani, la Timotei Cipariu, August Treboniu Laurian şi Aron Pumnul [19]. Ei au ca predecesori imediaţi pe Ion Heliade Rădulescu şi Ioan Maiorescu. Principalele probleme cercetate, în această perioadă, în domeniul romanisticii sînt strîns legate de scopul filologic al epocii. În primul rînd se delimitează criteriile generale de determinare a caracterului romanic al limbii noastre, pe baza structurii gramaticale şi a interpretării riguroase a vocabularului, şi, în al doilea rînd, se analizează gradul de asemănare dintre limba română şi celelalte limbi romanice. Lucrările cele mai semnificative în această privinţă sînt *De romanitate linguae valachicae* a lui T. Cipariu [20], *Tentamen criticum* a lui August Treboniu Laurian (vezi mai jos p. 65—66), *Curs de literatură românească* de Aron Pumnul [21], *Paralelism între dialectele român şi italian* de Ion Heliade Rădulescu [22].

Preocupaţi de fazele mai vechi ale limbii române, în primul rînd cu scopul de a demonstra apropierea mare dintre aceasta şi limba latină, reprezentanţii orientării puriste au studiat legile de evoluţie a limbii române şi au explicat modul de formare a structurii ei grama-

---

[18] Vezi L. Leonte, *Părerile despre limbă ale lui I. Eliade Rădulescu în prima perioadă a activităţii* (pînă la 1840), în SCŞtI XI, 1960, 2, p. 163—185; vezi şi Ion Gheţie, *Modelul latin şi unificarea limbii române literare-Momentul 1840*, în „Apulum" VII, 1968, 2, p. 83—93.

[19] Vezi D. Macrea, *Şcoala ardeleană şi problemele de lingvistică romanică*, în CL XIV, 1969, 1, p. 7—13.

[20] Vezi *„Annales gymnasii gr-catholicii maioris Blasensis"*, Blasiu, 1855, cf. D. Macrea, *lucr. cit.*, p. 11.

[21] Vezi I. G. Sbiera, *Voci asupra vieţii şi însemnătăţii lui Aron Pumnul, precum şi scrierile lui mărunte şi fragmentare*, Cernăuţi, p. 345, D. Macrea, *Aron Pumnul — La 150 de ani de la naşterea sa*, în CL XIII, 1968, 2, p. 177.

[22] Vezi „Curier de ambe sexe", periodul III 1840 şi „Foaie pentru minte, inimă şi literatură", 1840, nr. 42—48; în 1841 lucrarea apare în broşură separată. Pentru preocupările anterioare de romanistică ale lui Heliade vezi L. Leonte, *loc. cit.* În Şăineanu, *Ist. fil. rom.*[2], p. 155 este amintit şi un „opuscul" *Limba română şi dialectele italiene*, publicat de G. L. Frollo, la Brăila, în anul 1869.

Scanned with OKEN Scanner

ticale, creînd în cultura română istoria limbii ca disciplină ştiinţifică. Publicînd lucrarea *Elemente de limbă română după dialecte şi monumente vechi,* în 1854, T. Cipariu realizează primul studiu dezvoltat de gramatică istorică românească, studiu pe care-l va completa, în 1858, prin *Crestomaţie sau Analecte literare.* În aceste lucrări el face importante observaţii cu privire la dezvoltarea limbii române, construind „regulile foneticii istorice" şi „avînd în minte noţiunea de lege fonetică în formă empirică" [23], idee preluată de la filologii Şcolii ardelene, Micu şi Maior.

Deşi mai modestă, contribuţia curentului tradiţionalist-popular la studiul ştiinţific al limbii s-a manifestat în domeniul descrierii evoluţiei istorice a limbii române, mai ales prin Ioan Maiorescu. El publică, în „Foaie pentru minte..." din 1848, o serie de *Studii asupra limbei române,* care, după o întrerupere provocată de evenimentele politice, se va continua în lunile septembrie, octombrie 1850. Lucrarea tratează probleme de istorie a limbii române, de romanistică şi de lingvistică generală. Acest studiu împreună cu cele, cu vădit caracter polemic, consacrate ortografiei, lexicografiei şi originii limbii române fac din Ioan Maiorescu „o figură reprezentativă a perioadei de pînă la 1860 a începuturilor (filologiei n.n.)". El continuă pe Ion Budai-Deleanu şi Petru Maior, în domeniul lingvisticii romanice, şi este primul filolog român care a discutat în articolele sale anumite probleme de lingvistică indo-europeană [24]. Deşi problema originii limbii române nu mai avea nevoie de demonstraţie, au existat în această perioadă cîteva voci izolate care au adus în discuţie şi acest subiect. Filaret Scriban susţine originea sarmată a românilor şi înrudirea lor cu slavii. Totodată el îşi arată preferinţa pentru limba greacă, în locul celor romanice sau al celei latine, ca surse de îmbogăţire a vocabularului românesc. În aceeaşi perioadă, învăţatul sas transilvănean J. K. Schuller susţine originea gotică a limbii române. Ambele teorii au fost combătute de Ioan Maiorescu în revista lui Bariţ „Foaie pentru minte, inimă şi literatură" [25].

Începuturile dialectologiei trebuie legate de asemenea de această perioadă, cînd, în lucrările de istorie a limbii publicate de Cipariu şi Laurian, se fac referiri la dialectele româneşti din sudul Dunării, precum şi la particularităţile diferitelor graiuri vorbite de românii din nord. Acum se alcătuieşte „întîiul studiu dialectal mai mare făcut de un român", după cum caracterizează Sextil Puşcariu lucrarea lui Ion Maiorescu *Itinerar în Istria şi vocabular istriano-român,* tipărită postum, la 1874 [26].

O bogată activitate se pregăteşte, în această perioadă, pentru editarea cărţilor vechi româneşti. G. Seulescu editează la Iaşi, în 1833—1836, lucrarea lui Dimitrie Cantemir *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor.* Cronici şi documente publică M. Kogălni-

[23] Vezi I. Coteanu, *160 de ani de la naşterea lui Timotei Cipariu,* în LR XIV, 1965, 3, p. 295—300.
[24] Vezi N. A. Ursu, *Preocupările lingvistice ale lui Ioan Maiorescu,* în SCŞtI XII, 1961, p. 214—218.
[25] Vezi N. A. Ursu, *loc. cit.,* p. 210—215.
[26] Vezi N. A. Ursu, *op. cit.;* p. 214—218.

ceanu în „Arhiva românească“ (1841—1852), iar Aug. Treboniu Laurian şi N. Bălcescu în „Magazin istoric pentru Dacia“ (1845—1848). În 1843, după un manuscris românesc din secolul al XVIII-lea, se editează şi *Învăţăturile bunului şi credinciosului Domn al Ţării Româneşti Neagoe Basarab către fiul său Teodosie Voievod*. Un moment important în editarea textelor vechi îl realizează Timotei Cipariu prin activitatea sa. Aşa cum prin lucrarea *Elemente de limbă română după dialecte şi monumente vechi* pune bazele studiului istoric al limbii, prin culegerea de texte vechi româneşti intitulată *Crestomaţie sau Analecte literare* el inaugurează preocuparea pentru analiza filologică propriu-zisă, fiind „primul care supune unui studiu critic vechile texte româneşti“ [27]. El pregăteşte astfel epoca marilor ediţii şi descoperiri de texte realizate sub auspicii academice [28].

Urmărind să valorifice vechile tipărituri româneşti, Timotei Cipariu devine totodată „primul mare bibliofil român“. Pasiunea sa de colecţionar de cărţi, îmbinată cu excepţionala sa vocaţie de poliglot vor face din Cipariu „un pionier al studiilor orientale româneşti“ [29].

Acestui „părinte al filologiei româneşti“, după cum pe drept cuvînt a fost numit, disciplina lingvistică românească îi datorează şi prima încercare de istorie a filologiei. El publică în „Arhivul“ din 1869 o serie de studii intitulate *Gramatiştii şi ortografiştii*, în care comentează pe scurt, cele mai importante lucrări ale predecesorilor în acest domeniu. Comentariile sale sînt însoţite de extrase ample din lucrările analizate.

Sub forma unor iniţiative oarecum izolate se manifestă în această perioadă preocuparea pentru poetică şi versificaţie. În 1831, Heliade publică la Bucureşti *Regulile sau gramatica poeziei*, o scurtă culegere de traduceri din Boileau, Marmontel, La Harpe şi Voltaire, traduceri alcătuite după pasaje incluse în *Cours de littérature, d'histoire et de philosophie, extraits de nos meilleurs ouvrages*, de Lévizac şi T. Moysant (Paris, 1841). În 1868, Heliade va relua această preocupare prin *Curs întregu de poesie generale*. În 1860, la Blaj, apare prima lucrare de poetică românească originală sub semnătura lui Timotei Cipariu [30]. Lucrarea cuprinde informaţii surprinzătoare pentru epoca respectivă. Autorul aduce în discuţie nu numai, după cum era de aşteptat, literatura clasică greco-latină, dar şi literatura arabă, pînă atunci foarte puţin cunoscută la noi.

Lui Aron Pumnul i se datorează un prim studiu românesc, în manuscris, privitor la formarea cuvintelor. Acesta reflectă concepţia sa raţionalistă în problemele de normare a limbii [31].

---

[27] Vezi Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, tom. III, Bucureşti, 1881, p. IX.

[28] Vezi N. A. Ursu, *Contribuţia Academiei Române în domeniul editării critice a textelor româneşti*, în LR XV, 1966, 5, p. 531—547.

[29] Vezi V. Niţu, *Contribuţie la cunoaşterea activităţii de bibliofil a lui Timotei Cipariu*, în „Studii de istorie“, Baza de cercetări ştiinţifice Tg. Mureş, Bucureşti, 1968, p. 63—87.

[30] Tim. Cipariu, *Elemente de poetică. Metrică şi versificaţiune* scrisă de... Blaj, 1860.

[31] Vezi *Formăciunea cuvintelor româneşti*, în I. G. Sbiera, *lucr. cit.*, p. 254—269 ; cf. Ioana Petrescu, *art. cit.*, p. 181.

În această perioadă apar şi manifestări ale unei teorii lingvistice româneşti. Întrucît discutarea anumitor probleme de acest fel era implicată în programul de regenerare lingvistică specific epocii, la aceste preocupări de teorie lingvistică au contribuit, în egală măsură, reprezentanţii ambelor orientări filologice, cea erudită puristă şi cea tradiţionalist-populară, indiferent că erau literaţi, istorici sau filologi.

Cu totul remarcabile, din punctul de vedere al contribuţiei lor la teoria lingvistică, sînt lucrările lui A. T. Laurian şi Titu Maiorescu. Meritele de această natură ale primului filolog amintit au stîrnit pe bună dreptate admiraţia contemporanilor şi a urmaşilor săi. Hasdeu consideră că, alături de Cipariu, Laurian este un demn continuator al Şcolii ardelene dinaintea căruia „cată să se închine toţi românii". El „a presimţit, înainte de somităţi occidentale, două dintre pîrghiile fundamentale ale lingvisticii contemporane : neîntrerupta continuitate idialectală şi reconstrucţiunea prototipurilor" [32]. Titu Maiorescu a impresionat, la vremea sa, nu atît prin originalitatea teoriei, cît prin soluţiile practice întemeiate pe această teorie. Sîntem însă astăzi în măsură să consemnăm contribuţia sa la istoria fonologiei mondiale. Filozoful român este unul dintre primii teoreticieni care delimitează şi defineşte conceptul modern de *fonem-invariantă* („sunet logic" în terminologia maioresciană) şi *sunet-variantă* („produs brut al gîtlejului" sau „nuanţă de umbrire a unui sunet logic") [33].

Pe lîngă aceste contribuţii, există şi alte subiecte de teorie lingvistică pe care intelectualii români le iau în discuţie în cursul acestei perioade : cauzele evoluţiei limbii, raportul dintre limbă şi cultură, raportul dintre scriere şi pronunţare, rolul factorilor sociali în reformarea limbii. În cazul unora dintre problemele amintite există un consens general. Aceasta este situaţia în ceea ce priveşte ideea strînsei legături dintre cultură şi limbă, idee preluată din literatura iluministă a secolului anterior [34]. Din acest principiu derivă un comandament unanim acceptat : ridicarea naţiunii prin întărirea limbii, adică prin crearea instrumentului capabil să exprime formele culturii naţionale.

În celelalte cazuri, divergenţele sînt destul de mari şi ele nu apar numai între cele două grupări în ansamblu, ci şi în interiorul fiecărei grupări în parte. În ceea ce priveşte cauzele evoluţiei limbii grupările se opun în mod evident. Pentru reprezentanţii curentului purist evoluţia limbii este o abatere, o corupere a limbii de la o stare de bună organizare şi funcţionare. Pentru antipurişti ea este un proces firesc şi ireversibil. Cu privire la factorii reformatori ai limbii se pot observa nuanţe în interiorul aceleiaşi grupări. Alecu Russo consideră limba populară ca unicul izvor al perfecţionării limbii. Al. Odobescu şi Titu

[32] B. P. Hasdeu, *loc. cit.*

[33] Pe lîngă articolele referitoare la Titu Maiorescu, semnate de D. Macrea şi Gr. Brâncuş (v. nota 14), pentru această problemă, vezi şi Flora Şuteu, *Titu Maiorescu im Lichte der modernen Linguistik*, în ACIL X, 2, 1970, p. 302—306 (vezi mai jos, p. 47).

[34] Vezi Adrian Marino, *Iluminiştii români şi problema „cultivării" limbii*, în LR XIII, 1964, 5 şi 6, p. 467—482, 571—586.

Scanned with OKEN Scanner

Maiorescu atribuie acest rol oamenilor de cultură şi, în primul rînd, scriitorilor.

Răspunsurile la problemele de filozofie a limbii se bazau de cele mai multe ori pe teorii lingvistice de mare circulaţie în epocă. Teoria lingvistică a filozofiei senzualiste a lui Condillac, care stabilea o legătură directă între cunoaşterea ştiinţifică şi expresia lingvistică, apare în lucrările programatice din prima parte a activităţii lui Heliade. Ulterior filologii români iau cunoştinţă de anumite teorii lingvistice europene. W. von Humboldt, Franz Bopp, Fr. Diez, A. Schleicher, Max Müller, R. Lepsius vor apărea adeseori în discuţiile filologice cu caracter teoretic.

Sub raport ideologic, larga acţiune filologică de trezire a conştiinţei naţionale şi de întărire a unităţii românilor din cele trei provincii, este dominată de concepţia istorică naţionalistă susţinută de Herder, Michelet, Karamzin şi Grimm [35].

Alături de această influenţă, pentru orientarea filozofică a epocii trebuie reţinut rolul jucat de filozofia lui Kant, dominantă la unii reprezentanţi ai curentului purist, cum sînt T. Cipariu şi Aron Pumnul [36].

Activitatea cea mai intensă, în domeniul filologiei, s-a desfăşurat însă, în această perioadă, pe tărîmul elaborării instrumentelor necesare cunoaşterii şi perfecţionării limbii : sisteme ortografice, gramatici şi dicţionare.

ORTOGRAFIE. Perioada dintre anii 1828—1870 cuprinde, în esenţă, procesul de definitivare a sistemului alfabetic româno-latin (alfabetul latin aplicat la limba română). De asemenea, în acest interval încep să se cristalizeze normele de utilizare a acestui alfabet, ca sistem uzual de scriere. Preocuparea este aproape generală. Ea se poate observa nu numai în lucrările special consacrate problemei ortografice sau în lucrări cu alt caracter consacrate studiului limbii române, ci şi în texte morale, filozofice sau ştiinţifice, în care autorii se simt obligaţi să-l informeze pe cititor asupra normelor aplicate. Bineînţeles că toate gramaticile publicate în această perioadă cuprind un capitol de ortografie care reprezintă, în acelaşi timp, o descriere a sistemului fonetic al limbii. Asemenea precizări sînt incluse însă şi în unele dintre dicţionare. Periodicele care încep să-şi facă apariţia în cele trei provincii româneşti şi al căror număr creşte cu repeziciune spre sfîrşitul secolului al XIX-lea, consacră un număr mare de pagini problemelor de ortografie. În paginile acestor periodice îşi expun sistemele lor ortografice mulţi intelectuali români care — fără a fi toţi filologi — vor să contribuie la rezolvarea unei probleme lingvistice de interes atît de general cum este ortografia.

Încercînd să delimiteze anumite etape în istoria ortografiei româneşti, Romulus Ionaşcu îşi concentrează atenţia asupra a trei evenimente din perioada de care ne ocupăm aici : apariţia sistemului ortografic ciparian (1841), crearea primului sistem ortografic al unui for academic românesc (1867), precum şi crearea primului sistem ortografic

[35] Vezi Werner Bahner, *Das Sprach- und Geschichtsbewusstsein in der rumänischen Literatur von 1780—1880*, Berlin, 1967, p. 89.

[36] Vezi Ioana Petrescu, *Un discipol paşoptist al lui W. T. Krug : Aron Pumnul*, în StUBB, 1968, 1, p. 89—97.

academic oficial și general (1881), ținînd seama de faptul că sistemul Societății Academice din 1867 nu s-a aplicat decît în publicațiile societății. Urmărind evoluția concepției ortografiștilor despre adaptarea alfabetului latin în limba română și despre normele de utilizare a acestui alfabet adaptat, tot Romulus Ionașcu observă existența a trei faze, caracterizate fiecare în parte prin cîte o trăsătură dominantă: a) stabilirea unei ortografii pentru limba română, bazată pe principiul etimologic, b) crearea opoziției antietimologiste, ceea ce duce la „lupta dintre etimologiști și fonetiști", c) crearea compromisului între etimologism și fonetism [37].

Privită astăzi, această periodizare împreună cu caracterizările care o însoțesc poate fi considerată în mare parte corectă, chiar dacă ea poate fi completată cu aprecieri asupra fiecărui eveniment în parte. Mai important este însă faptul că astăzi se impune un adaos la lucrările esențiale menționate de autor. Astfel, înainte de anul 1841 trebuie amintită activitatea lui Ion Heliade Rădulescu pentru simplificarea alfabetului chirilic, pentru crearea alfabetului de tranziție și, în sfîrșit, pentru propagarea scrierii cu alfabet latin. Pe de altă parte, pentru anul 1867, pe lîngă primul sistem ortografic academic trebuie menționată și lucrarea lui Titu Maiorescu, *Despre scrierea limbii române,* apărută de fapt cu un an mai devreme, dar pusă în aplicare în revista „Convorbiri literare", în primul ei an de apariție. Cu aceasta se completează datele principale ale evoluției sistemelor ortografice de la mijlocul secolului al XIX-lea. Aceste date cuprind însă un număr extrem de limitat de sisteme ortografice în raport cu frecvența mare cu care ele au fost înregistrate în epocă.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, pînă în preajma anului 1860 pot fi citate cel puțin 25 de sisteme ortografice elaborate integral, pe baza unor tipare tradiționale modificate și completate cu elemente împrumutate sau create de autori. Dintre aceste sisteme, cele mai importante sînt cele elaborate de G. Mutso (Pesta, 1829), Vasile Popp (Brașov, 1838) [38], Teofit Scriban (Iași, 1839) [39], Ioan Maiorescu (Brașov, 1838) [40], Gh. Săulescu (Iași, 1839 și 1844) [41], A. T. Laurian (București, 1840) și Aron Pumnul (Brașov, 1845, Cernăuți, 1850 [42], Viena, 1864).

În jurul anului 1860 se grupează toate încercările de oficializare a scrierii limbii române cu litere latine. Acțiunea a fost îndelung pregătită, începînd cu sfîrșitul secolului al XVIII-lea. La realizarea ei au contribuit toți cei amintiți mai sus. Ei, împreună cu alți intelectuali români ca Gheorghe Bariț, Simion Bărnuțiu, Gheorghe Asachi, Costache Negruzzi, Mihai Kogălniceanu, au pus bazele trecerii de la sistemul

---

[37] Vezi Ionașcu, *Sist. ortogr.*[2], p. 76—82.

[38] Vezi N. A. Ursu, *Părerile doctorului Vasile Popp asupra ortografiei românești cu litere latine,* în SCȘtI VII, 1956, 2, p. 25—49.

[39] Vezi Emil Vîrtosu, *Paleografia româno-chirilică,* București, 1968, p. 236.

[40] Vezi N. A. Ursu, *Preocupările lingvistice ale lui Ioan Maiorescu,* în SCȘtI XII, 1961, p. 205—210.

[41] Vezi „Albina românească" din 29 iunie și 13 iulie 1839; „Arhiva Albinei" din 7 noiembrie 1844.

[42] Vezi „Foaie pentru minte..." din octombrie-noiembrie 1845; „Bucovina" din februarie 1850.

Scanned with OKEN Scanner

alfabetic chirilic la cel latin. În prima perioadă a acestei activităţi preocupările au fost diversificate. Pe de o parte se urmărea simplificarea alfabetului chirilic, iar pe de altă parte se căuta cel mai potrivit sistem ortografic cu litere latine aplicabil la limba română. Trecerea treptată spre scrierea cu sistemul alfabetic latin a reprezentat-o alfabetul mixt, civil sau de tranziţie. Creatorii acestui sistem pentru cele trei provincii trebuie consideraţi Ion Heliade Rădulescu, Gheorghe Asachi şi Gh. Bariţ, cei care, creînd jurnalistica românească, au găsit mijlocul cel mai eficace de a răspîndi, în publicul larg, în mod treptat, anumite norme de scriere care urmăreau să înlocuiască semnele grafice chirilice cu cele latine. Dintre cei trei cărturari români amintiţi, Heliade Rădulescu este desigur personalitatea cea mai prodigioasă. Începutul activităţii sale coincide cu începuturile reformării ortografice româneşti din perioada pe care o analizăm, iar ultima sa lucrare încheie atît spaţiul de timp care ne interesează aici, cît şi curentul ortografic pe care scriitorul muntean îl îmbrăţişează în ultima fază a vieţii sale : etimologismul [43].

Începînd cu anul 1858 în ţările româneşti se intensifică preocuparea pentru crearea unui sistem oficial. Iniţiativa aparţine Eforiei Şcoalelor din ambele provincii, Ţara Românească şi Moldova. În Transilvania şi Bucovina, în 1860, Comisiile filologice întrunite la Sibiu, Timişoara şi respectiv Cernăuţi stabilesc sistemele ortografice care urmează să generalizeze scrierea cu litere latine şi în provinciile româneşti aflate sub dominaţie străină [44]. Toate discuţiile purtate în jurul acestui obiectiv practic dau naştere la studii asupra fonetismului românesc, asupra evoluţiei istorice a acestui fonetism şi asupra utilizării morfologice a sunetelor. Sintetizînd părerile exprimate, în primul rînd de Timotei Cipariu şi Aron Pumnul, dar folosind şi datele oferite de filologia apuseană, în domeniul studierii scrisului, Titu Maiorescu elaborează lucrarea *Despre scrierea limbii române*, care poate fi considerată ca o operă de bază în trecerea spre studiul propriu-zis ştiinţific al ortografiei româneşti.

Cu toate acestea, ortografia academică se va menţine încă timp de mai bine de un deceniu, pe linia cipariană etimologizantă, prin sistemele elaborate în 1867 şi 1869 [45]. Faptul va duce la o îndepărtare a publicisticii de norma academică, ceea ce explică în bună parte numărul relativ mare de sisteme ortografice individuale, neoficiale, care continuă să fie elaborate şi după anul 1860 — pînă în 1881, cînd proaspăt înnoita Academie Română votează primul sistem ortografic oficial şi general.

Dacă am încerca să caracterizăm epoca dintre 1828 şi 1870 din punctul de vedere al concepţiei ortografice, am putea să spunem că ea reprezintă momentul de grandoare şi decădere a etimologismului. Răspîndit prin Heliade şi Laurian în Muntenia, prin Cipariu în Transilvania, prin Gh. Săulescu şi Simion Bărnuţiu în Moldova, etimologismul nu

[43] Vezi *Prefaţa* la Gramatica lui Heliade din 1828 şi *Principie de orthographia romana*, lucrare tipărită de Heliade, în 1870 ; vezi şi Ioan Heliade Rădulescu, *Opere*, Ediţie critică, cu introducere, note şi variante de D. Popovici. Tomul II. Bucureşti, 1943, p. 512.

[44] Vezi Emil Vîrtosu, *op. cit.*, p. 196—250.

[45] Vezi Flora Şuteu, *Proiectele ortografice ale Societăţii Academice Române*, în LR XV, 1966, 5, p. 503—518.

va rezista în nici una din aceste provincii mai mult de două decenii după oficializarea scrierii cu litere latine (oficializare care în toate cele trei istorice provincii româneşti s-a produs între anii 1860 şi 1862). Prima şcoală filologică despre care se poate spune că l-a abandonat este cea bucovineană, unde îşi creează sistemul său Aron Pumnul. Sub influenţa lui Costache Negruzzi şi Titu Maiorescu etimologismul va fi treptat înlăturat şi din publicistica moldovenească şi muntenească. La introducerea unei ortografii fonetice în Transilvania va contribui în mare măsură Pavel Vasici [46], care urmează, în această privinţă, principiile ortografice susţinute de Dr. Vasile Popp şi Ioan Maiorescu, în lucrările de ortografie amintite mai sus.

Pentru caracterizarea generală a lucrărilor de ortografie elaborate în această perioadă ne vom opri asupra acelora, mai sus amintite, care au creat anumite curente în filologia românească. În această ordine de idei trebuie pomenite numele lui Heliade Rădulescu şi Aron Pumnul. Evoluţia celor doi învăţaţi români are, dintr-un anumit punct de vedere, o evidentă asemănare, deşi sensul pe care îl adoptă în transformarea concepţiei lor filologice este într-o evidentă opoziţie. Aron Pumnul îşi începe programul ortografic sub influenţa latinistă a lui Cipariu şi, mai ales, a lui August Treboniu Laurian, adoptînd deci multe soluţii practice cu aspect etimologist, şi devine în a doua jumătate a secolului al XIX-lea principalul exponent al principiului fonetic în ortografie [47]. Heliade începe, în 1828, prin a susţine aplicarea principiului fonetic în ortografie şi devine în a doua parte a activităţii sale un italienizant, deci adeptul unui principiu ortografic bazat nu pe sistemul fonetic al limbii uzuale, ci pe elemente de înrudire lingvistică (tot un fel de etimologism) [48], pentru a fi, în încheiere, propriu-zis latinizant şi etimologist. La sfîrşitul vieţii Heliade publică lucrarea intitulată *Principie de ortografie,* care sintetizează concepţia sa etimologistă, din a doua perioadă a activităţii, şi care rămîne fără nici un ecou practic.

Importante studii ortografice publică în această perioadă Timotei Cipariu, Titu Maiorescu şi G. L. Frollo, acesta un nume astăzi cu totul uitat. Primul tipăreşte în 1847—1848 în „Organul luminării", lucrarea editată în 1866 sub titlul *Principie de limbă şi scriptură,* în care este cuprinsă chintesenţa ortografiei etimologiste moderate, aplicată cu predilecţie în Transilvania în perioada de care ne ocupăm. Mai mult decît atît, studiul lui Cipariu sintetizează şi aprofundează preocupările mai vechi de gramatică istorică, expuse în lucrarea din 1854 *Elemente de limba română după dialecte şi monumente vechi.* În ceea ce priveşte teoria ortografică, lucrarea lui T. Cipariu reprezintă ultimul cuvînt de autoritate asupra concepţiei etimologice, reactualizînd metoda

---

[46] Vezi Ion Breazu, *Pavel Vasici şi problemele limbii,* în CL X, 1965, 1, p. 52—65.

[47] Vezi Cipariu, *Principia,* p. 301—302, Pumne (Aron Pumnul), *Literile corespundictorie firei limbei romanesci şi inquo que-va,* în „Foaie pentru minte...", 42—48, octombrie-noiembrie 1845 şi Idem, *Neaternarea limbei romanesci en desvoltarea sa, şi en modul de a o scrie (Inchinatul junimei romane),* în „Bucovina", februarie-aprilie 1850 ; pentru o interesantă şi sugestivă interpretare a concepţiei lingvistice a lui Aron Pumnul vezi articolele citate ale Ioanei Petrescu.

[48] Vezi Ion Heliade Rădulescu, *Opere,* II, p. 515—525.

Scanned with OKEN Scanner

iniţiată de Şcoala ardeleană. Normele de scriere sînt stabilite pe baza legilor de evoluţie fonetică a limbii, reproducerea în scris a sunetelor fiind făcută cu ajutorul literei care reprezintă elementul fonetic primar, nealterat.

Împotriva principiului etimologic în ortografie, ca şi împotriva principiului fonetic susţinut de Aron Pumnul şi de adepţii săi, se va declara, în 1866, Titu Maiorescu în lucrarea intitulată *Despre scrierea limbei române*. Cele două principii combătute vor fi înlocuite de Maiorescu printr-o normă alfabetică, numită principiul intelectual, şi care, teoretic, cel puţin, reprezintă de fapt principiul fonematic sau fonologic. În esenţă, conform acestui principiu, la baza notării sunetelor stă funcţia pe care acestea o îndeplinesc în procesul de înţelegere a ideilor exprimate prin limbaj. Nu vor fi notate decît acele sunete care îndeplinesc un rol intelectual în limbă [49]. În ceea ce priveşte normele ortografice, ele trebuie să fie supuse principiului de reproducere a prototipului derivativ al unui sunet, dar nu în raport cu limba latină, ci în interiorul limbii române, în cadrul sistemului ei morfologic, caracterizat prin modificări de sunete numite alternanţe fonetice : *carte-cărţi* (a ~ ă), *vedea-văd* (e ~ ă) [50]. Lucrarea lui Maiorescu poate fi considerată, datorită observaţiilor de teorie lingvistică, una dintre primele cărţi de lingvistică cu tematică filozofică. Autorul reia ideile expuse de tatăl său cu aproape trei decenii înainte : originea scrierii, raporturile dintre sistemele de scriere şi sistemele lingvistice, caracteristicile scrierii alfabetice şi modalităţile ei de adecvare la limbaj. Sistemul alfabetic stabilit de Maiorescu în această lucrare va fi utilizat în revista „Convorbiri literare" şi se va impune, apoi, în linii mari, la toţi scriitorii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Cu unele modificări, punctul de vedere expus de Maiorescu va fi acceptat ca bază a primei ortografii academice aplicate în toate instituţiile de cultură din ţările româneşti, începînd din anul 1881.

În anul 1875 apare la Bucureşti lucrarea lui G. I. Frollo, *O nouă încercare de soluţiune a problemului ortografic*. Autorul, italian de origine, era, la data publicării studiului său, profesor la liceul Matei Basarab din Bucureşti şi va deveni, peste patru ani, profesor la catedra de limbi romanice a universităţii din capitala ţării noastre [51]. Studiul publicat de Frollo pledează pentru aplicarea principiului fonetic în ortografie, făcînd o amplă introducere teoretică asupra raportului dintre sistemul alfabetic şi cel fonetic al limbii în general [52]. În încheiere, autorul propune un sistem alfabetic, în mare parte deosebit de sistemele predecesorilor, realizînd o sinteză a diferitelor sisteme alfabetice occidentale bazate pe principiul fonetic, începînd cu alfabetul armonic şi terminînd cu alfa-

[49] Vezi Titu Maiorescu, *Despre scrierea limbei rumâne*, Iaşi, 1866, lucrare inclusă, cu anumite modificări ale planului de expunere şi cu anumite completări, in toate ediţiile de *Critice*.

[50] În aceste cazuri ъ chirilic va fi notat, după Maiorescu, prin *ă* în primul exemplu (fiindcă alternează cu *a*) şi prin *ĕ* în al doilea exemplu, fiindcă alternează cu *e*.

[51] Cf. Şăineanu, *Ist. fil. rom.*[2], p. 234.

[52] Vezi Frollo, *op. cit.*, p. 254—257, care cuprinde o sinteză a concluziilor teoretice.

Scanned with OKEN Scanner

betul standard [53]. Autorul se dovedeşte a fi bine documentat asupra mişcării ştiinţei filologice mondiale, mai ales europene, a secolului al XIX-lea. El trebuie amintit alături de Titu Maiorescu în istoria filologiei româneşti, întrucît lucrarea sa, fără a avea un rezultat practic, a întărit cu argumente ştiinţifice poziţia antietimologistă şi a uşurat astfel acceptarea ortografiei junimiste în Academia Română, la 1881. Frollo adoptă, în această privinţă, principiul alfabetului standard, pus în aplicare pentru limba română de egiptologul german R. Lepsius, în lucrarea cu acelaşi nume, publicată în mai multe ediţii, în germană şi engleză, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (1855—1863) [54].

GRAMATICĂ. În domeniul gramaticii limbii române perioada 1828—1870 este puternic dominată de două personalităţi : Ion Heliade Rădulescu şi Timotei Cipariu, ale căror lucrări capitale pentru progresul gramaticii descriptive româneşti au ca dată de apariţie limitele perioadei noastre — 1828, respectiv 1869 (şi 1877). Amîndoi aceşti gramatici au dat lucrări de mare circulaţie, retipărite sau prelucrate în diverse forme şi mult folosite de alţi autori, ca model sau ca termen de opoziţie, astfel încît s-ar putea distinge, în perioada de care ne ocupăm, o „epocă Heliade“ (între 1828 şi 1850) şi o „epocă Cipariu“ (între 1850 şi 1870). Dintre ceilalţi autori, numai în jurul lui Aron Pumnul s-a mai dezvoltat o adevărată şcoală a gramaticilor bucovineni (V. Ianovici, Th. Blajevici-Şoimul), căreia i se pot găsi anumite antecedente la Gh. Săulescu, N. Bălăşescu, I. G. Codru-Drăguşanu şi, mai înainte, la Paul Iorgovici. Personalităţi mai mult sau mai puţin izolate au fost A. T. Laurian (vezi totuşi prelucrarea lui I. G. Codru-Drăguşanu şi unele ecouri la N. Bălăşescu), P. Cîmpeanu (prelucrat de N. Măcărescu) şi, mai ales, Iordache Golescu.

Perioada 1828—1870 e bogată în apariţia de gramatici româneşti : mulţi autori şi în special multe titluri, multe reeditări şi prelucrări. E de remarcat însă că se publică lucrări de ansamblu cu caracter de manual sau de tratat, descrieri intenţionate complete ale structurii gramaticale a limbii române (sau limitate, cel mult, la cîte un compartiment mare ca morfologia), care în mod inevitabil sînt parţial lucrări de compilaţie, şi nu studii care să aprofundeze o anumită problemă, un capitol sau un fenomen gramatical. Ca excepţie poate fi citată teza de doctorat a lui N. Quintescu, *De deminutivis linguae rumanicae, vulgo walachicae nominatae,* Berlin, 1867, primul studiu special din domeniul formării cuvintelor. Uneori autorii de gramatici reiau anumite observaţii din manuale în articole din publicaţii de largă circulaţie, dar aceasta nu constituie de obicei o dezvoltare a observaţiilor respective, ci numai un mijloc de mai bună popularizare a lor.

Majoritatea autorilor sînt oameni ai şcolii, unii cumulînd şi alte activităţi din sfera culturii, în calitate de oameni ai bisericii (Blajevici-Şoimul a fost mitropolit al Bucovinei), scriitori şi editori. Singurul gra-

[53] Vezi A.A.E. Schleiermacher, *De l'influence de l'écriture sur le langage... suivi... d'un aperçu de l'alphabet harmonique,* Darmstadt, 1835, p. XII—XIII şi Richard Lepsius, *Standard Alphabet,* ediţia a II-a, London, 1863, p. 164—168.

[54] Vezi Flora Şuteu, *Lepsius şi ortografia românească cu litere latine,* în SLLF, II, 1972, p. 67—75.

matic din afara şcolii — în sensul că nu era profesor, dar strîns legat de promovarea învăţămîntului românesc — este Iordache Golescu. Mulţi dintre autorii de gramatici româneşti au şi alte preocupări lingvistice, fie în legătură cu gramatica altor limbi [55], fie mai cu seamă din domeniul lexicografiei [56] şi al ortografiei (care, dealtfel, era adesea cuprinsă în gramatică, în aşa fel încît unele sisteme ortografice au fost propuse prin asemenea lucrări). Pregătirea filologică a acestor autori este foarte diferită, mergînd de la autodidacţi conştiincioşi, dar cu informaţie modestă, la oameni cu studii superioare de specialitate în străinătate.

Ca orientare a lucrărilor de gramatică, aceasta este epoca în care latinismul pătrunde în principate, unde se produce fuziunea lui cu spiritul de observaţie realistă propriu în special muntenilor, ajungîndu-se în final la compromiterea latinismului pur. În acelaşi timp, în această epocă începe influenţa gramaticilor franceze asupra studiului gramaticii româneşti. În ansamblu, continuă lipsa de demarcaţie între gramatica descriptivă (şi normativă) şi cea istorică ; se manifestă însă şi primele semne de independenţă a gramaticii istorice (la Cipariu) şi de eliberare a descrierii faţă de canoanele gramaticii istorice (I. Golescu). Din punct de vedere metodologic e de remarcat apariţia unor prezentări, cărora li s-ar spune astăzi „contrastive“ sau „confruntative“, ale gramaticii limbii române în paralel cu alte limbi [57].

Conform deprinderilor generale ale epocii, puţini sînt autorii care recunosc din cine s-au inspirat, chiar în cazul unor versiuni foarte apropiate de model. În ce priveşte sursele româneşti, se dau liste ale gramaticilor româneşti precedente în prefeţele gramaticii lui Heliade şi a lui Bălăşescu [58], în timp ce Cîmpeanu dă o listă de surse străine numai pentru probleme de lingvistică generală. În corpul gramaticilor se fac rareori referiri la alte lucrări româneşti sau străine (vezi totuşi Bălăşescu, Cipariu şi, mai ales, G. Munteanu).

În comparaţie cu perioada precedentă (1780—1828), se constată deosebiri în reprezentarea diferitelor provincii româneşti şi în ponderea anumitor centre. De astă dată Banatul — atît de activ cu puţin înainte — este absent din mişcarea gramaticală, în timp ce despre Moldova şi Bucovina se poate spune că acum îşi fac simţită prezenţa, după începuturi mai mult decît modeste anterioare anului 1828 (vezi Şcoleriu, respectiv Marki) [59], iar Muntenia ajunge să deţină o supremaţie vădită prin

[55] Vezi mai departe, p. 62.

[56] Din 26 autori de gramatici româneşti din perioada 1828—1870 cuprinşi în istoricul lui Ionaşcu, *Gram. rom.*, p. 96—227, 16 sînt şi autori de lucrări lexicografice înregistrate de Seche, *Schiţă lex.*

[57] Chiar în gramaticile limitate la limba română se fac adesea referiri la latină, la alte limbi romanice, la germană sau greacă ; apar însă şi gramatici „mixte“, paralele între română şi altă limbă (vezi mai departe, p. 63—65).

[58] Vezi şi suita de articole ale lui T. Cipariu *Gramatistii şi ortografistii romani* publicate în „Archivu pentru filologia şi istoria“ între 20 oct. 1869 şi 15 sept. 1870.

[59] Din Moldova trebuie notată pentru ambele perioade activitatea profesorului ieşean Ioan Alboteanu, bucovinean de origine, concretizată în diverse variante manuscrise ale cursurilor sale de gramatică românească ţinute între 1804 şi 1844 ; vezi N. A. Ursu, *Gramatica românească a lui Ioan Alboteanu*, în LR XIII, 1964, 1, p. 44—54.

Scanned with OKEN Scanner

numărul lucrărilor de gramatică elaborate sau publicate la Bucureşti [60]. E de reţinut însă că printre autorii de gramatici din Muntenia, Moldova şi Bucovina sînt numeroşi transilvăneni, care profesau în aceste provincii, ceea ce înseamnă că Transilvania îşi menţine locul de frunte şi posibilităţile de propagare a crezului latinist.

Epocă de frămîntări terminologice, de căutări în privinţa stabilirii unei norme, adesea cu ezitări la unul şi acelaşi autor, de aplicare la limba română a diferite modele proprii altor limbi, dar şi de depăşire treptată a procedeelor de urmare prea fidelă a modelelor străine prin atenţia acordată din ce în ce mai mult uzului limbii (pe care se vor întemeia în primul rînd gramaticile ştiinţifice de după 1880), perioada 1828—1870 are o deosebită importanţă în istoria ştiinţei gramaticale româneşti : ea este perioada de modernizare a acestei ştiinţe.

★

Puţine lucrări se pot mîndri cu performanţa de a fi avut parte, aproape în egală măsură, de aprecierea contemporanilor şi a cercetătorilor ulteriori aşa ca modesta în dimensiuni (XXXIV + 166 p. + 2 p. erata — în 16°) *Gramatică românească* a lui Ion Heliade Rădulescu [61]. Apărută la Sibiu în 1828, gramatica lui Heliade este, după expresia lui L. Şăineanu [62], „fructul învăţămîntului său asupra limbei naţionale" ; autorul însuşi declară în prefaţă că gramatica sa „şi-a avut începutul" în şcoala românească deschisă în 1816 de Gheorghe Lazăr şi ilustrată apoi de Heliade, fost elev al ei. Cercetări recente [63] au stabilit existenţa unor copii manuscrise ale gramaticii lui Heliade după redacţii anterioare tipăririi (una chiar din 1821), ceea ce demonstrează că autorul a folosit-o ca manual, în activitatea sa didactică la şcoala de la Sfîntul Sava, cu mult înainte de publicare.

Între contemporani au existat şi unii critici (în primul rînd Naum Rîmniceanu şi Gheorghe Săulescu), iar aprecierile pozitive nu s-au exprimat totdeauna explicit. Recunoaşterea implicită a acestor aprecieri o avem însă în două manifestări : în faptul că reforma ortografică propusă în această lucrare (simplificarea alfabetului chirilic) a constituit norma publicaţiilor ulterioare din Muntenia, influenţînd şi celelalte provincii, şi în faptul că gramatica însăşi a fost luată ca model, în conţinut şi terminologie, de o serie de gramatici ulterioare [64].

Prefaţa gramaticii lui Heliade (p. V—XXXIV) prezintă o importanţă care depăşeşte sfera istoriei gramaticii şi chiar a lingvisticii româ-

[60] Alte centre de apariţie mai bine reprezentate sînt Iaşul, Braşovul, Sibiul, Blajul şi Viena.

[61] Pe foaia de titlu stă scris „de D. I. Eliad dată la tipar cu cheltuiala D. Coconului Scarlat Roset".

[62] Şăineanu, *Ist. fil. rom.*[2], p. 143.

[63] Vezi, în ultimul loc, N. A. Ursu, *Modelul francez al gramaticii lui I. Eliade Rădulescu*, în LR X, 1961, 4, p. 322—323.

[64] În primul rînd de fostul său elev, ajuns profesor la Craiova, Grigore Pleşoianu, care publică în acelaşi an, 1828 (şi reeditează în 1833), un extras de gramatică românească de 13 pagini, într-un manual tradus din franceză : *Cele dintîi cunoştinţe pentru trebuinţa copiilor care încep a ceti*. Un mare rol în popularizarea conţinutului gramaticii lui Heliade l-a avut faptul că pe baza ei s-a alcătuit (de către Heliade însuşi sau de către colegul său I. Pop) un manual şcolar elementar, limitat la morfologie, *Grămatică rumânească... priimită în clasurile de începători*, care din 1835 pînă în 1858 a cunoscut 14 ediţii de dimensiuni variind între 80 şi 120 p. (apărute toate în tipografia lui Heliade).

Scanned with OKEN Scanner

neşti, interesînd istoria culturii noastre în general. Tratînd cu competenţă şi forţă de convingere, bazată pe argumente de bun simţ, două probleme capitale pentru epoca sa — ortografia [65] şi atitudinea faţă de neologisme —, această prefaţă, care a fost apreciată drept „o monografie de o adevărată importanţă literară“ [66], „conţine vederile cele mai solide ce s-au emis atunci despre cultura şi perfecţionarea limbei române“ [67]. O noutate meritorie este faptul că autorul cunoştea lucrările de gramatică românească publicate anterior, pe care le enumeră într-o notă la p. XXX (10 gramatici propriu-zise apărute între 1780 şi 1826, plus lucrările tangente ale lui Petru Maior — despre ortografie şi istoria limbii — şi Paul Iorgovici) [68], fiind la curent şi cu proiectele unor compatrioţi (anunţă viitoarea gramatică a lui Iordache Golescu) [69].

Dintre înaintaşi preferinţele lui Heliade merg spre munteanul Ienăchiţă Văcărescu. Ca şi acesta, Heliade dă în cuprinsul gramaticii sale o descriere care reprezintă străduinţa sa de a descoperi regulile limbii române „fără a se lăsa influenţat de idei preconcepute sau de consideraţii subiective“ [70]; aşa se explică împrejurarea că el expune declinarea pe genuri, şi nu pe terminaţii după canoanele gramaticii istorice, sau faptul că înregistrează formele neetimologice de mai mult ca perfect plural *cîntaserăm, cîntaserăţi, cîntaseră*. El îşi ia ca model de expunere gramaticile franceze, în speţă pe Charles-Constant Le Tellier (*Grammaire française à l'usage des pensionnats* şi două „anexe“ ale acestei lucrări : *Exercises d'analyse grammaticale* şi *Exercises d'analyse logique*), căruia îi datorează spiritul logicist de tipul gramaticii „raisonnée“ ; după cum a stabilit N. A. Ursu [71], Heliade a tradus din textul francez definiţii, comentarii şi o bună parte din exemplele citate.

În tratarea gramaticii [72] se distinge atenţia dată faptelor privitoare la sintaxa părţilor de vorbire [73] (partea a doua a gramaticii, intitulată *Syntacs*, p. 75—123), în special la întrebuinţarea formelor verbale [74] şi a elementelor de relaţie, precum şi aspectelor stilistice ale problemelor de gramatică examinate.

În privinţa terminologiei gramaticale i se recunoaşte lui Heliade meritul de a fi folosit cu precădere o terminologie modernă, neologică

---

[65] Principiile din prefaţă sînt aplicate în partea a cincea a gramaticii, intitulată *Pentru ortografie* (în care e cuprinsă şi punctuaţia).

[66] Şăineanu, *Ist. fil. rom.*[2], p. 143.

[67] Id. *ibidem*, p. 104.

[68] Practic, toate gramaticile tipărite care figurează pentru această perioadă în lucrarea lui Romulus Ionaşcu.

[69] Viitorul nu a confirmat însă existenţa unei gramatici cu litere latine a poetului Iancu Văcărescu, despre care Heliade pretinde că era gata la 1828.

[70] Iordan, LRC[2], p. 757.

[71] *Lucr. cit.*, în LR X, 1961, 4, p. 323—333.

[72] Pentru expunerea detaliată a conţinutului ei vezi Ionaşcu, *Gram. rom.*, p. 96—108, Iorgu Iordan, LRC[2], p. 751—757 şi Ecaterina Teodorescu, *Gramatica lui Ion Eliade Rădulescu*, în AUI I, 1955, 1—2, p. 127—137 ; o analiză a problemelor dezbătute, în special în prefaţă, la Şăineanu, *Ist. fil. rom.*[2], p. 143—152.

[73] Sintaxa propriu-zisă este redusă şi schematică ; excepţie fac unele observaţii asupra acordului (concordanţă) şi a topicii.

[74] Ecaterina Teodorescu consideră că „Eliade Rădulescu a făcut aprecieri dintre cele mai subtile în legătură cu valorile şi funcţiile timpurilor româneşti, aprecieri care pot figura, o spunem fără exagerare, în orice gramatică actuală“ (*lucr. cit.*, p. 132).

Scanned with OKEN Scanner

de model latinesc, în spiritul celei în uz şi astăzi. Alături de asemenea termeni de viitor — uneori cu variante care nu s-au impus : *analis, condiţionel, numinativ, partiţipie, subjet* etc. —, el apelează însă şi la metoda calcurilor de tipul *singurit* „singular", *strămutător* „tranzitiv", uneori chiar cu fonetisme regionale (vezi *otărîtor, otărît* şi *neotărît*), menţinînd şi unii termeni vechi de origine slavă : e de remarcat originea diferită a termenilor opuşi din perechea *glasnice* „vocale" / *consunate* „consoane".

Gramatica din 1828 este definitorie pentru perioada pozitivă a activităţii lingvistice a lui Heliade, care după 1840 a evoluat de la descrierea obiectivă spre pledoria subiectivă în favoarea a ceea ce el a numit „paralelism între dialectele român şi italian" [75], concretizat într-o gramatică a limbii române italienizată atît în formă (terminologie de tipul *pasat* şi *trapasat*, ortografie cu *-u* şi *s* intervocalic pentru *z* — vezi *presentu* faţă de *prezent'*), cît şi în conţinut (vezi numărul declinărilor şi al conjugărilor, modificat faţă de 1828). Locul de frunte al lui Heliade în istoria gramaticilor româneşti este asigurat însă nu de această gramatică a „limbei româno-italiene" [76], ci de prima sa gramatică, numită simplu „românească", singura la care, de aproape un secol şi jumătate, se fac referiri cu formula „gramatica lui Heliade". E interesant totuşi de observat că prefaţa acestei gramatici enunţa, din 1828, două idei care în perioada ulterioară au fost dezvoltate de Heliade în lucrări speciale : în pasajul, adesea citat pentru caracterul mereu actual al mesajului conţinut [77], „Trebuie a se învăţa şi a se cerceta limba românească şi geniul ei şi pentru aceasta este destul o băgare de seamă luminată şi fără prejudecăţi şi un paralelism al limbilor ce au relaţie cu dînsa" (p. XXX), putem descoperi o primă formulare a titlurilor sale de mai tîrziu *Geniul limbilor în genere şi al celei române în parte* (1868) [78] şi *Paralelism între limba rumână şi italiană* (1840) [79].

În 1833 apar la Iaşi primele două volume — de fapt singurele propriu-zis gramaticale — din lucrarea lui Gheorghe Seulescul *Grammatică românească seau observaţii grammaticeşti asupra limbei româneşti pentru şcoalele normale şi ghimnaziale*, al cărei ultim volum („de prosodia limbei româneşti şi de versificaţie") urmează în 1834 [80]. Chiar ţinînd seamă numai pe primele volume (*Partea etimologhică* 2+XII+236 pagini şi *Partea sintactică* 2 + XII + 160 p.), această lucrare atinge dimensiunile cele mai mari dintre toate gramaticile limbii române de pînă

---

[75] Vezi notele 22, 76 şi 79.
[76] Vezi *Prescurtare de gramatica limbei romano-italiene*, Bucureşti, 1841.
[77] Vezi Iordan, LRC², p. 756.
[78] Publicată ca introducere la volumul I din *Curs întreg de poesie generală* (p. III—LIV), această lucrare „concentrează ideile lui Heliade asupra teoriei limbajului" (D. Popovici, în ediţia critică I. Heliade Rădulescu, *Opere*, II, Bucureşti, 1943, p. 557), puternic marcate de influenţa — directă sau prin intermediari — a filozofilor Condillac şi Vico.
[79] Completată de *Paralelismu între dialectele romanu şi italianu sau forma ori gramatica aquestoru doê dialecte*, Bucureşti, 1841 (153 p.).
[80] În acelaşi an autorul a publicat şi o versiune prescurtată a gramaticii, pentru clasele elementare.

atunci [81], dimensiuni care nu vor fi întrecute decît de gramatica academică a lui Timotei Cipariu din 1869—1877. Prefaţa conţine declaraţii interesante cu privire la baza lucrării : „Canoanele acestei gramatici sînt culese parte din observaţiile făcute asupra dialectului moldoromân, păstrat în alcătuirea documenturilor şi a cărţilor tipărite aproape cu doă veacuri mai nainte, parte din stilul celor mai noi scriitori, precum şi din însuşi idiotizmurile păstrate în voroava poporului, carile sînt cu osebire însuşite firei acestei limbi ; iară parte este înzestrată cu teorii filologhice, privitoare cătră îndeplinirea limbei întru cele ce se atinge de înformarea părţilor vorbei şi compunerea cuvintelor, după modelul limbei elineşti şi latine“ (p. IV—V). Autorul se prezintă deci drept un creator de normă lingvistică, şi anume al unui sistem care se înscrie pe linia trasată anterior de P. Iorgovici, avînd să fie dezvoltată mai tîrziu de N. Bălăşescu şi mai ales de Aron Pumnul [82]. Săulescu e un latinist românizant, care predică „înromânirea“ terminologiei ştiinţifice prin calcuri (derivate şi compuse) sau prin aplicarea analogică la neologisme a legilor fonetice de la cuvintele moştenite : gramaticii el i-ar spune *literală, sermonică* sau chiar *limbare,* ortografiei *drep(to)scriere,* iar termenul *etimologhie* „morfologie“ este explicat „adecă *vorboceimea* seau *vorbimea*“ la p. 24 „seau *sermoceimea*“ la p. 2 ; pentru poziţia adoptată faţă de terminologia gramaticală este elocventă discuţia pe care o face în legătură cu *numele însuşitoare* (p. 29—30) : „latineşte *adiective,* adică *suprazecutu, aieptatu* şi *aieptivu* (că se zice rom. *iniept* şi *aiept* de la *adiectum)*“. În istoria terminologiei gramaticale româneşti Săulescu este cel dintîi creator consecvent de termeni calchiaţi prin derivare cu sufixe neologice *(-al, -iv)* ataşate la teme vechi româneşti : *rădăcinal, multural ; aplecativ, feliuriv, preafiinţiv* [83].

Pe lîngă ideea „înromânirii“ gramatica lui Săulescu prezintă şi alte particularităţi — adesea curioase — din punctul de vedere al normei propuse : autorul are o adevărată manie a diferenţierii omonimelor (*ce* conjuncţie şi pronume relativ feminin, *ci* pronume masculin ; *de* prepoziţie, *di* conjuncţie ; *se* pronume, *si* conjuncţie ; *unde* adverb de mişcare, *undi* de stare pe loc etc.) [84] şi e, de preferinţă [85], un susţinător al fonetismelor şi al formelor gramaticale moldoveneşti, ca în cazul pronumelui demonstrativ *ista* (mai ales cînd ele satisfac mai bine etimologismul sau logica unui sistem). Dacă la aceste poziţii contrare curentului general al epocii adăugăm inconsecvenţele autorului în alegerea unei forme *(participie / partiţipie, interiecţie / interiepţie* etc.) şi ciudăţeniile sistemului ortografic propus pentru scrierea cu litere latine

[81] Aparent aceste dimensiuni fuseseră depăşite de gramaticile lui Molnar şi Marki, dar ele cuprindeau şi vocabulare.

[82] Apropierea dintre concepţiile lui Săulescu şi Pumnul a fost subliniată de Ovid Densusianu, *Literatura română modernă,* ediţia a IV-a, 1943, p. 310, 323.

[83] Vezi Mioara Avram, *Contribuţii la studierea derivării* cu *-iv,* în SMFC IV 1967, p. 89—90.

[84] Caracteristică pusă în lumină de Petru E. Zugun, *Polemica filologică dintre Gh. Săulescu şi I. Eliade Rădulescu,* în AUI XII, 1966, 2, p. 195.

[85] Există totuşi excepţii, cînd, din motive etimologiste, recomandă variante muntenesti (vezi la p. 60—61 discuţia despre *ea* sau *a* în cuvinte ca *ţară, pradă* etc.). Dealtfel, în acest sens vorbeşte şi grafia adoptată de autor pentru numele său cu *se-* pentru *să-*.

Scanned with OKEN Scanner

(I, p. 211—216) [86], înţelegem că extravaganţele normei promovate au putut pune în umbră calităţile de conţinut ale gramaticii lui Săulescu.

Printre acestea trebuie menţionate în primul rînd existenţa unui amplu capitol de formare a cuvintelor (I, p. 171—206), atenţia dată întrebuinţării părţilor de vorbire, în special tratarea amănunţită a părţilor de vorbire neflexibile (clasificări semantice dezvoltate la adverb şi interjecţie, valorile prepoziţiilor şi ale conjuncţiilor), prezentarea pe larg a alternanţelor fonetice („prosodiacă prifacerea vocalilor" I, p. 57—62), susţinerea neutrului ca al treilea gen al limbii române şi ca denumire (I, p. 33—36), notarea variantelor existente în formarea pluralului la substantive şi în flexiunea verbală, cu observaţii de repartiţie regională (vezi I, p. 115, 116), frecventele referiri la latină, franceză, italiană, greacă şi germană şi prezenţa unor explicaţii de gramatică istorică. Desigur că printre acestea din urmă şi la numeroasele etimologii se găsesc şi greşeli, după cum se pot aduce obiecţii privitoare la cantitatea formelor şi claselor gramaticale recunoscute (specii de numerale, timpuri la modul conjunctiv, condiţional, infinitiv şi supin etc.) sau la interpretarea drept articole a unor prepoziţii ca *a, de, la, pe* (I, p. 27—29). În ansamblu însă lucrarea lui Săulescu trebuie apreciată ca o contribuţie interesantă la studiul gramaticii româneşti care merită să reţină atenţia cercetătorilor cu atît mai mult cu cît, aşa cum declară autorul, „principiile ei s-au paradosit în şcoalele naţionale de la începutul restauraţiei lor [87] şi totodată au fost norma corecţiei filologhice în foile Albinei româneşti, de la începutul înfiinţării sale" [88] (I, p. V—VI). Reeditarea conţinutului gramaticii din 1833 sub forma „disertaţiei" *Observaţii gramaticeşti asupra limbei româneşti* şi a altor articole publicate de Săulescu în 1839 [89] în cadrul polemicii cu Heliade Rădulescu [90], din care filologul moldovean a ieşit înfrînt, nu a putut avea ca rezultat decît discreditarea lucrării de bază.

Gramatica boierului muntean Iordache Golescu — care se pare că era scrisă înaintea celei a lui Heliade, dar apare abia în 1840 — se intitulează, în tradiţia unor predecesori în frunte cu Ienăchiţă Văcărescu [91], *Băgări de seamă asupra canoanelor gramăticeşti* [92], autorul explicînd în prefaţă modestia titlului ales: „n-am îndrăznit a numi strădania ce am pus spre descoperirea canoanelor grămăticeşti Grămatică, ci b ă g ă r i d e s e a m ă asupra canoanelor g r ă m ă t i c e ş t i" (p. 6). Această prudenţă nu i-a apărat totuşi lucrarea de critici ulterioare privind „tractarea haotică a materiei", faptul că ar fi „nesiste-

---

[86] Gramatica e tipărită însă cu alfabetul chirilic oficial.

[87] Adică din 1828.

[88] Săulescu fiind însărcinat „în diastimă de doi ani" cu operaţiile de „redaţie şi corecţie" ale acestei gazete. E de reţinut însă că Gh. Asachi, întemeietorul şi redactorul responsabil al „Albinei româneşti", a dezavuat gramatica lui Săulescu într-un raport din 1845 (vezi V. A. Urechia, *Istoria şcoalelor din România*, 1892).

[89] În „Albina românească", de unde unele sînt reproduse şi în „Foaie pentru minte, inimă şi literatură".

[90] Vezi Petru E. Zugun, *lucr. cit.*, p. 183—202.

[91] Vezi însă şi la Iorgovici (1799) şi Săulescu (1833) titlul, respectiv subtitlul, *observaţii*.

[92] Bucureşti, in 4°, 253 p. Scrisă cu alfabet chirilic de tranziţie, deşi autorul e pentru literele latineşti, „ce sînt slove obşteşti" (p. 7).

Scanned with OKEN Scanner

matică" ; citatele provin de la L. Şăineanu [93], căruia i se datoreşte singura analiză propriu-zisă [94] a gramaticii lui Golescu şi ale cărui concluzii au fost preluate de cercetătorii de mai tîrziu. S-a perpetuat în special părerea lui Şăineanu că „opera vornicului Golescu ni se prezintă ca un fel de anacronism", constituind „un adevărat regres în raport cu Gramatica lui Eliad" [95]. La aceste sentinţe severe putem subscrie astăzi cel mult în ce priveşte terminologia gramaticală, care, într-adevăr, are la Golescu un aspect mai arhaic decît la Heliade ; el adoptă în general terminologia lui Văcărescu : neologisme italieneşti însoţite de unul sau mai multe echivalente româneşti (tradiţionale, de la gramaticile slavo-române, sau create ad-hoc ca explicaţii) [96]. În rest, criticile lui Şăineanu sînt adesea nedrepte : de pe poziţiile unui neogramatic, i s-au părut „grosolane" observaţiile empirice, pur constatative ale lui Golescu, lipsite de explicaţii istorice, şi a putut condamna „acea lipsă desăvîrşită de orice metodă ştiinţifică, de orice sistemă", dar el însuşi recunoaşte valoarea observaţiilor originale ale lui Golescu, „bogăţia de informaţiuni sleite din firea însăşi a limbii" [97].

Marele merit al gramaticii lui Golescu stă tocmai în împrejurarea că autorul ei nu e influenţat de nici o teorie lingvistică şi se rezumă la descrierea empirică, dar obiectivă a faptelor observate, ceea ce garantează autenticitatea materialului de limbă. Lucrarea se distinge prin abundenţa materialului faptic : exemple numeroase, liste şi tabele sintetice, unele de dimensiuni mari — de aceea pliate — mergînd pînă la 77 de coloane (vezi tabelul celor 75 de verbe „neregulate" de conjugarea I, p. 60) ; paradigmele notează adesea existenţa unor forme duble. Dintre cele şapte părţi ale lucrării, primele două, consacrate în special morfologiei [98] (cu capitole paralele, care în prima parte se reduc la liste de forme, categorii etc., comentate în partea a doua într-un fel de sintaxă a părţilor vorbirii), ocupă două treimi din carte (p. 9—185) [99]. Sînt de menţionat aici categoriile semantice numeroase (la substantiv, verb şi mai ales la adverb şi interjecţie, cu multe confuzii între aceste două părţi de vorbire) şi faptul că înmulţirea categoriilor morfologice, de exemplu, a modurilor şi a timpurilor verbale, nu se realizează pe seama inventării sau a reînvierii unor forme inexistente în uz, ci cel mult prin introducerea în paradigme a unor perifraze (cu „auxiliarul" *a putea* la „moda îndoitoare" şi parţial la cea „rîvnitoare", „voitoare" şi „pri-

[93] Şăineanu, *Ist. fil. rom.*[2], p. 104, respectiv 113.

[94] N. N. Răutu, *O însemnată gramatică românească din 1840*, în ArhI XXIV, 1913, p. 279—287 nu face altceva decît un rezumat amănunţit, un fel de tablă de materie a lucrării ; autorul însuşi îşi califică articolul „dare de seamă şi nu una „istorică ori critică". Un amplu rezumat, cu numeroase citate, dă şi Ionaşcu, *Gram. rom.*, p. 142—156, care adaugă şi unele referiri la I. Văcărescu, în sensul apropierii stabilite de L. Şăineanu între cei „doi gramatici munteni".

[95] Şăineanu, *Ist. fil. rom.*[2], p. 104, respectiv 106.

[96] O analiză a terminologiei gramaticale a lui I. Golescu se găseşte la Rosetti, Cazacu, Onu, *Ist. lb. rom. lit.*[2], I. p. 543—544.

[97] Şăineanu, *Ist. fil. rom.*[2], p. 110, 107 şi 113.

[98] Celelalte ocupîndu-se, în ordine, de ortoepie, ortografie, sintaxă, topică şi versificaţie.

[99] Deci, dacă admitem, cu Şăineanu (*Ist. fil. rom.*[2], p. 108), că cercetarea părţilor vorbirii este „unica parte ce ar putea fi şi azi consultată cu folos", trebuie să recunoaştem că această unică parte e cea mai întinsă din lucrare.

Scanned with OKEN Scanner

cinuitoare") sau prin interpretarea diferită a unor forme compuse în funcţie de topica auxiliarului (*aş aduna* e moda rîvnitoare, iar *adunareaş* — sic ! — moda urătoare ; cf. la Eustatievici *aş da* optativ viitor faţă de *dare-aş*, optativ prezent şi imperfect) ; de asemenea extinderea neobişnuită dată noţiunii de „neregulat" în flexiunea substantivală şi verbală. Importanţa acordată de I. Golescu formării cuvintelor a fost de mult remarcată şi apreciată ; în 1885 L. Şăineanu considera că „cel mai complet repertoriu de sufixe diminutivale ce cunoaştem îl conţin Observările : 31 sufixe masculine, 27 feminine şi 19 neutre" [100]. Trebuie relevată însă şi importanţa acordată foneticii şi ortoepiei, care nu s-a bucurat de aceleaşi aprecieri pozitive din partea cercetătorilor operei lui Golescu. La p. 69—72 gramaticul muntean dă minuţioase şi savuroase descrieri ale pronunţării sunetelor româneşti [101], îmbinînd indicaţiile asupra poziţiei organelor articulatorii cu comparaţii plastice, de preferinţă din domeniul vieţii rustice (sunetele emise de unele animale, zgomotele produse de instrumente ca praştia sau roata de tors bumbacul şi, mai ales, comenzile adresate de om animalelor) [102], şi cu stabilirea corespondentelor din diverse limbi : greacă, latină, italiană, franceză, germană, turcă, slavă [103]. Accentului i se dă de asemenea o importanţă deosebită nu numai prin tratarea lui ca atare, ci şi prin notarea cu regularitate a accentului în toate formele citate.

Scrisă de un om din afara învăţămîntului [104], gramatica lui Golescu a rămas, din păcate, mai puţin cunoscută decît alte gramatici din epocă, popularizate în primul rînd prin impunerea lor ca manuale în şcolile în care predau autorii profesori. Ea ocupă şi prin aceasta un loc aparte între gramaticile româneşti de pînă la 1870, fiind opera unui cărturar care nu a fost nici creator de sisteme, nici dascăl, dar care era filolog din pasiune şi avea o vastă experienţă lingvistică personală, incluzînd cunoaşterea unor particularităţi regionale (vezi p. 202) şi a mai multor varietăţi funcţionale ale limbii. Un element nou în gramatica sa, legat de experienţa de viaţă a autorului, este luarea în consideraţie a limbajului administrativ, folosit „la visterie" (la adverbe p. 63—68, prepoziţii p. 179). Golescu crede, dealtfel, că unificarea acestui limbaj ar fi importantă pentru unitatea limbii din toate provinciile româneşti (p. 6).

Anului 1840 îi datorăm însă, în domeniul gramaticii limbii române, nu numai cea mai obiectivă gramatică a epocii, pur descriptivă — gramatica munteanului Golescu —, ci şi cea mai subiectivă, cea mai doctrinară gramatică, dominată de etimologism — gramatica latinistului transilvănean A. T. Laurian [105]. Deosebirile dintre aceste două lucrări reduc într-o formă pură deosebirile generale, de diverse grade, dintre

---

[100] Şăineanu, *Ist. fil. rom.* [2], p. 114.

[101] Departe de a le gusta, Şăineanu insinua maliţios că amănuntele date de Golescu „ne aduc aminte celebra lecţiune ortoepică din Bourgeois gentilhomme" (p. 109—110).

[102] Cînd mînăm caii (*i*), cînd poprim boii (*o*), cînd „zgornim" păsările (*u*), cîinii (*n*) sau caprele (*ţ*), cînd cîrnim boii la o parte în dreapta (*ă*), respectiv în stînga (*č*).

[103] Corespondenţe de acest fel, cu sunete din 10 limbi străine, mai stabilise înaintea sa I. Budai Deleanu vezi Gheţie, *Opera lingv.*, p. 84.

[104] Vezi mai sus, p. 49.

[105] Pentru care vezi mai departe, p. 65—66.

Scanned with OKEN Scanner

spiritul realist al gramaticilor munteni (vezi Văcărescu şi Heliade în prima lui perioadă) şi cel înclinat spre demonstraţie şi proiecte ideale al transilvănenilor. În jurul aceluiaşi an se produce, după cum am arătat [106], şi devierea lui Heliade spre o formă de gramatică demonstrativă, gramatica italienizantă.

Pînă la 1848 singura realizare demnă de a fi menţionată este gramatica lui Constantin Platon, apărută la Iaşi în 1845 (ediţia a II-a 1851) cu titlul *Manual de gramatică română compusă după scrierile celor mai buni autori* (132 p.).

1848 este anul de apariţie a cinci gramatici ale limbii române. Dintre acestea importante în sine sînt cele ale lui N. Bălăşescu şi P. Cîmpeanu, care merită o analiză fie şi sumară, pentru celelalte trei, lipsite de originalitate, fiind suficientă o simplă menţiune cu justificarea ei. Amintim astfel gramatica „peregrinului transilvan" Ioane Germaniu Codru [Drăguşanu], scoasă la Bucureşti, pentru încercarea de a populariza în Muntenia opera, scrisă latineşte, a lui A. T. Laurian ; lucrarea, de dimensiuni reduse (95 p.), se intitulează modest *Rudimentele gramaticei romane estrase din Tentamen criticum cu adausŭ de regule simple şi diverse anotăciuni pentru usulŭ şcolarilorŭ începători.* Cu aceeaşi sinceritate îşi precizează contribuţia — cel puţin la prima ediţie — Neculae G. Măcărescu, care publică la Iaşi o *Gramatică românească pentru clasele normale prelucrată după a D. P. M. Cîmpeanu ;* numindu-se ulterior *Gramatica română pentru şcoalele primare,* acest manual a avut pînă în 1874 nu mai puţin de 21 de ediţii (oscilînd în jurul a 80 de pagini), ceea ce dovedeşte larga sa folosire în învăţămînt [107]. În sfîrşit, Ioan Pop publică la Bucureşti *Lecţii de analisă logică... culese şi aşezate în româneşte de...*

Spre deosebire de lucrările citate, *Gramatica română pentru seminarii şi clase mai înalte* (XXX + 230 p.) publicată la Sibiu de Nicolau (Nifon) Bălăşescu [108], după ce autorul o folosise din 1835 în manuscris ca manual la seminarul teologic din Bucureşti, „s-ar putea lăuda că în feliul său este orighinară" : deşi modul de alcătuire a ei, recunoscut de autor, a fost compilaţia cu spirit critic după diverse gramatici româneşti şi străine („germane, latine ş.a."), ea a fost „înmulţită, înavuţită cu propriile sale băgări de seamă şi fundamente, cu îndreptări ale greşalelor celor pînă acum neprevăzute într-alte gramatici, cu articlii [sic] noi şi foarte întinşi, ba cu părţi întregi ale Gramaticii prelucrate româneşte cu totul de nou" (p. IX—X). Autorul menţionează care sînt părţile pe care le-a dezvoltat cu intenţie : verbul, prepoziţia, ortografia şi, mai ales, punctuaţia, atribuindu-şi merite speciale

[106] Vezi p. 52.

[107] Este gramatica pe care a studiat şi Creangă la şcoala catihetică din Fălticeni şi pe care a imortalizat-o în *Amintiri din copilărie* în celebrul pasaj al chinurilor lui Trăsnea, provocate nu atît de manual, cît de metoda de învăţare a gramaticii prin memorizarea definiţiilor şi a tabelelor.

[108] Cu grafie neunitară : alfabet chirilic pur pînă la p. 156, alfabet de tranziţie la p. 156—167, iar de la p. 168 alternînd textul chirilic cu titlurile, exemplele şi termenii în alfabet de tranziţie. În 1850 autorul publică la Bucureşti, cu alfabetul de tranziţie, atît ediţia a II-a a acestei gramatici, cît şi o versiune prescurtată : *Elemente de gramatică română pentru şcolarii începători.*

de prioritate în privinţa capitolelor de formare a cuvintelor [109]. Într-adevăr, capitolul *De formarea limbei române : I De derivăciune* şi *II De compusăciune* (p. 132—156) [110] reprezintă o contribuţie pozitivă a gramaticii lui Bălăşescu — în ciuda orientării etimologiste şi a amestecului de segmente neformative —, dar convingerea autorului că de acest domeniu nu se mai ocupase înaintea sa decît A. T. Laurian (vezi p. IV) pune sub semnul întrebării valabilitatea afirmaţiei că „a avut... înaintea ochilor" toate cele 23 de gramatici româneşti enumerate la p. XIV—XXIX, dintre care lucrările lui Iorgovici, Săulescu şi Iordache Golescu dăduseră cel puţin aceeaşi atenţie formării cuvintelor, uneori cu soluţii asemănătoare. În orice caz, sîntem recunoscători lui Bălăşescu pentru acea *Istorie pe scurt a literaturei gramatice române* pe care o publică la p. XI—XXX şi în care trecerea în revistă a lucrărilor citate e însoţită de unele aprecieri interesante, după cum trebuie să-i recunoaştem meritul de a fi făcut în textul gramaticii referiri la alte lucrări : pe lîngă referinţele vagi la „unii" (gramatici) sau „gramaticii cei mai noi", care se întîlnesc şi la autori anteriori, Bălăşescu introduce menţionarea nominală a celor vizaţi, chiar în pasaje cu critică dură (vezi la p. 97 critica lui Vaillant, Petri şi Iszer), iar uneori şi trimiteri la pagina operei citate (p. 98 şi 107, unde e citată gramatica lui Văcărescu). Autorul foloseşte o terminologie dublă în două sensuri : pe de o parte toţi termenii gramaticali sînt „puşi şi latineşte" [111], pentru că studiul latinei se va baza pe cel al limbii materne (vezi p. IX), iar pe de altă parte termenii tehnici neologici sînt însoţiţi adesea de echivalente româneşti : „*ortografie* sau *dreptscriere*". Latinist românizant, Bălăşescu are în terminologia sa gramaticală adaptări de tipul celor cărora ne-am obişnuit să le spunem pumniste [112], deşi au o istorie mai veche, începînd cu Iorgovici şi Săulescu ; e de semnalat anume abundenţa termenilor formaţi cu celebrul *-ciune : prepusăciune, întreiepciune, conjucciune* etc.

Gramatica românească publicată la Iaşi de P. M. Cîmpeanu este şi ea opera unui latinist transilvănean care şi-a desfăşurat activitatea dincoace de Carpaţi şi care a alcătuit, din experienţa sa didactică şi pe baza unor serioase lecturi filologice, în special de şcoală germană, un manual (de XV + 250 p.) destinat claselor de gradul al doilea ; ediţia a doua, care a apărut abia în 1880, nu a mai avut o asemenea destinaţie didactică, ceea ce i-a permis autorului mai multe libertăţi în tratare, îndeosebi extinderea părţilor de lingvistică generală pe linia unor preferinţe manifestate din prima ediţie [113]. Caracteristica gramaticii lui Cîmpeanu este tocmai atenţia dată problemelor de lingvistică generală, legăturii

---

[109] După cum e conştient de faptul că partea de sintaxă este mai puţin realizată „din neprisosinţa timpului".

[110] Analizat recent de Aurel Nicolescu în *Studiu introductiv* la *Formarea cuvintelor în limba română. Cercetare bibliografică*, Bucureşti, 1971, p. XXVIII—XXX.

[111] Dealtfel şi titlul gramaticii e dublat latineşte : *Grammatica Daco-Romana*.

[112] Apropierea dintre Bălăşescu şi Pumnul a fost observată, în treacăt, de Ionaşcu, *Gram. rom.*, p. 225, nota 2.

[113] Faţă de ediţia I, tipărită cu alfabetul de tranziţie, ediţia a II-a are în prefaţă o interesantă discuţie asupra sistemelor ortografice cu litere latine menită să justifice sistemul ales ; după propria caracterizare a autorului, sistemul său este acela al unui „fonetist moderat" care face „etimologiştilor moderaţi... nişte concesiuni... raţionale" (p. XXXVI).

Scanned with OKEN Scanner

dintre gramatică şi logică. Autorul îşi organizează întreaga lucrare pe distincţia dintre gramatica generală (limba şi vorba în genere) şi cea specială (limba şi vorba în specie, limba în specie fiind româna), fiecare mare subdiviziune a gramaticii — analitica (= morfologia), sintetica şi ortografia — urmînd aceeaşi distincţie între general şi special. Interesat de problematica universală a limbajului, Cîmpeanu e în acelaşi timp atent la specificul limbii române şi la compararea acesteia cu alte limbi, mai ales în cadrul explicaţiilor de gramatică istorică pe care le dă. Modern în calificări şi în felul expunerii, Cîmpeanu este primul gramatic român care nu mai face din participiu o parte de vorbire, ci un mod al verbului ; el notează existenţa unor variante gramaticale, are observaţii interesante de sintaxă a părţilor vorbirii şi de cultivare a limbii şi, cu deosebire, discuţii în legătură cu interpretările diferite de ale sale, făcînd uneori trimiteri concrete, în special la autorii străini. Deşi e latinist influenţat de gramatica germană, căreia îi plăteşte tribut construirea artificială a conjunctivului cu *că* + orice timp al indicativului, Cîmpeanu recomandă „să ne părăsim odată de sintacsul latin şi german şi să ne ţinem de al nostru... ca de o autonomie a naţiei întregi".

Aproximativ în aceeaşi perioadă începe activitatea publicistică în domeniul gramaticii a lui Timotei Cipariu. În 1847—1848 el face să apară în „Organul luminării" din Blaj seria de studii grupate sub titlul *Principia de limba si de scriptura* (în volum le editează abia în 1866), care, după propria sa mărturisire, constituie baza lucrării din 1854 *Elemente de limbă română după dialecte şi monumente vechi*, considerată drept „prima lucrare de gramatică istorică a limbii noastre" [114]. În 1855 Cipariu scoate prima ediţie dintr-un *Compendiu de gramateca limbei române*, o cărticică de 120 de pagini format mic, al cărei caracter practic e evident în selectarea materialului, în predominarea aspectului descriptiv şi în prezenţa unei părţi de „lectură" (bucăţi alese) ; pînă în 1897 acest compendiu a cunoscut în total şapte ediţii [115]. Cu experienţa acestor lucrări participă mai tîrziu la ambele concursuri organizate de Societatea Academică Română pentru rezolvarea sarcinii ei statutare de a elabora *Gramatica limbii române* şi este declarat cîştigător [116], astfel încît cele două volume ale gramaticii sale cu acest titlu, apărute la interval de opt ani între ele (I *Analitica*, 1869 ; II *Sintetica*, 1877) [117], reprezintă „prima gramatică academică a limbii române" [118] ; lucrarea lui Cipariu merită acest calificativ nu numai pentru împrejurările elaborării şi apariţiei ei, ci şi pentru ţinuta ei academică, pentru caracterul de tratat — evident în dimensiunile ei (peste 800 de pagini in 8° : I 384, II 411 şi Suplimentul 59), neatinse de nici o gramatică anterioară sau contemporană

[114] Vezi Macrea, *Lingv. fil. rom.*, p. 71.

[115] Ultimele două scoase de Silvestru Nestor.

[116] Primul volum, detaşîndu-se net de celelalte două manuscrise prezentate la concurs, este premiat ; volumul al doilea, lipsit de concurenţi, a obţinut numai o „recompensă", mai puţin angajantă pentru Societatea Academică decît premiul promis.

[117] Volumul al II-lea are şi un „supliment" de 59 de pagini apărut în acelaşi an, 1877, dar nu la Bucureşti, ci la Blaj, cu titlul *Despre limba română. Suplement la Sintactica.*

[118] Vezi Mioara Avram, *Prima gramatică academică a limbii române*, în LR XV, 1966, 5, p. 487—502.

Scanned with OKEN Scanner

cu ea, în absența unei destinații didactice și mai cu seamă în calitatea de a fi sintetizat cunoștințele anterioare de gramatică românească și de a fi expresia nivelului atins în această direcție în epoca dată.

După aprecierea ei elogioasă de către Societatea Academică Română, gramatica lui Cipariu a fost ignorată în epocă și subapreciată ulterior timp de aproape un secol [119], devenind un loc comun calificarea ei drept „eșec" [120] sau „exemplu de rătăcire științifică" [121]. Principala cauză [122] a acestei situații este orientarea etimologizantă, latinistă, a acestei lucrări, reflectată atît în ortografie, cît și în conținut — în felul descrierilor, al explicațiilor și, mai ales, al indicațiilor normative. În ciuda orientării latiniste, lucrarea nu este însă lipsită de valoare, ci are reale merite științifice. Dealtfel, însuși latinismul lui Cipariu este moderat, în orice caz nu exclusivist, căci orientarea latinistă a autorului se împletește în această lucrare cu cunoașterea profundă a limbii noastre vechi și moderne, cu o mare capacitate de a observa și de a înțelege uzul limbii; subiectiv în preferința pentru unele forme sau construcții în numele purității lor etimologice, Cipariu este obiectiv în consemnarea faptelor oricît de „barbare" după concepția lui, recunoscînd — acolo unde era cazul — că ele sînt mai răspîndite sau chiar singurele în limba curentă în epocă.

Conform cerințelor Societății Academiei Române, gramatica lui Timotei Cipariu are caracter descriptiv și normativ, istoric și dialectal, parțial și comparativ în sensul că se referă la fenomene analoage din alte limbi — romanice și neromanice. Cuprinderea tuturor formelor limbii române „cîte sînt și au fost undeva în uzul ei" (inclusiv a celor din aromână) i se pare autorului „de neapărată necesitate" pentru o „gramatică completă", cum și-a conceput-o pe a sa. În ce privește caracterul normativ, Cipariu e de principiul că gramatica „nu are de a eschide [= a exclude] decît numai pre cele barbare, iar pre cele domestice numai a le examina. În apreținerea națiunei apoi stă a aproba pre unele și a reproba pre altele" (I, p. 383—384) — ceea ce reprezintă o concepție foarte modernă, preconizînd atitudinea obiectivă a omului de știință față de materialul descris. Chiar dacă în practică Cipariu nu se dovedește atît

---

[119] Pe lîngă caracterizările fugitive făcute în cadrul prezentării de ansamblu a activității lui Cipariu de către cercetători ca L. Șăineanu, D. Macrea, G. Istrate, I. Coteanu, gramatica lui Cipariu a fost analizată — parțial sau integral — de V. Burlă (critica secțiunii de fonetică în „Convorbiri literare" V, 1871), Ioan Stoian (în WJb XII, 1906, p. 1—87), Ionașcu, *Gram. rom.*, p. 199—209, Iordan, LRC [2], p. 757—765; vezi și, mai departe, nota 122. Pentru reabilitarea lui Cipariu în domeniul gramaticii descriptive vezi Mioara Avram, *lucr. cit.* în nota precedentă.

[120] Vezi *Cuvîntul înainte*, semnat de D. Macrea, la *Gramatica limbii române* apărută sub egida Academiei R.P.R., vol. I, 1954, p. 15.

[121] Vezi Iordan, LRC [2], p. 765.

[122] Altă cauză este faptul că, în criticile aduse, nu s-a ținut seamă de nivelul general al gramaticilor românești din epocă. În mod fatal lucrarea reflectă unele laturi negative ale întregii științe gramaticale românești de atunci: confundarea diacroniei cu sincronia, prezentarea de fapte din sisteme lingvistice diferite, reconstruirea unor forme „pure" etc. Ca amănunt concret se poate cita reproșul făcut lui Cipariu de a fi „inventat" forme verbale care există în multe gramatici anterioare (în ultimul loc o asemenea acuzație este adusă lui Cipariu de Mariano Baffi, *Le grammatiche della lingua romena (rassegna storica)*, în „Cultura neolatina" XIX, 1959, 1—2, p. 111—114, căruia îi răspunde Rosa del Conte, *Le „invenzioni" di T. Cipariu, ibidem*, XXII, 1962, 1—2, p. 164—182).

Scanned with OKEN Scanner

de obiectiv cum ar rezulta din această declaraţie de principiu, e important că găsim formulată această concepţie într-o lucrare de gramatică, de la care cititorii cereau pe atunci în primul rînd recomandări practice.

În raport cu epoca publicării ei, gramatica lui Cipariu trebuie apreciată în orice caz ca cea mai cuprinzătoare gramatică a limbii române, cea mai bogată în fapte şi în interpretări, cea mai modernă în terminologie şi cea mai ştiinţifică în conţinut, exceptînd orientarea etimologistă. Dintre diversele părţi constitutive ale lucrării se disting faţă de gramaticile anterioare în special capitolele de fonetică şi de sintaxă ; în domeniul foneticii i s-au recunoscut în general meritele autorului, dar partea de sintaxă a fost pînă de curînd total subapreciată, deşi tocmai în această parte se găsesc noutăţi preţioase faţă de alte gramatici, mai ales în legătură cu acordul. Tot astfel, dintre diversele aspecte ale lucrării, mult timp a avut parte de aprecieri numai cel istoric, abia după o sută de ani relevîndu-se valoarea aspectului descriptiv. Ca merite ale lucrării trebuie să se reţină valabilitatea unor interpretări confirmate de ştiinţa ulterioară, unele dintre ele foarte interesant susţinute, foarte moderne faţă de gramaticile contemporane şi chiar faţă de cele imediat următoare, atenţia acordată unor particularităţi ale structurii gramaticale româneşti, bogăţia amănuntelor notate mai rar în gramaticile obişnuite şi distincţia de principiu între caracterul obligatoriu sau facultativ al unor fenomene. Un interes special prezintă aspectul normativ al gramaticii lui Cipariu atît prin completarea pe care o face aspectului descriptiv — unele forme şi construcţii dintre cele mai importante pentru dezvoltarea ulterioară a limbii fiind luate în discuţie numai pentru a fi condamnate —, cît şi mai ales pentru istoria constituirii normelor gramaticale ale limbii literare moderne. Cipariu ca gramatic a fost deci nu numai un erudit, ci şi un mare observator al fenomenelor lingvistice.

Dintre celelalte gramatici apărute între 1850 şi 1870 sînt de amintit pentru valoarea lor intrinsecă cea a lui G. Hill din 1858 şi a lui G. Munteanu din 1860—1861, iar pentru numărul mare de ediţii manualele şcolare ale lui I. C. Massim (12 ediţii între 1854 şi 1874), V. Stilescu (24 de ediţii între 1858 şi 1884), Ştefan Neagoe (9 ediţii între 1869 şi 1887) şi N. I. Mihelţianu (mai multe ediţii pentru diverse clase între 1868 şi 1886). *Gramatica limbei române* a lui Gustav Hill, de dimensiuni reduse (XVI + 132 p. in 16°), este o lucrare serioasă, care a profitat de experienţa autorului în domeniul gramaticii germane (Hill era sas transilvănean) şi latine (a fost profesor de latină şi română în Bucureşti). Pe lîngă preluarea selectivă a unor interpretări de la diverşi înaintaşi (declinarea pe genuri de la Heliade, lipsa ablativului ca la Cipariu etc.), Hill are şi elemente originale în terminologie şi clasificări, de exemplu în tratarea numeralelor (numite adjective quantitative) şi a combinaţiilor verbale pe care le încadrează la conjugarea perifrastică. *Gramatica română pentru clasele gimnasiali* [123], în două volume *(Partea etimologică,* Braşov, 1860, VI + 74 p. ; *Partea sintactică,* Braşov, 1861, VIII + 120 p., reeditată în 1863 şi 1867), a lui Gavrile Munteanu, influenţată în mare parte de primele gramatici ale lui Cipariu, ca şi de N. Bălă-

[123] Titlul volumului I conţine precizarea *(clasile gimnasiali) inferiori.*

şescu, e importantă prin aspectul său de gramatică modernă cu note, trimiteri la alte gramatici, citarea unor termeni folosiţi în alte lucrări etc. şi mai ales cu exemplele „din autorii noştri" — cu precădere Bolintineanu şi Alecsandri, dar şi Alexandrescu, Heliade, Sion şi unele producţii populare — de care se serveşte la sintaxă (autorul e conştient de noutatea acestui procedeu — vezi prefaţa la vol. al II-lea, p. IV). Latinist, Munteanu face adesea referiri la autori latini, dar şi la limba germană şi, mai des, la diverse limbi romanice : franceza, italiana şi spaniola. De asemenea merită să fie amintită prima lucrare independentă consacrată punctuaţiei, apărută la Bucureşti în 1858 : *Tractat de puntuaţiune* (116 p. in 8°) de Ioan Popp.

O caracteristică a perioadei de care ne ocupăm, paralelă cu avîntul luat de lexicografia bilingvă, este numărul relativ mare de gramatici româneşti scrise în limbi străine, mai variate decît în epocile precedente, precum şi apariţia unor gramatici destinate învăţării limbilor străine de către români. (Lucrările de ultimul tip pornesc de la ideea că studiul limbilor străine trebuie să se bazeze pe cel al limbii materne [124] şi afirmă necesitatea explicaţiilor în limba română pentru acest studiu [125].) Între categoriile menţionate şi între realizările concrete din fiecare categorie există deosebiri legate de scopul propus, de nivelul şi de dimensiunile tratării. Desigur că gramaticile româneşti scrise în limbi străine — destinate fie savanţilor străini, fie învăţămîntului în altă limbă — interesează mai mult decît manualele de limbi străine scrise în româneşte, dar şi acestea din urmă prezintă interes, cel puţin pentru terminologia [126] dublă pe care o folosesc de obicei şi mai ales pentru confruntarea cu limba română a categoriilor descrise şi pentru observaţiile asupra unor elemente specifice limbii române ; dealtfel sînt destul de mulţi autorii care au compus în această perioadă atît gramatici ale limbii române, cît şi gramatici ale altor limbi : latina (T. Cipariu, P. Cîmpeanu, G. Hill, I. C. Massim, Gh. Săulescu), greaca (I. C. Massim), franceza (T. Codrescu, Gr. Pleşoianu).

Pe locul întîi din punct de vedere numeric stau gramaticile româneşti scrise în limba g e r m a n ă în Transilvania şi în Bucovina, dintre care cele mai multe se declară manuale pentru străini şi sînt însoţite, ca atare, de mici vocabulare, liste de expresii sau mostre de dialoguri. Din această categorie, gramaticile transilvănene ale lui S. Petri (Braşov, 1845 — simplă traducere a gramaticii lui Vaillant —), Andreas Iszer (Braşov, 1846, reeditată în 1855), A. Pop (Teschen, 1852), Sabba Popoviciu Barcianu (Sibiu, 1858) nu se disting prin nimic, cu excepţia lucrării lui J. S. Puşcariu *Die romanische Amtsprache* (ediţia a II-a, 1864), care are un caracter aparte prin limitarea la limbajul administrativ. Gramaticile bucovinenilor Theoktist Blaźewicz-Schoimul (Lemberg

[124] Vezi, de exemplu, prefeţele de la Gr. Pleşoianu, *Limba franţuzească şi ortografia ei...*, 1830, p. 6 şi de la *Gramatica românească şi nemţească*, 1838 ; de asemenea observaţia referitoare la declinări a lui V. Paulini, *Gramatica româno-latină*, Iaşi, 1840, p. 26.

[125] Vezi prefaţa lui Gh. Vida, *Grammatică practică romano-franţozască*, Buda, 1833.

[126] Pentru istoricul terminologiei gramaticale româneşti interesează şi E. Salai, *Grammatica ungurească*, tradusă de Petru Maller (Cîmpeanu), Buda, 1837.

şi Cernăuţi, 1848, ediţia a II-a 1856, ediţii de buzunar în 1855 şi 1866) şi Vasyliu Ianoviciu (Viena, 1855, versiune a gramaticilor sale şcolare publicate în româneşte tot la Viena, în 1851) prezintă interes pentru că precedă ca apariţie editorială lucrarea celui care i-a inspirat [127] în terminologia românească şi în clasificări : Aron Pumnul, a cărui *Grammatik der rumänischen Sprache für Mittelschulen* (200 p.), redusă la fonetică şi morfologie, se publică la Viena abia în 1864 (în 1882 Claudiu Isopescu-Grecul publică o versiune revizuită a acestei lucrări), deşi autorul predase după ea sau în spiritul ei, la liceul german din Cernăuţi, începînd din 1849. Gramaticile bucovinene se caracterizează printr-o terminologie neaoşistă de tipul analogismului pumnist [128], dezvoltînd tendinţe, manifestate anterior în special de Gh. Săulescu şi de N. Bălăşescu : adaptări fonetice ca *prepusăciune, subiept,* compuneri ca *binescriintia* şi derivate de la teme vechi, de preferinţă cu sufixele *-al / -ar (ajutorial, rădăcinal), -iv, -ătiv / -ăţiv (ajutăţiv, întrebătiv)* şi *-mînt (compunemînt, zicămînt).*

Paralel cu acestea apar acum şi o serie de gramatici germane scrise în româneşte, ai căror autori sînt : Adolf Radvani (Bucureşti, 1849), I. Ant. Limburg (Bucureşti, 1852), Zach. Columb (Iaşi, 1852, 1854) şi G. E. Nicefor (Braşov, 1855 ; Bucureşti, 1858). Cea mai interesantă realizare în domeniul confruntării gramaticii române cu cea germană — şi prima în ordine cronologică — este însă o lucrare anonimă : *Gramatica românească şi nemţească* publicată în două volume (IV + 216 p. ; 122 p.) la Braşov, în 1838—1839, „de un prietin al naţii", care tratează gramatica românească paralel cu gramatica germană.

O noutate a acestei perioade o constituie gramaticile româneşti scrise în limba franceză pentru uzul francofonilor. Prima realizare în acest sens aparţine lui J. A. Vaillant : *Grammaire vallaque à l'usage des Français,* lucrare de dimensiuni modeste (142 p. in 12°), apărută la Bucureşti în 1836 (ediţia a II-a, din 1840, 115 p., înlocuieşte în titlu pe *vallaque* cu *roumaine)* şi evident influenţată de gramatica lui Heliade ; limitată în fapt la morfologie, gramatica lui Vaillant are textul românesc scris cu alfabetul (chirilic) de tranziţie [129]. O întreprindere similară, redusă tot la morfologie, dar completată cu un vocabular de cuvinte uzuale şi cu cîteva dialoguri de tipul ghidurilor de conversaţie, este gramatica publicată la Paris, în 1863 (şi reeditată în 1885), de Vasile Alecsandri sub pseudonimul V. Mircesco : *Grammaire de la langue rou-*

[127] Pe Blajevici numai în versiunile de după 1850. Gramatica lui Ianoviciu cuprinde un „adaus" ortografic semnat de Arune Pumnul.

[128] Vezi convingerea lui Pumnul că „se pot face în limba românească toţi ţărmurii ştiinţali (termini technici) cu mult mai bine şi mai răspicăţiv". *Formăciunea cuvintelor româneşti,* manuscris de prin 1856—1859 publicat postum de I. G. Sbiera în Aron Pumnul, *Voci asupra vieţii şi însemnătăţii lui... precum şi scrierile lui mărunte şi fragmentare,* Cernăuţi, 1889, p. 261—262.

[129] Cîţiva ani mai tîrziu acelaşi autor consacră limbii române un capitol de peste 50 de pagini din lucrarea sa în 3 volume *La Roumanie ou Histoire, langue, littérature, ortographe, statistique des peuples de la langue d'Or, ardialiens, vallaques et moldaves résumés sous le nom de romans,* Paris, 1844 (capitolul respectiv e plasat în tomul al III-lea, p. 103—155, dar scurte observaţii asupra limbii se găsesc şi în tomul I, p. 95—97 ; cuvintele româneşti sînt scrise aici cu alfabetul latin).

Scanned with OKEN Scanner

maine [130]. Cele 179 de pagini ale lucrării lui Alecsandri sînt precedate de un amplu *aperçu historique sur la langue roumaine* (p. I—XXVI) al istoricului francez A. Ubicini. Interesul gramaticii, care, după mărturisirea autorului, a fost făcută „pentru a înlesni străinilor studiul limbii noastre" [131], stă în sistemul ortografic — raţional, dar inconsecvent aplicat — folosit pentru scrierea cu litere latine a textului românesc ; în rest ea nu a dat satisfacţie în special din cauza limbii recomandate în dialoguri, cu prea multe elemente (regionale, învechite sau franţuzisme) deosebite de norma exprimării literare [132]. La un an după gramatica lui Alecsandri, în 1864, Theodor Codrescu publică la Iaşi un *Abrégé de grammaire de la langue roumaine moderne* (121 p.) semnat numai cu iniţialele T. C.

În aceeaşi perioadă apar primele gramatici ale limbii franceze scrise în româneşte [133]. Încercarea, rămasă neterminată în manuscris, a comisului Ionică Tăutu, *Gramatica limbii franţozăşti,* merită să fie amintită doar pentru că pare a fi prima în acest domeniu (manuscrisul e datat 1828) [134]. Trecînd şi peste contribuţiile modeste ale lui Grigore Pleşoianu *(Abeţedar franţezo-român,* Sibiu, 1830 ; *Limba franţuzească şi ortografia ei sau Gramatică franţuzească foarte înlesnitoare,* tradusă după D. Fournier, Sibiu, 1830, ediţia a II-a 1834) şi Ion Gherasim Gorjan *(Dascălu pentru limba franţozască,* Bucureşti, 1832), cea dintîi lucrare importantă este cea publicată la Buda, în 1833, de Gheorghe Vida „spre folosul tinerimei romaneşti" sub titlul *Grammatică practică romano-franţozască* (VI + 530 p.) [135]. Pînă la 1850 cei mai productivi autori de asemenea manuale sînt, în Muntenia, C. Aristia (Bucureşti, 1835, 1839, 1843, 1845) şi, în Moldova, Teodor Codrescu (Iaşi, 1841, 1843, 1844). După această dată e de menţionat lucrarea lui T. Ciocanelli din 1858.

Tot o noutate trebuie considerată confruntarea gramaticii româneşti cu cea italiană, operaţie inaugurată de celebrul *Paralelism între limba rumână şi italiană* al lui Heliade [136], „biblia italienismului în filologia română" [137], şi urmată apoi de G. L. Frollo, *Limba română şi dialectele italiene,* Brăila, 1869. În sfera interesului pentru limba italiană

---

[130] După unii cercetători, Alecsandri ar fi scris această gramatică în colaborare cu A. Ubicini şi Al. Papadopol-Calimah, la îndemnul lui Vaillant ; vezi Alexandru Iordan, *O gramatică a lui V. Alecsandri,* în „Revista istorică română" III, 1933, 4, p. 379—381.

[131] Vezi scrisoarea către Al. Hurmuzachi din 14 martie 1863 citată de I. Şiadbei, *Alecsandri gramatic,* în LL II, 1956, p. 314.

[132] Vezi I. Şiadbei, *lucr. cit.,* p. 316—317. La apariţia cărţii Adolph d'Avril o salutase (în „Revue des deux mondes" I, 1863, p. 1022) cu convingerea că autorul trebuie să fi prezentat „la vraie fleur de la langue de son pays".

[133] În epoca precedentă existaseră gramatici franceze scrise în limba greacă.

[134] Vezi Dan Mănucă, *Gramatica manuscrisă a comisului Ionică Tăutu,* în SCŞtI X, 1959, 1—2, p. 140—144.

[135] În prefaţă Gh. Vida îşi prezintă astfel „cartea aceasta îndrăzneaţă şi neaşteptată" : ea e „adunată din cei mai vestiţi autori meşteri de vorbă D. Meidinger, D. Abbé Mozin şi mai însemnat în rînd pusă dupre forma Dlui Lemouton, potrivită firii limbii romane" (p. I).

[136] Vezi mai sus nota 22. Pentru o încercare anterioară (un plan de gramatică „italo-valachica", o listă de cuvinte şi un dialog) de pe la 1771, vezi Şt. Paşca, *Manuscrisul italian-român din Göttingen,* în „Studii italiene" II, 1936, p. 119—136.

[137] Vezi D. Popovici, *lucr. cit.,* II, p. 548.

Scanned with OKEN Scanner

şi a curentului italienizant se înscrie şi *Gramatica italiano-română* a lui G. Abbiatici (Bucureşti, 1848), care, alături de „abecedarele" lui D. Iarcu (1846) şi D. Grădinaru (1848), deschide seria unor manuale de limba italiană scrise pentru români [138]. E interesant de observat că unul dintre italienii autori de asemenea gramatici, anume Orazio Spinazzola, după ce în prealabil dăduse un „compendiu de gramatică românească" în apendicele manualelor sale de gramatică a limbii italiene [139], a încercat să scrie şi o gramatică de sine stătătoare — firește, italienizantă — a limbii române, pe care a prezentat-o în manuscris, în 1869, la concursul inițiat de Societatea Academică Română [140].

Apariția manualelor românești de gramatică a limbilor franceză şi italiană corespundea unei necesități care e sintetizată în titlul articolului lui G. Bariț *Să învățăm limbile romanice* din *Călindariu pentru poporul român pe anul comun 1857* apărut la Braşov [141].

Preocupări asemănătoare se constată şi pentru studiul limbii latine: astfel, o primă mențiune merită *Gramatica româno-latină* în două volume a sulgerului V. Paulini, Iaşi, 1840 (*Partea etimologhică* 242 p. şi *Partea sintactică întîi* [?] 150 p.), iar dintre ceilalți autori G. Hill (București, 1842, 1851—1853), D. Stoica (Iaşi, 1852) şi T. Cipariu (Blaj, 1857—1860) [142]. Singura gramatică românească în limba latină apărută [143] în această perioadă este lucrarea lui August Treboniu Laurian *Tentamen criticum in originem, derivationem et formam linguae romanae in utraque Dacia vigentis vulgo valachicae*, Viena, 1840, care ocupă un loc cu totul aparte între gramaticile românești [144]. Reprezentînd teza de doctorat a autorului, lucrarea citată are ca introducere o disertație de 62 de pagini (IX-LXXIV) [145] asupra problemei care se va numi mai tîrziu „locul limbii române între limbile romanice", după care urmează o prefață „ad ipsum Tentamen grammaticum" şi apoi, în 296 de pagini, textul caracteristic unei gramatici, cu două părți: *Pars analytica* (*analysis vocalis* = fonetica p. 1—45, iar *analysis verbalis* = morfologia: părțile de vorbire p. 45—185 şi formarea cuvintelor p. 185—210) şi *Pars syntactica* (sintaxa părților de vorbire 211—283; sintaxa propozițiilor p. 284—296). Gramatica aceasta nu prezintă însă structura gramaticală reală a limbii române din epocă — sau din perioade ante-

[138] Vezi I. Ştefan, în *Studii de istoria limbii române literare. Secolul XIX*, 1, [București] 1969, p. 319—320.

[139] *Grammatica limbei italiene* + *Appendice*, București, 1862 (563 + 90 p.); *Grammatica elementare a limbei italiene. Seguita da un compendio di grammatica rumena*, București, 1863 (128 p.).

[140] Vezi Şăineanu, *Ist. fil. rom.*[2], p. 156, care o califică drept „un epilog la tendința de italienisare a limbei".

[141] E semnificativ că un articol similar (datorat lui B. P. Hasdeu ?) apare peste doi ani în *Karindariul*, Iaşi, 1859.

[142] Vezi O. Tcaciuc şi Şt. Cuciureanu, *Gramatica latină a lui T. Cipariu*, AUI XI, 1965, 2, p. 185—193: analiza lucrării sub raportul terminologiei.

[143] În manuscris şi *Grammatica Valachica* redactată de viitorul mitropolit Andrei Şaguna pe la 1842—1844; vezi Iacob Mârza, *Gramatica lui Andrei Şaguna*, în LR XX, 1971, 1, p. 21—32.

[144] Dealtfel i s-a contestat însăşi calitatea de gramatică: vezi Mariano Baffi, *lucr. cit.* şi demonstrarea contrariului la Rosa del Conte, *lucr. cit.*, p. 161—164.

[145] Pe care Rosa del Conte, *loc. cit.*, le califică „dense de cea mai barocă erudiție".

rioare pentru care dispunem de mărturia textelor —, ci este o încercare de construcţie ideală a limbii române în forma considerată „pură" de către autor, ale cărui preferinţe merg spre limba din „timpul lui Traian" sau cel mult spre cea, presupusă, din sec. al XII-lea. Nu avem a face totuşi decît parţial cu o primă tentativă de reconstituire [146] a fazei care în lucrările ulterioare de istorie a limbii va căpăta denumirea de română comună — sau străromână, protoromână —, pentru că autorul nu s-a folosit numai de inducţie, eventual pe baza analizei comparative a elementelor moştenite în dialectul dacoromân şi în cel aromân (există numeroase fapte a căror includere nu are nici un temei istoric : de exemplu, tipul de flexiune substantivală sg. *problema* — pl. *problemate*, numeralele distributive, multiplicative şi proporţionale pe care le dă, unele forme verbale şi înseşi verbe ca *gradere, ludere* etc., sufixe ca *-ernu, -urnu, -estu* etc., prepoziţii ca *pru, secundu, sine* etc.) şi, mai ales, pentru că el a crezut că această limbă ideală poate fi prezentată străinilor drept limba română din timpul său [147] şi, mai mult, poate fi recomandată românilor drept limbă literară supradialectală. El s-a expus astfel criticilor [148] justificate ale celor care au privit lucrarea exclusiv din acest punct de vedere, apreciind-o ca „o absurdă fantezie de limbă" [149], iar pe autorul ei ca „cel mai exagerat etimologist dintre toţi gramaticii români" [150].

Deşi e l i n a se învăţa de mult în ţările româneşti, tot acum apar primele gramatici ale acestei limbi scrise în româneşte [151] de Gh. Ioanid (Bucureşti, 1843), I. C. Massim (Bucureşti, 1850), Ioan Colocotides (Bucureşti, 1858).

Spre deosebire de epoca precedentă, nu se mai înregistrează însă publicarea unei gramatici româno-r u s e în ţările noastre. Cu excepţia unui *Abecedariu russo-românesc* scos de V. C. Peltechi la Iaşi, în 1831 (traducere din limba rusă) [152], şi a schiţei de „gramatică rusiană" cuprinse în *Dicţionarul de buzunar ruso-român* al lui Al. Koşula (Iaşi, 1851) [153], nu se pot menţiona decît unele realizări externe în acest domeniu : gramaticile româneşti publicate în limba rusă de Iakov Hinkulov la St.

---

[146] În privinţa reconstrucţiei unor prototipuri lingvistice Laurian ar avea meritul unei priorităţi în lingvistica europeană ; vezi la Şăineanu, *Ist. fil. rom.*[2], p. 134, referirea la Schleicher.

[147] „Huius operis finis est linguam Romanam hodie in utriusque Daciae provinciis vigentem puram putam oculis virorum eruditorum subiiciendi" (p. LXXII).

[148] De pe altă poziţie, Al. Papiu Ilarian calificase lucrarea maestrului său „cea mai îndrăzneaţă, cea mai adîncă, cea mai filozofică cercetare de limbă ce posedă limba română" ; reproducînd această apreciere, L. Şăineanu adaugă următorul comentariu : „Păcat numai că materialele elaborate în această filozofică cercetare aparţin nu limbei române, ci unei limbi ideale" (*Ist. fil. rom.*[2], p. 132).

[149] N. Iorga, *Oameni care au fost*, citat de D. Macrea, *Studii de lingvistică română*, Bucureşti, 1970, p. 81.

[150] Ionaşcu, *Gram. rom.*, p. 141.

[151] Din epoca precedentă se cunosc numai lucrări rămase în manuscris, ca cea a lui Naum Rîmniceanu, din 1805. Vezi Iulian Ştefănescu, *Manuale şi dicţionare greco-române*, în „Revista istorică română" X, 1940, p. 154 ş.u.

[152] Vezi D. S[imonescu], *Lucrări lingvistice româno-ruse în biblioteca Muzeului româno-rus*, în LR II, 1953, 3, p. 81.

[153] Vezi Seche, *Schiţă lex.* I, p. 61.

Scanned with OKEN Scanner

Petersburg în 1840 *(Начертание правил валахо-молдавской грамматики)* şi de A. Doncev în 1865 [154], precum şi încercarea manuscrisă a ucraineanului Ivan Vaghilevici de a prezenta structura gramaticală a limbii „dace" [155].

Gramaticile româneşti scrise în limbi străine au avut un mare rol în faptul că româna a putut fi luată în consideraţie în această perioadă de savanţi străini în diverse contexte : e cazul lui Fr. Diez, care face loc românei în lucrările sale fundamentale de romanistică [156] şi al lui Max Müller, care dedică limbii noastre multe pagini dintr-o lucrare consacrată limbilor vorbite pe teritoriile afectate de războiul ruso-turc din 1853—1856 [157].

LEXICOGRAFIE. După apariţia Lexiconului de la Buda, în cele trei provincii româneşti, începe să se manifeste o vie activitate lexicografică. Apar numeroase dicţionare plurilingve, lexicoane de neologisme şi unele dicţionare explicative bilingve şi unilingve. În ceea ce priveşte dicţionarele bilingve, interesul autorilor se îndreaptă în special spre limbile germană (mai ales în Transilvania), franceză şi latină (mai ales în Muntenia) [158].

În 1852 apare, la Iaşi, *Vocabular de limba germană şi română* de paharnicul Th. Stamati, şi în anii imediat următori (1855—1859), la Braşov, un *Dicţionar germano-român* în două volume, lucrat de Andrei Iszer şi refăcut pentru tipar de G. Bariţ şi G. Munteanu. În Transilvania mai apar, în această perioadă, *Vocabular portativ românesc-nemţesc* şi *Dicţionar germano-român* de Andrei Iszer (Braşov, 1850), *Dicţionar român-german* de G. A. Polizu (Braşov, 1857) şi *Vocabulariu româno-nemţiescu* de Sab. Pop Barcianu (Sibiu, 1868).

În Muntenia apar un *Dicţionar portativ germano-român* de Joseph Stahl (Bucureşti, 1855) şi altul, peste 11 ani, la fel intitulat, de Teohar Alexi *(Dicţionar portativ german-român,* Bucureşti, 1866).

În ceea ce priveşte limba franceză, prima lucrare tipărită aparţine lui J. A. Vaillant : *Vocabular purtăreţ românesc-franţozesc şi franţozesc-rumânesc* (Bucureşti, 1839). Între 1840 şi 1841 se publică, tot la Bucureşti, un *Vocabular franţezo-românesc,* în două volume, redactat de P. Poenaru, F. Aaron şi A. Hill [159]. Afară de dicţionarele neterminate ale lui Nifon Bălăşescu, ale căror prime părţi, publicate în 1859, poartă numele de *Dicţionar francez-român* şi *Dicţionar român-francez,* în Muntenia se publică, în 1862, *Dicţionarul româno-francezu* al lui Raoul de Pontbriant (editat concomitent la Bucureşti, Göttingen, Paris şi Leipzig), precum şi, în 1870, un *Vocabularu româno-francezu* semnat de I. Costinescu. În această perioadă, în Moldova, se publică, în 1859, la Iaşi *Dicţionariul francezo-romanu* al lui Teodor Codrescu, care, faţă de dicţionarul lui P. Poenaru, Aaron şi Hill pe care-l copiază, prezintă, pe lîngă

[154] Vezi Ecaterina Fodor, în RS VI, 1962, p. 221.
[155] Vezi Stanislav Semcinsky, în ACILFR XII, 2, 1971, p. 1398.
[156] La autoritatea cărora încep să facă apel lucrările româneşti.
[157] *The Languages of the Seat of War in the East,* Londra, 1854 ; vezi Mariano Baffi, *lucr. cit.,* p. 121—123.
[158] Pentru activitatea lexicografică din această perioadă informaţiile noastre se bazează, în primul rînd, pe Seche, *Schiţă lex.* I, p. 34—102.
[159] Vezi şi Grecu, *Studii ist. lingv. rom.,* p. 19—20.

Scanned with OKEN Scanner

unele deosebiri neesenţiale, şi faptul că adaugă limbilor franceză şi română o a treia limbă şi anume limba latină.

Şi în domeniul dicţionarelor latino-române şi româno-latine întîlnim numele lui Nifon Bălăşescu, dar tot cu lucrări neterminate sau rămase în manuscris. Autorul era un transilvănean, muntenizat, şi încercările sale ilustrează modul în care Ardealul, prin intelectualii săi trecuţi în Ţara Românească, a dat aici un impuls preocupărilor lexicografice din acest domeniu. În Transilvania apare, în această perioadă, un *Dictiunarelu latinu-romanu pentru începători,* întocmit de Ion Micu Moldoveanu (Sibiu, 1864).

Lucrările tipărite în această perioadă în Muntenia sînt mai numeroase şi mai bogate în material : *Dicţionaru de începători latino-romanescu,* de I. H. Livaditu (1852), *Dicţionariul latinu-romanu* de Demetriu Preda (1867).

Pe lîngă lucrările consacrate limbilor amintite (germană, franceză şi latină), apar în această perioadă şi dicţionare bilingve maghiaro-, ruso-, italiano-, greco-române, într-un număr însă mult mai redus. Fraţii Bariţ sînt singurii care întreprind ceva în domeniul limbii maghiare : G. Bariţ publică, în 1869, la Braşov, *Dicţionarul unghurescu-romanescu* şi Octavian Bariţ, cu un an mai tîrziu, la Cluj, *Dicţionariul portativu maghiaru-romanu.* Pe lîngă o lucrare a lui Iordache Golescu rămasă în manuscris, în această perioadă, nu mai poate fi amintit decît un singur dicţionar grec-român, publicat între 1864—1869, în trei volume, sub titlul *Dicţionar elino-românesc* de G. Ioanid.

În 1851, la Iaşi, apare *Dicţionarul de buzunar ruso-român* al lui Al. Koşula, iar în 1869, la Budapesta, publică G.L. Frollo un *Vocabolario italiano-romanesco.*

Între anii 1828 şi 1870 se întocmesc destul de numeroase dicţionare poliglote, caracterizate mai ales prin faptul că, în toate, apare ca o componentă limba franceză. Gheorghe Apostol Scalistiru publică, la Bucureşti, în 1853 un *Vocabular franţozesc-grecesc-rumânesc.* Trei decenii mai tîrziu, D. Pisone publică, la Bucureşti, *Dicţionariu rumanescu, latinescu, germânescu şi frâncescu,* iar la Paris, Josafat Snagovanu tipăreşte un *Vocabulaire de quelques mots latins expliqués en roumain et en français* (1867), cel mai bogat dicţionar poliglot elaborat de un român, în această perioadă.

Dacă dicţionarele plurilingve româneşti amintite prezintă importanţă mai ales prin aportul lor la îmbogăţirea lexicului limbii române literare, pentru dezvoltarea ştiinţei lexicografice româneşti pe primul loc se află dicţionarele unilingve explicative, de sinonime, de neologisme sau enciclopedice. Între anii 1828 şi 1870 se înregistrează primele lucrări complete de acest gen. În anul 1832 era gata *Condica limbii româneşti,* întocmită de Iordache Golescu, primul dicţionar explicativ complet al limbii române, bogat în arhaisme, neologisme şi regionalisme, conţinînd numeroase indicaţii etimologice şi prima listă de omonime din istoria lexicografiei româneşti. Lucrarea nu s-a tipărit. De asemenea nerealizate au rămas şi proiectele lui G. Săulescu pentru un dicţionar general istoric şi etimologic al limbii române şi ale lui C. G. Florescu pentru un *Dicţionar româno-român.*

Scanned with OKEN Scanner

De fapt un dicţionar explicativ general al limbii române poate fi socotit *Vocabularul româno-francezu* publicat de Ion Costinescu începînd cu anul 1870. Acesta se impune în istoria lexicografiei româneşti, pentru explicaţiile ample pe care le dă termenilor româneşti, ceea ce nu se întîmplă în cazul altor lucrări bilingve similare. Prin caracteristicile sale lucrarea lui Costinescu „este o operă lexicografică de tip modern“ [160].

În această perioadă apar primele dicţionare româneşti de sinonime şi de neologisme. Dat fiind faptul că în perioadele anterioare se scriu mai ales dicţionare poliglote, între anii 1828 şi 1870 numărul relativ mare de dicţionare de neologisme permite să se aprecieze perioada ca fiind caracterizată printr-o „dezvoltare excepţională a acestui gen de preocupare lexicografică“ [161]. Atît în Muntenia, cît şi în Moldova şi Transilvania se înregistrează în această perioadă şi cîteva încercări de alcătuire a unor enciclopedii. Heliade începe în „Curierul românesc“ din 1842 publicarea unui *Dicţionar de cunoştiinţe universale,* un grup condus de Gh. Asachi pregăteşte la Iaşi, în jurul anului 1840, un *Lexicon de conversaţie,* iar la Buda apare, în 1847, tomul I al unui *Lexicon de conversaţie istoricesc-religionariu,* întocmit de Al. Gavra [162]. Nici unul din proiecte nu ajunge să se realizeze deplin. În opoziţie cu lucrările care urmăreau răspîndirea neologismelor cu ajutorul inventarierii şi explicării lor, se manifestă în această perioadă tendinţa de asigurare a latinităţii „curate“ a limbii. Astfel se alcătuieşte, tot în această perioadă, un fel de îndreptar lexicologic, care urmărea să atragă atenţia românilor asupra cuvintelor străine din limba lor, cu scopul de a obţine scoaterea acestora din uz. Astfel, aderînd la concepţia filologică puristă, Heliade, tipăreşte, în 1847, la Bucureşti, *Vocabularul de vorbe streine în limba română.*

Toate lucrările lexicografice amintite pregătesc perioada „marilor dicţionare“ pe care o reprezintă ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea. Pregătit în adevăratul înţeles al cuvîntului între anii 1866—1870, ceea ce ne obligă la discutarea lui aici, este *Dicţionarul limbei române,* lucrarea lexicografică iniţiată de Societatea Academică Română şi întocmită de A. T. Laurian şi G. Massim, în ultima perioadă avînd colaborarea lui G. Bariţ şi I. Hodoş [163]. Este un dicţionar explicativ care, în ciuda bogăţiei de material, a bunei organizări tehnice şi a acurateţii definiţiilor, şi-a făcut o tristă faimă prin poziţia teoretică a autorilor principali, puternic angajată în doctrina puristă latinizantă. Autorii se consideră, după cum dovedeşte această lucrare, nu numai observatori ai limbii, ci şi constructori ai ei. Dicţionarul astfel alcătuit are menirea să descrie şi chiar să compună o imagine convenabilă despre limba română şi despre nobila ei descendenţă. Se cristalizează în această lucrare lexicografică, care încheie o etapă din istoria filologiei româneşti, una dintre

[160] Seche, *Schiţă lex.* I, p. 76.

[161] Vezi Seche, *Schiţă lex.* I, p. 85 ; cf. Iorgu Iordan, *Un dicţionar de neologisme româneşti din anul 1862,* în SCL I 1950, I, p. 57—78.

[162] Vezi Mircea Borcilă şi Virgil Bulat, *Alexandru Gavra, lexicograf,* în LR XX, 1971, 5, p. 503—513.

[163] Prima fasciculă a volumului I a apărut în 1871, iar ultima cuprinzînd *Glosarul,* adică *Vocabularul de cuvinte străine în limba română,* apare în 1877, după ce în 1876 apăruse ultima fasciculă a celui de al doilea volum (cf. Seche, *Schiţă lex.* I, p. 138 şi 140).

Scanned with OKEN Scanner

cele două direcții principale ale teoriei lingvistice românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea : direcția puristă, normatoare și constructoare, pe cale artificială, a limbii, ecou întîrziat al filozofiei limbii din secolul al XVIII-lea.

În această perioadă, în discuțiile purtate în jurul lucrărilor lexicografice se înregistrează și unele preocupări demne de reținut pentru istoria lexicologiei românești. Grigore Papadopolu, profesor la Sf. Sava, publică în „Curierul de ambe sexe" (periodul IV 1842—44, nr. 3—4 și 7—8) o *Disertație pregătitoare la Dicționarul românesc, latinesc și elinesc,* în care face o critică aspră *Lexiconului de la Buda.* Ioan Maiorescu îi răspunde în „Foaie pentru minte..." (nr. 11, 12, 13 din martie 1843), subliniind meritele lucrării în ceea ce privește răspîndirea, printre învățații străini, a cunoștințelor despre limba română [164].

Sintetizînd observațiile cuprinse în capitolul de față, putem afirma că între anii 1828 și 1870 au loc importante și numeroase evenimente culturale, exercitînd o influență directă asupra dezvoltării filologiei românești. La eforturile depuse, începînd din primele decenii ale secolului, pentru crearea învățămîntului românesc în toate cele trei provincii, se adaugă acum o febrilă activitate îndreptată spre constituirea unui for cultural academic și spre întemeierea presei literare românești. Totodată în această perioadă se trece de la scrierea cu sistemul alfabetic chirilic la cel latin.

Urmărind în primul rînd scopul cultivării limbii, românii reușesc în această perioadă să pună bazele Academiei Române prin Societatea (Literară) Academică Română din 1866—1879, instituție care va reuni pe reprezentanții românismului de pretutindeni.

Publicațiile literare din cele trei provincii vor îndeplini o sistematică acțiune de realizare a unei strînse comuniuni culturale prin retipărirea de articole, prin dări de seamă și schimb de corespondență publică. Paginile revistelor vremii oferă o convingătoare imagine a acestei necontenite confruntări de opinii și a neobositei lupte duse pentru preluarea și difuzarea culturii românești.

Pe lîngă toate aceste realizări de interes cultural general, de interes filologic practic, prin lucrările realizate și prin orizonturile pe care le-a deschis în studiul limbii, perioada pe care am analizat-o lasă să se întrevadă începuturile lingvisticii românești ca disciplină științifică propriu-zisă.

[164] Titlul lucrării lui Ioan Maiorescu este *Antipapadopolu sau autorii Dicționarului de la Buda apărați în contra domnului Gh. Papadopolu* ; cf. N. A. Ursu, *Preocupările lingvistice ale lui Ioan Maiorescu,* în SCȘtI XII, 1961, p. 210—211.

Scanned with OKEN Scanner

IV. LINVISTICA ROMÂNEASCĂ ÎNTRE 1870 şi 1918

CARACTERISTICI GENERALE. Ceea ce caracterizează mai întîi lingvistica românească de la 1870 încoace, în comparaţie cu restul secolului al XIX-lea, ni se pare a fi *declinul şi moartea latinismului şi a tuturor curentelor puriste extreme*. Deşi au realizat opere impunătoare ca proporţii, cu intenţia predominantă de a remodela, după scheme „ideale", latine (sau romanice), structura limbii române (şi mai ales vocabularul ei), reprezentanţii acestor şcoli şi curente n-au izbutit în acţiunea lor pentru motivul, esenţial, că ea violenta dezvoltarea normală şi îndelungată a limbii, legile ei interne. Orientarea antilatinistă tot mai netă a forului academic, curînd după înfiinţarea sa, a dat o lovitură hotărîtoare latiniştilor şi puriştilor şi a schimbat raportul de forţe dintre latinişti şi nelatinişti, în favoarea acestora din urmă. Din ce în ce mai multe cercetări, de ansamblu ori de amănunt, iau acum în consideraţie limba română aşa cum există ea în mod real, cu însuşirile şi limitele ei. Dacă epoca anterioară apărea dominată de ideile îmbogăţirii, perfecţionării şi unificării limbii naţionale, lingvistica avînd, aşadar, un caracter prin excelenţă utilitarist, normativ şi apelînd adesea la analize preconcepute şi la scheme artificiale, curînd după anul 1870 se produc în interiorul disciplinei unele modificări de orientare esenţiale : cele mai multe studii care apar acum consemnează ca atare, neutru, starea limbii române, în diverse momente ale existenţei ei şi în diverse compartimente, îşi propun să identifice trăsăturile ei generale şi de amănunt aşa cum rezultă ele din cercetarea strictă a faptelor reale. Cu alte cuvinte, disciplina dobîndeşte meritul de a se apleca asupra a ceea ce există în limbă, nu asupra a ceea ce ar trebui să existe.

În ultimele decenii ale veacului al XIX-lea, lingvistica românească se constituie ca ştiinţă de sine stătătoare ; pe de-o parte, ea îşi delimitează domeniul de al unor discipline înrudite, pe de alta, ea se ramifică în mod surprinzător, incluzînd în sfera preocupărilor sale numeroase aspecte noi. Tot acum apar pentru întîia oară lingviştii de profesie. Dacă un B. P. Hasdeu, care însumează în personalitatea lui pe istoric, filolog, lingvist, literat şi gînditor, reprezintă încă starea de lucruri anterioară, în schimb A. Cihac, Al. Lambrior, A. Philippide, L. Şăineanu, M. Gaster, I. Bogdan, H. Tiktin ş.a. sînt prin excelenţă sau exclusiv lingvişti şi filologi. Circumscrierea considerabilă a domeniului de cercetare (şi chiar „specializarea" în interiorul lui a unor cercetători) a avut drept consecinţă firească adîncirea analizei şi, totodată,

Scanned with OKEN Scanner

întărirea spiritului de sinteză. Epoca cuprinsă între anii 1870 și 1918 ne oferă pentru aproape fiecare capitol al disciplinei una sau mai multe opere de sinteză valoroase, și ea consacră un număr apreciabil de cercetători, moderni în sensul actual al cuvîntului. Unii dintre aceștia vor crea chiar adevărate școli lingvistice.

Dezvoltarea învățămîntului universitar în România, din aceeași perioadă, a dus la crearea unui cadru adecvat de studiere sistematică și științifică a limbii (îndeosebi a limbii române). Multe dintre cursurile universitare ținute acum au stat la baza unor lucrări de pionierat, valoroase și astăzi, iar numeroși absolvenți ai facultăților de profil au contribuit la dezvoltarea extensivă și intensivă a disciplinei.

În sfîrșit, ni se pare semnificativ să semnalăm aici interesul pe care publicațiile periodice, tot mai numeroase, din ultimele decenii ale veacului al XIX-lea și de la începutul veacului nostru, îl acordă problemelor de limbă. „Convorbiri literare" (apărute la 1867), „Columna lui Traian" (1870), „Contemporanul" (1881), „Revista pentru istorie, arheologie și filologie" (1882), „Revista nouă" (1887), „Arhiva" din Iași (1889), „Revista critică-literară" (1893), pentru a nu cita decît exemplele cele mai ilustrative, consacră o bună parte a cuprinsului lor problemelor de filologie, de ortografie și gramatică, de istoria limbii și dialectologie, de lexicografie și etimologie, de lingvistică generală etc., reflectînd astfel multitudinea preocupărilor epocii în domeniul care ne interesează.

Vom încerca să prezentăm mai jos, în mod succint, realizările importante ale lingvisticii și filologiei românești din perioada amintită.

ORTOGRAFIE. S-a văzut încă în capitolul anterior (vezi p. 47) rolul determinant jucat de Titu Maiorescu în introducerea principiului „logic" sau „intelectual" în ortografia cu litere latine a limbii române.

Dar între lansarea și recunoașterea oficială a noii ortografii propuse de el, cu vădit caracter antietimologist, au trecut ani. Epocii de după 1870 îi revine meritul esențial de a consemna victoria efectivă a fonetismului ortografic asupra etimologismului, în cursul unei bătălii dramatice, purtată pentru fiecare treaptă. În această bătălie, noua orientare este în continuare apărată în primul rînd de Titu Maiorescu, care, timp de patru decenii, pînă la 1904, a condus ostilitățile, făcîndu-și tot mai mulți aliați de prestigiu.

Ne propunem să urmărim principalele etape care au dus la reforma ortografică din 1904, „prima noastră ortografie academică elaborată pe baze fonetice propriu-zise" [1].

Se știe că unul dintre primele țeluri ale Societății Academice Române înființate în 1867 a fost acela de a stabili o ortografie unitară, care „urma să servească drept model pentru toți mînuitorii condeiului" [2]. Polemicile cele mai vii și mai îndelungate stîrnite în sînul instituției au fost tot cele privitoare la ortografie [3], lucru dealtfel explicabil, dacă ne gîndim că nu trecuse nici un deceniu de la intro-

[1] D. Macrea, *Ortografia cu litere latine a limbii române, în Probl. lingv. rom.*, București, 1961, p. 94.

[2] Iorgu Iordan, *Preocupări de limbă la Academia Română*, în LR XV, 1966, 5, p. 467.

[3] *Ibidem*, p. 469, precum și Flora Șuteu, *Proiectele ortografice ale Societății Academice Române*, în LR XV, 1966, 5, p. 503—518.

Scanned with OKEN Scanner

ducerea oficială a alfabetului latin în scrisul românesc. Dar nu atît greutatea de a reda în noul alfabet o limbă romanică cu trăsături aparte constituia temeiul acestor polemici, cît cele două principale concepţii antagoniste despre limbă care se înfruntau, a latiniştilor şi a nelatiniştilor. Primii susţineau în general o ortografie fără semne diacritice, spre a păstra mai aproape de izvoare forma scrisă a cuvintelor ; ceilalţi militau pentru o soluţie pe cît posibil fonetică, în care, adică, scrierea să corespundă pronunţării reale. După dezbateri infructuoase desfăşurate vreme de doi ani (1867—1869), forul academic dominat numericeşte de latinişti adoptă, în 1869, o ortografie bazată pe principiul etimologic. Ne apare semnificativ faptul că autorii proiectului (I. Heliade-Rădulescu, Al. Roman şi I. C. Massim) consideră că el e doar „provizoriu şi numai pentru Societate, pînă la definitiva stabilire a ortografiei limbei române“ [4], deşi adoptarea lui provoacă demisia din rîndul membrilor instituţiei a antilatinistului Titu Maiorescu. Proiectul acceptă toate literele alfabetului latin, grupurile consonantice *ph* şi *th*, consoanele duble care reflectau situaţii din limba latină *(adduce)*, *u* final după consoane, şi numai trei semne diacritice : accentul circumflex pentru notarea sunetului *î (atâtu)*, accentul ascuţit pe vocalele *é* şi *ó* pentru indicarea diftongilor *ea* şi *oa (séra, pórta)*, accentul grav pe *à* pentru notarea sunetului *ă (màr)*.

Dar inconsecvenţele (şi mai ales concesiile etimologiste) evidente ale ortografiei academice, dealtfel puţin respectată în afara instituţiei, stîrnesc în curînd proteste violente. V. Burlă afirma, de exemplu, la 1873, că din aplicarea principiului „aşa-numit etimologic“ a rezultat „ortografia românească cea mai confuză din toate ortografiile limbei omeneşti“ [5], iar un an mai tîrziu Al. Odobescu susţinea că „Societatea Academică nu poate încă lua asupra-şi de a impune o sistemă... de ortografie ; ea admite doar, deocamdată, fără a le judeca, orice fel de scriere“ [6]. Ortografia etimologică latinistă adoptată de Academie este minată în această perioadă şi de prestigiul crescînd al ortografiei fonetice pe care T. Maiorescu o propaga în cercuri largi prin revista sa „Convorbiri literare“, ce aduna în paginile ei pe cei mai de seamă scriitori şi oameni de ştiinţă ai vremii.

Anul transformării Societăţii Academice Române în Academia Română (1879), cînd Maiorescu este invitat să-şi reia locul printre membrii instituţiei, marchează o importantă cotitură în privinţa ortografiei româneşti. Instituţia pune de îndată în discuţie problema ortografiei, încredinţînd-o spre rezolvare unei comisii în care predomină antilatiniştii (T. Maiorescu, V. Alecsandri, Al. Odobescu, B. P. Hasdeu ş.a.). În raportul comisiei, susţinut de Titu Maiorescu, sînt spulberate, cu armele logicii, ideile extremiste ; noul sistem ortografic, bazat pe un „fonetism temperat prin necesităţi etimologice“, după expresia însăşi a raportorului [7], este „primul [după introducerea alfabetului latin] care reuşeşte să cîştige adeziunea filologilor în problema ortografiei, deoarece auto-

[4] Flora Şuteu, *op. cit.*, p. 506.
[5] V. Burlă, *Contra ortografiei impuse şcoalelor române...*, în CLit VI, 1873, p. 41.
[6] Al. Odobescu, *Scrieri literare şi istorice*, volumul al II-lea, Bucureşti, 1887, p. 378.
[7] T. Maiorescu, *Critice*, [Bucureşti], 1966, p. 316.

Scanned with OKEN Scanner

rul și-l argumentează cu o logică impecabilă, dezvăluind... latura esențială și necunoscută a filozofiei scrierii și construind o teorie consecventă... și greu de atacat“ [8]. Acest sistem înlătură confuzia existentă între sunete și litere, demonstrează caracterul obiectiv și progresist al oricărei evoluții lingvistice — dînd astfel o lovitură decisivă etimologiștilor, care considerau stadiul arhaic al formei cuvintelor superior celui modern —, subliniază scopul practic primordial al oricărei reforme ortografice, în sfîrșit pune ordine în haosul ce domnea în domeniul normelor de scriere. Se admite scrierea *ș, ț* (în cuvinte ca *ședea, înțelege), ce, ci, ge, gi* (în cuvinte ca *ceva, cineva, geme, ginere), che, chi, ghe, ghi (cheltui, chip, ghem, ghici),* se introduce litera *j (joc);* literele *q, k, x, y,* precum și grupurile consonantice *ph, th* sînt limitate la numele proprii străine și la neologismele neasimilate. Totuși, ortografia adoptată de forul academic în anul 1881 [9] face încă destule concesii etimologismului, menținînd un singur semn pentru notarea diftongilor *(ó, é),* pe *u* final mut și pe *i* final șoptit *(ĭ),* dublele consoane la împrumuturile recente omonime *(cassă, massă),* scrierea *sce, sci (Bucuresci)* etc.

Fiecare nouă modificare sau reformă ortografică ulterioară va constitui de aceea cîte o treaptă prin care fonetismul înlătură etimologismul conservat în regulile practice ale reformei din 1881.

Pentru lărgirea caracterului fonetic al ortografiei din 1881 se pronunță hotărît lingviști și filologi de frunte ca Al. Lambrior, M. Gaster, H. Tiktin sau I. Bianu. Lambrior, care deschide ostilitățile, consideră că adevărata ortografie dorită trebuie întemeiată pe „un fonetism neturburat de considerații etimologice“ [10]; el combate cîteva grafii de tip etimologic *(ss, sce, sci)* și susține că sunetul *î* are dreptul la un semn grafic independent, nefiind, așa cum credea Maiorescu, o simplă variantă fără valoare funcțională a lui *ă*. La rîndul său, M. Gaster arată că singurul tip de alfabet recomandabil e acela care prevede „a scrie numai cîte un semn pentru fiecare sunet“ [11]; el cere o deplină concordanță între pronunțare și scriere, enunțată în principiul : „să scriem așa cum vorbim“ [12]. Pe aceeași linie, H. Tiktin afirmă că „principiul de la care avem a pleca la stabilirea ortografiei... este fonetismul pur, care cere ca scrierea să stea în cea mai perfectă armonie cu pronunțarea, baza dreptei scrieri fiind dreapta vorbire“, adică „uzul celor culți“ [13]. În cazul pronunțărilor paralele, lingvistul recomandă în general formele culte muntenești. Mai tîrziu, atrăgînd atenția Academiei Române că sistemul ortografic votat de ea a lăsat nerezolvate foarte multe aspecte de amănunt, I. Bianu cerea reluarea dezbaterilor și întocmirea unui dicționar ortografic întemeiat pe uzul publicului cultivat.

Acumularea tuturor acestor păreri, evident întemeiate, precum și străduințele a numeroși intelectuali (îndeosebi ale profesorilor de liceu) au dus la reforma ortografică academică din anul 1904 [14]. Comisia care a

---

[8] Flora Șuteu, *op. cit.*, p. 509.

[9] *Ortografia limbii române. Regulile primite de Academia Română,* București, 1881.

[10] CLit XIV, 1880—1881, p. 74.

[11] M. Gaster, *Originea alfabetului și ortografia română,* București, 1885, p. 42.

[12] M. Gaster, *op. cit.*, p. 40.

[13] H. Tiktin, *Manual de ortografie română,* București, 1889, p. 10.

[14] *Regulile ortografice ale Academiei Române,* București, 1904.

Scanned with OKEN Scanner

lucrat efectiv la elaborarea noii reforme a fost alcătuită din N. Quintescu, T. Maiorescu, I. Negruzzi, O. Densusianu și I. Bianu, dar aportul cel mai însemnat aparține acestuia din urmă. Pornind de la ideea (consecvent susținută de Maiorescu) că în materie de scriere uzul pronunțării trebuie să fie hotărîtor, reforma din 1904 acceptă numeroase modificări devenite necesare prin practica scrisului literar. După ce suprimase încă din 1895 pe *ŭ* și *ĭ* finale [15], forul academic încearcă să pună pentru prima oară în practică, în 1904, principiul conform căruia fiecare sunet al vorbirii trebuie notat cu semnul lui grafic unic. Reforma nouă introduce scrierea diftongilor *ea* și *oa*, înlocuiește scrierea etimologică *sce, sci* prin *ște, ști*, generalizează scrierea cu *z* (eliminînd pe *ḑ*), suprimă semnul scurtimii de pe semivocalele finale *i* și *u*, simplifică scrierea sunetului *î*.

Concesiile etimologice nu sînt încă cu totul înlăturate nici din ortografia adoptată în 1904; principiul fonetic „s-a realizat, concret și definitiv, fără abatere" (sau, am spune, *aproape fără abatere*), abia cu cinci decenii mai tîrziu, în 1953 [16]. Totuși sistemul ortografic din 1904 reprezintă cea mai importantă etapă înainte de reforma din 1953 și prin urmare el merită atenția cuvenită în istoria domeniului [17].

GRAMATICĂ. Lucrările de gramatică apărute între anii 1870 și 1918 se împart în două mari categorii:

a) gramatici practice, școlare, în care este aplicat principiul descriptiv și normativ și care au drept obiectiv principal recomandarea „uzului corect al limbii materne";

b) gramatici teoretice, care, continuînd direcția lui I. Heliade Rădulescu — inițiatorul curentului descriptiv în gramatică —, urmăresc simpla înregistrare a faptelor de limbă, fără a schimba nimic și fără a manifesta vreo opinie în legătură cu ele.

Deoarece perioada este foarte bogată, mai ales în lucrări din prima categorie, ne vom opri numai în fața acelora care, fie prin numărul mare al edițiilor, fie prin ideile, sistematizarea materialului sau terminologia folosită, fie prin calitatea lor științifică prezintă o oarecare însemnătate, insistînd îndeosebi asupra acelora care s-au impus atenției contemporanilor sau urmașilor și care marchează momente mai mult sau mai puțin importante în istoria gramaticilor noastre.

Prima în ordine cronologică este, așa cum s-a spus și în capitolul precedent, *Gramatica română* a preotului N. I. Mihelțanu din Brașov, după care, între 1870 și 1897, apar gramaticile semnate de I. Manliu [18] pentru cursul primar și secundar —, cele mai răspîndite din această epocă. I. Manliu admite trei declinări la substantive, împărțirea fiind făcută după terminația substantivelor. Pentru partea sintactică dă exemple din scriitorii noștri culți și dn literatura populară. În 1894 tot

[15] D. Macrea, *Titu Maiorescu și problemele limbii române*, în *Studii ist. lbii*, p. 42.

[16] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 469.

[17] Pentru alte aspecte ale ortografiei române din această perioadă, vezi Ionașcu, *Sist. ortogr.*[2] și Gh. Adamescu, *Ortografia limbii române*, București, 1931.

[18] În 1881 a publicat ediția a XIV-a a gramaticii sale pentru învățămîntul elementar intitulată: *Cursu elementar și gradat de gramatica romană, etimologia și compoziținile*, București.

I. Manliu publică *Gramatica istorică şi comparativă a limbii române pentru cursul superior*, în care se ocupă de fonetică şi de morfologie, cercetînd, coordonînd şi sistematizînd ce s-a scris la noi şi în lucrările lui Diez, Körting, Miklosich referitor la această problemă. Interesantă pentru felul în care abordează problemele de studiere a limbii materne este gramatica lui Ilarion Puşcariu [19], care foloseşte metoda inductivă; pornind de la exemple concrete, el ajunge la reguli generale, abstracte, desprinse din cercetarea faptelor de limbă. Gramaticile lui I. Cetăţanu [20], Irimia Circa [21], Vasile Ionescu [22], M. Străjan [23] şi alţii se resimt de influenţa lui T. Cipariu sau A. Pumnul. Ca şi Cipariu, M. Străjan, de exemplu, este de părere că postpunerea articolului în limba română provine din limba latină şi anume ca efect al poziţiei pronumelui demonstrativ în urma numelui, pentru a-l determina *(homo ille, domus illa)*. La partea sintactică se ocupă, mai întîi, de sintaxa generală, inspirîndu-se din gramaticii străini Fornassari, Dr. Dematio etc., şi apoi de cea specială a limbii române, punînd la contribuţie cele învăţate de la Cipariu şi Hasdeu şi manifestîndu-se ca un etimologist moderat. Remarcabil este faptul că, atît partea etimologică (= morfologia), cît şi cea sintactică, sînt ilustrate cu exemple din scriitori români. „Se pare că aceasta este cea mai bună dintre gramaticile ce s-au scris pentru şcolile secundare pînă la 1884 atît ca fond, cît şi ca metodă" [24]. În ordine cronologică urmează gramaticile lui Nicolau Pilţia [25], I. Stoicescu [26], F. Crasan [27]. Acesta din urmă introduce în declinarea substantivului cazuri noi, considerînd că limba română are următoarele cazuri: nominativ, genitiv, dativ, acuzativ, locativ, instrumental, cauzativ, ablativ, temporal, modal şi vocativ şi motivînd această sporire prin aceea că: „pe de o parte, se stabilesc atîtea cazuri la cîte se pot reduce relaţiunile dintre vorbele materiale, iar, pe de alta, se arată că prin prepoziţiuni se esprimă aceste relaţiuni... Obiectul gramaticii este de a esplica cum cugetarea se traduce prin vorbe".

Principiul ştiinţific descriptiv şi normativ a fost aplicat cu succes la noi de către Al. Lambrior [28], cel dintîi lingvist român cu formaţie riguros ştiinţifică, care, deşi n-a publicat nici o gramatică, prin importantele sale studii asupra foneticii şi morfologiei limbii române, a exercitat o puternică înrîurire asupra gramaticilor români următori. Astfel, I. Nădejde, care a publicat în 1884 ediţia întîi a gramaticii sale, s-a

---

[19] *Limba maternă în institutele pedagogice şi clasele poporale române*, Sibiu, 1875.
[20] *Elemente de gramatica limbei române*, Galaţi, 1876.
[21] *Gramatica limbei româneşti*, 1878.
[22] *Gramatica raţionată*, Iaşi, 1879.
[23] *Manualu de gramatica limbei romane*, întocmită pentru gimnazii şi liceu, partea I şi II fonetica şi etimologia; în 1881 publică ediţia I, iar în 1883, ediţia a II-a a părţii sintactice, şi în 1897, ediţia a VII-a.
[24] Ionaşcu, *Gram. rom.*, p. 241—242.
[25] *Gramatica limbei române întocmită pentru şcoalele secundare*, Braşov, 1881.
[26] *Manual de gramatică românească pentru şcoalele primare*, Bucureşti, 1882.
[27] *Noţiuni de gramatică aplicate la limba românească*, 1882.
[28] Vezi şi nota 84.

folosit mult de lucrările lui Lambrior, iar G. Ghibănescu [29] a tipărit, în 1892, o gramatică, în care a adunat şi a sistematizat tot ce a scris Lambrior în aceste domenii. Din prefaţă aflăm că editorul a utilizat manuscrisele rămase de la Lambrior : „pe de-a întregul Fonetica, partea lui originală. Grosul însă al materialului l-am scos din gramaticile nouă ale lui Charles Delou şi F. Brunot, din care am luat planul şi generalităţile". Lui Lambrior i se impută de către unii că ar fi voit să aplice la studiul limbii române principiile împrumutate din filologia franceză şi că a împins prea departe încrederea în analogie, folosindu-se de unele explicaţii care se contraziceau cu legile fonetice româneşti. Faptul că Lambrior acordă o atenţie deosebită foneticii este explicabil, dacă ne gîndim că el îşi face studiile de specialitate în momentul cînd lua fiinţă şcoala neogramatică, despre care ştim că a introdus în lingvistică noţiunea de „lege fonetică". În gramatica sa, mai mult de jumătate din partea consacrată foneticii se ocupă de latina vorbită şi de principalele modificări suferite de sunetele acesteia în drumul către limba română. Lambrior este de părere că fenomenul schimbării lui *e* scurt clasic accentuat în *ie* s-a petrecut şi în latina populară, şi că cea mai veche trăsătură caracteristică a fizionomiei limbii române este prefacerea dentalelor *t, d, s* în şuierătoarele *ţ, z, ş,* deoarece nici un cuvînt slavon n-a suferit această schimbare. Un alt fenomen specific limbii române, care o deosebeşte de celelalte limbi romanice, este existenţa sunetelor „întunecate" *î* şi *ă*. Despre grupul *qu(cv)* spune că a avut un dublu tratament : sau a pierdut pe *v* înainte de vocalele *e, i (qui — ce, quinque — cinci* etc.) sau *q* s-a transformat în *p (equa — ecpa — iapă, aqua — acpa — apă,* p. 53). În continuare, se ocupă de schimbarea lui *l* intervocalic în *r (talem — tare, filum — fir),* a grupului *cl* în *che, chi (clamo — chem, clavem — cheie)* etc. Trecînd la morfologie, pe care o tratează împreună cu formarea cuvintelor, arată că articolul „primar" *(lu, a)* şi cel „secundar" *(cel, cea)* derivă din unele forme populare ale latinescului *ille, illa, illud.* Este de remarcat faptul că Lambrior stabileşte distincţia între substantivele comune, „care au înţeles general şi prin care ne referim la specie, familie, gen", şi substantivele proprii, care „au înţeles particular, individual, care se referă la persoană, la individ, la o anumită fiinţă din natură" (p. 68) [30]. Neutrul este genul „obiectelor neînsufleţite", dar neutrul logic — după Lambrior — nu coincide cu neutrul gramatical (spre deosebire de masculin şi feminin, la care genul natural şi cel gramatical se confundă, cînd este vorba de fiinţe). Împrumutînd o parte din terminologie din limbile latină şi franceză, Lambrior numeşte nominativul şi acuzativul „cazul drept", iar genitivul şi dativul „cazul oblic" şi împarte substantivele după genuri, deoarece — spune el — „ideea de gen a predominat asupra terminaţiunii" (p. 95). El consideră, de asemenea, superlativul relativ un comparativ [31]. Numeralul este „cel mai abstract dintre cuvinte, căci nimic nu-i corespunde real în natură... Ideea de număr o căpătăm prin mijlocirea lucrurilor. Lucrurile cad sub simţurile noastre, nu numerele ; de aceea, în vorbire nici nu întrebuin-

[29] *Gramatica română. Fonetica şi morfologia,* Iaşi, 1892.
[30] Vezi şi Iordan, *Scurt ist. gram.,* p. 178—182.
[31] Vezi şi Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române.* Bucureşti, 1937, care are aceeaşi părere.

Scanned with OKEN Scanner

țăm numerele singure, ci în unire cu numele de ființe și de lucruri" (p. 113—114) [32]. Lambrior a tratat — după cum am mai spus — formarea cuvintelor împreună cu morfologia. Gramatica lui Lambrior, apărută postum, într-o formă neredactată definitiv de autor, este prima gramatică științifică a limbii noastre înainte de Tiktin.

Folosindu-se de lucrările lui Cipariu, Massim și Laurian, I. Romanescu publică, în 1883, o gramatică [33], în care se ocupă de propozițiile simple și cele dezvoltate, frază și period, după ce mai întîi prezintă o scurtă expunere despre schimbările fonetice și despre gramatica generală.

Gramatica lui I. Nădejde [34] — despre care am vorbit și mai sus —, acordă un spațiu deosebit de larg foneticii [35]. „Fonetica este — după I. Nădejde — acea parte a gramaticei care se ocupă cu sunetele, cercetînd istoria lor și arătînd legile după care s-au prefăcut în cursul veacurilor" (p. 6). Criticîndu-l pe Hasdeu, care considera postpunerea articolului în limba română o consecință a influenței dace sau trace, I. Nădejde se plasează pe poziția lui Cipariu și Lambrior care susțineau că în limba latină populară pronumele demonstrativ se punea înaintea sau în urma substantivului și că în limba română a învins forma cu pronumele postpus, din care pronume s-a format articolul românesc. Sintaxa este elaborată — așa cum se vede din titlu — după Diez, Cipariu, Lambrior și alții, și, ceea ce este important de subliniat, deși fonetist ca formație, I. Nădejde folosește în gramatica sa ortografia Academiei Române.

Tot în această perioadă au mai apărut o serie de gramatici [36], lipsite de importanță, pînă în 1891—1893, cînd H. Tiktin publică *Gramatica română* (I : *Etimologia (= Morfologia).* II : *Sintaxa)* [37]. Deși manual școlar destinat elevilor din învățămîntul mediu, lucrarea lui

---

[32] Vezi și Luiza Seche, *În jurul categoriei numeralului,* în LR XI, 1960, 3, p. 63—70.

[33] *Manual de gramatica limbei romane pentru gimnazie și licee,* Ploiești, 1883 ; în 1891 publică partea sintactică.

[34] *Gramatica limbei române, fonetica, etimologia, sintaxa și istoria limbei pentru clasele liceale după lucrările lui Diez, Cipariu, Hîjdău, Lambrior* etc., Iași, 1884. În 1896 a publicat ediția a II-a, partea I etimologică cu un apendice despre fonetică,

[35] Din 240 pg., cîte conține întreaga gramatică, 75 sînt rezervate foneticii.

[36] Maxim Pop, *Manual de gramatica limbei române pentru școalele poporali,* Năsăud, 1884, N. Pană, *Curs practic de gramatica limbei române pentru cursul școalelor secundare,* Bîrlad, 1887, Ioan Buteanu, *Gramatica limbei române,* Gherla, 1888 etc.

[37] În 1895 se tipărește a II-a ediție. În 1945, I.-A. Candrea o publică într-un singur volum, pornind de la ideea că este cea mai bună gramatică a limbii române din acea vreme : „Mărturisesc că eu însumi, în manualul *Cours complet de grammaire roumaine,* pe care l-am publicat la Paris în anul 1900, deși destul de voluminos (360 pag.), n-am elucidat toate problemele de gramatică ale limbii române și că multe din ele au fost trecute cu vederea, lucru care nu se poate reproșa *Gramaticii* lui Tiktin. Învățatul filolog a examinat cu o rară perspicacitate toate particularitățile graiului nostru, analizîndu-l și disecîndu-l cu o minuțiozitate fără pereche, dînd pretutindeni soluționarea justă și respingînd, cu dovezi hotărîtoare din vorbirea curată a poporului, toate barbarismele și solecismele" (*Precuvîntarea* la ediția a III-a a *Gramaticii române* a lui H. Tiktin, p. V, revăzută de I.-A. Candrea). Cf. Em. Vasiliu, *Din activitatea în domeniul gramaticii a lui H. Tiktin,* în LR III, 1954, 4, p. 51—60.

Scanned with OKEN Scanner

Tiktin este o gramatică cu adevărat ştiinţifică, datorită prezentării şi interpretării obiective a faptelor ligvistice. Explicaţia trebuie căutată, înainte de toate, în concepţia lui justă despre limbă şi în pregătirea lui de lingvist. La aceasta se adaugă un element subiectiv şi anume faptul că, avînd germa drept limbă maternă, a învăţat româna ca pe o limbă străină, întemeindu-se numai pe realitatea lingvistică, aşa cum a constatat-o el în operele literare şi în limba de conversaţie. Nevoia de a întocmi o gramatică românească a simţit-o ca efect al convingerii „că sarcina de căpetenie a gramaticii şcolare este de a învăţa uzul corect al limbii materne şi că şcoala, în primul rînd, e chemată a lupta contra particularităţilor dialectale din graiul celor culţi. Ne-am îndreptat luarea aminte în mod cu totul deosebit asupra chestiunii ortoepice, aşa încît cu greu se va găsi un capitol în opul de faţă, unde să nu se fi dat mai la fiecare pas instrucţiuni privitoare la întrebarea : care forme sînt de recomandat şi care nu ?“ Tiktin militează pentru menţinerea uzului consfinţit prin tradiţie literară, restabilirea formelor literare mai vechi acolo unde ele se arată alterate de gramaticii şi de literaţii moderni în mod arbitrar, recomandă uzul muntenesc în toate cazurile unde acesta nu stă în contrazicere cu tradiţia. „Ţinem însă a observa, că am căutat a ne feri de orice exclusivism pedantic“. În afară de extrasele din scriitorii noştri, din literatura populară, din cărţi vechi bisericeşti, documente şi cronicari — pentru limba veche —, menite să ajute la învăţarea regulilor gramaticale pe bază de material concret bine ales, Tiktin recurge şi la explicaţii de natură istorică, gramatica lui nemaifiind, în acest fel, numai descriptivă, ci şi istorică sau — mai exact spus — fundamentată istoric. Concepţia, metoda şi scopul acestei gramatici sînt prezentate în prefaţa primei sale ediţii : „În partea teoretică am căutat a aplica profitabil atît ultimele rezultate ale lingvisticii moderne în general, cît şi cunoştinţa mai adîncă despre particularităţile limbii româneşti şi istoria dezvoltării sale“. Observaţiile istorice care apar în paginile gramaticii au drept ţintă „de a arăta elevilor, într-un mod cît se poate de simplu, dezvoltarea uzului modern din cel vechi român sau latin“. Nu mai puţin importantă este contribuţia lui Tiktin la fixarea terminologiei gramaticale, atît în domeniul morfologiei, cît şi în cel al sintaxei. Corespunzînd unei realităţi lingvistice, această terminologie a căpătat o largă circulaţie. Pentru prima oară sînt folosiţi, într-o lucrare de gramatică românească, toţi termenii necesari denumirii diferitelor categorii de forme gramaticale. Primul volum al *Gramaticii române* subsumează *Fonetica* şi *Morfologia*. Capitolul de *Fonetică,* avînd o dezvoltare redusă, este destinat mai mult profesorilor decît elevilor ; autorul nu se limitează la descrierea sunetelor limbii române, ci, prin exemplificări şi prin corelaţii, arată legătura care există între fonetică şi morfologie. Tiktin prezintă părţile de vorbire, categoriile gramaticale şi problema formării cuvintelor altfel decît predecesorii lui. El nu se mulţumeşte numai cu definirea cît mai ştiinţifică şi cît mai adecvată a părţilor de vorbire, ci în acelaşi mod ştiinţific, face şi o clasificare a lor. Comparativ cu alte gramatici dinaintea sau din timpul lui, în *Gramatica* lui Tiktin, un loc important îl ocupă părţile neflexibile şi, în mod deosebit, prepoziţia (simplă, compusă, locuţiuni). Vorbind despre formarea cuvintelor şi despre cele

Scanned with OKEN Scanner

trei căi prin care se poate realiza ea, derivare, compunere şi schimbarea categoriei gramaticale, o atenţie deosebită acordă el compunerii, pe care o numeşte *compoziţie proprie* sau *contopire,* în exemple ca *untdelemn,* şi *compoziţie improprie* sau *alăturare,* în exemple ca *iarbă mare.* Al doilea volum al *Gramaticii* cuprinde sintaxa părţilor de vorbire, sintaxa propoziţiei, ordinea cuvintelor în propoziţie, sintaxa frazei. Fiecare parte de propoziţie, este cercetată pe baza unui bogat material ilustrativ. Analizînd sintaxa frazei, Tiktin distinge cinci categorii de propoziţii coordonate : copulative, disjunctive, adversative, cauzale şi consecutive (de fapt conclusive). Observaţii notabile face şi în privinţa propoziţiilor subordonate. Se urmăreşte şi se aprofundează, de asemenea, pentru prima dată, topica propoziţiilor, relevîndu-se efectele stilistice realizate prin folosirea cu intenţie a unei anumite ordini. „Datele furnizate de *Gramatica* lui Tiktin pot fi folosite şi în zilele noastre de cei mai exigenţi lingvişti"[38].

Pînă la apariţia Gramaticii Academiei, această gramatică a fost singura folosită „ca un adevărat manual de către studenţi, profesori şi numeroşi oameni de cultură"[39].

Bazîndu-se pe lucrările lui Nădejde, Lambrior, Tiktin, Pană şi alţii, în 1892, Radu G. Radoveanu[40] publică o gramatică după care, la scurt interval, apar gramaticile lui I. Suchianu [41], Şt. Călinescu [42], I. Găvănescu şi A. Lupu Antonescu [43]. Publicată în 1897, *Gramatică elementară a limbii române* de A. Philippide se deosebeşte de celelalte prin caracterul ei teoretic (autorul neagă rolul normativ al gramaticii). După cum a declarat chiar A. Philippide în prefaţă, această gramatică trebuia să fie numai o lucrare preliminară în vederea elaborării unei alte lucrări la care ţinea foarte mult : „Pentru istoria limbii române, pe care mi-am propus s-o public... aveam trebuinţă de o gramatică românească, unde să se găsească catalogate formele limbii comune, înţelesurile acestor forme şi numeroase exemple. Nici una din gramaticile de pînă acum nu-mi putea face însă vreun serviciu, căci, abstracţie făcînd de aceea că formele se găsesc ori falş, ori în puţin număr, ori fără sistemă înşirate, exemplele sînt din cale afară de neîndestulătoare : pentru scheletul unei forme se dau trei patru cuvinte ca exemple şi apoi un etcetera, iar pentru înţelesul formelor — în studiul căruia dealtfel gramaticii noştri au copiat numai schematismul gramaticilor raţionale străine, ori franţuzeşti ori nemţeşti — se dau, supt pretext de pedagogie, bucăţi de lectură, de unde să-şi aleagă, chipurile, elevul cele de trebuinţă". „Am fost nevoit atunci să-mi fac eu singur o gramatică, şi am făcut-o ca pe un lucru secundar, ce trebuie să servească numai la ajungerea unui ţel mai înalt şi căruia nu puteam să-i sacrific prea mult timp, în pripă, fără să am pretenţia de a face un lucru

[38] I. Rizescu, *H. Tiktin. Omul şi opera,* Bucureşti, 1971, p. 134.
[39] Iordan, *Scurt ist. gram.,* p. 185.
[40] *Gramatica limbei române întocmită pentru clasele secundare,* Bîrlad, 1892. Ediţia a II-a a apărut în 1896.
[41] *Gramatica limbii româneşti,* Bucureşti, 1894.
[42] *Manual de gramatică română,* Bucureşti, 1896.
[43] *Gramatica pentru I secundară, cuprinzînd etimologia şi formele regulate,* Bucureşti, 1897.

deplin". Am cules cuvintele din dicţionarul lui Cihac, singurul dicţionar românesc mai de seamă, şi am notat pe bazele lor formele ; am cules apoi exemple din cîţiva scriitori mai cunoscuţi ai limbii comune, din Creangă, Eminescu, Odobescu, C. Negruzzi, Ispirescu, Conachi, Alecsandri, şi pe baza lor am notat înţelesul formelor". Este clar că Philippide s-a gîndit la o gramatică istorică, neavînd în vedere nici pe elevi, nici pe cititorii cu un nivel mai modest. Fără să aibă un caracter normativ deci, gramatica lui Philippide poate fi considerată o operă valoroasă şi utilă, prin bogăţia şi varietatea materialului adunat şi sistematizat, atît la capitolele consacrate morfologiei (împreună cu formarea cuvintelor), cît şi la cele consacrate sintaxei ; un spaţiu relativ mare a acordat Philippide sintaxei verbului, capitol la care, în afară de cantitatea şi varietatea materialului prezentat, se poate releva ca un fapt pozitiv „interpretarea mai totdeauna justă, adesea subtilă, a sensurilor şi nuanţelor sintactice pe care le exprimă formele gramaticale"[44]. *Gramatică elementară a limbii române* „are meritul de a conţine un bogat material ilustrativ, îndeosebi pentru categoriile morfologice ale limbii noastre", „nu tratează în mod distinct morfologia şi sintaxa, ci face observaţii de sintaxă în legătură cu diversele categorii morfologice"[45].

Influenţat de A. Philippide, Gh. Adamescu publică, în 1900, o gramatică[46], importantă prin faptul că marchează reflexul aplicării în şcoală a noii programe din 1899. Această programă recomanda simplificarea învăţării gramaticii, nemaipretinzînd elevilor însuşirea mecanică a regulilor limbii române, ci aplicarea acestor reguli pe texte. În *Introducere*, Gh. Adamescu defineşte conceptele de „vorbă" şi „vorbire" şi precizează natura raportului dintre „grai" şi „înţeles".

În seria lucrărilor de gramatică (care, după anul 1899, sînt cuprinse în cărţile de citire din clasele I—IV), demne de menţionat sînt acelea elaborate de M. Dragomirescu — I. Suchianu — M. Stroescu[47], P. V. Haneş[48], O. Densusianu — I.-A. Candrea — D. Caracostea[49], Niculae Bogdan[50] şi altele.

Încercînd o sinteză a trăsăturilor principale caracteristice pentru gramaticile apărute în această perioadă, sînt de reţinut, pe de o parte, că se produce separarea problemelor de gramatică de cele filologice, pe de altă parte, că regulile gramaticale formulate în aceste lucrări sînt bazate pe material documentar şi ilustrativ extras din literatura noastră cultă şi populară, adăugînd în felul acesta un plus de claritate şi de convingere regulilor enunţate.

Din cele arătate mai sus rezultă că numărul gramaticilor elementare covîrşeşte pe acela al gramaticilor ştiinţifice propriu-zise, fapt care oglindeşte interesele primordiale ale şcolii.

---

[44] Iordan, *Scurt ist. gram.*, p. 186.
[45] Macrea, *Lingv. fil. rom.*, p. 160.
[46] *Lecţiuni de gramatică pentru clasa II secundară*, conform programei din 1899, Bucureşti.
[47] *Carte de cetire şi gramatică*, Bucureşti, 1909.
[48] *Carte de limba română*, Bucureşti, 1910.
[49] *Curs de limba română*, Bucureşti, 1910.
[50] *Gramatica română*, Bucureşti, 1914.

Scanned with OKEN Scanner

LEXICOGRAFIE[51]. Perioada cuprinsă între anii 1870 și 1918 reprezintă din multe puncte de vedere o cotitură în istoria lexicografiei române. Domeniul este preluat aproape fără excepție de specialiști, produce numeroase și tot mai variate opere remarcabile, iar lexicografia unilingvă ocupă acum în interiorul disciplinei locul preponderent, detronînd-o pe cea bilingvă, ea însăși în mare progres, dar cu vădit caracter didactic. Cu deceniul al șaptelea al veacului trecut începe, în istoria lingvisticii românești, epoca pe care am putea-o numi a marilor dicționare. Acum își desfășoară activitatea sa lexicografică Alexandru Cihac, autorul primei lucrări de sinteză din domeniul etimologiei românești ; tot acum se deschide lunga serie a dicționarelor academice, prin aportul latiniștilor A. T. Laurian și I. C. Massim. Cea mai importantă bătălie, deși încă fără rezultate concrete decisive, se dă la marele dicționar academic.

Necesitatea redactării unui dicționar explicativ general al limbii române fusese exprimată, în repetate rînduri, de pe la jumătatea veacului al XIX-lea înainte. Țelul fundamental pe care însăși Societatea Academică Română și-l propune, încă de la înființare (în 1867), era „compunerea unui Dicționar român, cît se poate mai complet și mai rațional, așa încît să poată fi dereptariul limbei". După aprinse discuții de principii, înaltul for de cultură (dominat de latiniști) încredințează, în 1869, lui A. T. Laurian, I. Massim și I. Heliade-Rădulescu sarcina elaborării acestui dicționar. Heliade renunță curînd la misiunea încredințată astfel că, începînd din 1870, Laurian și Massim vor începe, singuri, elaborarea lucrării. Între anii 1871 și 1877, cu eforturi excepționale, și ajutați spre final de G. Bariț și I. Hodoș, cei doi redactori principali vor reuși să-și ducă la capăt munca, publicînd cele două tomuri masive ale *Dicționarului limbei române*, precum și *Glosariul, care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine îndoioasă.*

Contrar părerii curente, care înclină spre condamnarea globală a lucrării, considerăm că activitatea lui Laurian și Massim la primul dicționar român academic reprezintă o dată importantă în istoria lingvisticii naționale. Plin de contradicții, de inegalități, *Dicționarul limbei române* (în care includem și *Glosariul...*) are deopotrivă numeroase calități reale fundamentale. Latinismul autorilor, care constituie sursa principală a scăderilor operei aici în discuție, se dovedește, în practică, mai puțin extremist decît a părut (și mai pare încă) cititorilor ei. Marele număr de cuvinte reale înregistrate — peste 50 000 — arată că avem a face cu cel mai bogat dicționar integral tipărit al limbii române, pînă la *Dicționarul explicativ al limbii române*, din 1975. Efortul autorilor în campania de îmbogățire a vocabularului românesc a dus la punerea în circulație a numeroase neologisme, devenite ulterior bunuri comune ; prin volumul de neologisme înregistrat, dicționarul nu are precedent în istoria lexicografiei naționale. Organizarea excepțional de complexă a articolelor (cu ample filiații semantice de tip istoric, cu definiții adesea remarcabile și cu contexte ilustrative bogate și utile) nu are nici ea egal în vreo operă lexicografică tipărită din secolul al XIX-lea, dacă exceptăm dicționarul abia început al lui Hasdeu. Chiar în domeniul etimologiilor

[51] Pentru întreaga problemă, vezi Seche, *Schiță lex.* I, II.

autorii au unele merite evidente : majoritatea etimoanelor latine și romanice sînt corecte, se introduc categoriile etimologice „origine onomatopeică" și „origine necunoscută" (absente în dicționarul etimologic al lui Cihac) etc. Partea explicativă a dicționarului a fost cu folos valorificată de mai toate operele lexicografice ulterioare. Ceea ce îndepărtează și astăzi pe cititori de lucrare este forma latinizantă în care autorii și-au îmbrăcat cuvintele. Rod al latinismului în declin, dar depășind prin multe aspecte pozitive limitele acestui curent, *Dicționarul limbei române* rămîne o verigă importantă în lanțul istoriei lexicografiei naționale.

Ștafeta luată de forul academic din mîna lui A. T. Laurian și I. C. Massim este predată (în 1884) lui B. P. Hasdeu care, de-a lungul a peste un deceniu, între anii 1884 și 1895, publică cele trei tomuri ale celebrului *Etymologicum Magnum Romaniae,* pînă la cuvîntul *bărbat.* Activitatea lui Hasdeu la cea mai de seamă operă lexicografică a sa ne apare astăzi plină de contradicții : remarcabilă prin numeroase aspecte, cum ar fi bogăția arhaismelor și a regionalismelor înregistrate, indicațiile asupra situației cuvintelor față de limba literară, cantitatea și calitatea izvoarelor folosite, aparatul științific impunător, precum și prin partea etimologică, lucrarea reprezintă totuși, pe de altă parte, o răscruce mai puțin grandioasă în istoria disciplinei decît s-a crezut, datorită unor mari scăderi în organizarea semantică și istorică a materialului lexical. Și aceasta, din cauza datelor și faptelor extralingvistice care sufocă interpretarea lingvistică, a libertăților subiective manifestate în prezentarea cuvintelor, a absenței neologismelor și, mai cu seamă, datorită împrejurării că lucrarea a rămas abia începută, fiind, practic, inutilizabilă [52]. Dicționarul se dovedește cea mai spectaculoasă demonstrație a uimitoarelor cunoștințe ale savantului, dar nu opera sa de rezistență.

În 1897 lingvistul ieșean A. Philippide primește din partea forului academic sarcina redactării, de la început, a dicționarului. Ajutat de cîțiva foști studenți inimoși (printre care se afla G. Ibrăileanu), precum și de cunoscuții folcloriști Simion Florea Marian și Jan Urban Jarník, Philippide adună, într-un răstimp de doi ani, un foarte bogat material din izvoare și începe apoi, singur, elaborarea lucrării, realizînd în mai puțin de 6 ani peste un sfert din ea, pînă către jumătatea literei *D.* Dar presiunile forului academic, care impun autorului scurtarea termenelor și reducerea dimensiunilor lucrării, îl obligă pe savant să renunțe la mandatul primit, în ciuda faptului că opera se anunța, din machetele publicate, o remarcabilă realizare. Rămîne astfel pentru totdeauna nevalorificat un imens material lexical definitiv redactat, cu toate eforturile autorului de a-și continua opera în afara instituției oficiale.

În 1906 Academia Română încredințează lui Sextil Pușcariu misiunea de a elabora dicționarul ; cum vom vedea în altă parte a lucrării

[52] Despre această lucrare, aflată abia la începutul elaborării ei, Iulia Hasdeu, fiica savantului, îi scria din Paris tatălui ei, în 1885, aceste reflecții semnificative (traducerea din franceză ne aparține) : „Românii au fără îndoială nevoie de o mare operă științifică de felul aceleia pe care o elaborezi ; dar ei au încă și mai multă nevoie de un dicționar clar, concis, puțin savant, din care toți cei care scriu opere fie literare, dramatice, fie didactice să învețe să vorbească în mod corect limba lor și să se servească de termenul propriu" (Iulia Hasdeu, *Versuri. Proză. Corespondență,* București, 1976, p. 345).

Scanned with OKEN Scanner

de față, acesta va încerca, printr-o muncă titanică de circa 40 de ani, să-și onoreze sarcina asumată.

Progresele cantitative insuficiente ale dicționarului academic, pe de-o parte, caracterul lui mai puțin accesibil publicului larg, pe de alta, au determinat încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea unele inițiative particulare, care încercau să satisfacă mai operativ și pe o cale mai simplă nevoile crescînde ale maselor. Primul care a izbutit să pună în practică o asemenea inițiativă a fost Lazăr Șăineanu : lucrarea sa, *Dicționar universal al limbei române*, apărută în 1896, este cea dintîi operă lexicografică pentru mase și a constituit un adevărat fenomen cultural, cunoscînd, pînă în 1943, opt reeditări. De la ediția a doua înainte (1908), lucrarea, mult îmbunătățită, apare împărțită în două secțiuni independente, a numelor comune (cea mai masivă, conținînd aproape 23 000 de cuvinte) și a numelor proprii (cu circa 7 000 de articole). Avînd un caracter predominant didactic, dicționarul își propune să ofere „un vocabular cît mai complet al limbei literare și uzuale", acordă o importanță deosebită achizițiilor lexicale noi, se distinge prin definiții clare, accesibile, printr-o remarcabilă analiză semantică pentru o lucrare cu caracter elementar, înregistrează numeroase contexte ilustrative (personale ori din izvoare), precum și unele indicații etimologice (aproape toate valabile și astăzi). Folosită și apreciată de mai multe generații de cititori (printre aceștia, și de I. L. Caragiale), lucrarea a constituit un important instrument de pătrundere a culturii în mase.

Din aceeași perioadă mai trebuie semnalată încercarea lui I.-A. Candrea și O. Densusianu de a elabora un *Dicționar general al limbii române din trecut și de astăzi*, din care, în 1909, vedea lumina tiparului o primă și unică fasciculă, cuprinzînd litera *A*. După primul război mondial încercarea va fi reluată și terminată, pe aceleași baze, dar cu alt material, de I-A. Candrea.

Prin structura lor aparte și prin scopul special căruia îi sînt destinate, două dintre dicționarele bilingve concepute în această perioadă merită o atenție deosebită. Este vorba de *Nouveau dictionaire roumain-français*, în patru volume, al lui Fr. Damé (apărut între anii 1893 și 1895), dar mai ales de *Dicționarul român-german (Rumänisch-deutsches Wörterbuch)*, în trei volume (1895—1925), al lui H. Tiktin (lucrare încheiată în manuscris înainte de primul război mondial). Amîndouă operele amintite au fost realizate cu scopul fundamental de a face cunoscut străinilor vocabularul limbii române, în lipsa, la vremea inițierii lor, a unui dicționar explicativ unilingv corespunzător. Încercînd așadar să suplinească inexistentul dicționar explicativ dorit, ele ajung să depășească din multe puncte de vedere profilul propriului domeniu, apropiindu-se mai degrabă de operele lexicografice unilingve decît de cele bilingve. Dacă partea în limba străină ar fi transpusă în română, am avea astăzi două dicționare explicative indiscutabile : faptul că în lista de cuvinte românești s-a acordat o deosebită atenție arhaismelor și regionalismelor, că filiația sensurilor a fost concepută (pentru limba română) istoric, că definiția (adesea largă) în limba străină apare însoțită de contexte din izvoare românești, în sfîrșit faptul că (la Tiktin) s-au introdus indicații etimologice pentru cuvintele românești înregistrate, pledează, credem, în mod convingător pentru caracterul predominant

Scanned with OKEN Scanner

explicativ şi istoric al acestor dicţionare bilingve. Dintre cele două realizări, aceea a lui Tiktin este fără îndoială cea mai importantă. Înregistrînd circa 35 000 de cuvinte româneşti (din păcate, neologismele au fost eliminate, de la litera D înainte), plecînd de la o bibliografie impresionantă, Tiktin a întreprins o amănunţită analiză semantică a materialului, aproape totdeauna convingătoare, a adunat numeroase unităţi frazeologice, a introdus indicaţii gramaticale şi de circulaţie a cuvintelor precum şi multe variante lexicale, a folosit un foarte bogat material de citate ilustrative din izvoare. De o prudenţă exagerată în privinţa originii cuvintelor, lexicograful s-a limitat să ne ofere doar soluţiile certe şi a considerat în celelalte cazuri, adesea pe nedrept, că avem a face cu termeni fără origine cunoscută.

Lexicografia consacrată neologismelor înregistrează puţine progrese în perioada care ne interesează. Calitatea mediocră a lucrărilor elaborate acum este invers proporţională cu succesul lor; avînd un aparat ştiinţific primitiv, un material lexical ce pare adunat mai mult la întîmplare, înzestrate cu definiţii sumare adesea aproximative sau greşite, dicţionarele de neologisme apărute între 1870 şi 1918 (vezi, printre ele, mai ales A. Steinberg, *Cel mai nou dicţionar de buzunar pentru tălmăcirea cuvintelor radicale şi zicerilor streine din limba română*, Bucureşti, 1886, cu şapte ediţii succesive) au astăzi doar o valoare documentară.

Către sfîrşitul secolului al XIX-lea, progresele ştiinţelor în ansamblu, ale ramurilor şi capitolelor lor în special, au devenit atît de considerabile încît au produs în interiorul vocabularului acumulări şi restructurări cu adevărat revoluţionare: aproape fiecare disciplină tinde să-şi creeze acum o terminologie proprie cuprinzătoare, cu caracter profesional. Dicţionarele explicative de terminologii speciale încep să devină unul dintre tipurile cele mai caracteristice ale lexicografiei naţionale. Deocamdată, în perioada care ne interesează, constatăm existenţa unor dicţionare terminologice muzicale (T. Cerne, *Dicţionar de muzică*, 1898—1899, T. Popovici, *Dicţionar de muzică*, 1905), religioase şi mitologice (Gh. Timuş, *Dicţionar aghiografic*, 1898, Gavril Pop, *Dicţionar mitologic*, 1901), de ştiinţele naturii (Zach. C. Panţu, *Vocabular botanic*, 1902, cu ediţii mult amplificate, în 1906 şi 1929), medicină (V. Bianu, *Dicţionarul sănătăţii*, 1910, din care cunoaştem patru ediţii) etc. Cu numeroase calităţi şi scăderi, cu un profil adesea enciclopedic, asemenea opere marchează o nouă funcţie a lexicografiei, aceea de a pune la îndemîna unor profesionişti instrumente de informare elementară.

Interesul pentru cuvintele regionale se manifestă îndeosebi după înfiinţarea Academiei Române care, propunîndu-şi realizarea dicţionarului general, avea intenţia să adune întregul tezaur lexical răspîndit în graiurile dacoromâne. În periodicele vremii („Convorbiri literare", Iaşi-Bucureşti, „Tribuna" din Sibiu, „Arhiva" ieşeană, „Şezătoarea" din Fălticeni, „Ion Creangă" din Bîrlad ş.a.), în glosare anexate unor culegeri şi studii folclorice (aparţinînd lui J. Urban Jarník, C. Rădulescu-Codin, V. Păcală, I.-A. Candrea, V. Vîrcol, O. Densusianu, S. Liuba şi A. Iana, T. Pamfile ş.a.) sau în culegeri lexicale de-sine-stătătoare (A. Viciu, C. Rădulescu-Codin, I. Boceanu ş.a.) a apărut un imens material lexical dialectal, insuficient prelucrat şi cu numeroase inegalităţi,

Scanned with OKEN Scanner

dar care reprezenta totuși un mare pas înainte în istoria lexicografiei, extrem de săracă în asemenea întreprinderi în epocile anterioare.

Tot în această perioadă văd lumina tiparului primele dicționare ale unor dialecte române sud-dunărene (vezi îndeosebi Șt. Mihăileanu, *Dicționar macedoromân*, 1901, I. Dalametra, *Dicționar macedoromân*, 1906, A. Byhan, *Istrorumänisches Glosar*, în WJb VI, 1899, p. 173—396).

Între anii 1870 și 1918 lexicografia românească înregistrează de asemenea primele dicționare enciclopedice integrale. În fruntea lor se află fără îndoială *Enciclopedia română* (în trei volume), apărută la Sibiu (1898—1904), sub conducerea lui C. Diaconovici. Lucrarea strînge în jurul ei un mare număr de personalități din toate domeniile cunoașterii și ne oferă, în cele aproape 40 000 de articole, o remarcabilă și variată informare, națională și universală, în parte valabilă și astăzi.

În sfîrșit, constatăm progresele excepționale obținute în această perioadă de etimologie. Cu *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, în două volume (1870—1879), al lui Alexandru Cihac, lexicografia românească inaugurează un curent de cercetare științifică modernă, străin în general de ideile preconcepute, și care a contribuit în mod decisiv la dispariția latinismului. El este cel dintîi dicționar românesc consacrat exclusiv etimologiilor și ia în considerație toate elementele constitutive principale ale lexicului limbii române. Relativ bogat (căci înregistrează aproape 18 000 de cuvinte, din care lipsesc neologismele), pornind de la numeroase izvoare scrise din diverse epoci și de diverse tipuri, grupînd materialul pe origini, apelînd la comparația cu dialectele române sud-dunărene, cu limbile romanice, balcanice și slave, dicționarul are totuși o valoare inegală. Capitolele consacrate elementelor latine (moștenite) și turcești ale limbii române ne apar și astăzi remarcabile, acela al elementelor slave, cu toate exagerările lexicografului, arată pentru **întîia oară la noi proporțiile concrete ale acestei influențe**, celelalte capitole ale lucrării sînt în prezent net depășite. Dar nici o operă ulterioară în care va fi atinsă problema originii vocabularului românesc ori a raporturilor lui cu diverse limbi străine nu se va putea dispensa de dicționarul lui Cihac, devenit izvor de referință. El este totodată cel mai cunoscut dicționar românesc peste hotare în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Cît despre mult discutata apreciere statistică a lui Cihac (din prefața celui de al II-lea volum al dicționarului), după care lexicul limbii române ar fi alcătuit din circa o cincime elemente latine moștenite, aproape două cincimi elemente slave, aproape o cincime elemente turcești, circa o zecime elemente maghiare, restul din elemente grecești ori comune cu albaneza, s-a demonstrat că ea este complet eronată : pe baza analizei inventarului lexical pe care Cihac însuși ni-l oferă în lucrare, și acceptînd integral explicațiile etimologice ale autorului, s-a stabilit că, în realitate, peste 45% din termenii înregistrați de el (8 138) sînt cuvinte moștenite din latină (și derivate ale acestora), sub 35% (6 141 de termeni) de origine slavă, circa 7% de origine turcă etc.

În această perioadă au fost elaborate și numeroase dicționare etimologice speciale. Se cuvine să amintim mai întîi aici cele două opere lexicografice consacrate elementului latin moștenit de limba română : *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element*, Heidelberg, 1905, al lui Sextil Pușcariu, și *Dicționarul etimo-*

Scanned with OKEN Scanner

logic al limbii române. Elementele latine (primele patru fascicule, de la *A* la *putea)*, 1907—1914, elaborat de I.-A. Candrea şi O. Densusianu. Avînd o structură înrudită (cam acelaşi număr de cuvinte-titlu, adunate din toate dialectele româneşti, organizarea materialului pe „cuiburi" lexicale, paralele numeroase cu limbile romanice etc.), cele două dicţionare aduc evidente contribuţii personale în explicaţiile etimologice, apelează cu curaj şi adesea cu succes la etimoanele reconstituite, dar pe alocuri supraevaluează sursa latină, trecînd în contul ei mai cu seamă o serie de formaţii interne. Elementului grec (mediu şi vechi) din limba română i se consacră acum A. Philippide şi G. G. Murnu, dar în opera de sinteză a acestuia din urmă *(Studiu asupra elementului grec antefanariot în limba română,* 1894) sînt înregistrate în primul rînd cuvinte pe care limba noastră le-a preluat din greacă pe cale indirectă, prin slavă, şi care prin urmare nu pot fi considerate de obîrşie greacă. Pentru elementul maghiar din lexicul românesc există două opere notabile elaborate în această perioadă : lucrarea lui G. Alexici, *Magyar elemek az oláh nyelvben* (1888), dar mai ales aceea a lui S. C. Mîndrescu, *Elementele ungureşti în limba română* (1892). În ceea ce priveşte aportul turcesc la îmbogăţirea lexicului limbii noastre, contribuţiile publicate de Lazăr Şăineanu rămîn şi astăzi fundamentale, cea mai importantă, prin bogăţia faptelor şi siguranţa interpretării, fiind fără îndoială *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române,* volumul al II-lea (cu două părţi), 1900. În sfîrşit, influenţei lexicale germane i-au consacrat studii neconvingătoare, prin exagerarea proporţiilor ei, Ion Borcia şi S. C. Mîndrescu.

FILOLOGIE. Perioada cuprinsă între anul 1870 şi primul război mondial reprezintă epoca de aur a filologiei naţionale : prin cantitatea, varietatea şi calităţile lor, operele apărute în această perioadă n-au putut fi egalate global nici astăzi, cu toate progresele parţiale înregistrate. Acum îşi desfăşoară sau îşi încep activitatea filologică lingvişti de renume ca B. P. Hasdeu, Al. Lambrior, M. Gaster, I. Bogdan, I. Bianu, N. Drăganu, I.-A. Candrea ş.a., care adîncesc domeniul, lărgesc şi ramifică în mod considerabil limitele lui.

Conţinutul predominant al disciplinei, precum şi cauzele care au determinat şi au stimulat dezvoltarea ei, sînt în bună parte diferite, în raport cu epoca anterioară. În prima jumătate a veacului al XIX-lea, în procesul editării, problema asigurării reproducerii absolut fidele a textelor scoase la lumină era într-un fel secundară, fiind covîrşită de interesul cercetătorilor de a face educarea patriotică a cititorilor lor, de a dezvolta interesul acestora pentru istoria naţională şi, în al doilea rînd, de a demonstra „puritatea", „curăţenia" limbii vechi, considerată în mod curent drept un model demn de urmat. Nu este de mirare, în aceste împrejurări, că un purist ca G. Săulescu (supranumit „primul filolog al ţării" de Gheorghe Asachi) îşi propunea — fără nici un scrupul de ordin ştiinţific — să înlocuiască termenii slavi din vechile texte editate „prin cuvinte române [citeşte : latine !] ale epohei aceleia" [53]. După 1870, odată cu declinul latinismului şi al purismului şi cu consti-

[53] G. Săulescu, *Glosariul limbei daco-romane,* Iaşi, 1857, p. 4.

tuirea lingvisticii româneşti, editarea textelor vechi (îngreuiată de transpunerea lor dintr-un alfabet în altul) pune tot mai mult pe primul plan criteriul reproducerii autentice, fundamental în filologie şi care constituie, în ultimă analiză, însăşi raţiunea de a exista a disciplinei. Necesitatea elaborării unui dicţionar academic întemeiat pe izvoare autentice, a cunoaşterii evoluţiei istorice reale a limbii române, aşa cum rezultă ea din analiza textelor scrise, impun atît intensificarea publicării textelor vechi, cît şi reproducerea lor exactă.

Filologia românească se dezvoltă acum pe trei linii principale : prin elaborarea de crestomaţii şi de bibliografii analitice, prin editarea şi reeditarea unor texte vechi de-sine-stătătoare (istorice, juridice, beletristice etc., dar în primul rînd religioase) şi, în sfîrşit, prin culegerea, ordonarea şi publicarea creaţiei folclorice orale. În toate cele trei direcţii amintite, istoria disciplinei înregistrează rezultate deopotrivă de importante [54]. Urmează să arătăm, pe scurt, care au fost aceste rezultate.

Activitatea filologică a lui Timotei Cipariu este continuată, după 1870, mai întîi de Bogdan Petriceicu Hasdeu. S-a susţinut, nu fără temei, că „momentul cel mai de seamă al activităţii filologice a lui B. P. Hasdeu îl constituie neîntrecuta sa culegere de texte vechi româneşti intitulată *Cuvente den bătrîni*“ [55]. Superioritatea sa faţă de predecesori provine mai întîi din „grija pentru lămurirea problemelor teoretice generale, începînd cu definirea obiectului, a principiilor şi sfîrşind cu precizarea celor mai mici amănunte de metodă“ [56]. Primele două (din cele trei) volume ale *Cuventelor den bătrîni* (lucrare apărută în Bucureşti, între anii 1878—1881) închid între paginile lor texte vechi de mare valoare, multe necunoscute pînă atunci. În volumul întîi autorul a publicat mai ales documente şi texte vechi redactate direct în limba română, potrivit părerii lui că în scrisul original, nu în traduceri, se află graiul viu al unui popor ; în al doilea volum s-au tipărit aşa-numitele „cărţi poporane ale românilor“ (textele măhăcene, *Legenda Duminicii şi a sfintei Vineri, Legenda lui Avraam, Povestea numerelor* etc.). Reproduse în grafia chirilică originală dublată de transcrierea în alfabet latin, textele sînt însoţite de numeroase note şi comentarii lingvistice ori filologice privind fonetica, morfologia, sintaxa şi lexicul lor, izvoarele şi motivele, particularităţile lor grafice, caracterul literelor, cerneala şi hîrtia folosite, specificul filigranelor etc. Exactitatea dovedită în reproducerea originalelor, acuitatea şi bogăţia observaţiilor editorului au făcut ca întreprinderea sa să rămînă şi astăzi valabilă.

A doua lucrare similară importantă apărută în perioada de după 1870 aparţine lingvistului ieşean Alexandru Lambrior. Cunoscuta sa *Carte de citire* din 1882 (cu două ediţii postume) adună, în cea mai întinsă parte a ei, o colecţie relativ bogată de texte româneşti din secolele XVI—XVIII inclusiv. Avem a face cu texte variate (religioase şi

[54] O evaluare a lor, pentru perioada 1870—1895, a făcut L. Şăineanu, în *Ist. fil. rom.*[2], iar multe observaţii pentru întreaga perioadă se găsesc la Macrea, *Lingv. fil. rom.*, idem, *Studii ist. lb.*, N. A. Ursu, *Contribuţia Academiei Române în domeniul editării critice a textelor vechi româneşti*, în LR XV, 1966, 5, p. 531—547.

[55] Cicerone Poghirc, *B. P. Hasdeu lingvist ş filolog*, Bucureşti, 1968, p. 98.

[56] *Ibidem*, p. 95.

profane, oficiale şi particulare, traduceri şi originale), localizate şi datate, dispuse strict cronologic, reproduse cu caractere chirilice şi precedate ori urmate de scurte comentarii lingvistice în care se explică grafii, forme şi cuvinte. Prin caracterul ei didactic, accesibil, culegerea a devenit cea mai populară crestomaţie românească din istoria disciplinei.

Dar cea mai valoroasă culegere de texte româneşti o datorăm, fără îndoială, pînă în prezent, filologului M. Gaster, autor al celebrei *Crestomaţii române* (două volume, Leipzig-Bucureşti, 1891). Savantul a început de tînăr adunarea vechilor manuscrise româneşti, ajungînd să posede în cele din urmă o remarcabilă colecţie, astăzi în posesia Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România. Zece ani a lucrat el la selectarea, organizarea, transcrierea şi studierea materialului apărut în 1891, care cuprinde fragmente din peste 200 de monumente de limbă (din secolul al XVI-lea pînă la 1830), tipărite şi manuscrise, astfel alese încît să reflecte „mersul gradat al dezvoltării limbii româneşti“ [57]. Valoarea remarcabilă a textelor colecţiei, varietatea lor (literatură religioasă şi istorică, juridică şi ştiinţifică, apoi vechi cărţi populare, literatură populară orală, din graiuri şi dialecte), minuţiozitatea exemplară demonstrată în reproducerea (cu caractere chirilice) a textelor, glosarul foarte bogat şi studiul introductiv cuprinzător fac din crestomaţia lui Gaster o lucrare fundamentală.

În etapa următoare a istoriei filologiei naţionale se distinge îndeosebi personalitatea lui Ion Bianu şi a colaboratorilor săi. În trei opere de sinteză cu caracter bibliografic, iniţiate la începutul veacului nostru, acesta îşi propune să inventarieze exhaustiv tradiţia scrisului românesc. Impunătoare prin proporţii şi valoare, *Bibliografia românească veche* în patru volume (1903—1944) [58] adună aproape tot ce s-a tipărit în ţările româneşti sau de către români între anii 1508 şi 1830. Avem a face cu prima bibliografie analitică ştiinţifică cu caracter de crestomaţie, deoarece autorii reproduc nu numai datele externe legate de fiecare operă în parte (însoţite de facsimile ale foii de titlu), dar şi numeroase mostre din texte (în mod sistematic, prefeţele lor). Între anii 1907 şi 1933, ajutat de P. Caracaş şi G. Nicolaiasa, publică I. Bianu primele trei volume ale *Catalogului manuscriptelor româneşti* (de asemenea, cu numeroase mostre de limbă), iar în 1913, împreună cu N. Hodoş şi Al. Sadi-Ionescu, bibliografia *Publicaţiile periodice româneşti* (pînă în 1906).

Aşa cum am arătat, în perioada dintre 1870 şi primul război mondial se tipăresc numeroase opere vechi de-sine-stătătoare. Forul academic de curînd înfiinţat iniţiază o susţinută campanie de valorificare a monumentelor de limbă românească. Al. Odobescu recomanda, în 1877, publicarea de ediţii critice (cu studii şi glosare) ale operelor lui Coresi, Dosoftei, Antim, Gr. Ureche, M. şi N. Costin, D. Cantemir ş.a. [59], iar multe dintre aceste deziderate vor fi în curînd satisfăcute. În cadrul Academiei se tipăresc, în deceniul al nouălea al veacului trecut, două

[7] M. Gaster, *Crestomaţie română*, vol. I, Leipzig-Bucureşti, 1891, p. II.
[58] Primele două volume sînt elaborate împreună cu N. Hodoş, ultimele două cu D. Simonescu.
[59] Al. Odobescu, *Scrieri literare şi istorice*, volumul al II-lea, Bucureşti, 1887, p. 385—405.

Scanned with OKEN Scanner

dintre cele mai preţioase manuscrise româneşti, cunoscute astăzi sub numele de *Psaltirea scheiană* şi *Codicele voroneţean.* Primul, provenit din fondul D.C. Sturza de la Şcheia (lîngă Roman), reprezintă textul unei psaltiri din secolul al XVI-lea şi a fost editat în 1889 de I. Bianu, într-o excelentă ediţie cu facsimilarea integrală a originalului, transcrierea lui cu litere latine şi indicarea variantelor din Psalitrea lui Coresi de la 1577 [60]. Dar volumul al II-lea, care trebuia să cuprindă studiul şi glosarul, n-a mai apărut. O nouă ediţie a lucrării, completată cu un remarcabil studiu şi cu glosarul dorit şi îmbogăţită cu variantele celorlalte vechi psaltiri româneşti, va apărea în 1916, sub îngrijirea lui I.-A. Candrea ; din păcate, textul izvorului, reconstituit de editor prin combinarea lecţiunilor mai multor versiuni, nu rezistă probei timpului şi reprezintă un regres faţă de ediţia lui Bianu [61]. Al doilea manuscris amintit, de asemenea din veacul al XVI-lea, reprezintă o traducere a Faptelor apostolilor ; descoperit de Gr. Creţu la mănăstirea Voroneţ, textul a fost editat de I. G. Sbiera în 1885 [62], cu caracterele chirilice originale şi în transcriere cu alfabet latin, cu paralelele unor biblii din veacul al XVII-lea, cu studiu şi glosar. Dacă studiul ne apare astăzi net depăşit, în schimb reproducerea fidelă a originalului (în varianta cu chirilice) se dovedeşte încă utilă.

În aceeaşi perioadă se publică şi primele reeditări moderne ale operei coresiene. Din planul vast al lui B. P. Hasdeu legat de *Psaltirea* din 1577 a lui Coresi a fost realizat doar primul volum, în 1881, cuprinzînd textul cu caractere chirilice şi în transcriere latină al vechii tipărituri, precum şi 66 de facsimile ale ediţiei princeps [63]. La 1889 apare, în afara forului academic şi sub îngrijirea arhiereului Gherasim Timuş Piteşteanul, reeditarea evangheliarului coresian tipărit în prima ediţie în 1560—1561 [64]. Epoca ne oferă şi retipărirea celei de-a doua cazanii a lui Coresi, onorabilă ca realizare, dar lipsită de studiul şi glosarul promise în 1914 de editori, S. Puşcariu şi A. Procopovici [65].

Sub auspiciile Academiei apare în 1914 lucrarea *Două manuscripte vechi : Codicele Todorescu şi Codicele Marţian,* miscelanee cu conţinut religios din secolele XVI—XVII, excelent editate de N. Drăganu. Academia patronează de asemenea retipărirea *Catehismului calvinesc de la 1656* (Sibiu, 1879), sub îngrijirea lui G. Bariţ, şi a *Psaltirii în versuri* a mitropolitului Dosoftei (Bucureşti, 1887), excelentă ediţie realizată de I. Bianu, care a avut la dispoziţie nu numai versiunea tipărită din 1673, ci şi manuscrisul original. Tot lui Bianu îi datorăm o bună ediţie de popularizare a *Predicelor* lui Antim Ivireanul (Bucureşti, 1886), îngrijită pe baza unei copii manuscrise din 1781.

Mai puţin remarcabilă sub raport strict calitativ se arată epoca în privinţa editării vechilor izvoare istorice. A doua ediţie a culegerii de cronici aparţinînd lui M. Kogălniceanu *(Cronicele României sau Letopi-*

[60] *Psaltirea scheiană (1482),* tomul I, Bucureşti, 1889.
[61] *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte,* Bucureşti, 1916.
[62] *Codicele voroneţean,* Cernăuţi, 1885.
[63] Diaconul Coresi, *Psaltirea...* Tomul I : *Textul,* Bucureşti, 1881.
[64] *Tetraevanghelul diaconului Coresi,* Bucureşti, 1889.
[65] Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură (1581).* Vol. I : *Textul,* Bucureşti, 1914.

Scanned with OKEN Scanner

seţele Moldaviei şi Valahiei, I—III, Bucureşti, 1872—1874), deşi mai bogată decît prima, îi este inferioară din punct de vedere filologic, adică al fidelităţii faţă de textul reprodus. Dintre cronicari şi istorici, de o atenţie deosebită s-a bucurat Dimitrie Cantemir, căruia i-au fost editate, sub patronajul Academiei, principalele opere originale : *Evenimentele Cantacuzenilor şi Brîncovenilor* (Bucureşti, 1878, sub îngrijirea lui G. Sion), *Istoria ieroglifică* (Bucureşti, 1883, publicată de Al. Odobescu) şi *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* (Bucureşti, 1901, îngrijit de Gr. G. Tocilescu). Ioan Bogdan îşi cîştigă un meritat prestigiu prin publicarea vechilor cronici româneşti în limba slavonă şi polonă (printre care sînt de citat ediţiile : *Vechile cronici moldoveneşti pînă la Ureche*, Bucureşti, 1891 ; *Cronice inedite atingătoare de istoria românilor*, Bucureşti, 1895 ; *Letopiseţul lui Azarie*, Bucureşti, 1909). B. P. Hasdeu descoperă şi publică acum *Cronica lui Mihail Moxa* (în *Cuvente den bătrîni*, I, cit.), text oltenesc de la începutul veacului al XVII-lea ; V. A. Urechia începe, cu rezultate mediocre, editarea operei lui Miron Costin (Bucureşti, 1886—1888), iar istoricul C. Giurescu ne oferă, la începutul veacului nostru, merituoase ediţii ale unor cronici moldoveneşti interpolate. În perioada aceasta apar (sau continuă să apară) cîteva ample colecţii de documente variate, dar cum cele mai multe sînt întocmite de filologi amatori, rezultatele obţinute nu sînt pe măsura valorii izvoarelor tipărite. Astfel, continuă publicarea colecţiei *Uricariul*, sub redacţia lui T. Codrescu, care în 1895 ajunge la al 25-lea volum ; lui N. Iorga îi datorăm seria de 31 de volume de *Studii şi documente cu privire la istoria românilor* (1901—1916), şi tot el publică (în 1899—1900) o serie de *Documente româneşti din arhivele Bistriţei* (două volume). Interesante colecţii de documente mai publică Ioan Bogdan *(Documentele lui Ştefan cel Mare*, două volume, 1913), D. Z. Furnică *(Din istoria comerţului la români, mai ales băcănia*, 1908, şi *Documente privitoare la comerţul românesc 1473—1868*, 1931) şi T. V. Ştefanelli *(Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului Moldovenesc*, 1915).

În sfîrşit, remarcăm faptul că după anul 1870 au fost reeditate cele mai importante texte româneşti vechi cu caracter juridic : *Pravila bisericească cea mică de la Govora*, din 1640 (Bucureşti, 1894), *Pravila lui Vasile Lupu*, din 1646 (Botoşani, 1875), precum şi *Îndreptarea legii a lui Matei Basarab*, din 1652 (Bucureşti, 1872). Ultimele două lucrări au apărut reunite şi într-o excelentă ediţie cu text paralel însoţit de izvoarele originale şi cu un glosar cuprinzător, în îngrijirea lui S. G. Longinescu *(Pravila Moldovei din vremea lui Vasile Lupu*, Bucureşti, 1912).

De o atenţie excepţională s-a bucurat în această perioadă literatura populară. Culegerea, organizarea şi publicarea folclorului au luat o amploare fără precedent. Filologi de profesie sau amatori dau la lumină una după alta numeroase colecţii, foarte inegale ca valoare şi volum, dar care global arată bogăţia ieşită din comun a creaţiei populare. Este favorizată îndeosebi poezia, reprezentată prin mai toate genurile şi speciile sale (balade, cîntece, doine, strigături, colinde, descîntece etc.), dar şi în domeniul prozei se remarcă suficientă varietate în ediţiile publicate (basme, legende, tradiţii, snoave etc.). Ne apare semnificativ faptul că cele mai stăruitoare preocupări pentru descoperirea şi popularizarea

folclorului se află localizate în Transilvania, Banat și Maramureș, provincii în care campania amintită avea și scopul patriotic de a demonstra existența unor profunde rădăcini românești, în preajma făuririi statului național unitar român. Majoritatea culegerilor din această perioadă cuprind material autentic și se grupează de obicei pe regiuni istorice ori chiar pe diviziuni teritoriale mai restrînse. Printre culegătorii de poezie populară pot fi citați aici, pentru Transilvania G. Alexici, I. C. Bibicescu, A. Bîrseanu, J. Urban Jarník, S. C. Mîndrescu, Șt. Munteanu, V. Onișor, M. Pompiliu, I. Pop-Reteganul, A. Viciu, pentru Banat Gh. Cătană, A. Corcea, I. Epure, E. Hodoș, pentru Maramureș T. Bud și Al. Țiplea, pentru Moldova și Bucovina I. Florentin Pop, S. Fl. Marian, T. Pamfile, E. Sevastos și Al. Vasiliu, iar pentru Muntenia îndeosebi N. Păsculescu, G. Dem. Teodorescu și Gr. G. Tocilescu. Cele mai izbutite colecții de folclor poetic apărute după 1870 aparțin fără îndoială lui J. Urban Jarník și A. Bîrseanu (*Doine și strigături din Ardeal*, București, 1885), G. Dem. Teodorescu (*Poesii populare române*, București, 1885) și Gr. G. Tocilescu (*Materialuri folcloristice*, I. București, 1900)[66]. Printre culegătorii de proză populară sînt de reținut în primul rînd numele lui T. M. Arsenie, I. C. Fundescu, I. Măldărescu, N. D. Popescu, C. Rădulescu-Codin și D. Stăncescu[67] (pentru Muntenia), al Elenei Sevastos (pentru Moldova), al lui I. Bota și I. Pop-Reteganul (pentru Transilvania), al lui Gh. Cătană (pentru Banat) și al lui I. G. Sbiera[68] (pentru Bucovina). Trebuie amintită aici și monumentala culegere de proverbe românești a lui Iuliu Zanne (*Proverbele românilor*, 10 volume, București, 1895—1912), una dintre cele mai bogate colecții paremiologice din literatura universală.

Faptele enumerate mai sus ne îndreptățesc, credem, să repetăm aprecierea că filologia românească dintre anul 1870 și primul război mondial reprezintă stadiul de maximă înflorire a domeniului în ansamblul lingvisticii naționale.

LINGVISTICA GENERALĂ ȘI ISTORIA LIMBII. Ca efect al faptului că, după 1860, gîndirea filozofică și științifică din țara noastră a realizat un progres însemnat, prin elaborarea unor lucrări de valoare semnate de B. P. Hasdeu, A. Cihac, Al. Lambrior, H. Tiktin, I. Bogdan, A. Philippide și alții, se pun bazele lingvisticii moderne. În această perioadă există o serie de preocupări legate de lingvistica generală și de istoria limbii. Deoarece, la acea dată, aceste ramuri nu căpătaseră încă trăsăturile precise și clare pe care le au astăzi, iar problemele respective nu constituie, de obicei, obiectul unor studii speciale, ci sînt răspîndite în diferitele lucrări ale unor personalități proeminente, vom urmări, în treacăt, concepția acestor lingviști și vom poposi în fața ace-

[66] Pentru titlul, data și locul apariției celorlalte culegeri ale autorilor citați, vezi Șăineanu, *Ist. fil. rom.*[2], p. 274—277, precum și *Bibliografia* cuprinsă în *Dicționarul limbii române*, tomul VI, București, 1965, p. XXIII—XCVIII.

[67] Cît despre Petre Ispirescu, el trebuie considerat mai degrabă un scriitor cult care a compus în spirit popular, datorită intervențiilor sale radicale în materialul cules.

[68] Pentru titlul, data și locul apariției culegerilor autorilor citați, vezi nota 66 de mai sus.

Scanned with OKEN Scanner

lor studii care prezintă o importanţă deosebită pentru ceea ce ne interesează. După cum am văzut în capitolele precedente, în lingvistică dominau două direcţii : una, a Şcolii ardelene, care se străduia să demonstreze puritatea latină a limbii noastre, cealaltă, reprezentată de Cihac şi de alţii, care exagera într-atît importanţa elementelor străine, încît substanţa noastră latinească se micşora sensibil sub multitudinea diferitelor influenţe. Exact în momentul cel mai acut al conflictului îşi desfăşoară activitatea Bogdan Petriceicu Hasdeu [69], care va contribui, într-o măsură hotărîtoare, la punerea bazelor lingvisticii moderne în ţara noastră, prin îmbinarea studiilor de limbă cu cele de istorie a poporului român. Importante contribuţii a adus Hasdeu la teoria substratului limbii române [70]. Elemente autohtone au fost relevate şi demonstrate nu numai în lexic (*brînză, buză, copil, gata, groapă, mal, stăpîn, vatră* etc.), ci — într-o mai mică sau mai mare măsură — ele au fost dovedite şi în sistemul fonetic (trecerea lui *a* neaccentuat la *ă*, evoluţia lui *qu* la *p*, a lui *ct* la *pt* etc.), în morfologie (confuzia genitivului cu dativul, postpunerea articolului, formarea viitorului cu semiauxiliarul *a voi*) şi în sintaxă (înlocuirea infinitivului cu conjunctivul etc.). Curentul neogramatic, în plină înflorire în această epocă, a avut meritul de a aşeza lingvistica pe un solid fundament ştiinţific prin introducerea în cercetare a conceptului de lege ; în acelaşi timp însă, a redus-o aproape exclusiv la gramatica istorică [71]. *Principie de lingvistică* [72] prezintă stadiul cercetărilor referitoare la ştiinţa limbii şi constituie o sinteză critică a tuturor lucrărilor publicate pînă atunci în acest domeniu ; ea conţine, de asemenea, referiri personale preţioase şi poate fi considerată prima operă de lingvistică românească, apărută concomitent, dar independent de lucrarea similară a lui Hermann Paul [73]. Ocupîndu-se de terminologia lingvistică (de ex. lingvistica „ştiinţa limbii", semasiologia „doctrina semnificaţiilor cuvintelor" etc.), de problema raportului dintre filologie şi lingvistică, de definirea şi clasificarea diferitelor ramuri ale lingvisticii, precum şi de locul pe care îl ocupă ea printre celelalte discipline, Hasdeu defineşte şi limba. Spre deosebire de unii predecesori, care o vedeau fie ca un organism asemenea celor din biologie, fie ca un element de psihologie sau de etnolingvistică, Hasdeu susţine că „nu e nimic mai social decît limba, modul cel mai puternic dacă nu chiar temelia societăţii"... (p. 7), adăugînd, mai departe, că ea este „creatorul şi oglinda societăţii, fără de care nu se pot asocia doi indivizi şi s-ar spulbera într-o clipă orice comunitate umană" (p. 31). Interesante precizări a adus Hasdeu în metodologia cercetării lingvistice, declarîndu-se pentru respectarea legilor şi concordanţelor fonetice în istoria limbii române [74]. Preocupările pentru pro-

[69] Despre concepţia lingvistică a lui B. P. Hasdeu, vezi Th. Capidan, *Hasdeu lingvist, indo-europenist şi filolog*, în „Revista clasică" VII, 1934, p. 25—50, Macrea, *Lingv. fil. rom.*, p. 81—104, L. Wald, *Hasdeu şi problemele de teoria limbii*, în LR XII, 1963, 5, p. 464—468, Cicerone Poghirc, *lucr. cit.*

[70] Vezi Cicerone Poghirc, *lucr. cit.*, p. 166—193, şi Ovid Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I, *Originile*, 1961, p. 20—38.

[71] Vezi Graur-Wald, *Scurtă ist. lingv.*[2], p. 62.

[72] Publicată în volumul al III-lea din „Cuvente den bătrîni", 1881.

[73] Vezi Cicerone Poghirc, *lucr. cit.*, p. 110—111.

[74] *Principie de filologie comparativă ario-europea, cuprinzînd grupurile indo-perso-tracic, greco-italo-celtic ş leto-slavo-germanic, cu aplicaţiuni la istoria limbei române*, Curs ţinut la Facultatea de litere şi filozofie, Bucureşti, 1875, p. 15.

Scanned with OKEN Scanner

blemele de fonetică se vădesc şi în faptul că a alcătuit un mic tratat de fonetică generală [75], primul de acest fel în istoria lingvisticii româneşti. Cea mai importantă dintre problemele de lingvistică generală cercetate de Hasdeu este teoria circulaţiei cuvintelor, formulată şi aplicată de el (în *Etymologicum Magnum Romaniae,* tom. I, 1887, *Introducere,* p. XLVI—LIX) şi considerată — pe drept cuvînt — cea mai originală contribuţie la dezvoltarea teoriei limbii [76]. Pornind de la concepţia că limba este un mijloc de comunicare între oameni, Hasdeu demonstrează că valoarea unui cuvînt sau a unei forme lingvistice se stabileşte în funcţie de circulaţia lui în limbă. Simpla statistică a elementelor unei limbi clasate pe origini nu poate defini structura genealogică a limbii respective. Combătînd pe Cihac, care, în Dicţionarul său etimologic, clasificase cuvintele după origini şi ajunsese la concluzia că vocabularul românesc conţine : 1/5 elemente latine, 2/5 elemente slave, aproape 1/5 elemente turceşti şi restul de alte origini, Hasdeu a arătat că, în lexicul românesc, elementul latin întrece în circulaţie de cinci ori pe cel de alte origini şi că se pot construi fraze întregi numai cu cuvinte de origine latină, în vreme ce acest lucru nu este cu putinţă din cuvinte de origine slavă sau turcă. Subliniind deci faptul că numărul statistic de cuvinte, într-un dicţionar, nu poate fi luat ca unic criteriu în determinarea lexicului unei limbi, ci că ceea ce determină fizionomia lexicală a unei limbi este frecvenţa sau circulaţia cuvintelor în limba respectivă [77], Hasdeu conchide că „principiul circulaţiei este singurul care poate să caracterizeze just structura unei limbi" [78]. La fel de însemnate pentru istoria lingvisticii sînt părerile lui Hasdeu despre limba populară şi despre dialecte. Cu mult înainte de constituirea geografiei lingvistice ca disciplină, Hasdeu — pe baza cercetărilor şi anchetelor personale — arătase că între dialecte nu există graniţe precise, ceea ce nu înseamnă însă, cîtuşi de puţin, că nu este posibilă o clasificare genealogică a dialectelor. Ele sînt precis delimitate atunci cînd este vorba de porţiunile lor centrale, iar spre periferie, trecerile de la un dialect la altul se fac pe nesimţite, o tăietură tranşantă între o limbă şi un dialect fiind imposibilă datorită naturii relative a celor două elemente. Hasdeu preconiza ideea că clasificarea dialectelor nu trebuie făcută după forme rare sau izolate, ci după trăsături fundamentale fonetice. Dealtfel, el este iniţiatorul primelor anchete dialectale la noi, atît prin investigaţii proprii [79], cît şi prin atragerea în această muncă a unei mari reţele de colaboratori,

[75] *Studie de ştiinţa limbei. Laletica sau fisiologia sonurilor,* în „Columna lui Traian" XIII, 1882, p. 65—73, 129—135, 193—210.

[76] Vezi D. Macrea, *Circulaţia cuvintelor în limba română,* în „Transilvania" LXXIII 1942, 4, p. 268—288, idem, *Fizionomia lexicală a limbii române,* în DR X 1943, 2, p. 362—373, idem, *Originea şi structura limbii române,* în *Probl. lingv. rom.,* p. 39. Seche, *Schiţă lex.,* I, p. 107, Cicerone Poghirc, *lucr. cit.,* p. 117.

[77] Vezi D. Macrea, *Originea şi structura limbii române,* în *Probl. lingv. rom.,* p. 39.

[78] Vezi Cicerone Poghirc, *lucr. cit.,* p. 117.

[79] Hasdeu a efectuat cea dintîi anchetă dialectală bazată pe un chestionar alcătuit din 206 întrebări şi trimis de el în cele mai îndepărtate colţuri ale ţării. Răspunsurile la chestionar, adunate şi clasate în 18 volume (care se află la Biblioteca Academiei) constituie un material deosebit de valoros pentru cercetările lexicologice sau dialectale.

Scanned with OKEN Scanner

intuind, cu un sfert de veac mai devreme, adevărurile formulate de J. Gilliéron în urma anchetelor sale dialectale. Interesul pentru dialecte şi pentru limba populară se vede şi din felul în care a condamnat tradiţia de a se acorda atenţie numai limbii literare, considerată superioară, în detrimentul realităţii care evidenţiază faptul că materialul brut al lingvisticii „se află mai — mai întreg în cătune, în colibe, în bordeie, nu în palaturi“ [80]. Limba naţională este — după Hasdeu — „o multiplicitate dialectală, mişcată totdeauna printr-un curent spre unitate, care unitate este tocmai visul ei de aur, realizabil însă numai pînă la anumite limite“ [81]; limba literară, deci, nu este identică cu dialectul pe baza căruia s-a constituit.

O altă problemă centrală a lingvisticii generale, care, de asemenea, formează obiectul preocupărilor lui Hasdeu, este aceea a raportului dintre limbă şi gîndire. Afirmînd că „orice cuvînt oglindeşte un lucru, o fiinţă, o idee, o datină“, Hasdeu este de părere că, spre deosebire de noţiune, care reflectă cele mai importante trăsături ale realităţii, cuvîntul, limba începe la om prin percepţie, adică porneşte de la o trăsătură mai sugestivă, rezultată dintr-o impresie directă, provocată de un obiect oarecare asupra simţurilor, fără amestecul gîndirii; la aceasta se adaugă marele rol al afectivităţii în vorbire. Legată de această problemă este aceea a raporturilor dintre lingvistică şi psihologie, de care s-a ocupat Hasdeu, combătînd exagerările psihologiste existente la unii contemporani ai săi. Importante sînt şi opiniile eruditului lingvist în legătură cu limba ca sistem („orice limbă este un tot armonios în care toate se află în cea mai strînsă corelaţiune“ [82]) sau cu substratul, amestecul limbilor, idiolectale, argoul, jargonul etc., cu felul în care credea el că trebuie făcută istoria limbii române prin respectarea a două condiţii : *a)* deplina cunoaştere şi aplicare riguroasă a principiilor generale ale lingvisticii şi *b)* adunarea şi aprofundarea monumentelor literare şi dialectelor române. Economia de spaţiu nu ne permite să insistăm asupra tuturor acestor probleme (unele discutabile, altele juste şi valabile şi astăzi), care reflectă concepţia lui largă, complexă şi multilaterală, ideile lui mari şi îndrăzneţe.

Numele lui A. Cihac, după cum am văzut şi mai sus, este citat mai ales în legătură cu *Dicţionarul etimologic* şi anume cu celebra sa statistică, trecîndu-se cu vederea faptul că şi el, ca şi ceilalţi lingvişti mai mult sau mai puţin importanţi, a avut o concepţie lingvistică unitară şi înaintată [83]. Cihac a fost unul dintre reprezentanţii naturalismului lingvistic românesc. Deşi nu a lăsat nici o lucrare cu caracter teoretic, există numeroase părţi în opera sa în care sînt prezentate ideile naturalismului lingvistic : limba este un organism asemenea celor din natură ; ea se dezvoltă la fel ca celelalte fenomene ale naturii, această dezvoltare făcîndu-se după anumite legi, astfel încît omul nu poate determina, în nici un fel, desfăşurarea acestui proces. Interpretarea fenomenelor lingvistice ca fenomene fizice dovedeşte o concepţie obiectivă, care duce la formularea unor legi şi la constituirea ştiinţei limbii, dar, în

[80] Vezi *Etymologicum Magnum Romaniae*. tom. II, 1887, p. XII.
[81] Vezi *Principie de lingvistică*, p. 81—86.
[82] *Ibidem*, p. 79.
[83] Vezi Dan Bugeanu, *Concepţia lingvistică a lui Alexandru Cihac*, în LR XVI, 1967, 3, p. 225—236.

Scanned with OKEN Scanner

acelaşi timp, rupe legătura dintre limbă şi societate. Prin caracterul lui materialist, naturalismul lingvistic reprezenta, la vremea aceea, o poziţie avansată şi are meritul de a fi accentuat importanţa evoluţiei limbii ; asemenea organismelor din natură, limbile se nasc, trăiesc şi mor. Concepţia lui Cihac reflectă dualismul lui Max Müller, al cărui adept a fost, limba fiind interpretată de el, cînd ca un organism, cînd ca un fenomen social. Contrar unor prejudecăţi înrădăcinate în lingvistica românească, care îşi au originea la Hasdeu, A. Cihac a susţinut întotdeauna latinitatea limbii noastre.

Tot acum, sub înrîurirea şcolii naturaliste şi aderînd treptat la şcoala neogramaticilor, îşi desfăşoară activitatea Alexandru Lambrior [84]. Format la şcoala filologică ieşeană, dominată atunci de spiritul lui Maiorescu, Lambrior consideră — ca şi Hasdeu — studiul limbii un mijloc de a lumina istoria poporului. În cercetările întreprinse cu privire la formarea limbii române, Lambrior vede legătura dintre vechiul care moare şi noul în evoluţie : „pretutindenea unde un organism vechi pierea şi se dărîma, în locul lui încolţea şi creştea altul nou". Trecerea de la o fază la alta se face prin acumulări treptate de elemente noi şi prin pierderea gradată a celor vechi. Într-o lecţie publicată postum de un elev al său [85] susţine că limba română şi cele romanice nu trebuie considerate ca ieşite dintr-un cataclism, ci ca o continuare neîntreruptă a limbii latine. Această evoluţie neîntreruptă îl conduce chiar la ideea că nu se poate vorbi de o epocă în care s-a format limba română. Discipol al lui Gaston Paris şi al lui Arsène Darmesteter, Lambrior se formează în spiritul metodei comparativ-istorice şi în jurul revistei „Romania", înfiinţată în 1872, unde îşi publică chiar o serie de studii de fonetică. În explicarea modificărilor sunetelor, el se conduce după principiile neogramaticilor [86] : modificările aşa-zis regulate sînt produsul „legilor fonetice", iar „excepţiile", produsul analogiei. Lambrior este de părere că alături de „legile fonetice" trebuie să se stabilească şi cele „semantice", ştiinţa limbii neputînd fi deplină decît dacă se vor descoperi ambele categorii de legi, chiar dacă nu există nici o legătură între modificările fonetice şi cele semantice. Un viu interes a manifestat lingvistul ieşean pentru dialecte şi limba populară. În vreme ce şcoala veche naturalistă se ocupa îndeosebi de limbi moarte, graiul viu fiind cotat o formă coruptă, şcoala nouă încearcă să demonstreze că dialectele sînt mai consecvente, mai constante în evoluţia lor decît limba literară. Domeniul cel mai frecventat de Al. Lambrior a fost fonetica. Pe această linie, primul studiu de înaltă ţinută ştiinţifică este cel publicat în revista „Romania" (1877), consacrat unui fenomen dialectal şi anume palatalizării labialelor : *Du*

[84] Pentru completarea informării asupra activităţii lui Lambrior, vezi : Ion Şiadbei, *Alexandru Lambrior*, în „Viaţa Românească" XV, 1923, 6, p. 400—416, 8—9, p. 221—236, idem, *Alexandru Lambrior*, Iaşi, 1930—1931, p. 15—53, Iorgu Iordan, *Alexandru Lambrior (1845—1893)*, în „Cum vorbim" I, 1949, 5, p. 10—12, Iordan, *Scurt ist. gram.*, p. 178—182, Iordan, LRC [2], p. 765—769, D. Gafiţanu, *Concepţia lingvistică a lui Lambrior*, în AUI II 1956, 1—2, Florica Dimitrescu, *Un articol despre Al. Lambrior*, în LR VI, 1957, 4, p. 80—82, Graur-Wald, *Scurtă ist. lingv.* [2], p. 69.

[85] Vezi „Contemporanul" VI, 1888, 7, p. 169—175 : *Două lecţiuni ţinute la Universitatea din Iaşi*. Note scoase de Eduard Gruber.

[86] Vezi Iordan, *Lingv. rom.*, p. 19—25.

traitement des labiales p, b, v, f dans le roumain populaire. Vocalismului românesc îi închină Lambrior articolele adunate sub titlul *Essai de phonétique roumaine,* publicate tot în „Romania". Aceste articole, ca şi introducerea la *Cartea de citire* (1882), reprezintă schiţe de fonetică şi gramatică istorică a limbii române. Lambrior caută să extindă studiile de istoria limbii şi în domeniul vocabularului. El face distincţie între cuvintele care se împrumută, datorită modei, şi pe care limba le înlătură cu timpul, şi cuvintele care se asimilează, subliniind deci ideea că o parte a vocabularului este perisabilă. Combătînd pe latinişti, după principiile generaţiei paşoptiste moldoveneşti (Negruzzi, Kogălniceanu, Russo şi alţii), Lambrior încearcă să stăvilească invazia de neologisme, mai cu seamă franţuzeşti, care, şi prin număr şi prin uşurinţa cu care se importau, constituiau o adevărată primejdie, „stricînd" limba românească. În cele cîteva lucrări pe care scurta lui viaţă i-a îngăduit să le realizeze, Lambrior s-a dovedit un spirit realist cu o pregătire ştiinţifică foarte serioasă. Sinuozităţile care brăzdează concepţia lui lingvistică se explică, în esenţă, prin contradicţia dintre tradiţionalismul şi purismul său moderat, pe de o parte, care îl leagă de generaţia paşoptistă, şi aceea dintre spiritul său ştiinţific, obiectiv, care îl leagă de lingvistica modernă. Pasiunea lui pentru trecut l-a împiedicat, uneori, să fie obiectiv ; cu toate erorile lui însă, inerente perioadei în care a trăit, mult mai imporant este ceea ce a rămas valabil din opera sa.

Şi H. Tiktin [87] este un neogramatic, dar, prin unele păreri ale sale, se deosebeşte de ceilalţi neogramatici ; crede în existenţa legilor fonetice, dar, treptat, se raliază punctului de vedere potrivit căruia limba este un fenomen social, al cărui rol este acela de a mijloci comunicarea. Limba se schimbă odată cu dezvoltarea societăţii. În opera lui Tiktin, ca şi în opera celorlalţi neogramatici, găsim puţine studii teoretice. Susţinînd caracterul istoric al legilor limbii, Tiktin se apropie de Hermann Paul, dar, spre deosebire de acesta, ajunge la concluzia că evoluţia limbii este în strînsă legătură cu istoria poporului. Ideea că limba este strîns legată de viaţa societăţii, că este „promotorul principal al culturii" nu a însemnat o simplă afirmaţie, ci un principiu călăuzitor în cercetările sale. El reuşeşte să-i depăşească pe neogramatici ; poziţia sa înaintată poate fi explicată şi prin cunoaşterea şi apropierea de materialismul ştiinţific naturalist. Ca şi Hasdeu, dar într-o altă formulare, Tiktin afirmă că „limba nu este un dar al naturii, ci o instituţie omenească, care, ca toate instituţiunile omeneşti, variază de la un popor la altul şi se schimbă din veac în veac" [88]. Tot lui Tiktin îi aparţine ideea, deosebit de valoroasă, că diferitele compartimente ale limbii se dezvoltă în mod inegal. Spre deosebire de gramatică, de exemplu, care, de-a lungul veacurilor, înregistrează foarte puţine schimbări, lexicul — fiind legat de evoluţia societăţii — reflectă numeroasele transformări suferite de aceasta. „Orice mişcare în viaţa unui popor este însoţită de o mişcare interioară a cuvintelor" [89]. Concepînd limba ca un fenomen social, Tiktin îşi dă seama de faptul că limbile moderne nu sînt cu nimic inferioare celor vechi (cum

[87] Vezi I. Rizescu, *H. Tiktin şi problemele de teorie a limbii,* în LR XVII, 1968, 1, p. 11—14 ; idem, *H. Tiktin, Omul şi opera,* Bucureşti, 1971.
[88] *Viaţa cuvîntului,* în Arh. I tom. XI, 1900, p. 732.
[89] *Ibidem,* p. 739.

Scanned with OKEN Scanner

credeau unii) şi că nu există „limbi pure", ci numai limbi „amestecate". Subliniind existenţa progresului în limbă, el nu se opune împrumuturilor şi nici contactelor între limbi : „Numai un popor care s-ar încuia îndărătul unui zid chinez ar putea să aibă o limbă omogenă... Purismul abstract în materie de limbă nu este numai o utopie, el este şi o absurditate" [90]. La Tiktin întîlnim şi alte preocupări teoretice din domeniul lingvisticii generale, ca, de exemplu, raportul dintre cuvînt şi noţiune, dintre categoriile logice şi cele gramaticale. Raportul dintre cuvînt şi noţiune evidenţiază multiplele aspecte ale corelaţiei în care se găsesc : obiectul, reflectarea obiectului în conştiinţă, forma sonoră şi sensul. Analizînd unităţile limbii, Tiktin este de părere că cuvîntul este elementul esenţial al limbii : „putem să ne închipuim o limbă care să nu aibă flexiune sau care să nu aibă sintaxă, dar nu ne putem închipui o limbă fără cuvinte" [91]. Cuvîntul este alcătuit dintr-un element fiziologic (materialul sonor) şi dintr-un element psihologic (semnificaţia), între aceste două elemente nefiind o legătură necesară, obligatorie : „nu există vreo lege fizicală sau psihologică după care cutare cuvînt ar trebui să aibă cutare semnificare şi nu alta, ci din contra, în principiu, oricare cuvînt poate servi pentru exprimarea oricării noţiuni" [92]. Se arată deci, pentru prima oară în lingvistica românească, caracterul arbitrar al semnului lingvistic. „Cuvîntul — spune el — nu denumeşte niciodată lucrul întreg, ci numai una dintre însuşirile lui, care adeseori nici nu e cea mai importantă sau una care nu s-ar găsi şi la alte lucruri... Cercetînd istoria unei limbi, putem afla cauza pentru ce cutăruia complex de sunete i se atribuie cutare înţeles, pentru ce ne servim de cutare cuvînt spre a însemna cutare obiect ş.a.m.d." [93]. Distanţîndu-se de neogramatici şi apropiindu-se de concepţia că limba este un fenomen social al cărui scop este comunicarea, că limba se schimbă şi că, concomitent cu schimbările din societate, se schimbă şi limba, Tiktin se plasează pe o poziţie ştiinţifică înaintată. O altă părere justă întîlnită la Tiktin este aceea referitoare la felul cum consideră el limba română în raport cu limba latină : „în vreme ce Cipariu vedea limba română ca latină stricată, Tiktin o consideră o treaptă superioară de dezvoltare a latinei" [94]. La fel de important este faptul că el a pledat pentru apropierea limbii scrise de limba vorbită.

Lazăr Şăineanu, după cum se ştie, şi-a închinat prima parte a activităţii sale (pînă la 1900) studiului limbii române şi lingvisticii în general [95]. În 1887 scrie *Încercare asupra semasiologiei limbii române*, primul studiu de semantică cu aplicaţii la limba română. Pe atunci, singurul ghid

[90] *Ibidem*, p. 735.
[91] *Ibidem*, p. 729.
[92] *Ibidem*.
[93] *Ibidem*, p. 740.
[94] Vezi Graur-Wald, *Scurtă ist. lingv.* [2], p. 66—69.
[95] Pentru completarea informaţiilor cu privire la opera lui Lazăr Şăineanu, vezi : Constantin Şăineanu, *Lazăr Şăineanu (1859—1934). O activitate de jumătate de veac în serviciul ştiinţei*, Bucureşti, 1935, Iorgu Iordan, *Lazăr Şăineanu*, în „Viaţa românească", XXVI, 1934, p. 10—12, V. Bogrea, *Contribuţie la studiul elementelor orientale din limba română*, în DR I, 1920—1921, E. Petrovici, *Lazăr Şăineanu*, în DR VIII, 1934—1939, p. 493—495, Iordan, *Lingv. rom.*, p. 375—378, Graur-Wald, *Scurtă ist. lingv.* [2], p. 70—71, Macrea, Studii ist. lb., p. 131—154, Luiza Seche, *Concepţia lingvistică a lui Lazăr Şăineanu*, în LR XIX, 1970, 1, p. 1—13.

Scanned with OKEN Scanner

în acest domeniu era lucrarea lui Arsène Darmesteter, *La vie des mots étudiés dans leur signification* (1883), de la care Lazăr Şăineanu a preluat concepţia şi metoda. Înfăţişînd schimbările intervenite, de-a lungul timpului, în sensurile unui mare număr de cuvinte ale limbii române, el face, în acelaşi timp, o analiză de ansamblu a vocabularului românesc, dovedind poziţia sa înaintată în ceea ce priveşte cercetarea etimologiilor. În această lucrare sînt enunţate principii lingvistice a căror valabilitate este confirmată în epoca noastră : Limba este strîns legată de istoria populaţiei care o vorbeşte, de aceea, pentru a înţelege cum trebuie transformările lingvistice este necesar să cunoaştem modificările din viaţa oamenilor. În a doua parte a lucrării se ocupă de *metaforă*, socotind-o unul dintre factorii hotărîtori în evoluţia limbii, o caracteristică a graiului popular, capabil să materializeze noţiunile, în opoziţie cu limba literară, care tinde spre abstracţiune. *Încercarea...* constituie unul dintre primele studii de semantică apărute în lingvistica românească. La baza schimbărilor de sens stau — după părerea lui L. Şăineanu — trei cauze : 1) întrebuinţarea metoforică a cuvintelor ; 2) restrîngerea sensului ; 3) lărgirea sensului. Orientarea lui largă în problemele lingvisticii timpului se poate urmări din lecţia de deschidere pe care a ţinut-o, ca suplinitor al lui Hasdeu, la catedra de filologie comparată, *Lingvistica contemporană sau şcoala neogramatică* (Bucureşti, 1890), în care — printre altele — a definit limba ca fenomen social, subliniind faptul că noua şcoală acordă o mare atenţie graiurilor vii, în opoziţie cu concepţia unilaterală a indo-europeniştilor, care considerau sanscrita, greaca şi latina drept limbi superioare celorlalte limbi. Deşi aderă la şcoala neogramaticilor, întemeiată de Karl Brugmann şi Hermann Osthoff, el nu este un adept fără rezerve al acestui curent. Arătînd că reprezentanţii şcolii de la Leipzig s-au ocupat de fonetică, lexic şi morfologie, le impută totuşi că au neglijat cu desăvîrşire sintaxa şi semantica. O altă lucrare de lingvistică generală a lui Şăineanu este *Raporturile între gramatică şi logică. C-o privire sintetică asupra părţilor cuvîntului* (Bucureşti, 1891), în care este preocupat de ideea de a îndruma abordarea problemelor glotologice spre o considerare mai largă şi mai generală a faptelor de limbă. Este şi el de părerea celor care susţineau că limba nu ţine de legile logicii, ci că urmează nişte legi proprii, diferite de ale acesteia. Gramatica şi logica se deosebesc în punctele cele mai importante, „ele sînt două ştiinţe diferite prin esenţa şi tendinţele lor. Aşa fiind, şi legile lor vor diferi de la una la alta. Limba, în genere, nu-i logică — în sensul strict al cuvîntului —, altmintrelea ar trebui neapărat să nu poată exprima cugetări nelogice sau falşe“ [96]. Analizînd conceptele de limbă şi de gîndire şi stabilind raportul dintre ele, Şăineanu explică faptul că a vorbi nu este întotdeauna identic cu a cugeta. Limba este numai instrumentul sau expresia cugetării. Între cele două elemente constitutive ale cuvîntului — formă şi sens — nu este nici o conexiune, ele au o dezvoltare proprie şi independentă, deşi se influenţează reciproc. În *Istoria filologiei române* (1892, a doua ediţie în 1895) sînt urmărite primele manifestări de interes pentru limba română printre străini, învăţămîntul gramatical românesc din epoca

[96] p. 44.

Scanned with OKEN Scanner

fanariotă, principalele cuvinte care s-au succedat ori s-au înfruntat în lingvistica românească din veacul al XIX-lea etc. Înglobarea lingvisticii în cadrul întregii culturi reflectă concepţia istorică a fraţilor Grimm şi a romanticilor germani, fiind preluată de Şăineanu prin intermediul profesorului său B. P. Hasdeu. Autorul punctează cu discernămînt faptele şi datele mai importante din istoria disciplinei, demonstrează un spirit critic în general obiectiv şi oferă o informaţie bogată, în mare parte utilă şi astăzi [97].

În această perioadă îşi încep activitatea în domeniul analizat aici trei lingvişti (A. Philippide, O. Densusianu, S. Puşcariu) ale căror lucrări importante au apărut, în majoritatea lor, în perioada dintre cele două războaie mondiale. De aceea, ei vor fi prezentaţi pe larg în capitolul următor. Dealtfel, influenţa exercitată de ei asupra dezvoltării lingvisticii româneşti s-a exercitat mai cu seamă în epoca dintre cele două războaie.

Tot în această perioadă, pe baza anchetelor dialectale efectuate în anumite regiuni ale ţării, a observării atente, a notării cît mai exacte şi a descrierii amănunţite a faptelor de limbă, a început publicarea unor lucrări monografice asupra graiurilor daco-române : Miron Pompiliu, *Graiul românesc din Biharea în Ungaria,* în „Convorbiri literare“ XX,

---

[97] După 1900, Lazăr Şăineanu a plecat în Franţa, unde a rămas pînă la sfîrşitul vieţii (1934), timp în care, renunţînd la seria preocupărilor consacrate folclorului românesc, lexicografiei şi influenţei orientale asupra limbii române, şi-a dirijat cercetările către studierea limbii franceze. Astfel, între 1905—1907, a publicat lucrarea *La création métaphorique en français et en roman,* în care sînt analizate numele metaforice ale animalelor domestice şi în care este reliefată marea însemnătate pe care a avut-o, în dezvoltarea limbii franceze, elementul popular, creaţia spontană. Interesul manifestat pentru argoul vechi francez, plasat de el între anii 1455, data primului document referitor la acest limbaj, şi 1850, faza lui modernă, s-a concretizat în două lucrări, pe cît de originale şi îndrăzneţe, pe atît de valoroase. *L'argot ancien* (1907, care a obţinut Premiul Volney) şi *Les sources de l'argot ancien* (1912, căreia i s-a decernat Premiul Academiei Franceze), ambele lucrări contribuind la o mai bună cunoaştere a originii argoului, a caracteristicilor lui, a formării cuvintelor şi a influenţelor suferite sau exercitate de acest limbaj asupra lexicului şi gramaticii limbii franceze. Studiind limba vorbită în capitala Franţei de diverse categorii sociale, Lazăr Şăineanu a elaborat lucrarea *Le langage parisien au XIX-e siècle,* în care a susţinut ideea identităţii argoului modern cu vorbirea populară pariziană şi a influenţei pe care acesta a exercitat-o asupra limbii literare actuale. Tot de argou, de data aceasta al soldaţilor, în timpul primului război mondial, se ocupă Şăineanu în lucrarea *L'argot des tranchées. D'après les lettres des poilus et les journaux du front* (1915).

Cercetător atent al istoriei, culturii şi literaturii franceze, admirator şi cunoscător profund al operei celui mai de seamă reprezentant al Renaşterii franceze, Rabelais, şi a influenţei pe care acesta a exercitat-o asupra scriitorilor de după el, Şăineanu a publicat, ca membru al „Cercului de studii rabelaisiene“ şi ca fondator al publicaţiei „Revue des études rabelaisiennes“, între anii 1922—1923, *La langue de Rabelais* (I. *La civilisation de la Renaissance ;* II. *Rangue et vocabulaire).* În sfîrşit, ultima lucrare întocmită de Lazăr Şăineanu a fost *Les sources indigènes de l'étymologie française* (1925—1935), în 3 volume, importantă pentru contribuţia adusă la studierea etimologiilor cuvintelor franţuzeşti, explicate şi prin creaţie autohtonă, în cadrul limbii franceze, nu numai prin izvoare latineşti, greceşti, germane sau celtice, fapt care relevă rolul creaţiei populare în îmbogăţirea limbii franceze. După moartea lui Şăineanu a apărut al patrulea volum al acestei opere (*Autour des sources indigènes. Etudes d'étymologie française et romane,* Florenţa, 1935), care conţine completări, adausuri şi răspunsuri la criticile aduse primelor trei volume.

1887, p. 993—1022 ; Teofil Frîncu și George Candrea, *Românii din Munții Apuseni (Moții)*, București, 1888 ; Iosif Popovici, *Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunyader Komitat*, Halle, 1905 ; V. Vîrcol, *Graiul din Vîlcea*, București, 1910 ; V. Vîrcol, *Din graiul popular al județului Mehedinți*, în „Noua revistă română" VIII, 1910, 3 ; Victor Păcală, *Monografia comunei Rășinari*, Sibiu, 1915 ș.a. (pentru monografiile lui I.-A. Candrea și O. Densusianu, vezi capitolul următor).

★

Cele arătate mai sus confirmă, credem, afirmația noastră referitoare la faptul că lingvistica românească dintre 1870 și primul război mondial este bogată și variată prin preocupările ei. Odată constituită, disciplina începe să se dezvolte în aproape toate compartimentele, reprezentanții ei îmbinînd adesea preocupările de amănunt cu acelea de sinteză, aspectele practice, concrete cu acelea teoretice.

Scanned with OKEN Scanner

V. LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ ÎNTRE 1918 şi 1944

CARACTERISTICI GENERALE. Activitatea desfăşurată de lingviştii noştri în această epocă se pregăteşte şi, într-o anumită măsură, începe să se realizeze din primii ani ai secolului al XX-lea. Legătura ei cu perioada imediat precedentă este mai mult formală, în sensul că reprezentanţii de frunte ai lingvisticii româneşti de după 1918 nu sînt, strict vorbind, discipolii predecesorilor lor. Bineînţeles, fiecare a avut de învăţat diverse lucruri de la Cipariu, Hasdeu etc., dar ei s-au format ca specialişti propriu-zişi mai cu seamă în centre universitare de peste graniţă. Aşa se explică, înainte de toate, deosebirile de concepţie şi de metodă dintre ei şi cei din epoca anterioară, deosebiri care însemnează atingerea unui nivel superior sub raportul calitativ.

Întemeietorii lingvisticii româneşti ca disciplină cu adevărat ştiinţifică îşi terminaseră sau erau pe punctul de a-şi termina activitatea la sfîrşitul secolului trecut şi în primii ani ai celui actual. Mă gîndesc la Cipariu (mort în 1885), la Hasdeu, cea mai proeminentă personalitate a acelei epoci, pe care o putem numi eroică, retras voluntar din munca filologică în general, deşi mai trăieşte pînă în 1907, la Cihac şi la Tiktin. Acesta din urmă continua să lucreze la opera sa principală *(Rumänisch-deutsches Wörterbuch)* şi să publice articole şi recenzii în reviste (mai ales germane), dar dicţionarul său era, cel puţin ca metodă şi concepţie, încheiat oarecum de la început, cum poate constata oricine, comparînd fasciculele apărute înainte de 1900 cu cele de după această dată, iar lucrările lui minore nu-i schimbă cu nimic configuraţia. Ar mai putea fi amintit strălucitul (şi singurul!) „elev" al lui Hasdeu: Lazăr Şăineanu, care, pînă în 1900, cînd este nevoit să se expatrieze, dăduse la iveală o bogată serie de studii remarcabile în diverse ramuri ale filologiei.

În schimb, odată cu cei dintîi ani ai secolului nostru apar cîţiva tineri lingvişti, care, ajutaţi şi de faptul că sînt puşi în situaţia de a-şi desfăşura activitatea şi de la catedre universitare, continuă şi dezvoltă cu succes opera înaintaşilor. Este vorba de Ovid Densusianu, I.-A. Candrea, Sextil Puşcariu. Primul este numit profesor la catedra de Limba şi literatura română a Universităţii din Bucureşti cînd avea de-abia 25 de ani (1898). Trecînd destul de curînd la noua catedră intitulată „Filologia romanică cu privire specială asupra limbii române", el şi-a continuat munca didactică pînă la moarte (1938). Mai important sau mai semnificativ în sensul afirmaţiei făcute la începutul acestei expuneri mi se pare faptul că în 1901 apare volumul I din *Histoire de*

la langue roumaine, cea dintîi operă mare, fundamentală a lingvisticii româneşti, considerată pînă astăzi ca atare. Cu un an mai în vîrstă decît Densusianu, dar intrat în învăţămîntul superior mult mai tîrziu, I.-A. Candrea apare în literatura noastră de specialitate tot la începutul secolului cu o lucrare serioasă şi nouă pentru vremea aceea : *Les éléments latins de la langue roumaine. Le consonantisme* (1902). Cît despre Puşcariu, situaţia lui nu diferă esenţial de a acestor doi contemporani mai vîrstnici ai săi. Doctor la etatea de 22 de ani, cu teza *Die rumänischen Diminutivsuffixe* (Leipzig, 1899), el deţine, odată cu începutul anului academic 1906—1907, catedra de Limba şi literatura română de la Universitatea din Cernăuţi. (Fiind ardelean, era considerat ca cetăţean al statului austro-ungar şi putea astfel să fie profesor la o instituţie de învăţămînt din orice localitate a marelui imperiu din Europa Centrală. Tot aşa se explică şi activitatea sa ca „docent liber" *(Privatdozent)* la Universitatea din Viena, pe lîngă catedra lui W. Meyer-Lübke, înainte de a trece la Cernăuţi). După Unire (1918), vine la Cluj, unde continuă munca didactică şi ştiinţifică pînă în preajma morţii.

Un loc aparte, judecat din punctul de vedere abordat mai sus, ocupă Alexandru Philippide, cel de al treilea şef de şcoală, alături de Densusianu şi Puşcariu, din primele decenii ale secolului actual. Fostul meu profesor, mult mai în vîrstă decît emulii săi, avea deja, pe la 1900, o activitate ştiinţifică şi didactică vrednică de cea mai mare atenţie. Publicase, între altele, *Principii de istoria limbii* (1894), prima lucrare românească de lingvistică generală, şi *Gramatică elementară a limbei române* (1897). Munca la catedra de Filologia română, creată anume pentru dînsul (cea dintîi catedră de acest fel în învăţămîntul superior de la noi), o începuse încă din toamna anului 1893. Dar personalitatea lui ajunge a fi cunoscută şi apreciată pe un plan mai larg tot în apropierea datei care ne interesează aici. Într-adevăr, la 1898, Academia Română, care-l alesese de curînd membru corespondent, îl însărcinează cu întocmirea Dicţionarului limbii române, după încercarea neizbutită a lui Hasdeu, iar doi ani mai tîrziu îl promovează membru titular al ei. Mai important decît aceste evenimente, cu caracter oarecum personal, este faptul că *Originea românilor*, opera fundamentală a lui Philippide, începe să-şi capete contururile, ca materie de curs universitar, mai cu seamă după 1906, cînd el este silit să renunţe la Dicţionar.

★

În această epocă studiile de lingvistică au cunoscut în ţara noastră o dezvoltare fără precedent. Bogăţia şi varietatea preocupărilor, temeinicia cercetărilor, rezultatele dobîndite în acest sfert de secol sînt superioare celor din epocile anterioare. Bineînţeles, cantitatea şi calitatea lucrărilor n-ar fi putut atinge nivelul ridicat pe care îl cunoaştem, dacă reprezentanţii disciplinei noastre n-ar fi găsit un teren pregătit de mai înainte şi o atmosferă prielnică cercetării creată de predecesorii lor. Dealtfel, cei trei conducători ai activităţii ştiinţifice în acest domeniu : A. Philippide — Iaşi, Ovid Densusianu — Bucureşti şi Sextil Puşcariu — Cluj au început să lucreze ca cercetători şi totodată ca profesori universitari cu mult mai înainte de întîiul război mondial, primii doi în ace-

Scanned with OKEN Scanner

leaşi oraşe ca şi după aceea, iar al treilea la Cernăuţi. Aşadar, chiar din punctul de vedere al persoanelor care au avut un rol de primul ordin în mişcarea noastră lingvistică, perioada dintre cele două războaie mondiale este continuarea celei imediat precedente.

Superioritatea cantitativă şi calitativă a producţiei din această epocă se datoreşte condiţiilor create de războiul din 1914—1918, cu toate consecinţele lui social-politice. Înfrîngerea Puterilor Centrale, contra cărora a luptat şi România, a făcut posibilă Unirea de la 1 decembrie 1918, care a însemnat sporirea suprafeţei, ca şi a populaţiei ţării. Acest eveniment epocal a pus, între altele, importante probleme de ordin cultural, a căror rezolvare se lega strîns şi, poate mai ales, de factorul esenţial în materie de cultură, care este limba. Graţie conştiinţei că alcătuiesc o colectivitate etnică distinctă, mai cu seamă prin elementele ei fundamentale — limba şi viaţa sufletească — românii de peste munţi izbutiseră, cu deosebire în ultimele două secole, să le pună în valoare prin producţii de tot felul. Acest proces, de natură culturală în sensul cel mai larg al cuvîntului, avea nevoie, între altele, de sprijinul limbii, purtătoarea prin excelenţă a culturii, care, dincoace de Carpaţi, atinsese un grad de dezvoltare necunoscut în Ardeal. Interesul pentru limbă, ca unul dintre mijloacele de unificare spirituală, a crescut, în mod logic, acolo, interesul pentru ea fiind considerat drept obiect de studiu.

Întregirea naţională a românilor a contribuit la dezvoltarea studiilor lingvistice şi în alt sens. Conştiinţa că limba a menţinut unitatea culturală a poporului nostru a făcut să sporească dragostea naturală pentru graiul matern nu numai la oamenii de toate categoriile, indiferent de ocupaţie şi de preocupări, ci şi la specialiştii din domeniul lingvisticii, dragoste care s-a manifestat, în cazul celor din urmă, pe de o parte, prin dezvoltarea activităţii în lărgime şi în adîncime, pe de alta, prin atragerea, directă şi indirectă, a unui număr mereu crescînd de iubitori, deveniţi apoi cercetători, ai limbii lor naţionale. Aceeaşi stare de spirit a determinat apariţia a numeroşi scriitori, precum şi productivitatea, necunoscută anterior, a scriitorilor existenţi şi înainte de Unire. Această activitate literară nouă şi extrem de bogată a pus în faţa lingviştilor şi a filologilor probleme la care ei nu se gîndiseră pînă atunci.

A mai intervenit ceva. În ţinuturile de peste munţi, foarte mulţi dintre membrii naţionalităţilor conlocuitoare erau ataşaţi în mod sincer de limba şi cultura românească. Devenind cetăţeni ai României noi, acest ataşament s-a intensificat, manifestîndu-se, la mulţi dintre dînşii, prin folosirea limbii noastre în operele lor, mai ales literare, ca şi în presa periodică. Iată, deci, un nou prilej pentru lingvişti de a-şi extinde cîmpul de cercetare.

Anumite transformări, cauzate tot de primul război mondial, în viaţa social-politică românească au făcut posibilă extinderea reţelei şcolare de toate gradele. A crescut numărul universităţilor, al liceelor şi al şcolilor elementare. Un rezultat oarecum imediat al acestui fapt a fost înmulţirea cititorilor, deci încurajarea scrisului sub toate formele lui, adică, lingvistic vorbind, îmbogăţirea mijloacelor de exprimare ale

Scanned with OKEN Scanner

limbii noastre, dezvoltarea şi perfecţionarea lor treptată, de unde apoi lărgirea preocupărilor lingviştilor noştri. În universităţi s-au introdus discipline filologice noi, de exemplu filologia romanică la Iaşi, scindarea catedrei similare de la Bucureşti în filologie romanică şi limba română, dialectologie şi folclor etc. Au apărut publicaţii periodice de specialitate noi în toate centrele universitare.

În sfîrşit, datorită unei relative libertăţi în activitatea lor spirituală, naţionalităţile conlocuitoare şi-au putut cultiva limba maternă prin opere literare, ştiinţifice etc., prin presă ş.a., precum şi prin cercetări întreprinse asupra diverselor forme de exprimare a vieţii lor spirituale. Unii reprezentanţi ai lor s-au ocupat ştiinţific de limba noastră, după cum şi unii lingvişti români şi-au făcut o adevărată specialitate, deşi nu unică, din studiul limbilor şi literaturilor minorităţilor naţionale.

ACTIVITATEA DESFĂŞURATĂ LA CLUJ. Locul de frunte în această epocă de înflorire a studiilor lingvistice îl ocupă Clujul, prin Sextil Puşcariu, ca conducător, şi o echipă de specialişti bine pregătiţi şi entuziaşti. Starea de spirit schiţată în partea introductivă a acestui capitol a stăpînit mai cu seamă pe lingviştii clujeni. Majoritatea lor erau ardeleni şi bănăţeni (Puşcariu, Drăganu, Lacea, Giuglea, Petrovici, Paşca, Pop), ceilalţi (Capidan, Bogrea) şi-au însuşit relativ uşor entuziasmul de nuanţă naţională, prin faptul că unul era aromân — venea de la Salonic, unde fusese profesor la un liceu înfiinţat şi subvenţionat de guvernul nostru pentru copiii de români macedoneni —, iar celălalt era un mare admirator al lui Nicolae Iorga, animatorul cel mai convins al luptei pentru dezrobirea naţională a Ardealului înainte şi în timpul războiului din 1914—1918. Universitatea din Cluj, reorganizată imediat după unirea Transilvaniei cu România, trebuia să dovedească, prin realizările ei ştiinţifice, că românii sînt în stare să o ridice la înălţimea cerută de împrejurări. Aşa se explică atenţia acordată înzestrării ei cu instrumentele de lucru necesare şi cu un personal didactic corespunzător. Prin stăruinţa personală a lui Puşcariu, care era şi un bun organizator, s-a întemeiat *Muzeul limbii române*, primul şi cel mai autentic institut de cercetări, în sensul nostru de astăzi, existent înainte de Eliberare. Aici s-a stabilit sediul Dicţionarului Academiei, al cărui redactor principal era încă din 1906 Puşcariu, cu tot materialul bibliografic şi de fişe adunat pînă atunci. Lucrările la această operă, întrerupte vreme îndelungată din cauza războiului şi a consecinţelor lui imediate, au fost reluate, cu un număr de colaboratori mărit, prin adăugarea cîtorva tineri la echipa veche alcătuită din Th. Capidan, C. Lacea [1] ş.a. Activitatea *Muzeului* nu se reducea la atît. Prin şedinţele săptămînale, cu comunicări, urmate de discuţii, în general serioase şi prelungite, prin referate, prezentări de cărţi etc., acest institut a devenit repede o adevărată şcoală, şi nu exclusiv pentru oamenii tineri, în curs de pregătire sau de formaţie. *Muzeul* a avut încă din 1921 un „buletin" al lui, publicaţia periodică (cu apariţie destul de liberă, dar sigură) bine cunoscută sub numele de „Dacoromania" (pînă în 1948 au apărut 11 volume), unde se tipăreau, de obicei, lucrările colaboratorilor institutului, printre

[1] Pentru C. Lacea vezi D. Macrea, CL 1964, 2.

care numeroase sînt consacrate istoriei şi criticii literare, iar unele, mai puţine, etnografiei. A fost cel mai bun periodic de specialitate al epocii. Trebuie remarcate, între altele, bibliografia extrem de bogată, care însoţea fiecare număr, precum şi „Biblioteca", adică seria de broşuri şi cărţi al căror conţinut nu încăpea în paginile DR. Iată cîteva titluri: *Limba română la saşii din Ardeal*, 1925, de Aug. Bena; *Contributo onomastico alla teoria della continuità nel medio evo delle comunità rurali romane e preromane dell'Italia superiore*, 1931, de G. D. Serra (carte voluminoasă, foarte importantă); *Kind, Knabe, Mädchen im Dakorumänischen. Ein Beitrag zur Onomasiologie. I. Die nördlichen Dialekte*, 1932, de Ştefan Binder; *Numele proprii cu sufixul -şa*, 1933, de Nicolae Drăganu.

Preocupările şcolii clujene în domeniul lingvisticii au fost extrem de bogate şi de variate. Se poate afirma că nici un sector al limbii şi nici o ramură a disciplinei noastre n-au fost neglijate, adesea chiar în detaliile lor destul de mărunte: fonetica, la care s-a adăugat, mai tîrziu, fonologia (după şcoala de la Praga), mai ales, aproape exclusiv, prin Puşcariu (el s-a ocupat într-un studiu dezvoltat şi de morfonologie), morfologia, formarea cuvintelor, sintaxa, vocabularul, istoria limbii, apoi onomastica (toponimia şi antroponimia), dialectologia, raporturile limbii române cu alte limbi etc. În ce priveşte vocabularul, preocuparea de căpetenie era etimologia, şi aceasta nu numai în legătură cu Dicţionarul Academiei [2]. A excelat în domeniul etimologiei mai cu seamă V. Bogrea, graţie atît ingeniozităţii, care de multe ori era adevărată intuiţie, cît şi unei informaţii extraordinare prin amploarea, varietatea şi precizia ei, precum şi unei memorii nu mai puţin excepţionale. Cercetările sale pot fi urmărite acum în volumul *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971, apărut sub îngrijirea lui Mircea Borcilă şi Ion Mării [3]. Pentru îmbogăţirea fişierului lexical şi a documentării în general s-au întocmit cîteva chestionare, foarte bogate în întrebări, care au fost trimise spre completare la cîteva mii de intelectuali ai satelor din întreaga ţară.

Dîndu-şi seama de importanţa cercetării pe viu a limbii vorbite de majoritatea populaţiei, Puşcariu, spirit iubitor de noutăţi şi înţelegător al perspectivei deschise de geografia lingvistică nu numai pentru dialectologie, ci şi pentru problemele teoretice ale ştiinţei limbii, a iniţiat şi, pînă la urmă, a realizat opera de importanţă europeană care este *Atlasul lingvistic român*. Pregătirile au fost îndelungate şi temeinice. Mai întîi s-a introdus el însuşi în disciplina creată de J. Gilliéron [4] şi dezvoltată în special de elevii elveţieni ai acestuia (Karl Jaberg şi Jakob Jud [5]), operaţie începută, dealtfel, cu siguranţă înainte de a se gîndi la un atlas românesc, apoi a pus în situaţia de a se pregăti pentru munca de anchetatori pe Emil Petrovici şi Sever Pop, elevi ai săi, pe

[2] A cărui elaborare, după ce A. Philippide a renunţat la ea, a fost încredinţată, în 1906, lui Puşcariu. În felul acesta lingviştii clujeni aveau la dispoziţie pentru studiile lor etimologice întreg materialul lexical cules de predecesorii lui Puşcariu. Cu un an înainte, Puşcariu tipărise *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element*, Heidelberg, 1905.

[3] Pentru V. Bogrea, vezi D. Macrea, CL 1961, 2 şi Iorgu Iordan, CL 1973, 1.

[4] *Atlas linguistique de la France*, Paris, 1902—1910.

[5] *Sprach- und Sachatlas Italiens und der Südschweiz*, Zürich, 1928—1940.

atunci asistenţi la Universitatea din Cluj. Printre inovaţiile, apreciate cu drept cuvînt de către specialişti, aduse de această realizare românească sînt de menţionat, în primul rînd, folosirea a două chestionare, ambele foarte bogate, cu întrebări care, în general, nu se repetă, şi efectuarea anchetei de către două persoane, fără ca vreuna din localităţile vizitate să fie identică de la un anchetator la altul. Între ambele chestionare există şi altă deosebire afară de cea amintită : cu cel folosit de Pop s-au anchetat peste 300 de puncte (printre ele cîteva cu vorbitori ai dialectelor româneşti sud-dunărene), cu celălalt, circa 90. Altă înovaţie, în multe privinţe cea mai importantă : fiecărui volum mare al Atlasului i s-a adăugat cîte unul mic, cu numeroase hărţi (circa 250 de fiecare), în care răspunsurile din punctele anchetate sînt redate prin mici cercuri colorate (semnificaţia culorilor este explicată în „legenda"). Unele dintre aceste hărţi prezintă o situaţie de ansamblu a noţiunii în discuţie prin denumirile ei, altele conţin material lingvistic care, din diverse motive, n-a putut sau n-a trebuit să intre în hărţile mari. Pînă la ultimul război se publicaseră din seria Pop două volume mari şi două mici, iar din seria Petrovici, un volum mare, plus „suplimentul", şi unul mic, cu anexa *Texte dialectale*, Sibiu — Leipzig, 1943.

În ce priveşte dialectologia propriu-zisă, adică studiul dialectelor limbii noastre, trebuie menţionate, înainte de toate, cele consacrate aromânei şi meglenoromânei de către Th. Capidan, cel mai bun cunoscător al lor : *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, Bucureşti, 1932 ; *Meglenoromânii*. I. *Istoria şi graiul lor*, Bucureşti, 1925 ; II. *Literatura populară la meglenoromâni*, Bucureşti, 1928 ; III. *Dicţionar meglenoromân*, Bucureşti, 1936. Preocupările acestui lingvist nu s-au limitat la dialectologie. Dintre numeroasele lui studii menţionez aici *Elementul slav în dialectul aromân*, 1925 (apărut în Memoriile Academiei Române), *Raporturile albano-române* (DR II, 1921—1922, p. 444—554) şi *Bilingvismul la români şi modificările din limbă* (în volumul *Limbă şi cultură*, Bucureşti, 1943) [6].

Puşcariu însuşi a reluat lucrul cu privire la istroromâni, despre care publicase, înainte de primul război mondial, un prim volum de *Studii istroromâne* (texte), Bucureşti, 1906. Acum dă în continuare alte două, cu acelaşi titlu general şi cu subtitlurile : *Introducere. Gramatică. Caracterizarea dialectului istroromân*, Bucureşti, 1926 ; *Bibliografie critică. Listele lui Bartoli. Texte inedite. Note. Glosare*, Bucureşti, 1920. Din păcate, al treilea, care trebuia să conţină lexicul, n-a mai apărut (probabil din cauza imposibilităţii de a colabora, aşa cum intenţiona, cu A. Byhan, autorul unui bogat „Glosar istroromân", publicat în WJb VI, 1899, p. 173—396).

În domeniul toponimiei s-a remarcat mai ales N. Drăganu, specializat în studiul limbii şi literaturii vechi româneşti. Lucrările lui importante consacrate numelor de locuri sînt *Toponimie şi istorie*, Cluj, 1928 şi *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei şi a onomasticii*, Bucureşti, 1933. În ambele, dar cu deosebire în a doua, un volum masiv cu un enorm material de fapte, discutat adesea în contradictoriu cu alţii, ideea de bază a autorului este lămurirea unor probleme de istorie

[6] Pentru Th. Capidan, vezi D. Macrea, CL 1961, 2.

românească (mai cu seamă în ce privește vechimea și răspîndirea poporului nostru) cu ajutorul toponimiei. Explicațiile de ordin lingvistic pe care le propune și, în consecință, concluziile trase sînt adesea îndoielnice sau chiar eronate. După moartea lui, Societatea română de lingvistică, cu sediul în București și al cărei cel dintîi președinte a fost N. Drăganu, i-a publicat, prin grija lui Al. Rosetti, trei lucrări : *Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor*, București, 1943 ; *Istoria sintaxei*, București, 1943 ; *Elemente de sintaxă a limbii române*, București, 1945, care dovedesc, între altele, preocupările variate și temeinicia cunoștințelor acestui serios cercetător[7].

Treo peste alte lucrări, mai puțin semnificative, fie ale unora dintre cercetătorii despre care am vorbit, fie ale altora, spre a reveni la activitatea conducătorului școlii clujene. Caracteristica cea mai importantă a lui Pușcariu ca om de știință a fost, după mine, așa cum am mai spus, capacitatea de a înțelege și, în general, de a-și însuși concepții și metode de cercetare foarte variate, bineînțeles în măsura în care ele aveau trăsături mai mult sau mai puțin asemănătoare, și a le transforma, mai bine zis a le organiza într-un sistem armonios și bine închegat, devenit astfel al său propriu. Munca lui îndelungată la Dicționarul Academiei, lecturile bogate și felurite i-au format destul de timpuriu o experiență care îl ajuta să aprecieze obiectiv lucrările altora, indiferent de „școală" sau „curent", și mai cu seamă să interpreteze, în general just, faptele lingvistice. Exemplu în acest sens ne stau seria de articole *Din perspectiva Dicționarului*, recenziile de ansamblu intitulate *Pe marginea cărților*, apărute în „Dacoromania" și, în formă oarecum definitivă, cele două volume ale operei sale capitale *Limba română*, București, 1940 și 1959. Primul, cu subtitlul „Privire generală" (apărut și în traducere germană), este, de fapt, o introducere teoretică și totodată istorică în studiul limbii și dialectelor limbii noastre, în care sînt tratate și probleme strict lingvistice (unele de ordin general) și probleme extralingvistice. Celălalt se ocupă de „rostire" (acesta îi este subtitlul) și, la fel cu precedentul, prezintă sunetele românești atît descriptiv, cît și istoric (în evoluția lor). La aceasta se adaugă luarea în considerație a sunetelor și din punct de vedere funcțional, pe baza fonologiei școlii de la Praga, pe care și-o însușește, cu anumite rezerve. Această operă a lui Pușcariu, o adevărată încununare și în același timp sinteză a activității sale științifice de o jumătate de secol, trebuia să aibă patru volume. Al treilea, care urma să se numească *Organizația limbii*, și al patrulea, *Cugetarea lingvistică*, n-au fost nici măcar începute, ceea ce înseamnă o mare și, evident, ireparabilă pagubă pentru lingvistica noastră națională.

Volumele publicate ilustrează foarte elocvent eclectismul doctrinar, de care am amintit deja, al lui Pușcariu : utilizarea unor puncte de vedere diferite, adesea chiar opuse, cu scopul de a le pune de acord nu numai teoretic, dar și, mai ales, practic ; încercarea de a explica fenomenele lingvistice, în general complexe, prin procedee tot complexe, tocmai pentru a ajunge la o explicație mai deplină, dacă nu exhaustivă, a lor.

[7] Pentru N. Drăganu, vezi Iorgu Iordan, *Nicolae Drăganu (1884—1939)*, București, 1942 și D. Macrea, CL 1961, 1.

Scanned with OKEN Scanner

Această atitudine trebuie aprobată, atît ca concepţie, cît şi, îndeosebi, ca realizare. Rezultatele obţinute de el procedînd astfel sînt, în general, superioare celor dobîndite de extremişti [8].

O bună parte a lucrărilor minore ale lui Puşcariu au fost retipărite în volumele *Études de linguistique roumaine*, Cluj — Bucureşti, 1937 şi *Cercetări şi studii*, Bucureşti, 1974. Ele dovedesc preocupările sale multilaterale în domeniul lingvisticii, nu numai româneşti, printre ele unele privitoare la probleme foarte moderne în vremea aceea (cf., de pildă, *Fonetică şi fonologie; Morfonemul şi economia limbii; Consideraţii asupra sistemului fonetic şi fonologic al limbii române*). Ar mai fi de spus că dintre cei trei conducători de şcoală din acea epocă, singur Puşcariu a fost şi romanist propriu-zis, nu numai prin lucrări de lingvistică romanică (de pildă *Lateinisches ti und ki im Rumänischen, Italienischen und Sardinischen*, în WJb VI, 1899), ci şi prin luarea în consideraţie a unor fapte romanice în lucrările sale de lingvistică românească [9].

Dintre metodele, pe atunci noi, de cercetare a faptelor de limbă, şcoala clujeană a folosit, dacă trec peste fonologie, care nu este o metodă, ci o concepţie şi pe care am înregistrat-o descriind activitatea personală a lui Puşcariu, metoda „cuvinte şi lucruri". Reprezentantul ei, s-ar putea spune unic [10], a fost romanistul Gheorghe Giuglea, care a încercat, fără succes, să explice cu ajutorul ei unele cuvinte româneşti *(strungă, a băga)* din etimonuri germanice (vezi DR II, 1921—1922, p. 327—402). Mai interesantă decît aplicarea metodei este abordarea şi din partea unui lingvist [11] a problemei influenţei vechi germane asupra limbii noastre, problemă părăsită de multă vreme şi socotită chiar închisă. Cît priveşte rezultatele, ele n-au fost acceptate de nimeni [12]. La fel s-au petrecut lucrurile, adică fără succes, cu tentativa de a descoperi elemente vechi greceşti în limba noastră. Tot Gh. Giuglea şi mai ales C. C. Diculescu au bătut drumul acesta redeschis de ei înşişi (vezi DR III, 1922—1923, p. 621—628). Primul a urmărit, sub influenţa teoriei ariilor lingvistice a lui M. Bartoli, concordanţe între spaniolă şi română, care ar merge adesea împreună din cauza poziţiei lor laterale în cadrul Romaniei (vezi „Langue et littérature", publicaţie periodică a Academiei Române, condusă de Th. Capidan şi D. Caracostea, vol. I, 1941 şi II, 1942, precum şi broşura *Concordances linguistiques entre le roumain et les parlers de la zone pyrénéenne*, Cluj, 1937). Tot şcolii clujene îi aparţine Radu I. Paul cu cartea sa, în general, interesantă, *Flexiunea nominală internă în limba română*, Bucureşti, 1932.

---

[8] Vezi articolul *Sextil Puşcariu* de Iorgu Iordan, în CL 1966, p. 151—159.

[9] Despre S. Puşcariu în general vezi Iorgu Iordan, CL 1966, 2 şi diverse articole în culegeri omagiale (AUI 1968, StUBB 1969, 2, CL 1974, 1).

[10] Fac abstracţie de faptul că întocmirea chestionarului pentru ALR a ţinut seamă de această metodă, şi multe hărţi pot fi studiate şi din punctul ei de vedere.

[11] Înaintea lui Giuglea făcuse acelaşi lucru, pe o bază lexicală foarte largă, istoricul C. C. Diculescu (v. ZRPh XLI, 1922 şi *Die Gepiden*, I, Leipzig, 1922).

[12] Aceeaşi soartă a avut încercarea lui E. Gamillscheg, *Romania Germanica* I, Berlin — Leipzig, 1935, p. 135 şi urm.

Scanned with OKEN Scanner

Afară de lingviştii amintiţi pînă aici, Clujul s-a remarcat, în avantajul lui, şi prin activitatea altora, care merită să fie prezentaţi aici, fie şi destul de sumar.

Iosif Popovici [13], slavist şi fonetician, şi-a început activitatea înainte de întîiul război mondial ca cercetător al dialectului istroromân şi al graiului dacoromânesc al „muntenilor şi pădurenilor" (Hunedoara). A lucrat, se pare, izolat de *Muzeul limbii române,* întrucît avea un laborator de fonetică experimentală, dependent de Universitatea din Cluj şi al cărui director era. În colecţia „Lucrări de fonetică" creată şi dirijată de el a publicat (între 1921 şi 1927) cîteva studii, în general dezvoltate, consacrate unor probleme de fonetică românească (unul se ocupă de pronunţarea bulgărească). Trebuie citată, datorită noutăţii ei, lucrarea *Fiziologia vocalelor româneşti ă, î,* Cluj, 1921, prima încercare, la noi, în domeniul foneticii descriptive.

Sever Pop, *Cîteva capitole din terminologia calului,* Cluj, 1928 (teza sa de doctorat), extras din DR V, 1929, p. 51—271. Mai importante sînt lucrările lui Emil Petrovici : *De la nasalité en roumain. Recherches expérimentales,* Cluj, 1930, 139 pagini (în colecţia „Lucrări de fonetică) ; *Graiul caraşovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională,* Cluj, 1935, 270 de pagini, şi diversele articole de toponimie, în care se ocupă mai ales de originea sud-slavă (= bulgărească) a unor nume de locuri româneşti. Deoarece Petrovici îşi continuă activitatea şi după cel de al doilea război mondial, o prezentare mai amplă a lucrărilor sale se va face în capitolul următor. În sfîrşit, Ştefan Paşca, specializat în Italia ca viitor cercetător al onomasticii, a dat la iveală, afară de teza de doctorat, publicată în „Dacoromania" V, 1929, p. 273—327, a cărei temă este identică cu a lui Pop, o lucrare voluminoasă, interesantă mai ales prin noutatea conţinutului şi bogăţia materialului, sub titlul *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului,* Bucureşti, 1936, 371 de pagini.

Dacă vrem să rezumăm prin aprecieri activitatea dintre cele două războaie a lingviştilor clujeni, am putea spune următoarele. În comparaţie cu confraţii lor din celelalte centre universitare, ei ocupă, în istoria lingvisticii româneşti, primul loc, aşa cum am spus deja, din punct de vedere cantitativ, în unele privinţe chiar şi calitativ. Cele arătate în paginile precedente dovedesc justeţea afirmaţiei mele, mai ales dacă se ţine seamă de constatările care urmează. Faptul se explică, înainte de toate, prin spiritul larg şi deschis spre noutăţi, prin munca dusă, de obicei, în colectiv, nu în sensul de azi al termenului, ci datorită solidarităţii existente între membrii *Muzeului limbii române,* prin ambiţia nobilă de a dovedi capacitatea de creaţie a poporului nostru, adică prin patriotismul autentic al lingviştilor ca reprezentanţi ai poporului român. *ALR* contează printre operele similare valoroase pe plan internaţional. Tot aşa pot fi comparate, fără să pălească, cu echivalentul lor din Occident, *Muzeul* amintit, primul, am putea spune singurul institut de cercetare lingvistică serioasă al ţării între cele două războaie, şi organul lui publicistic „Dacoromania". Cu toate meritele incontestabile ale şcolii clujene nu se poate spune că ea a contribuit la progresul teoretic al

[13] Pentru I. Popovici, vezi Th. N. Trâpcea, AUT 1963 şi D. Macrea, CL 1970, 2.

lingvisticii pe plan mondial, cum nu se poate spune acest lucru nici despre contribuția celorlalte centre universitare. Sub acest raport, România nu era izolată. Majoritatea țărilor, printre ele multe cu tradiție lingvistică veche, se aflau într-o situație asemănătoare. Activitatea desfășurată de savanții lor în domeniul disciplinei noastre intra cu cinste în istoria acesteia, dacă atît concepțiile și metodele vechi, cît și cele noi erau folosite cu inteligență și duceau la elaborarea unor opere valoroase. Această condiție a îndeplinit-o școala clujeană, și vom vedea că într-o măsură însemnată au îndeplinit-o și școlile lingvistice din celelalte centre ale țării.

Alte ramuri ale lingvisticii nu s-au bucurat la Cluj de interesul științific necesar pentru realizarea unor lucrări vrednice de a fi înregistrate. Limbile clasice, care aveau catedre speciale la universitate, sînt ca și inexistente în ce privește valoarea extrem de puținelor studii consacrate lor. O excepție fac limba maghiară și limbile germanice, de fapt graiurile săsești vorbite în Transilvania, pe care le-au studiat vorbitorii lor cu pregătire lingvistică serioasă. Cele mai multe lucrări închinate acestora din urmă au apărut în revista „Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde", devenită mai tîrziu „Siebenbürgische Vierteljahrsschrift". Interesante sînt mai cu seamă lucrările lui Gustav Kisch despre toponimia Ardealului *(Siebenbürgen im Lichte der Sprache. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Karpathenländer,* 1929) și a Banatului *(Das Banat im Spiegel seiner Ortsnamen,* 1928), prin faptul că studiază toponimele de peste munți din punctul de vedere al nașterii lor în strînsă legătură cu viața materială și spirituală a populațiilor care le-au creat, indiferent de naționalitate.

Mai variată este activitatea desfășurată în domeniul limbii maghiare *.

[În perioada dintre cele două războaie mondiale, în țara noastră nu existau forme organizatorice pentru studiul limbii maghiare. Catedra de limba și literatura maghiară a Universității clujene avea, prin activitatea titularului ei, Gh. Kristóf, un profil de istorie literară. Ca atare, a adus contribuții mai ales la istoria literaturii maghiare vechi și noi, precum și la studiul influenței literaturii române asupra celei maghiare. Pe lîngă cursurile ținute în cadrul catedrei, activitatea sa lingvistică s-a limitat la cultivarea limbii maghiare. La această catedră s-au format totuși cîțiva dintre lingviștii de seamă din țara noastră.

Un cadru pentru cercetare era Asociația Muzeului Ardelean — Erdélyi Múzeum Egyesület, care și-a desfășurat activitatea în secții și publica periodicul *Erdélyi Múzeum* (Muzeul Ardelean), unde au apărut numeroase studii.

În această perioadă ponderea cercetărilor asupra limbii maghiare o are onomastica. Cea mai rodnică activitate a desfășurat-o Attila T. Szabó, în numeroasele sale lucrări, dintre care citãm aici pe cea mai importantă : *Kalotaszeg helynevei* (Nume topice din ținutul Calata), Cluj, XVIII + 511 p. Dintre elevii săi s-au remarcat mai ales Gy. Márton și J. Árvai, acesta autor al cărții *A barcasági Hétfalu helynevei* (Nume topice din comuna Săcele, județul Brașov), Cluj, 1943, 247 p. Și

* Autorul acestui scurt pasaj, pus între paranteze drepte, este B. Kelemen.

lingviștii români s-au lăsat atrași de onomastica maghiară, de pildă, E. Petrovici, *Toponimia ungurească în Transilvania medievală,* în „Transilvania" LXXIV, 1943, p. 113—130. La fel V. Bogrea și N. Drăganu. Antroponimia a fost mai puțin cercetată.

Un alt domeniu în care s-au înscris studii de limbă maghiară este dialectologia. Trecînd peste articolele consacrate explicării unor cuvinte regionale, reținem următoarele două studii : Gy. Márton, *A nagymoni népnyelv igetövei és igealakjai,* Cluj, 1942, 46 p. (despre aspecte ale flexiunii verbale din vorbirea populară a satului Naimon) și M. Gálffy, *A kalotaszegi Magyarbikal népnyelvének névszótövei,* Cluj, 1943, 64 p. (studiază fapte din flexiunea nominală a graiului din Bicalatu).

Lexicologia și lexicografia au fost mai bine cultivate. Iată cîteva lucrări : D. Cs. Bogáts, *Háromszéki oklevél-szójegyzék* (Glosar al cuvintelor documentelor din Trei-Scaune), Cluj, 1943, 181 p.; V. Cheresteșiu, *Dicționarul român-maghiar,* Cluj, 1925 și *Dicționarul maghiar-român,* Cluj, 1927, cu colaborarea lui M. Ferenczi, A. Valentiny și Margareta Cheresteșiu, apărute, în decursul anilor, în mai multe ediții.

Seria dicționarelor bilingve generale o completează cele de specialitate, ca, de exemplu, al lui Traian Pop, *Dicționar juridic român-maghiar și maghiar-român,* Cluj, 1921 și al lui A. Tiberian, *Dicționarul termenilor tehnici și uzuali de cale ferată maghiar-român,* Cluj, 1924.

Unii lingviști și-au îndreptat atenția înspre influențele lingvistice reciproce, ca, de exemplu, A. Bitay, G. Blédy, N. Drăganu. Alții au căutat să facă cunoscute prin recenzii preocupările filologilor și lingviștilor români și maghiari. Printre aceștia amintim pe N. Drăganu, J. Józsa, B. Kelemen, Gy. Márton, Șt. Pașca, E. Petrovici, A. T. Szabó ș.a.

În domeniul cultivării limbii (probleme de ortografie, de corectitudine etc.) au publicat lucrări Gh. Kristóf, E. Brüll, L. György, A. T. Szabó ș.a.]

În multe privințe, lingviștii c e r n ă u ț e n i pot fi alăturați celor din Cluj. Și aceasta, în primul rînd, din cauză că succesorii lui Pușcariu la catedra de Limba și literatura română (Al. Procopovici și Leca Morariu, acesta mai mult filolog) au fost elevii lui la Universitatea din capitala Bucovinei. Afară de aceștia au funcționat la aceeași universitate doi foști discipoli (la Viena) ai lui W. Meyer-Lübke : Eugen Herzog, unul dintre romaniștii reputați ai vremii sale (deja înainte de primul război mondial), și Ilie Bacinschi. Ambii au fost romaniști propriu-ziși (cu deosebire cel dintîi, care este și autorul unui important număr de lucrări, mai toate anterioare epocii supusă aici cercetării noastre). Și cum Pușcariu însuși a fost elevul marelui romanist vienez amintit (după terminarea studiilor universitare, ca docent, împreună cu Herzog, la Universitatea din capitala Austriei), înseamnă că afinitatea spirituală a cernăuțenilor cu conducătorul școlii clujene era veche și de aceea destul de profundă. Trebuie precizat numai că Herzog și colegii lui din Cernăuți, dar mai cu seamă el, n-au renunțat la neogramaticism, cum n-a renunțat nici Meyer-Lübke, care, grație talentului și capacității sale puțin obișnuite, a izbutit să depășească adesea și la un nivel rar întîlnit limitele curentului îmbrățișat de el în epoca de înflorire a acestuia.

Realizările lingviştilor cernăuţeni sînt modeste sub toate aspectele. Herzog, cel mai indicat dintre ei să iniţieze şi să conducă o mişcare ştiinţifică, a fost împiedicat de boală şi, în parte, de atmosfera nouă de după război, pe care n-o putea înţelege. Ceilalţi nu s-au putut impune, din diverse cauze. Procopovici era activ şi entuziast, dar avea o pregătire destul de limitată. La aceasta s-au adăugat preocupările lui împărţite între lingvistică şi filologie. Într-o situaţie asemănătoare se găsea şi Leca Morariu, ale cărui interese ştiinţifice îl îndreptau mai mult spre istoria literară, folclor şi o anumită activitate culturală de popularizare. În sfîrşit, Bacinschi, fără să pot preciza motivele, a fost, în general, prea puţin prezent în mişcarea noastră lingvistică.

S-au publicat acolo un buletin „Codrul Cosminului" (1924—1940), organ al „Institutului de istorie şi limbă", în care au apărut cîteva lucrări lingvistice utile (*Morfologia verbului predicativ român* de Leca Morariu I, 1924, p. 1—96, II—III, 1925—1926, p. 285—346, IV—V, 1929, p. 1—96 ; *Terminologia agrară în limba română* de Al. Bocăneţu II—III, 1925—1926, p. 119—274 ; *Glosarul dialectului mărginean* de E. Herzog şi V. Gherasim I, 1924, p. 355—401, II—III, 1925—1926, p. 371—428, IV—V, 1929, p. 185—260, VII, 1931—1932, p. 1—47 ; *Elementul grec în dialectul aromân* de Chr. Geagea VII, 1931—1932, p. 205—402) şi un periodic „Revista filologică", acesta înfiinţat de Procopovici (a apărut în anii 1927 şi 1928), cu numeroase studii, note, recenzii etc. de lingvistică. O menţiune specială merită studiile directorului revistei : *Din istoria pronumelui în limba românească* (I, 1927, 1—2, p. 233—266, 3, p. 310—325, II, 1928, p. 318—345) şi *Din morfologia şi sintaxa verbului românesc* (II, 1928, p. 1—48). Dintre lucrările tipărite în volume separate ar fi de amintit *Mic tratat de lingvistică generală*, Cernăuţi, 1930, de Procopovici, primit prost de specialişti, între altele, din cauza prezentării şi discutării neclare, adesea confuze, a problemelor, şi *Lu fraţi noştri*, Suceava, 1926, de Leca Morariu, culegere de texte istroromâne foarte interesante prin faptul că provin din Jeiăni.

Lucrări de lingvistică în alte ramuri ale acesteia au fost la Cernăuţi absente aproape cu totul. Profesorii de filologie clasică şi de limba şi literatura germană se ocupau, ştiinţific vorbind, numai de istoria literaturilor respective. Titularul catedrei de slavistică, Gr. Nandriş, avea pregătire lingvistică, dar a publicat puţin [14], chiar şi după transferarea lui la Universitatea din Bucureşti. Menţionez, pentru raritatea lor, nu numai din punct de vedere local, două lucrări de lingvistică indo-europeană, ambele ale lui Vlad Bănăţeanu : *L'emploi de la préposition* **am** *dans la langue des Mabinogion*, Cernăuţi, 1928 (88 de pagini), extras din „Codrul Cosminului" IV, şi *Cîteva numiri greceşti pentru noţiunea de „şef" (Studiu de vocabular)*, Cernăuţi, 1933 (64 pagini), extras din acelaşi periodic, vol. VIII. Acest lingvist a întemeiat şi a condus cîţiva ani „Revue des études indo-européennes", cu colaborări mai mult străine.

[14] Cf., între altele, *Contribuţie la morfologia verbului slav* (în „Codrul Cosminului" I).

Scanned with OKEN Scanner

ACTIVITATEA DESFĂŞURATĂ LA BUCUREŞTI. În epoca de care ne ocupăm, cercetarea lingvistică bucureşteană a avut oarecum drept conducător pe Ovid Densusianu, titularul catedrei de „Filologia romanică, cu privire specială asupra limbii române", ajutat de colegul şi prietenul său I.-A. Candrea. Sînt necesare unele lămuriri prealabile pentru a înlesni o apreciere justă a ei, precum şi a atitudinii înseşi a autorului acestui capitol faţă de ea. Densusianu a făcut studii de filologie romanică, la Berlin (cu Adolph Tobler) şi la Paris (cu Gaston Paris), aşa cum cerea concepţia romaniştilor (şi nu numai a lor) din secolul trecut, adică filologie propriu-zisă şi lingvistică în acelaşi timp. Densusianu a fost credincios acestei concepţii de-a lungul întregii sale vieţi, atît ca profesor, cît şi ca cercetător, spre deosebire de mulţi romanişti occidentali (în special germani), care, chiar dacă ţineau cursuri şi de filologie (istorie literară, adică) şi de lingvistică, în lucrările lor ştiinţifice dădeau preferinţă, aproape totdeauna exclusivă, uneia dintre aceste două discipline surori. Densusianu, dimpotrivă, a mai adăugat la preocupările impuse de ele diverse altele, dintre care o parte au o legătură numai indirectă cu cele aici în discuţie, şi anume : folclorul, critica literară, poezia. Chiar cursurile lui universitare se caracterizează printr-o neobişnuită varietate în ce priveşte temele. Mai toate limbile romanice s-au bucurat de un ciclu, eventual de mai multe cicluri de prelegeri, ca să nu mai vorbim de română, care nu lipsea din nici un trieniu academic (durata obligatorie a frecvenţei pentru un viitor licenţiat în Litere) şi a fost tratată sub toate aspectele ei (unele necunoscute sau chiar inexistente pentru confraţii săi, cel puţin ca materie de curs, de pildă onomastica, evoluţia estetică etc.).

Această mulţime de preocupări îi cereau eforturi cu atît mai mari, cu cît mai niciodată nu repeta, fie şi cu modificări, un ciclu de lecţii. Totodată însă, oricît de conştiincios era — şi conştiinciozitatea lui putea servi oricui de model —, Densuşianu nu putea aprofunda totdeauna problemele puse în discuţie. Dovadă, faptul că lucrările lui de lingvistică romanică publicate sînt puţine şi nu cum ne-am fi aşteptat de la capacitatea lui ştiinţifică. La fel se explică faptul că n-a format elevi în această disciplină. Gh. Giuglea, numit profesor la Universitatea din Cluj după 1918, s-a specializat ulterior, ca romanist, în Italia. Curioasă este şi altă împrejurare. Nici în domeniul lingvisticii româneşti nu sînt deloc numeroşi specialiştii formaţi de dînsul. Tache Papahagi, care a lucrat şi ca romanist, şi Jacques Byck contează puţin în dezvoltarea disciplinei noastre [15]. Cît şi despre Al. Rosetti, se ştie că şi-a luat doctoratul în lingvistica românească la Sorbona. Faptul acesta se explică prin locul oarecum secundar pe care Densusianu l-a acordat (pînă prin anul 1929) în munca sa didactică limbii române (de cele mai multe ori aspectului ei vechi).

[15] Numele lui Tache Papahagi trebuie reţinut mai cu seamă pentru valorosul său *Dicţionar al dialectului aromân general şi etimologic*, Bucureşti, 1963 (o nouă ediţie în 1974). Pot fi amintite *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925 şi *Manual de fonetică romanică*, Bucureşti, 1943. Pentru activitatea lui T. Papahagi, vezi H. Mihăescu, RESEE 1973, 1. Ar mai fi de adăugat că, dintre elevii lui Densusianu, cel care l-a urmat cu o mare şi sinceră fidelitate, nu numai ca om, ci şi ca cercetător (filolog, lingvist, folclorist), este Tache Papahagi. Densusianu a avut elevi mai ales în dialectologie (şi folclor) : L. Costin, I. Diaconu, T. Dinu, M. Gregorian, Alexandrina Istrătescu-Tzurea, M. Tomescu ş.a.

Scanned with OKEN Scanner

Am spus deja că el ţinea lecţii despre mai toate limbile romanice (pe anumite probleme ale fiecăreia considerate de obicei separat), dar în acelaşi timp consacra unele cursuri literaturilor romanice privite mai cu seamă sub aspectul lor contemporan şi din punct de vedere modernist, adică al curentelor înnoitoare, în primul rînd simbolismul, conducîndu-se astfel după preferinţele sale ca poet şi iubitor de poezie.

În 1923—1924, Densusianu a început publicarea revistei „Grai şi suflet", din care au apărut în total, pînă în 1937, şapte volume. Titlul exprimă foarte precis conţinutul, adică preocupările ei fundamentale: studiul limbii, sub toate aspectele ei (un loc important ocupă, între altele, dialectologia), şi acela al producţiilor folclorice, în care intervin adesea şi discuţii de natură lingvistică. Aproape toate contribuţiile provin de la întemeietorul revistei, apoi de la Candrea şi de la elevii amîndurora. Foarte interesante, în ce priveşte concepţia lui Densusianu despre problemele lingvisticii în general, sînt „notele" şi mai ales recenziile lui. Surprinde, la un om atît de modern în materie de poezie, atitudinea lui rezervată şi de cele mai multe ori aproape ostilă faţă de curentele şi şcolile pe atunci noi în disciplina noastră, cum erau geografia lingvistică, stilistica gen Bally, fonologia, ca să nu mai amintesc de „idealismul" lui Vossler, care ne-am fi aşteptat să-l atragă măcar pe poetul şi estetul Densusianu. Problemelor şi „directivelor" actuale ale romanisticii şi ale lingvisticii generale le-a consacrat şi două cursuri. Dintre lingvişti fruntaşi şi relativ tineri ai epocii, el a rămas, fără s-o spună, poate cel mai ataşat doctrinei neogramatice. Aceasta se observă foarte uşor, cu deosebire în opera lui principală *Histoire de la langue roumaine* II. Paris, 1938, VIII + 575 p., o cercetare extrem de minuţioasă şi, în general, exactă a limbii noastre din secolul al XVI-lea, a cărei temeinicie metodologică poate şi trebuie oricînd să servească de exemplu [16]. Istorismul lui Densusianu, care se manifestă aici din plin, impus, bineînţeles, în primul rînd de natura operei, iese la iveală în slaba atenţie acordată limbii vii, deşi înainte de primul război mondial participase, împreună cu I.-A. Candrea şi Th. D. Speranţia, la alcătuirea unei culegeri de texte vorbite *(Graiul nostru,* 2 volume, Bucureşti 1906, 1908). Mai mult decît atît, în 1928—1929 a ţinut un curs despre aspectele vorbirii populare. În măsura în care această variantă a limbii noastre nu lipseşte din unele lucrări ale lui Densusianu, faptul se datoreşte, cred, interesului său pentru folclor (cf. *Limba descîntecelor).* Nu trebuie neglijată totuşi monografia model *Graiul din Ţara Haţegului,* Bucureşti, 1915, lucrare de dialectologie propriu-zisă.

O idee originală în probleme lingvistice emisă de Densusianu a fost considerarea vieţii pastorale ca mijloc de circulaţie a cuvintelor dintr-o limbă în alta (v. lucrarea *Păstoritul la popoarele romanice,* cf. şi cursurile — două — intitulate *Aspecte lingvistice ale păstoritului).*

[16] Primul volum al acestei opere (Paris, 1901—1902) este, de fapt, un fel de preistorie, în sensul că se ocupă de latină, ca limbă de bază a românei, şi de cele mai vechi influenţe exercitate asupra acesteia din urmă. Apariţia acestei lucrări a fost o adevărată revelaţie, şi nu numai prin vîrsta autorului (28 de ani). Ea conţine multe lucruri valabile şi astăzi. Ambele volume au apărut şi în traducere românească (sub îngrijirea lui J. Byck): *Istoria limbii române* I, II, Bucureşti, 1961. O reeditare în franceză (Bucureşti, 1975) în Ovid Densusianu, *Opere,* II. Ediţie critică şi note de V. Rusu, prefaţă de B. Cazacu.

Scanned with OKEN Scanner

Nomadismul şi transhumanţa păstorilor sînt foarte des invocate de el, spre a explica nu numai originea unor cuvinte (apelul se face, de obicei, în cazul românei, la idiomurile iraniene), ci şi strămutările de populaţie, susţinute, acestea, cu probe tot lingvistice (de pildă, proveniența din nordul Transilvaniei a meglenoromânilor). Această teorie, justă în esenţa ei, dar aplicată cu mari exagerări, a fost acceptată de Candrea şi de unii elevi, foarte puţini, ai lui Densusianu. În general, ea a fost ori respinsă (şi de istorici, nu numai de lingvişti), ori primită cu destule rezerve. Altfel, în cazul împrumuturilor româneşti din domeniul păstoritului în limbile popoarelor învecinate cu al nostru, toată lumea este de acord [17].

Preocupările, ca şi, în linii mari, concepţia lui I.-A. Candrea prezintă multe asemănări cu ale lui Densusianu. Şi el cultiva lingvistica (îndeosebi etimologia şi dialectologia), filologia propriu-zisă (a publicat o bună ediţie a *Psaltirii Şcheiene* în 1916), folclorul (cu multe şi adesea importante lucrări, unele voluminoase). Principala sa operă lingvistică din epoca pe care o studiem aici este *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*, Bucureşti, 1931 (de fapt, partea pur lingvistică, cu mult cea mai serioasă a acestui dicţionar gen Larousse). Spre deosebire de opera similară a lui Tiktin, pe care a pus-o masiv la contribuţie, Candrea a introdus în ea un număr extraordinar de mare de neologisme (în special latino-romanice, în frunte cu cele franţuzeşti), dintre care multe erau franţuzisme pure, cu o circulaţie extrem de limitată. Valoarea acestui dicţionar constă mai cu seamă într-o serie de etimologii, propuse pentru prima dată de autorul lui şi acceptate ulterior de toţi lingviştii. Dealtfel, Candrea este, cu siguranţă, cel mai bun etimolog al nostru. Este neîndoielnic că lui îi revin cele mai mari merite în elaborarea *Dicţionarului etimologic al limbii române. Elementele latine (A — Putea)*, Bucureşti, 1907—1914 (întocmit împreună cu O. Densusianu).

În ce priveşte dialectologia, trebuie arătat că el se deosebeşte de Densusianu în sens favorabil, căci dă dovadă de înţelegere pentru metodele geografiei lingvistice. Întreprinsese şi dusese, cred, pînă la capăt anchetarea, cu ajutorul unui chestionar, a graiurilor bănăţene. Intenţiona să publice un *Atlas bănăţenesc*, care însă n-a apărut. Dar, dintr-un studiu al său în „Grai şi suflet" I 1924, 1, p. 169—200, vedem uşor nu numai despre ce este vorba, ci şi cum înţelegea el să elaboreze această operă, care, dacă s-ar fi realizat atunci, ar fi însemnat o contribuţie foarte valoroasă la îmbogăţirea cunoştinţelor noastre despre graiurile bănăţene, atît de interesante sub numeroase aspecte. Din activitatea de dialectolog a lui Candrea ar mai fi de amintit studiul consacrat meglenoromânei şi tipărit în „Grai şi suflet" I, 1924, 2, p. 261—285, II, 1925, 1, p. 100—128, III, 1927, 1, p. 175—209, VI, 1934, 1—2, p. 163—192, VII, 1937, p. 194—230, iar înainte de primul război mondial, ca lucrare oarecum de început, dar foarte serioasă, *Graiul din Ţara Oaşului*, Bucureşti, 1907 [18].

---

[17] Pentru O. Densusianu, vezi volumul colectiv *La împlinirea a 100 de ani de la naşterea lui Ovid Densusianu. Omul şi opera*, Deva, 1973, diverse articole în LL 1973 şi ediţia B. Cazacu, V. Rusu I, 1968, II, 1975.

[18] Pentru I.-A. Candrea, vezi *I.-A. Candrea, lingvist şi filolog*, Bucureşti, 1974. Ediţie şi studiu introductiv de Florica Dimitrescu ; D. Macrea, CL 1963, 2.

Scanned with OKEN Scanner

Către începutul celei de-a doua jumătăţi a epocii interbelice apare la Bucureşti un mic grup de lingvişti tineri, care creează destul de repede o direcţie nouă, deosebită de a lui Densusianu, în disciplina noastră. Este vorba de Alexandru Rosetti şi Alexandru Graur, ambii licenţiaţi ai Facultăţii de Litere, deci (în special primul) elevi ai lui Densusianu, şi doctori de la Sorbona, unul în lingvistica romanică (de fapt, românească, judecînd după tezele prezentate şi susţinute), celălalt în lingvistica indo-europeană. Amîndoi sînt şi foşti elevi ai „Şcolii de Înalte Studii" din Paris, cu titlul, consacrat al acestei instituţii, de „diplomaţi", pentru obţinerea căruia au elaborat cîte o lucrare. Lor li s-a alăturat, în ce priveşte activitatea în cadrul noii direcţii, Jacques Byck, elev al lui Candrea şi, mai ales, al lui Densusianu, căruia i-a rămas, şi nu numai afectiv vorbind, credincios pînă la moarte. Rosetti şi Graur au acumulat în timpul studiilor destul de prelungite la Paris o bogăţie puţin obişnuită de cunoştinţe din numeroase ramuri ale lingvisticii, totodată însă, un lucru la fel de important, şi-au însuşit metode temeinice de cercetare de la savanţi ca A. Meillet, P. J. Rousselot, J. Giliéron, J. Vendryes, Mario Roques ş.a., precum şi ceea ce putem numi spiritul riguros ştiinţific, prezent, în general, pretutindeni la Paris (ca şi în alte centre universitare din Occident).

Începînd din 1933, Rosetti a publicat anual cîte un volum din „Bulletin linguistique", ca organ al „Laboratorului de fonetică experimentală", creat şi condus de el însuşi, asta pînă în 1937 inclusiv, iar după aceea, pînă în 1948, cînd apare ultimul volum, ca organ al „Institutului de lingvistică românească", tot sub conducerea lui [19]. Conţinutul contribuţiilor publicate în acest buletin, toate în limbi străine (cu predominarea covîrşitoare a francezei), este foarte variat: fonetică (istorică, experimentală, descriptivă, generală), morfologie, sintaxă, lexic (îndeosebi etimologii), dialectologie (pe bază de anchete), geografie lingvistică, toponimie, lingvistică generală etc. Variate sînt şi colaborările, în sensul că, pe lîngă cei trei membri ai grupării (cel mai activ dintre ei fiind Graur), se întîlnesc elevi ai lor (destul de puţini [20]), lingvişti români din alte centre universitare (şi aceştia relativ puţini) şi specialişti străini (doi dintre ei, soţii Seidel, foarte productivi, trăiau pe atunci în România). Din enumerarea temelor tratate de colaboratorii buletinului rezultă că conducerea lui era cît se poate de liberală, adică, spus altfel, eclectică. Aceeaşi concluzie se poate trage şi din numărul mare şi, mai ales, din formaţia, pregătirea şi şcoala lingvistică ale colaboratorilor. Aceasta înseamnă că „Bulletin linguistique" nu reprezenta, în realitate, o „direcţie" propriu-zisă, cu idei călăuzitoare precise şi clare. Dealtfel, nici nu cred că era în intenţia directorului să creeze ceea ce se numeşte o şcoală, decît doar în sensul unei atitudini receptive la tot ce este nou, lucru foarte important, mai ales în contrast cu linia urmată de Densusianu, şi, bineînţeles, în sensul unei

[19] Recent, o editură italiană a republicat întreaga colecţie a acestui periodic.

[20] Printre aceştia trebuie amintit C. Racoviţă cu articolele *L'article en russe* (VI, 1938, p. 90—138), *«Travail» et «souffrance»* (VII, 1939, p. 96—101, explicaţie marxistă a sensurilor cuvintelor discutate) şi *Sur le genre personnel en roumain* (VIII, 1940, 1, p. 154—159). Pentru C. Racoviţă, vezi Al. Graur, LR 1967, 1.

Scanned with OKEN Scanner

exigenţe mai mari, cel puţin teoretic vorbind, în ce priveşte valoarea ştiinţifică a contribuţiilor. Încă o caracteristică, mai puţin importantă, dar şi ea semnificativă, este numărul destul de redus al recenziilor, în ciuda faptului că din studiile şi articolele lui Rosetti şi Graur, de pildă, se vede uşor că ei foloseau în largă măsură bibliografie recentă de specialitate. Cele mai multe recenzii au de autor pe Al. Graur.

După această prezentare oarecum generală a activităţii grupării Rosetti, cum mi s-a părut nimerit s-o numesc, rămîne să mă ocup de lucrările personale ale membrilor săi. Încep cu cel care, măcar aparent, a fost conducătorul ei.

Opera sa principală este *Istoria limbii române,* în 6 volume, dintre care 4 au apărut în epoca dintre cele două războaie, începînd cu anul 1938. O nouă prezentare a evoluţiei limbii noastre era cu atît mai necesară, cu cît Densusianu s-a mulţumit, în ce priveşte primul volum al lucrării sale, pe care am putea-o numi preistorie (v. mai sus, p. 115), întrucît nu are la bază fapte adunate din texte, inexistente, cum ştim, înainte de secolul al XVI-lea, cu o retipărire stereotipă, fără nici o schimbare, a variantei din 1901. Afară de aceasta, Densusianu s-a oprit, în partea a doua, la sfîrşitul secolului amintit [21]. Rosetti nu merge nici el mult mai departe. Vol. VI poartă subtitlul *Din secolul al XIII-lea pînă în secolul al XVII-lea,* care ne-ar face să bănuim că studiază şi limba celui de-al doilea dintre aceste secole. La p. 98 (ediţia 1946) citim însă că numai cîteva texte, datate 1600—1610, au fost luate în consideraţie şi înglobate, în ce priveşte faptele, în cele ale secolului precedent. Subtitlul exact al acestui volum apare în ultima ediţie, din 1968 [22], care conţine, puse împreună, pe cele apărute mai înainte izolat, plus al V-lea, elaborat ulterior (în 1966). Cele spuse chiar acum (vezi nota 22) dovedesc din partea autorului o anumită şovăială, care a durat vreme îndelungată, şi nu numai cu privire la titlul volumului în discuţie. Deşi al VI-lea, el a precedat pe toate celelalte, căci a apărut în 1932, cînd se chema *Limba română în secolul al XVI-lea,* cu o ediţie nouă „revăzută şi adăugită", *Istoria limbii române. VI : Din secolul al XIII-lea pînă în secolul al XVII-lea,* Editura pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1946 (plus alte două ediţii, al căror titlu, aşa cum am arătat, nu mai pomeneşte de secolul al XVII-lea) [23]. S-ar mai putea adăuga, în sfîrşit, că vol. V *(Limbile vecine)* a apărut de-abia în 1968, împreună cu toate celelalte.

Să vedem, foarte pe scurt, ce conţin cele şase volume. Primul *(Limba latină)* prezintă, în diversele ei compartimente, latina populară, considerată, înainte de toate, din punctul de vedere al românei şi cu ară-

[21] La cursurile sale a depăşit această limită, fără să pot preciza cu cît, din cauză că ele au fost numai litografiate.

[22] P. 838 (la „Tabla de materii") : *Din secolul al XIII-lea pînă la începutul secolului al XVII-lea,* dar tot acolo, p. 6, acelaşi volum (ed. III şi IV) are în titlu : *...pînă în secolul al XVI-lea.* În 1956, *Limba română în secolele al XIII-lea — al XVI-lea.*

[23] Şi vol. III, consacrat influenţei limbilor slave meridionale, prezintă curiozităţi de acest fel. Ed. I (1940), ed. IV (1962) şi ed. V (1966) sînt intitulate : *Istoria limbii române. III. Limbile slave meridionale* (ultimele două cu precizarea : *sec. VI—XII).* Ed. II (1950) poartă titlul : *Contribuţie la o istorie ştiinţifică a limbii române. Influenţa limbilor slave meridionale,* iar a III-a (1954) : *Influenţa limbilor slave meridionale asupra limbii române (sec. VI—XII).* În volumul de ansamblu : III. *Limbile slave meridionale.*

Scanned with OKEN Scanner

tarea faptelor corespunzătoare ale acesteia. Nu lipsesc referinţele la alte limbi romanice (în special italiana, pentru asemănări, şi, mult mai rar, idiomurile galo-romanice, pentru deosebiri). Bibliografia, bogată şi, de obicei, recentă, alcătuită din lucrări aproximativ contemporane cu momentul elaborării volumului. Expunerea, în general clară, dar, de cele mai multe ori, prea concisă, ceea ce îngreuiază adesea înţelegerea discuţiei, mai cu seamă pentru cititori deloc sau slab iniţiaţi în problemele supuse cercetării, cum sînt, de pildă, studenţii, cărora autorul se adresează, evident, în primul rînd (dovadă numărul mare al ediţiilor). Aceste observaţii sînt valabile, în linii mari, pentru toate volumele, şi de aceea nu le voi mai repeta.

Vol. II *(Limbile balcanice)* se ocupă de faptele comune limbii române şi idiomurilor balcanice (afară de turcă). Însuşindu-şi ideea de „uniune lingvistică", autorul prezintă româna drept limbă romanică şi balcanică în acelaşi timp [24]. În sprijinul acestei idei se invocă substratul, conceput foarte larg, căci este alcătuit din numeroase limbi (traca, ilira, greaca, iranica, germanica), convieţuirea, în evul mediu, a popoarelor balcanice şi o civilizaţie comună. Demonstraţiei, cu ajutorul faptelor, i se consacră circa 60 de pagini.

Vol. III *(Limbile slave meridionale, sec. VI—XII)* prezintă influenţa exercitată, prin bilingvism, de limbile bulgară şi, mult mai puţin, sîrbocroată de-a lungul secolelor indicate în titlu. O introducere de ordin istoric, foarte dezvoltată (17 pagini) în comparaţie cu partea pur lingvistică (45 de pagini), descrie împrejurările care au dus la această influenţă.

Vol. IV *(Româna comună)* are două părţi : una este consacrată faptelor existente în toate dialectele româneşti şi care aparţin epocii sec. VII—VIII pînă la al X-lea, iar cealaltă, inovaţiilor fiecărui dialect, deci deosebirilor dintre ele, apărute după separarea lor.

În vol. V *(Limbile vecine)*, elaborat după apariţia tuturor celorlalte, sînt prezentate influenţele maghiară, ucraineană, polonă, slovacă, albaneză, bulgară şi sîrbocroată asupra românei (de fapt, asupra dacoromânei), în perioada sec. XII—XVI, precum şi influenţa limbii noastre asupra limbilor popoarelor învecinate. Toate acestea în 19 pagini.

Vol. VI *(Din secolul al XIII-lea pînă la începutul secolului al XVII-lea)* are două părţi : 1. sec. XIII—XV şi 2. sec XVI — începutul secolului al XVII-lea (1600—1610). Şi de astă dată este vorba tot numai de dacoromână, care poartă totuşi, prin forţa lucrurilor, numele generic de *română* (ca şi în volumul precedent, dealtfel). Discuţia din prima parte se bazează pe faptele izolate de limbă românească găsite în documente scrise latineşte, ungureşte şi slavoneşte. Aşa se explică extinderea ei foarte limitată (17 pagini). Partea a doua utilizează toate textele traduse din sec. XVI şi pe cele netraduse din acelaşi secol şi primul deceniu al secolului următor cunoscute pînă în momentul de faţă.

Sub titlul „Anexă", Rosetti adaugă la sfîrşitul cărţii sale *Istoria limbii române* (ediţia 1968) o serie de articole (32 în total), de obicei

[24] ...„limba română conţine elemente care ne îndreptăţesc să o considerăm, pe alt plan, drept o limbă balcanică" (p. 203 a volumului de ansamblu : *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1968). Care este acest „alt plan" nu ni se spune.

Scanned with OKEN Scanner

scurte (toate la un loc ocupă 115 pagini), în care reia, de cele mai multe ori, chestiuni tratate deja în diversele părți ale cărții sau prezintă lucruri noi, menite, la fel cu celelalte, să sprijine anumite idei emise tot acolo. Ar fi fost de așteptat (și de preferat) să meargă cu cercetarea evoluției limbii române fie și, cum a procedat în prezentarea unor epoci, sumar, dacă nu pînă în zilele noastre, cel puțin foarte aproape de faza ei contemporană. Lăsarea la o parte a peste trei secole de dezvoltare a limbii române se datorește, cred, cel puțin parțial, lipsei unui plan bine întocmit de mai înainte. În acest sens vorbește faptul că autorul a început cu secolul al XVI-lea, că partea a V-a (v. mai sus) a fost elaborată foarte tîrziu (1966) și că publicarea separată a unor părți s-a făcut cu titluri care diferă de la o ediție la alta, cum am arătat la p. 118. A mai intervenit ceva. După publicarea, în colaborare cu B. Cazacu, a primului volum din *Istoria limbii române literare. De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea*, 1961; ed. II, 1971 (cu participarea în plus a lui Liviu Onu), care va fi urmat de un al doilea *(De la începutul secolului al XIX-lea pînă la începutul secolului al XX-lea* [25]), aflat „în pregătire", Rosetti se va fi gîndit că cu aceste volume se completează aproape în întregime prezentarea evoluției limbii noastre de-a lungul existenței ei. Această explicație suplimentară mi-a sugerat-o autorul însuși, care, la p. 6 a volumului din 1968, dă lista tuturor părților alcătuitoare ale *Istoriei limbii române* elaborate de dînsul, printre ele și cele privitoare la limba literară, menționate mai sus, cu deosebirea, care se datorește unei simple scăpări, că aici volumul I s-ar opri la începutul secolului al XVIII-lea, iar cel aflat în pregătire va merge de la începutul secolului al XVIII-lea pînă la începutul celui de-al XIX-lea.

O comparație cu opera similară a lui Densusianu se impune în mod logic. Mai întîi, cantitativ vorbind. Primul volum al acesteia (541 pagini) corespunde ca conținut părților I—V (cu o știrbire neînsemnată a ultimei) din lucrarea lui Rosetti, care cuprind 433 de pagini. Al doilea volum (secolul al XVI-lea) cu 572 pagini are la Rosetti ca echivalent, aproximativ, partea a VI-a, cu 148 de pagini. Această diferență se explică nu, cum s-ar putea bănui la prima vedere, printr-o eventuală diluare a expunerii în cazul lui Densusianu, care este cunoscut ca un stilist sobru, ci bogăției mari de fapte și, mai cu seamă, tratării adîncite a problemelor. Chiar volumul întîi, apărut acum peste 70 de ani, prezintă, în comparație cu părțile corespunzătoare din *Istoria* lui Rosetti, unele avantaje, grație cărora consultarea lui este nu numai utilă, ci și necesară pentru oricine se interesează de modul cum a luat naștere și cum a evoluat, la începuturile ei, limba română [26]. Cît despre volumul al doilea, superioritatea amintită sare în ochi. Se înțelege de la sine, lucru spus deja mai înainte, că opera lui Rosetti prezintă avantajele impuse de progresul realizat în ultimii 30—40 de ani, atît în privința cunoștințelor propriu-zise, cît și din punct de vedere teoretic. Și emulul lui Densusianu vine cu o bogă-

[25] Probabil și de un al treilea.

[26] O comparație calitativă, în avantajul lui Densusianu, a făcut, într-o recenzie de aproape 20 de pagini (DR X, 1943, 2, p. 128—146), Emil Petrovici despre prima ediție a volumului III, în care Rosetti se ocupă de influența slavă meridională asupra limbii române. Cf. și recenzia lui Al. Procopovici despre volumul IV *(Româna comună)*, *ibid.*, p. 476—489.

Scanned with OKEN Scanner

ţie de informaţie recentă şi mai recentă excepţională. Această bogăţie prezintă însă şi un inconvenient, pe de o parte, din cauză că autorul nu-şi poate spune totdeauna în mod hotărît părerea, iar pe de altă parte, pentru că referinţele despre lucrările folosite se reduc foarte des la citate sau sînt de un laconism care obligă pe cititorul serios să vadă el însuşi publicaţiile citate. Aşa se explică nu numai multe oscilări în ce priveşte luarea unei poziţii personale, ci şi anumite contradicţii, asupra cărora nu socot că trebuie să mă opresc. Această ultimă lipsă provine şi din faptul că diversele părţi ale lucrării lui Rosetti nu sînt legate organic între ele. Chiar dacă n-am şti că ele au apărut separat, volumul de ansamblu încă ar lăsa impresia că părţile lui alcătuitoare sînt unităţi oarecum de sine stătătoare, care au fost puse împreună numai pentru că se ocupă de aceeaşi temă fundamentală.

Rosetti a lucrat mult, şi cu rezultate, în general, remarcabile, în domeniul foneticii, privită sub toate aspectele ei : experimentală, generală, istorică. L-a ajutat, în mare măsură, audierea cursurilor abatelui Rousselot, la care s-a adăugat o adevărată pasiune, pe care n-o constatăm totdeauna în alte lucrări ale sale. Teza principală de doctorat : *Recherches sur la Phonétique du Roumain au XVI-e siècle*, Paris, 1926, precedată de lucrarea de diplomă prezentată la „Şcoala de Înalte Studii" : *Étude sur le rhotacisme en roumain*, Paris, 1924 şi urmată de *Curs de fonetică generală*, Bucureşti, 1930, sînt principalele sale studii de fonetică publicate în epoca dintre cele două războaie. (Am în vedere numai pe cele apărute în volume independente.) Trebuie amintit şi faptul, important prin noutatea lui, cel puţin în România veche, că Rosetti a creat, la Facultatea de litere din Bucureşti, un laborator de fonetică [27], unde îşi începuseră ucenicia unii dintre foştii lui elevi. Din păcate, în timpul războiului, laboratorul a fost bombardat împreună cu partea din clădirea Universităţii în care era instalat.

În sfîrşit, ar mai fi de menţionat, în ce priveşte lingvistica, preocupările acestui savant în legătură cu problemele generale ale disciplinei noastre. Trecînd peste încercarea făcută, în colaborare cu Al. Graur, de a studia sunetele limbii noastre din punct de vedere fonologic (după concepţia şcolii de la Praga), o noutate pentru vremea aceea, citez broşura *Filozofia cuvîntului*, care, deşi tipărită în 1946, a fost elaborată cu cîţiva ani mai înainte, cum dovedeşte versiunea franceză cu titlul dat în notă [28].

Rosetti are şi activitate de filolog propriu-zis. Afară de articolele, destul de numeroase, privitoare la începuturile scrisului în limba română, la raporturile dintre diverse texte ale secolului al XVI-lea, la datarea unora dintre ele etc. este de menţionat *Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe tirées des Archives de Bistritza (Transylvanie)*, Bucureşti, 1926 : ediţie critică, însoţită de o introducere filologico-lingvistică, de note, glosar şi facsimile. Dealtfel, activitatea ştiinţifică el şi-a început-o cu un studiu în bună parte filologic : *Colindele religioase*

[27] Înaintea lui făcuse acelaşi lucru Iosif Popovici la Cluj.

[28] *Le mot. Esquisse d'une théorie générale*, Copenhague — Bucureşti, 1943 şi 1947 („a doua ediţie, revăzută şi mărită").

la români, Bucureşti, 1920 (în Analele Academiei Române, tomul XL, Memoriile Secţiunii Literare, p. 1—80) [29].

Celălalt membru important al grupării Rosetti este Al. Graur. Şi-a luat doctoratul la Sorbona cu două teze, una de lingvistică indo-europeană : *Les consonnes géminées en latin,* Paris, 1929, a doua, de lingvistică românească : *Nom d'agent et adjectif en roumain,* Paris, 1929, bine apreciate de maeştri ca J. Vendryes, A. Meillet, Jules Bloch şi de specialiştii care le-au recenzat. În prima lucrare se studiază, din punct de vedere mai ales lexical, cuvintele latineşti cu consoane geminate, fie atestate ca atare, fie numai apte de a fi interpretate astfel, fără neglijarea valorii expresive şi a caracterului popular al acestui fenomen fonetic, cînd el este spontan. A doua, deşi tratează o problemă din domeniul limbii noastre, se bazează, în largă măsură, pe latină, aşa că merge foarte bine cu cealaltă, şi amîndouă dovedesc buna pregătire a autorului în lingvistica indo-europeană propriu-zisă. Pentru obţinerea titlului de diplomat al „Şcolii de Înalte Studii", Graur a prezentat lucrarea *I et V en latin,* Paris, 1929, care urmăreşte raporturile grafice şi fonetice dintre aceste două vocale latineşti cele mai închise : care e mai veche, cum s-a ajuns la înlocuirea lui *u* prin *i* în cele mai multe cazuri etc. În toate aceste trei lucrări se constată cu uşurinţă înţelegerea autorului pentru chestiunile teoretice, bazîndu-se, evident, în primul rînd pe fapte, ceea ce explică preocupările lui foarte insistente de mai tîrziu în legătură cu lingvistica generală. În acelaşi ansamblu de studii şi de preocupări se încadrează lucrarea *Ab, ad, apud et cum en latin de Gaule,* Paris, 1932 (76 de pagini, extras din „Bulletin de la Société de Linguistique de Paris" XXXIII, 1932), unul dintre puţinele studii de sintaxă bazate pe ideea de substrat.

Condiţiile de lucru pentru continuarea începuturilor foarte serioase din domeniul lingvisticii indo-europene nu i-au permis lui Graur să dezvolte, cum era de aşteptat, aceste începuturi. Lipsa unei tradiţii (căci pe Hasdeu nu l-a continuat, în sens strict, nimeni, v. mai departe) şi faptul că celui care ar fi dus mai departe şi la alt nivel activitatea acestuia din urmă nu i s-a dat posibilitatea să intre în învăţămîntul superior, dimpotrivă — ostenelile Facultăţii de litere din Iaşi în acest sens au fost pur şi simplu sabotate — l-au silit pe Graur să pună pe un plan secundar preocupările de indo-europenist şi să se dedice mai ales cercetărilor de lingvistică românească. Această disciplină a avut mult de cîştigat de pe urma întîmplării amintite, căci s-a îmbogăţit cu numeroase şi valoroase contribuţii aduse de un om cu pregătirea lui şi cu cunoaşterea perfectă a limbii noastre, în special sub aspectele ei familiare (în sensul cel mai larg al termenului). Aşa se explică colaborarea lui masivă la „Bulletin linguistique" cu o serie nesfîrşită de note lexicale, cu articole despre diverse chestiuni mai generale (unele în colaborare cu Rosetti sau cu Byck, dar cu participarea lui vizibil superioară celorlalţi) şi cu numeroase etimologii. În ce priveşte această ultimă problemă, se poate spune că Graur este, după Candrea, cel mai bun etimolog al nostru. Din limbajul familiar l-a interesat mai cu seamă, la un moment dat, aspectul

[29] Din iniţiativa lui Rosetti a luat fiinţă în 1939, la Bucureşti, *Societatea română de lingvistică.* Primul ei preşedinte a fost N. Drăganu, singurul clujean care a aderat la această acţiune.

argotic, tot, în primul rînd, din punctul de vedere al originii elementelor lui alcătuitoare. Trebuie amintit, înainte de toate, studiul foarte amplu despre cuvintele româneşti de proveniență țigănească (v. BL II, 1934, p. 108—200). Dintre problemele de care şi-a legat numele acest lingvist trebuie reținute mai cu seamă cele privitoare la genul neutru românesc (BL V, 1937, p. 5—11, VI, 1938, p. 260—262), la articolul postpus (BL V, 1937, p. 204—274; vezi şi „Romania" LV, 1929, p. 475—480) şi la verbele reflexive (BL VI, 1938, p. 42—89, XIII, 1945, p. 161—162).

Prezența lui Jacques Byck în activitatea lingvistică bucureşteană (şi românească în general) a fost mult mai puțin simțită. Elev al lui Densusianu (şi, mai puțin, al lui Candrea), căruia i-a fost credincios toată viața, deşi în ce priveşte preocupările ştiințifice nu l-a urmat decît în slabă măsură, Byck a fost multă vreme profesor de liceu, şi nu tot timpul în Bucureşti, ceea ce a constituit o piedică destul de serioasă în munca-i ştiințifică. Era, la un moment dat, fără îndoială, cel mai bun cunoscător al limbii româneşti vechi. Cunoştea de asemenea foarte bine limba contemporană sub toate aspectele ei. Din păcate a publicat extrem de puțin în epoca dintre cele două războaie, probabil şi din cauza unui spirit autocritic exagerat, dar, cred, mai ales ca efect al unui temperament prea emotiv şi al unui anumit scepticism, pe care îl manifesta, în general, cu privire la realizările oamenilor, indiferent de ramura de activitate în discuție. Interesante sînt cîteva articole cu teme sintactice şi stilistice, apărute în „Bulletin linguistique" (de pildă, *La répétition en roumain* II, 1934, p. 67—85 şi *Études de syntaxe et de stylistique roumaine,* VII, 1939, p. 140—155). Deşi poseda un fişier desigur bogat, cu materiale de limbă veche, Byck n-a publicat aproape nimic vrednic de reținut relativ la această fază de evoluție a românei. În schimb, a crezut că trebuie să reediteze *Cazania lui Varlaam* (Bucureşti, 1943), în transliterație, fără nici o introducere, oricît de sumară, în legătură cu transcrierea textului, cu importanța operei, cu limba ei etc. Ar mai fi de amintit *Gramatica limbii române,* publicată, într-o primă ediție (1944), numai cu numele lui Al. Rosetti (din pricina regimului fascist din acel timp), apoi (în 1945), cu numele amîndurora. Autorul principal este, cu siguranță, Byck, care nu numai ca profesor de liceu, ci şi, în general, a avut preocupări în legătură cu gramatica. Contribuția lui Rosetti trebuie să fi constat în capitolul despre sunete, studiate din punct de vedere funcțional, şi în separarea strictă a morfologiei de sintaxă [30].

Alt elev al lui Densusianu, pe care împrejurările îl fac să ajungă, la un moment dat, asistentul lui Rosetti, este D. Şandru. Cercetările lui, destul de numeroase, sînt consacrate mai ales dialectologiei româneşti şi au apărut în „Bulletin linguistique", încă din primul volum al acestuia. Materialul de fapte studiat a fost cules, în diferite regiuni ale țării, cu ajutorul fonografului (în cazul textelor propriu-zise) şi transcris fonetic, precum şi al unui chestionar. Anchetele au fost realizate,

[30] Pentru J. Byck, vezi Jacques Byck, *Studii şi articole. Pagini alese.* Ediție şi studiu introductiv de Florica Dimitrescu, Bucureşti, 1967.

de Şandru, pe baza indicaţiilor date de directorul Laboratorului de fonetică experimentală (Al. Rosetti), şi tot el este autorul reproducerii materialului cules, precum şi al studiilor însoţitoare. Datorită mijloacelor moderne (pe vremea aceea) utilizate şi seriozităţii anchetatorului, dialectologia românească a făcut progrese atît cantitativ, cît şi calitativ vorbind.

Ar mai fi de amintit interesanta lucrare *Dezvoltarea limbii române literare în prima jumătate a secolului al XIX-lea,* Bucureşti, 1926, de P. V. Haneş, fost elev al lui Densusianu. Fără vreo legătură cu şcoala bucureşteană şi chiar cu lingvistica în sensul curent al termenului, merită a fi menţionaţi, tot aici, doi filozofi şi esteticieni ca autori ai unor cărţi interesante pentru disciplina noastră. Unul este Pius Servien (Şerban Coculescu), ale cărui lucrări : *Les rhytmes comme introduction physique à l'esthétique,* Paris, 1930 şi *Le langage des sciences,* Paris, 1938 sînt analizate de S. Marcus, RRL X, 1965, p. 415—424, cu concluzia că avem a face cu un precursor al stilisticii structurale. Celălalt, Tudor Vianu, iniţiatorul studiilor de stilistică literară, dovedeşte în *Arta prozatorilor români,* Bucureşti, 1941 o mare şi, în cazul criticilor literari şi al esteticienilor, surprinzătoare înţelegere pentru fapte de limbă propriu-zisă. Trimit, spre exemplificare, la capitolul despre valoarea semantică a timpurilor verbale.

Alte ramuri ale lingvisticii s-au bucurat, în general, de o atenţie redusă din partea specialiştilor bucureşteni. În ce priveşte studiul limbilor indo-europene (în primul rînd latina şi greaca) se poate invoca, drept explicaţie, poate şi justificare, lipsa unei tradiţii. Periodicele „Orpheus" şi „Revista clasică" . conţin foarte puţine contribuţii de lingvistică propriu-zisă. Cf., de pildă, articolul lui N. I. Herescu despre asonanţa în poezia latină (în a doua revistă citată aici, vol. XIII—XIV, 1941—1942). Lucrări independente, apărute în volume, sînt, între altele, *L'origine du «cursus» rhytmique et les débuts de l'accent d'intensité en latin,* Paris, 1930 de M. G. Nicolau, şi Cicero, *Les Aratea,* Paris, 1941 de V. Buescu. Nu tot aşa se prezintă situaţia în cazul limbilor slave. Exemplul concret şi impresionant dat de Hasdeu putea fi urmat şi dezvoltat. Un urmaş vrednic a avut acesta în Ioan Bogdan, care a fost însă mai cu seamă istoric şi filolog, şi mult mai puţin lingvist. Succesorul lui la catedră, P. Cancel, şi el cu o formaţie similară, a publicat totuşi cîteva studii de lingvistică, printre ele unul privitor la terminologia „plugului" de origine slavă *(Termenii slavi de plug,* Bucureşti, 1921), altul în legătură cu sensul social al lui *rumân (Despre „rumân" şi despre unele probleme lexicale vechi slavo-române,* Bucureşti, 1921). Diverse împrejurări, printre ele o boală îndelungată, l-au împiedicat să lucreze cum s-ar fi cuvenit, atît ca profesor, cît şi ca cercetător. O foarte serioasă pregătire ca slavist a avut P. P. Panaitescu, dar lucrările lui, numeroase şi importante, sînt toate de natură pur istorică. Unele incursiuni, întîmplătoare, în domeniul lingvisticii, nu pot fi luate în consideraţie.

Lingvistica indo-europeană n-a fost, după Hasdeu, cultivată decît de Iuliu Valaori, autor al unei voluminoase lucrări de compilaţie *(Elemente de lingvistică indo-europeană,* Bucureşti, 1924)[31], şi de N. Mari-

[31] De fapt, cum mărturiseşte autorul însuşi, este vorba de cursul ţinut la Facultatea de litere din Bucureşti.

nescu [32], pregătit şi în străinătate (Germania), destul de activ o bucată de vreme, dar fără rezultate demne de reţinut.

Şi mai neînsemnată este activitatea în domeniul limbilor germanice şi al celor romanice — acestea din urmă considerate prin reprezentanţii lor ca deţinători ai catedrelor respective. Explicaţia trebuie căutată în faptul că la cursurile de franceză, italiană, bineînţeles şi la cele de germană şi engleză, accentul se punea pe cunoaşterea literaturilor scrise în aceste limbi. Partea pe care am putea-o numi lingvistică se reducea aproape exclusiv la însuşirea practică a limbilor. Urmarea inevitabilă a acestei concepţii, dacă o putem numi astfel, era extinderea ei şi asupra activităţii ştiinţifice. De aceea diverşii titulari ai catedrelor amintite, precum şi elevii lor, în măsura în care au lucrat şi ca cercetători, s-au ocupat de istoria literaturii, cu cîte o excepţie rarisimă şi nesemnificativă, de pildă Simion C. Mândrescu, *Mittelhochdeutsch. Gramatică, texte, explicări şi vocabular,* dar anterioară ca dată (Bucureşti, 1906) epocii de care mă ocup aici.

ACTIVITATEA DESFĂŞURATĂ LA IAŞI. În fosta capitală a Moldovei, munca lingviştilor a fost condusă, între cele două războaie, de Alexandru Philippide, titularul, timp de 40 de ani, al catedrei de Limba română. În ce priveşte spiritul, şi anume stăruinţa continuă în muncă, pasiunea pentru cercetare, cu renunţarea la ceea ce ar fi putut s-o slăbească, se poate spune că Philippide a rămas conducătorul şcolii ieşene şi după moarte (1933). Pe elevii care s-au remarcat prin lucrările lor, el i-a influenţat, înainte de toate, datorită mai ales muncii şi conştiinciozităţii sale exemplare. În ciuda condiţiilor mai puţin favorabile decît în celelalte centre universitare — mă gîndesc, în primul rînd, la posibilităţile materiale — Philippide n-a format elevi mai puţini şi mai puţin valoroşi decît confraţii săi de la Cluj şi de la Bucureşti. Faptul surprinde, la prima vedere, cu atît mai mult, cu cît el nu ţinea seminarii, dintr-un fel de scepticism faţă de „noutăţi", cînd acestea erau ori i se păreau lui simple forme. În schimb, activitatea lui didactică propriu-zisă, de predare, era exemplară : trei lecţii săptămînale de cîte două ore (fără pauză) fiecare, cu o materie condensată, pe care o prezenta cu o logică şi un spirit critic ireproşabile. Cursurile lui se repetau la fiecare trieniu academic, cu modificările cerute de punerea lor la punct cu lucrările de specialitate apărute între timp. În anul întîi, un semestru era consacrat unei introduceri în lingvistica generală, iar celălalt, foneticii descriptive („fiziologia sunetelor", cum îi spunea el). Urma apoi ceea ce el numea „Origini" : descrierea condiţiilor în care s-au format poporul român şi, odată cu el, limba română. În sfîrşit, veneau în ultimul an Fonetica şi Morfologia istorică (cu termenii lui „Istoria sunetelor" şi „Istoria formelor"). Examenele erau „grele", în sensul că profesorul nu se mulţumea cu răspunsuri superficiale, bazate pe memorizarea cursului, ci voia să vadă cît şi cum înţelege studentul lucrurile. Cu acest prilej descoperea pe viitorii cercetători, de care se interesa în general numai dacă ei înşişi se gîndeau să continue a lucra după terminarea studiilor.

[32] ***Aspect şi treaptă temporală în limbile greacă şi latină.*** Bucureşti, 1936 ; ***Fonetica istorică a limbii latine,*** Bucureşti, 1937.

Scanned with OKEN Scanner

Opera capitală a lui Philippide, *Originea românilor*, în două volume masive, a apărut tocmai în epoca de care este vorba (Iași, 1923, 1927). La baza ei stau cursurile din anii II și III (v. mai sus), mult amplificate și adîncite, cu foarte numeroase fapte și discuții, despre care nu amintea nimic de la catedră. Primul volum prezintă condițiile de formare a poporului nostru și, implicit, a limbii lui. Întemeindu-se pe șase autori antici (Herodot, Polybiu, Appian, Strabo, Ptolemeu și Cassius Dio), pe care îi adîncește pînă la epuizare, Philippide stabilește lista populațiilor din Peninsula Balcanică, din cele două Panonii și din Dacia pe care le-au cucerit romanii. La fel procedează pentru a urmări numeroasele migrații etnice după cucerirea și în timpul stăpînirii romane. Aceasta, cu scopul de a arăta cît de multe (peste 300) și de variate au fost populațiile care au trăit tot timpul pînă la romanizare sau numai au trecut ori s-au stabilit temporar prin regiunile amintite.

Alături de autorii antici, Philippide pune la contribuție, tot atît de meticulos, inscripțiile, cu ajutorul cărora stabilește mai întîi existența, durata și intensitatea romanizării în diversele teritorii aici în discuție. În același timp, acest izvor este utilizat, pe de o parte, pentru a corobora rezultatele amintite mai sus, bazîndu-se pe numele personale și topice din inscripții, pe de alta, pentru a caracteriza latina vorbită în regiunile cucerite de romani. Aproape două sute de pagini din partea finală a volumului conțin bibliografia, analitică și critică, a tuturor lucrărilor care s-au ocupat pînă în anul 1921 de problema formării poporului român și a limbii lui din punctul de vedere al locului, al timpului și al modului de desfășurare a acestui proces.

Primul volum al operei lui Philippide reprezintă, fără îndoială, realizarea cea mai temeinică din întreaga literatură de specialitate privitoare la ceea ce am putea numi preistoria poporului român și a limbii lui. I s-a reproșat interpretarea prea riguroasă a izvoarelor, în special a inscripțiilor, de fapt, ideea că populația romanizată a existat într-o regiune oarecare numai în timpul existenței inscripțiilor latinești în regiunea respectivă. El a crezut, după mine cu dreptate, că alt criteriu obiectiv, material, deci sigur, nu avem la dispoziție spre a rezolva această chestiune. Arheologia n-a luat-o în considerație, pentru motivul, pe care nu știu dacă l-a arătat undeva în scris, dar eu l-am aflat din convorbirile cu dînsul, că obiectele, uneltele etc. circulă odată cu oamenii, și se împrumută nu numai ele, ci și anumite elemente constitutive ale culturii materiale.

Volumul al II-lea din *Originea românilor* conține mai întîi o istorie *sui generis* a limbii române (de fapt, un fel de gramatică istorică — morfologie, sintaxă, plus fonetica și lexicul — a dacoromânei comparate cu cele trei dialecte românești din Peninsula Balcanică). Scopul final urmărit de autor este aparent același ca în volumul I și exprimat în titlul întregii opere : o r i g i n e a românilor, de astă dată exclusiv locală, așa cum se găsesc ei așezați, de la constituirea lor ca unitate etnică de sine stătătoare, pe teritoriul României. Interesante sînt pe de o parte rezultatele obținute în urma comparației amin-

tite şi prezentate succint la p. 569—570, iar pe de alta, şi mai cu seamă, concluziile (p. 404—407) privitoare la deosebirile, cauzate însă tot de deplasări, dintre cele două subdialecte dacoromâneşti principale (muntenesc şi moldovenesc). Aceste concluzii sînt scoase tot prin compararea faptelor caracteristice pentru fiecare dintre ele. Explicarea punerii la un loc a graiurilor oltenești de vest, bănățene, ardelenești (cu excepția celor din Țara Bîrsei, Țara Oltului şi sud-estul Transilvaniei), bucovinene şi moldovenești pe baza migrațiilor (prin „valuri", cum se exprimă el, în două direcții diferite) este ingenioasă şi convingătoare.

Partea a II-a a volumului (circa 230 de pagini) se ocupă de limba albaneză, pe care o compară cu româna, pentru a trage concluzii asupra originii atît etnice, cît şi locale, a poporului român. Philippide studiază foarte amănunțit faptele invocate de predecesorii săi cu privire la problema înrudirii dintre albaneză şi română. Concluzia lui, care se întemeiază pe o cunoaştere temeinică a albanezei [33], este că „deosebirile dintre fonetismul acestei limbi şi cel românesc sînt mai mari decît asemănările", iar cele morfologice şi sintactice sînt „foarte mari". Cît despre lexic, asemănările, destul de numeroase, dar de origini diferite, se explică parte printr-o afinitate etnică, parte, mai puține, prin „legături sociale" (îndeosebi cu dacoromânii), consecință a condițiilor geografice. Albanezii înşişi nu sînt, după Philippide, continuatorii nici ai ilirilor, nici ai tracilor, ci ai panonilor. Trecînd peste această ultimă părere, pe care specialiştii albanologi au respins-o, trebuie recunoscut că discuția foarte detaliată a faptelor lingvistice, bazată, repet, pe o cunoaştere adîncă a lor, dovedeşte că s-a exagerat mult de către predecesorii lui Philippide (aş adăuga şi pe mulți dintre urmaşii lui) înrudirea dintre română şi albaneză, mai ales în domeniul foneticii şi al gramaticii propriu-zise [34].

Cel mai vechi elev direct al lui Philippide a fost Giorge Pascu. În epoca de care mă ocup aici, activitatea lui s-a desfăşurat mai ales în domeniul istoriei literare, datorită faptului că, îndată după primul război mondial, s-a creat la Facultatea de litere a Universității din Iaşi o catedră de istorie a literaturii româneşti vechi, anume pentru dînsul, deşi nu lucrase deloc mai înainte în acest domeniu. Lucrările sale lingvistice din această epocă sînt *Beiträge zur Geschichte der rumänischen Philologie*, Leipzig, 1920, *Rumänische Elemente in den Balkansprachen*, Genève, 1924 şi *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*, 2 volume, Bucureşti, 1925. La acestea se adaugă numeroase articole,

[33] A „învățat"-o de trei ori de-a lungul preocupărilor sale în legătură cu această problemă (spunea el adesea).

[34] Înainte de *Originea românilor*, Philippide a publicat diverse alte lucrări, dintre care trebuie amintite următoarele: *Introducere în istoria limbii şi literaturii române*, Iaşi, 1888 (un manual de nivel ridicat pentru clasele superioare ale liceului: la începutul carierei sale didactice, el a fost cîțiva ani profesor în învățămîntul mediu), *Gramatică elementară a limbii române*, Iaşi, 1897, un inventar extraordinar de bogat al formelor gramaticale româneşti şi al sensurilor lor, unic în literatura noastră de specialitate, *Principii de istoria limbii*, Iaşi, 1894, o adaptare personală a operei lui H. Paul cu acelaşi titlu. Vezi *Comemorarea lui Alexandru I. Philippide (1859—1933)*, Bucureşti, 1934 şi Iorgu Iordan, *Alexandru I. Philippide*, Bucureşti, 1969 şi diverse articole în numere omagiale (LR 1959, 3, AUI 1970).

note, recenzii apărute în „Revista critică" (1927—1940), înființată și condusă de el însuși. Conținutul primei lucrări *(Beiträge...)* este alcătuit din recenzii publicate înainte de 1920. Despre celelalte două, specialiștii s-au pronunțat, aproape toți, defavorabil și foarte defavorabil, reproșîndu-i, înainte de toate, lipsa oricărei metode cu adevărat științifice, apoi slaba cunoaștere a problemelor tratate. Fiind scrise în limbi accesibile, ele au fost recenzate mai ales de către lingviști versați în română și în limbile balcanice, ca Kr. Sandfeld, Mario Roques, D. Scheludko [35].

Ceea ce caracterizează activitatea lui Pascu în domeniul lingvisticii este, afară de absența unei metode cît de cît științifice, incapacitatea de a sesiza aspectele teoretice ale problemelor cercetate. Totul constă în acumularea unui material de fapte, pe care le grupează după criterii exterioare și a căror explicare se reduce la minimum. Un adversar al pozitiviștilor (cu termenul lui Vossler), adică al neogramaticilor, ar fi găsit în lucrările lui Pascu argumente decisive în favoarea punctului său de vedere.

Cît despre criticile aduse de el altora, ele sînt la un nivel științific foarte scăzut și, lucru extrem de grav, pline de injurii, adesea ordinare, la adresa „adversarilor", care alcătuiau cvasi-unanimitatea specialiștilor, fiind considerați „dușmani", unii pentru că i-au arătat lipsurile, iar alții fiindcă îl ignorau [36].

După moartea lui Philippide, activitatea lingviștilor ieșeni tineri sau mai tineri a fost îndrumată, în general, de Iorgu Iordan, succesorul lui la catedră, care și-a început cariera didactică universitară, în 1926, ca romanist propriu-zis. Rămînînd vacantă catedra de Limba română, prin moartea titularului, care continuase să țină cursuri și după atingerea limitei de vîrstă, majoritatea profesorilor Facultății de litere au fost de părere ca ea să fie ocupată de fostul elev mai tînăr al lui Philippide. Această schimbare a dat rezultate mai bune, în sensul că Filologia romanică era o disciplină ajutătoare, obligatorie, sub forme diferite de la caz la caz, pentru toți studenții a căror materie principală era româna sau franceza, și din cauza aceasta nu putea servi ca specialitate propriu-zisă, menită să devină preocupare științifică după terminarea studiilor.

Un prim rezultat a fost publicarea „Buletinului Institutului de filologie română «Alexandru Philippide»" (1934—1948). Institutul exista mai de mult, primea o modestă subvenție de la Ministerul Educației Naționale și a fost condus ani de-a rîndul de G. Pascu, care folosea subvenția pentru „Revista critică". Schimbîndu-i-se conducerea, institutul a început să-și merite numele : organiza ședințe bilunare cu comunicări și cu prezentări de lucrări recent apărute. Participanții erau, în marea lor majoritate, studenții din ultimii ani ai secției de Limba română, fără ca prin aceasta institutul să constituie o dublură a seminarului catedrei. Comunicările, dintre care o parte veneau de la studenți, se publicau în „Buletin". Conținutul acestuia era alcătuit, de

[35] O anumită valoare, în special prin bogăția materialului de fapte pe care îl conțin, au lucrările lui Pascu apărute înainte de primul război mondial : *Despre cimilituri*, 2 volume, Iași, 1909, București, 1911 și *Sufixele românești*, București, 1916.

[36] Pentru G. Pascu, vezi Ilie Dan, AUI 1974.

Scanned with OKEN Scanner

miei : colectivele organizate ale acestora, chiar dacă nu şi-au asumat decît în unele cazuri, singure, răspunderea acestor opere impunătoare, au constituit nucleul organizat în jurul căruia s-au putut grupa forţele de cercetare din afara institutelor într-un efort comun de investigare şi redactare.

Printre lucrările de anvergură enumerate, unele — *Gramatica limbii române* şi *Dicţionarul limbii române* — reprezintă realizarea unor ambiţioase şi necesare obiective stabilite încă de la înfiinţarea Societăţii Academice Române (1867), care devine ulterior (1879) Academia Română, sau preluarea şi continuarea unor cercetări anterioare — e cazul *Atlasului lingvistic român* şi, într-un fel, al tratatului de *Istorie a limbii române* —, altele, dimpotrivă, reprezintă iniţiative fără precedent în lingvistica românească anterioară ; în această categorie se încadrează *Crestomaţie romanică* şi *Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu.*

Efectuarea acestor opere a contribuit la stimularea cercetărilor în domeniile respective : au apărut numeroase studii reprezentînd preliminarii ale lucrărilor de ansamblu, dar şi studii, care revizuiesc şi duc mai departe rezultatele la care au ajuns lucrările fundamentale.

Numeroase sînt, în etapa actuală a lingvisticii româneşti, în diferitele domenii de cercetare, problemele care au grupat în jurul lor — uneori sub formă de dispute susţinute, alteori numai ca preocupare sau efort comun — un mare număr de lingvişti.

O caracteristică a acestei etape, rezultat al participării ştiinţei româneşti la mişcarea de idei a lingvisticii mondiale, o constituie diversitatea concepţiilor şi a metodelor, interpenetraţia dintre lingvistică şi alte ştiinţe, apariţia unor discipline de graniţă : lingvistica matematică, psiholingvistica, sociolingvistica, traducerea automată.

LIMBA ROMÂNĂ

ISTORIA LIMBII. Unul dintre domeniile în care cele mai multe eforturi au fost orientate către realiarea unor impunătoare opere colective este istoria limbii române : tratatul de *Istorie a limbii române*, care, elaborat de un larg colectiv de cercetători de la Bucureşti, Cluj şi Iaşi şi cuprinzînd cinci volume : (I *Limba latină,* II *Româna comună,* III *Daco-româna comună,* IV *Limba română în secolele XVI-XVIII,* V *Limba română în secolele XIX-XX),* reprezintă un vast proiect în ansamblul activităţii lingvistice româneşti. Avînd ca redactor responsabil pe acad. Al. Rosetti, tratatul a fost gîndit ca o largă privire sintetică asupra evoluţiei limbii române de la origini pînă astăzi, examinînd variatele şi complexele ei probleme în lumina celor mai recente rezultate ştiinţifice, completînd lacunele, aducînd fapte şi date noi.

Concepţia de bază a lucrării constă în considerarea istoriei limbii române ca o succesiune de stări de limbă, reprezentînd faze demarcate în interiorul unui proces continuu ; scopul cercetării îl constituie descrierea sistemului limbii române în diferite epoci punînd în evidenţă atît continuităţile, cît şi discontinuităţile.

Din cele cinci volume proiectate, au apărut primele două (1965, 1969). Volumul I (redactor responsabil : Al. Graur) urmăreşte dezvoltarea

Scanned with OKEN Scanner

limbii latine din cele mai vechi timpuri pînă în secolul al V-lea, cînd are loc căderea Romei şi se formează Imperiul roman de răsărit. Descrierea prezintă faptele limbii latine în perspectivă indo-europeană, scoţînd în evidenţă tendinţele de evoluţie care se manifestă în diverse domenii.

Cel de al II-lea volum (redactor responsabil : I. Coteanu) a avut sarcina delicată de a reconstrui o fază din evoluţia complicată de la latină la română, cuprinsă între secolul al V-lea şi epoca de dislocare a dialectelor. Elaborarea acestui volum, care cuprinde două părţi principale *(Latina dunăreană* şi *Româna comună),* se bazează, din lipsă de atestări documentare, pe examinarea şi compararea datelor oferite de evoluţia anterioară şi ulterioară a latinei şi a idiomelor romanice pentru prima etapă, pe comparaţia dintre dacoromână şi aromână, în primul rînd, precum şi pe confruntarea cu istroromâna şi meglenoromâna, pentru româna comună. Tabloul astfel obţinut este completat printr-un al treilea capitol *(Influenţe),* unde, în afară de elementul autohton, care ocupă un loc important, se discută influenţa veche greacă, influenţa germanică şi presupusa influenţă avară, precum şi influenţa slavă, la începuturile ei în această perioadă. În acest volum, ca şi în celelalte, dealtfel, se pune accentul pe dinamica internă a sistemului.

Această vastă epopee a limbii române îşi trage rădăcinile din două fundamentale lucrări de ansamblu : *Histoire de la langue roumaine* a lui O. Densusianu (o traducere românească îngrijită de J. Byck a apărut în 1961) şi *Istoria limbii române* a lui Al. Rosetti, — aceasta din urmă apărută în deceniul din urmă în mai multe ediţii (ultima, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea,* în 1968) mereu îmbogăţite şi completate prin utilizarea celor mai recente informaţii —, dar şi din numeroase lucrări, volume sau articole, abordînd probleme mai restrînse.

În perioada pe care o avem în vedere au apărut o serie întreagă de studii consacrate cercetării limbii latine din Peninsula Balcanică (H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman,* 1960 şi S. Stati, *Limba latină în inscripţiile din Dacia şi Scythia Minor,* 1961) ; cercetări asupra lexicului Romaniei orientale au fost realizate de I. Şiadbei (SCL 1957, 1), I. Fischer (RRL 1964, 6), ultimul semnează şi capitolele de lexic latin din volumele I şi II ale tratatului de *Istorie a limbii române* mai sus menţionat [1].

Elementul autohton constituie de asemenea obiectul a numeroase cercetări (I. I. Russu, *Limba traco-dacilor,* 1959, 1967, *Illirii — Istoria — Limba şi onomastica — Romanizarea,* 1969, *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez,* 1970, Al. Graur, StCl 1961, G. Ivănescu, AUT 1964, 2, Al. Rosetti, RRL 1967, 2, A. Vraciu, LR 1970, 2), ca şi raporturile româno-albaneze şi româno-balcanice (cercetările lui Al. Rosetti SCL 1965, 3, RESEE 1963, 1—2, E. Petrovici CL 1965, 1, Gr. Brâncuş, SCL 1960, 1, 4, 1963, 1, 1966, 2, L. Djamo SCL 1961, 2, C. Poghirc, SCL 1960, 3, 1962, 4, StCl 1961, RRL, 1967, 1) [2].

Un loc important ocupă studiile privind raporturile slavo-române : variate probleme de fonologie, toponimie etc. au fost tratate

[1] V. p. 194.
[2] V. p. 190—191.

VI. LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ CONTEMPORANĂ

A. PERIOADA 1944—1970

CARACTERISTICI GENERALE. Evoluţia lingvisticii româneşti în perioada 1944—1970, pe care o putem considera ca reprezentînd prima fază a lingvisticii contemporane, se caracterizează prin extindere şi varietate: a domeniilor, a problemelor, a concepţiilor şi a metodelor. Se dezvoltă discipline inexistente în etapele precedente, apar domenii noi de cercetare, se lărgeşte problematica, se îmbogăţeşte metodologia, se înnoiesc concepţiile ; cercetarea abordează probleme noi sau sînt reluate, în alţi termeni, din perspective teoretice moderne, cu alte metode şi argumente, probleme care dăinuie încă de la începuturile lingvisticii româneşti. În cadrul dezvoltării ample şi complexe a lingvisticii contemporane româneşti, ponderea principală o are limba română.

Un rol hotărîtor în acest proces au avut reorganizarea Academiei Române şi reforma învăţămîntului, precum şi prezenţa în domeniul lingvisticii a unor personalităţi ştiinţifice de prestigiu internaţional, care au asigurat continuitatea cu etapa anterioară şi au făcut posibilă, prin eforturile depuse şi prin îndrumarea pe care au acordat-o, formarea şi ridicarea unui mare număr de cercetători tineri şi foarte tineri activînd în institutele de cercetare tutelate de Academie şi în numeroasele facultăţi din ţară.

Un stimulent şi un sprijin extrem de important şi de eficace reprezintă pentru cercetarea ştiinţifică existenţa unui număr destul de mare de publicaţii conduse de colective redacţionale competente şi exigente.

În seria revistelor de specialitate, dintre care unele cu mare răspîndire în străinătate, se numără (în ordinea datei de apariţie) : „Studii şi cercetări lingvistice“ (1950—) cu 2, apoi (1954) cu 4 şi în sfîrşit (1964) cu 6 numere pe an, „Studii şi cercetări ştiinţifice“. Seria ştiinţe sociale (1950—1955), „Studii şi cercetări ştiinţifice“. Filologie (1950—1964), organe ale filialelor de la Cluj şi Iaşi ale Academiei, cuprinzînd şi studii de lingvistică, continuate ulterior prin „Cercetări de lingvistică“, Cluj (1956—) şi „Anuar de filologie“ (1964), „Anuar de lingvistică şi istorie literară“, Iaşi (1965—), „Limbă şi literatură“ (1955 —), publicaţie a Societăţii de ştiinţe (istorice şi) filologice, ca şi mai vechea „Cum vorbim“ (1949—1952), „Limba română“ (1952—), „Revue de linguistique“ (1956), transformată din 1964 în „Revue roumaine de linguistique“, „Revista de filologie romanică şi germanică“ (1957—1963), „Nyelv-és Irodalomtudományi Közlemények“ (1957 —), „Cahiers de linguistique théorique et appliquée“ (1962—), „Romanoslavica“ (1958—), „Bulletin de la Société roumaine de linguistique romane“ (1964—).

Scanned with OKEN Scanner

„Studii clasice“ (1959—), „Studia et acta orientalia“ (1957—), „Philologica“ (1970—) ; la acestea se adaugă publicațiile diverselor universități : „Revista Universității C. I. Parhon“. Seria științe sociale. Filologie (1954), apoi cu titlul „Analele Universității C. I. Parhon“ (1956—1963), „Analele Universității din București“ (1964—1968), și, din 1969, cu serii diversificate : „Analele Universității București“. Limbi clasice și orientale, Limbi germanice, Limba și literatura română, Limbi romanice, Limbi slave ; „Analele Universității Al. I. Cuza“, Secțiunea III (științe sociale), Seria filologie, Iași (1955—) ; „Studia Universitatis Babeș-Bolyai“. Series Philologia (1958—), apărută anterior sub denumirile „Revista Universităților Victor Babeș și Bolyai“ (1956—1958), iar pînă în 1956 : „Studia Universitatum Babeș et Bolyai“, din Cluj, precum și „Analele Universității din Timișoara“. Seria științe filologice (1963—).

Alături de periodicele propriu-zise, caracterizate printr-un profil lingvistic larg, pot fi menționate, ca avînd un rol similar, numeroase publicații apărute în volume succesive și orientate spre anumite domenii sau probleme ale lingvisticii, cum sînt : *Studii de gramatică* (vol. I, 1956, II, 1957, III, 1961), *Fonetică și dialectologie* (I, 1958, II, 1960, III, 1961, IV, 1962, V, 1963, VI, 1969), *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română* (I, 1959, II, 1960, III, 1962, IV, 1967, V, 1969), aceasta din urmă reprezentînd preliminariile unui t r a t a t de formare a cuvintelor în limba română, *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea* (I, 1956, II, 1958, III, 1962), *Probleme de lingvistică generală* (I, 1959, II, 1960, III, 1961, IV, 1962, V, 1967), *Studii de limbă literară și filologie* (I, 1969) și *Studii de slavistică* (I, 1969). Toate aceste publicații grupează în jurul unui redactor responsabil (Al. Graur, Al. Rosetti, T. Vianu, J. Byck, I. Coteanu, B. Cazacu, iar, mai tîrziu, Mioara Avram, I. Gheție, Gh. Bolocan, un colectiv oarecum constant de colaboratori.

Desfășurarea vieții științifice este stimulată de asemenea de existența mai multor asociații științifice : Societatea română de lingvistică, reînființată în 1970 și continuînd activitatea societății constituite în 1939, Societatea română de lingvistică romanică, 1962, Asociația slaviștilor, 1956, Societatea de studii clasice, 1958, Societatea de științe filologice, desprinsă din Societatea de studii istorice și filologice, ca și Asociația de studii orientale, 1956.

Existența institutelor de lingvistică și prezența, în cadrul universităților, a unui număr destul de mare de lingviști au creat posibilitatea constituirii unor largi colective de specialiști și a antrenării lor în efectuarea unor cercetări de mare amploare.

Un loc deosebit de important în lingvistica românească din ultimele decenii ocupă cîteva lucrări de mari proporții, fundamentale pentru cultura românească : *Gramatica limbii române* a Academiei R.S.R., publicată în acest răstimp, *Dicționarul limbii române*, *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni* și *Istoria limbii române*, în curs de realizare. Toate acestea, ca și *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* și *Crestomație romanică*, reprezintă rezultatul muncii colective.

Elaborarea paralelă a unui mare număr de lucrări de amploarea celor menționate a fost posibilă, în primul rînd, datorită institutelor Acade-

Scanned with OKEN Scanner

reşti, 1935 (un fel de manual pentru studenţii de la Facultatea de teologie din Chişinău, unde autorul era conferenţiar). După ultimul război a publicat *La construction du verbe dans les langues indo-européennes*, Iaşi, 1949 (275 pagini), extras din BIFR XIII, cercetare la baza căreia stau faptele luate mai ales din sanscrită şi greacă, şi *Gramatica limbii sanscrite*, Bucureşti, 1959, care a fost defavorabil primită de recenzenţii ei [38].

Const. I. Balmuş, după terminarea studiilor universitare, s-a specializat mai mulţi ani la Bonn, Berlin şi Roma. A fost mai ales filolog, deşi la cursuri se ocupa în mai mare măsură de lingvistică, şi aceasta din cauză că era singurul profesor de filologie clasică pregătit şi în această disciplină. Parte din cursuri au fost litografiate. Opera sa principală, cu răsunet şi (poate în special) peste graniţă, este *Étude sur le style de Saint Augustin*, Paris, 1930 (327 pagini), favorabil primită de numeroşii specialişti, care i-au consacrat recenzii. Alte lucrări : *Tehnica povestirii la Plutarchos în Βίοι παράλληλοι*, Chişinău, 1925 (110 pagini, teza lui de doctorat) şi *De Quintiliani fontibus graecis*, Iaşi, 1927 (37 pagini). Elevul său, H. Mihăescu, s-a remarcat prin cîteva lucrări vrednice de atenţie, în frunte cu *La versione latine di Dioscoride* (în „Ephemeris Dacoromana", Roma, 1938), avînd ca anexă o ediţie critică a textului respectiv, la care sînt de adăugat cîteva traduceri cu introducere şi comentarii de texte antice.

Mult mai activ a fost slavistul Ilie Bărbulescu, care, imediat după primul război mondial, a devenit directorul vechii reviste ieşene „Arhiva" (înfiinţată în 1889), consacrată de astă dată numai istoriei şi filologiei în sensul larg al cuvîntului. Trecînd peste numeroasele articole ale lui Bărbulescu, multe dintre ele polemici, adesea foarte personale şi aprinse, publicate în revista amintită, trebuie să mă opresc, puţin, la lucrarea *Individualitatea limbii române şi elementele slave vechi*, Iaşi, 1929 (530 pagini). Este vorba, cum arată şi titlul, despre influenţa veche slavă asupra limbii române. Analizînd minuţios anumite sunete caracteristice ale celor mai vechi cuvinte slave intrate în română, autorul susţine că ele nu sînt paleoslovenice (= vechi slave), ci postpaleoslovenice, primite de români începînd cu primii ani ai secolului al X-lea. Punctul de vedere al lui Bărbulescu n-a fost acceptat, la vremea lui, de nimeni. Astăzi sînt însă de acord cu el majoritatea specialiştilor noştri. Poate fi amintit şi manualul său universitar *Istoria literaturii şi gramatica limbii bulgare vechi*, Iaşi, 1930 (187 de pagini) [39].

★

[38] Pentru Th. Simenschy, vezi C. Poghirc, SAO VIII, 1971 şi Şt. Cuciureanu, AnL 1968.

[39] Înainte de primul război mondial, acest slavist, bine pregătit, dar lipsit de o metodă măcar relativ sigură, a publicat o lucrare voluminoasă, cu lucruri excelente în ea, pe care, din păcate, nici contemporanii lui, nici specialiştii de mai tîrziu n-au luat-o în serioasă consideraţie. Este vorba de *Fonetica alfabetului chirilic în textele române din veacul XVI şi XVII*, Bucureşti, 1904, care ar trebui să servească de călăuză tuturor cercetătorilor, filologi şi istorici, la transcrierea şi interpretarea documentelor româneşti scrise cu litere chirilice.

Scanned with OKEN Scanner

Din cele ce precedă rezultă foarte clar că activitatea desfăşurată de lingviştii noştri în epoca dintre cele două războaie a fost atît cantitativ, cît şi calitativ superioară celei din epocile anterioare. Se poate spune că operele mari, fundamentale ale lingvisticii româneşti, dintre care cele mai multe îşi păstrează valoarea pînă în momentul de faţă, au fost elaborate în acest răstimp. Chiar în comparaţie cu epoca de după ultimul război, ele rezistă la o examinare atentă, în sensul că, dacă concepţia şi metoda care le stau la bază pot părea învechite, în schimb, în ce priveşte temeinicia şi, uneori, caracterul lor monumental, ele nu au, în momentul de faţă, un echivalent propriu-zis. Explicaţia situaţiei descrise mai sus am dat-o, cel puţin indirect, în primele pagini ale prezentului capitol, unde am invocat condiţiile istorice, în sens larg, ale epocii studiate.

Scanned with OKEN Scanner

obicei, din contribuţiile cadrelor didactice, aproape toate locale (P. Caraman, H. Mihăescu, G. Ivănescu ş.a.). O particularitate, vrednică de remarcat, a lui este numărul mare al recenziilor şi notelor bibliografice. Temele studiilor şi articolelor erau, cu precădere, de lingvistică românească. Cele mai multe se ocupau de limba contemporană, scrisă şi vorbită, aceasta din urmă sub diversele ei aspecte, printre care un loc important îl deţineau argourile de toate speciile. Aceste trăsături caracteristice distingeau net „Buletinul Philippide" de celelalte publicaţii periodice de lingvistică ale vremii. Cîteva studii, ample ca număr de pagini, apărute în acest periodic, se ocupă de anumite tendinţe ale limbii noastre : *Forme de conjugare mixtă în limba română* (II, 1935, p. 47—127), *Pluralul substantivelor în limba română actuală* (V, 1938, p. 1—54), *Verbe româneşti nouă* (IX, 1942, p. 20—59), toate de Iorgu Iordan.

Această direcţie de cercetare venea, nu prin impunere, de la titularul catedrei, care în cursurile sale pornea totdeauna de la limba actuală, cu incursiuni, ori de cîte ori considera necesar pentru înţelegerea problemelor, în evoluţia limbii noastre de-a lungul secolelor, precum şi în aspectele ei teritoriale (în sensul larg al termenului). În lucrările sale Iorgu Iordan acordă toată atenţia limbii contemporane. Aceasta este una dintre trăsăturile caracteristice ale activităţii lui ştiinţifice, spre deosebire de cvasi-unanimitatea confraţilor săi români, care făceau lingvistică istorică. Deja în *Gramatica limbii române* (Bucureşti, 1937), ca să mă refer numai la cărţi, se vede clar predilecţia pentru limba contemporană şi, implicit, pentru metoda descriptivă. Lucrările sale următoare duc această tendinţă pînă la ultimele limite. Este vorba de *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"* (Iaşi, 1943, ed. a II-a Bucureşti, 1948) şi *Stilistica limbii române* (Bucureşti, 1944, ed. a II-a Bucureşti, 1975). În această ultimă carte apare o caracteristică în plus a activităţii autorului, şi anume interesul pentru fapte de limbă produse ale afectivităţii şi fanteziei. Chiar în lucrări aparent de istorie a limbii, ca *Diftongarea lui e şi o accentuaţi în poziţiile ă, e* (Iaşi, 1921 ; teza de doctorat) şi *Rumänische Toponomastik* (Bonn—Leipzig, 1924, 1926), greutatea cercetării cade tot pe aspectul actual al limbii noastre. Ultima carte are mai ales meritul de a înregistra şi a explica pentru întîia oară, din diverse puncte de vedere, un mare număr de toponime aparţinînd tuturor regiunilor României dinaintea primului război mondial.

Fiind şi romanist propriu-zis, Iorgu Iordan a cultivat, în epoca de care ne ocupăm, şi lingvistica romanică. Citătm, între altele, *Lateinisches ci und ti im Süditalienischen* (ZRPh XLII, 1922, p. 516—560, 641—685), *Dialectele italiene de sud şi limba română* („Arhiva" XXX, 1923, p. 35—50, 148—165, 327—367, XXXI, 1924, p. 207—226, XXXIII, 1926, p. 177—192, XXXIV, 1927, p. 20—34, 91—102, XXXV, 1928, p. 13—30, 181—204) şi *Der heutige Stand der romanischen Sprachwissenschaft* (în *Festschrift für Wilhelm Streitberg,* Heidelberg, 1924, p. 585—621), care, în 1932, a reapărut amplificat într-un volum masiv sub titlul *Introducere în studiul limbilor romanice. Evoluţia şi starea actuală a lingvisticii romanice* (Iaşi). Această carte, tradusă de John Orr (Londra, 1937) în limba engleză, cu diverse modificări acceptate de

Scanned with OKEN Scanner

autor, expune analitic şi critic activitatea desfăşurată în domeniul lingvisticii romanice de la începuturile ei ca disciplină strict ştiinţifică (secolul XIX) pînă în primele decenii ale secolului nostru. Cea mai mare parte a cărţii analizează producţiile curentelor inovatoare ale vremii („idealismul" lui Vossler, geografia lingvistică şi şcoala „sociologică" franceză).

Lucrările lui Iorgu Iordan se caracterizează prin bogăţia faptelor supuse cercetării, prin meticulozitatea analizei şi interpretarea, în general, justă a lor, printr-o vizibilă predilecţie pentru aspectele teoretice ale problemelor şi prin claritatea expunerii.

La Iaşi s-au mai format, ca elevi ai lui Philippide sau ai lui Iordan, cîţiva lingvişti, a căror activitate a început, din cauza vîrstei lor, să se remarce în special după ultimul război. Doi dintre ei au publicat şi între cele două războaie lucrări care merită a fi menţionate: D. Găzdaru, cu teza de doctorat *Descendenţii demonstrativului latin ille în limba română* (Iaşi, 1929) — peste articole şi studii mai mărunte trec — şi I. Şiadbei, care şi-a susţinut teza de doctorat (nepublicată) la Bucureşti şi a continuat să lucreze şi după ultimul război. Contribuţiile lui Şiadbei sînt mai toate de istorie a limbii (multe se referă la începuturile românei ca unitate de sine stătătoare sau la epoca ei latină, cf., de pildă, *Problemele vocabularului român comun*, Iaşi, 1934, precedată de *Le latin dans l'Empire d'Orient*, Iaşi, 1932) şi se disting, în general, prin puncte de vedere personale asupra chestiunilor supuse cercetării. H. Mihăescu, cu pregătire de filolog clasic, dar familiarizat oarecum şi cu lingvistica romanică, a publicat între cele două războaie cîteva studii lingvistice (unele în BIFR, de ex. *Beiträge zur Kenntnis der tum-, tunc-Partikeln* IV, 1937, p. 1—49). G. Ivănescu, fost elev al lui Philippide şi Iordan şi asistent al acestuia din urmă, a fost foarte activ şi înainte de 1944 (dar lucrările lui mai importante datează din epoca postbelică): *Din fonetica evolutivă a limbii române* II, 1935, p. 128—161 şi *Constituirea unei fonetici care să nu fie fiziologie şi acustică* V, 1938, p. 55—139. Acest cercetător se remarcă printr-un interes şi o pasiune rar întîlnite pentru lingvistică (şi nu numai pentru cea românească sau romanică), precum şi printr-o poziţie, de obicei, originală şi curajoasă faţă de problemele studiate [37].

În domeniul limbilor clasice, activitatea desfăşurată la Iaşi a fost destul de redusă, din cauza lipsei de tradiţie. T. Simenschy s-a format absolut singur, fapt care explică, înainte de toate, valoarea modestă a lucrărilor sale. Amintesc teza de doctorat *Le complément des verbes qui signifient „entendre" chez Homère*, Bucureşti, 1927 (91 pagini) şi *Gramatica limbii greceşti*. Partea I: *Fonetică şi Morfologie*, Bucu-

[37] Despre elevii, direcţi sau indirecţi, ai lui Philippide, precum şi despre activitatea desfăşurată sub conducerea şi în jurul acestei mari personalităţi se pot găsi amănunte în „Revista critică" III, 1929, p. 65—106 şi la Iorgu Iordan, *Şcoala filologică ieşeană*, în AUI VI, 1960, 2, Supliment. Lucrările Sesiunii ştiinţifice jubiliare, ţinută cu ocazia centenarului Universităţii între 28 şi 30 octombrie 1960, p. 1—11. Fără să fi avut legături cu A. Philippide sau cu elevii lui, îşi găseşte locul tot aici A. Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti*, Iaşi, 1939, preţios mai ales prin marea bogăţie a cuvintelor regionale, ca şi printr-o serie de etimologii juste.

LR 1955, 2 ; morfologia — Gh. Ivănescu, LR 1955, 1 ; sintaxa — Valeria Guțu, LR 1955, 6 ; stilul — T. Vianu, LR 1955, 3), au fost schițate caracteristicile generale ale limbii din acest secol, semnalîndu-se problemele a căror studiere se impunea pentru înțelegerea evoluției limbii literare.

Cercetările, numeroase, privind această perioadă au fost publicate în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea* (3 vol., 1956, 1958, 1962).

Atît studiile cu caracter preliminar, care conturează problematica diverselor domenii lingvistice în această perioadă, cît și cercetările consacrate limbii scriitorilor epocii, cuprinse în cele trei volume de *Contribuții...*, împreună cu numeroase articole noi, au fost incluse în *Studii de istoria limbii române literare. Secolul al XIX-lea,* 1969, 2 vol. (redactori responsabili : Al. Rosetti și B. Cazacu), lucrare care pune în evidență, sub multiple fațete, procesul complex al dezvoltării limbii literare în acest secol.

La același secol se referă *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* (1968) și numeroasele studii privind limba și stilul marelui poet, printre care Gh. Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană,* 1965, Gh. Bulgăr, *Eminescu despre problemele limbii române literare,* 1963. Aceasta din urmă pune în evidență contribuția teoretică a poetului la dezvoltarea limbii literare. O perioadă mai întinsă este acoperită de studiile din volumul *De la Varlaam la Sadoveanu* (1958).

Culegeri de studii consacrate unor variate probleme de limbă literară au publicat G. Istrate *(Limba română literară. Studii și articole,* 1970), G. Țepelea *(Studii de istorie și limbă literară,* 1970). În același domeniu se încadrează și volumul colectiv *Studii de limbă literară și filologie* I (1969).

Interesul pentru mișcarea de idei care a însoțit și a influențat dezvoltarea limbii literare s-a manifestat în numeroasele articole consacrate părerilor despre limbă ale unor scriitori sau oameni de cultură publicate în această perioadă (D. Macrea, SLLF I, 1969, I. Gheție și M. Seche, *ibidem ;* Gh. Bulgăr, *Scriitori români despre limbă și stil,* 1957 și *Problemele limbii literare în concepția scriitorilor români,* 1966).

O sinteză privind prima etapă de dezvoltare a limbii române literare (însoțită de o largă bibliografie) oferă *Istoria limbii române literare. I. De la origini pînă la începutul secolului al XIX-lea* (1961), de Al. Rosetti și B. Cazacu (într-o nouă ediție, 1971, semnată de Al. Rosetti, B. Cazacu și L. Onu).

Cercetările de stilistică și poetică, destul de rare în primul deceniu al etapei actuale, cînd predomină studiile destinate punerii în evidență a procesului de evoluție a limbii literare, devin ulterior mult mai numeroase.

Înțelegerea obiectului stilisticii, ca modalitate de realizare a afectivității și expresivității într-o limbă dată, este introdusă în lingvistica românească de lucrarea lui Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române* (1944, 1975). În această orientare se încadrează și unele studii ale lui J. Byck (republicate, cîteva, în volumul postum *Studii și articole,* 1967). Expresivitatea, considerată sub diverse aspecte, constituie o preocupare constantă în lucrările Elenei Slave (PLG IV, 1962, LR 1966, 4, *Omagiu Rosetti,* 1965, SL 1970).

Scanned with OKEN Scanner

T. Vianu (*Probleme de stil şi artă literară*, 1954, *Problemele metaforei şi alte studii de stilistică*, 1957, *Despre stil şi artă literară*, 1965, *Studii de stilistică*, 1968, volum postum) introduce o altă direcţie fertilă, aceea a apropierii stilisticii literare de lingvistică, a obiectivării interpretării stilistice a textului literar printr-o fundamentare lingvistică, direcţie în care se încadrează Gh. Tohăneanu (cu lucrările *Studii de stilistică eminesciană*, 1965, *Stilul artistic al lui I. Creangă*, 1969), S. Alexandrescu (cf., între altele, S. Alexandrescu, I. Rotaru, *Analize literare şi stilistice*, 1967), Carmen Vlad, CL 1966, 2, LR 1968, 5, C. Dimitriu, „Iaşul literar", 1965, 7, Şt. Munteanu în *Metodologia istoriei şi criticii literare* 1969, D. Irimie, LL 1970.

Această orientare creează premisele introducerii metodelor lingvisticii şi ale lingvisticii matematice în cercetarea stilului. Volumul colectiv *Studii de poetică şi stilistică* (1966) reprezintă un moment elocvent în acest proces de înnoire : numeroase sînt în acest volum, în care se bucură de o atenţie deosebită literatura populară (Sanda Golopenţia Eretescu, Liliana Ionescu, Mihaela Mancaş, S. Alexandrescu, M. Zamfir), cercetările de orientare modernă. Problema raportului dintre informaţia semantică şi cea stilistică a unui text este discutată de Paula Diaconescu (SL 1970). Noi perspective metodologice deschide cercetării poetice bogata lucrare *Poetică matematică* (1970), datorată lui S. Marcus.

Studiul limbii sub aspectul stilurilor funcţionale reprezintă o altă direcţie în stilistica actuală. În acest domeniu, alături de studii cu caracter teoretic, care au în vedere raportul dintre limbă şi stiluri, structura stilistică a limbii române (I. Coteanu, LR 1960, 2, PLG IV, 1962, *Româna literară şi problemele ei principale*, 1961, Şt. Munteanu, AUT, 1963), se înregistrează cercetări care se opresc asupra lexicului (V. Şuteu, SCL 1959, 3, Gh. Bolocan, SCL 1961, 1, C. Maneca, LR 1966, 4), asupra frecvenţei unor părţi de vorbire în diversele stiluri (I. Stan, A. Stan, CLTA 1965, CL 1965, 1) ; s-au relevat caracteristici derivînd din folosirea specifică a unor părţi de vorbire (I. I. Stan ş.a., CL 1965, 1 ; S. Marcus, SL 1970).

Un domeniu distinct de cele prezentate mai înainte reprezintă, prin caracterul său practic, cel al stabilirii şi apărării n o r m e l o r limbii literare.

Preocuparea faţă de l i m b a l i t e r a r ă a c t u a l ă s-a manifestat în ultimele decenii prin discuţiile purtate în vederea reformei ortografiei şi în acţiunea de cultivare a limbii.

Problema o r t o g r a f i e i este ridicată în 1951 prin propunerea de către Al. Graur şi E. Petrovici a două proiecte de reformă a scrierii româneşti. Aceste propuneri răspundeau unei sarcini pe care Academia R.S.R. şi-o asumase încă de la reorganizare (1948). În urma unor discuţii publice, la care participă specialişti şi nespecialişti, se introduce printr-o hotărîre a Consiliului de Miniştri noua ortografie, ale cărei norme îşi găsesc expresia în *Mic dicţionar ortografic* (1953). Apariţia acestuia este urmată de o serie de articole destinate explicării normelor sau constatării încălcării lor : D. Macrea (LR 1954, 1, CL 1959, 1—2), J. Byck (LR 1954, 6), M. Grigorescu (LR 1954, 1), I. Pătruţ (CL 1956, 1—4), Luiza şi M. Seche (LR 1954, 6), V. Hristea (LR 1959, 1) etc. În 1956 apar *Dicţionarul ortoepic* (redactori responsabili Al. Rosetti, E. Petrovici) şi *Îndrep-*

Scanned with OKEN Scanner

Un loc important în discuțiile care s-au purtat l-a ocupat însuși conceptul de limbă literară și, în legătura cu aceasta, ca depinzînd direct de definiția lui, problema datei de formare a limbii române literare. Înțelegerea limbii literare, în mod foarte larg, ca aspect mai îngrijit, ca aspect în care apare într-o formă oarecare grija în exprimare, în formulare, a permis (Al. Graur, I. Coteanu) ca limba producțiilor folclorice orale să fie considerată ca una din manifestările cele mai vechi ale limbii române literare ; implicarea textului, a aspectului scris, în conceptul de limbă literară, a condus la situarea începuturilor limbii române literare în secolul al XVI-lea (teza aceasta e în lingvistica românească cea mai veche). Dimpotrivă, introducerea condiției unității face pe G. Ivănescu *(Problemele capitale ale vechii române literare,* 1947) să vorbească de „dialecte" literare, iar într-un articol din „Iașul literar" (1956, 1) de mai multe „limbi" literare, pînă în secolul al XIX-lea. O definiție aproape unanim recunoscută astăzi în lingvistica românească e cea propusă de Iorgu Iordan *(Limba literară — privire generală,* LR 1954, 6), care înțelege prin limbă literară aspectul cel mai îngrijit, normat, al limbii unui popor. Ideea de stabilire și de respectare a unor norme apare în cultura românească abia în secolul al XIX-lea. Limba literară românească este însă rezultatul unui proces mai îndelungat, care începe cu secolul al XVI-lea, cînd, odată cu primele texte tipărite în limba română, apar anumite tendințe de unificare, de renunțare la unele particularități dialectale, de formare a unor norme. Ca urmare, începuturile limbii române literare pot fi situate în secolul al XVI-lea (Al. Rosetti, J. Byck, D. Macrea etc.) ; discuția în jurul acestor probleme s-a purtat în perioada 1955—1956 mai ales în coloanele „Gazetei literare" și în „Limba română". O cuprinzătoare trecere în revistă a opiniilor formulate în legătură cu limba literară face B. Cazacu în *Studii de limbă literară. Problemele actuale ale cercetării ei* (1960).

Baza dialectală a limbii române literare reprezintă, de asemenea, un aspect al problemei formării acestei variante a limbii. E aproape unanim acceptată ideea formării limbii române literare pe baza graiului muntenesc, pus în circulație de textele coresiene, cele mai vechi tipărituri românești. E. Petrovici *(Baza dialectală a limbii noastre naționale,* LR 1960, 5) subliniază, fără a nega importanța graiului muntean, contribuția celorlalte graiuri la formarea limbii literare.

O privire de ansamblu asupra acestor probleme oferă I. Coteanu în *Româna literară și problemele ei principale* (1961). Tot aici se propune o periodizare a limbii române literare și se discută problema stilurilor insistîndu-se asupra importanței stilurilor funcționale ale limbii față de stilul individual. Asupra acestuia din urmă, același autor revine mai tîrziu *(Idiostilul,* în SL 1970).

În opiniile formulate, numărul stilurilor variază între trei (artistic, științific și administrativ, I. Coteanu, *Româna literară...)* și șase (Iorgu Iordan, *Limba română contemporană,* ed. a II-a, 1956). Avînd în vedere rezultatele unei cercetări statistice a lexicului, Gh. Bolocan *(Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare,* SCL 1961, 1) militează pentru recunoașterea, alături de cele trei stiluri propuse de I. Coteanu, a unui al patrulea, cel publicistic.

Scanned with OKEN Scanner

Distincția «stil funcțional — stil individual» aduce în discuție problema aportului scriitorilor la dezvoltarea limbii și, în această configurație, problema modului de studiere a limbii și stilului scriitorilor. Opiniile formulate de Iorgu Iordan, Al. Rosetti, B. Cazacu, D. Macrea, E. Petrovici, G. Istrate, Al. Graur, I. Coteanu etc. în această controversă se grupează pe două coordonate principale : cercetarea trebuie să înregistreze particularitățile frapante din punctul de vedere al cercetătorului sau are obligația de a urmări creația lingvistică a unui scriitor integrînd-o în limba epocii, subordonînd-o acesteia și reliefînd, pe acest fond, specificul.

Studiile consacrate limbii și stilului (considerate în ansamblu sau limitîndu-se la aspecte mai restrînse) unor scriitori contemporani — M. Sadoveanu (Iorgu Iordan în *Studii și articole închinate lui M. Sadoveanu*, 1952 ; Al. Rosetti, LR 1955, 5 ; T. Vianu, LR 1955, 5 ; B. Cazacu, LR 1955, 5, 1957, 2, LL 1957 ; I. Coteanu în *Varlaam-Sadoveanu*, 1958 ; Gh. Bulgăr, LR 1960, 6 ; Marius Sala, LR 1955, 5), de exemplu — sau din epocile anterioare : Varlaam (L. Onu în *Varlaam-Sadoveanu*, 1958), M. Costin (Al. Rosetti, *Observații asupra limbii lui Miron Costin*, 1950 ; Al. Andriescu, SCȘtI 1957 ; B. Cazacu, *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei*, 1960), I. Neculce (Iorgu Iordan, SCL 1954, 3—4 ; Al. Andriescu, SCȘtI 1957), D. Cantemir (Al. Rosetti, BȘt 1951, 1—2 ; E. Petrovici, LR 1953, 6), Dinicu Golescu (A. Nicolescu, CILL II, 1958), Gr. Alexandrescu (I. Fischer, *Omagiu Iordan*, 1958), D. Bolintineanu (C. Cruceru, AUB 1964, LL 1965), I. H. Rădulescu (Al. Rosetti, CILL I, 1956), N. Filimon (I. Gheție, LR 1958, 1, CILL III, 1962), C. Negruzzi (I. Dumitrescu, LL 1964, Paula Diaconescu, LL 1969), N. Bălcescu (T. Vianu, LR 1953, 1 ; Valeria Guțu Romalo, Șt. Munteanu, G. Țepelea în *Studii despre N. Bălcescu*, 1969), V. Alecsandri (M. Zamfir, SPS 1967), I. Creangă (Iorgu Iordan, CILL I, 1956, Gh. Tohăneanu, *Stilul artistic al lui Ion Creangă*, 1969), I. L. Caragiale (Iorgu Iordan, *Limba „eroilor" lui I. L. Caragiale*, 1955, ed. a II-a 1957 ; T. Vianu, în *Studii și conferințe cu prilejul centenarului lui I. L. Caragiale*, 1952 ; Th. Hristea, CILL II, 1958), B. Delavrancea (Al. Niculescu, CILL I, 1956, LR 1956, 4, SG I, 1956), I. Slavici (P. Dumitrașcu în *Varlaam-Sadoveanu*, 1958) ș.a. sînt extrem de numeroase.

Nu lipsesc, deși sînt infinit mai rare, cercetările privind stilurile funcționale : Gh. Bulgăr (CILL II, 1958, III, 1962, LL 1960) studiază stilul administrativ din prima jumătate a secolului al XIX-lea și primele periodice românești, iar Al. Andriescu (SCȘtI 1963, 2) se ocupă de presa din secolul al XIX-lea ; Elena Șerban (CILL II, 1958) se oprește asupra documentelor de la 1848, Șt. Giosu (AUI 1963) cercetează textele juridice din secolul al XVII-lea, N. A. Ursu discută sub aspect lexical stilul științific (*Formarea terminologiei științifice românești*, 1962), iar R. Todoran (CILL III, 1962) se ocupă de terminologia juridică și administrativă din Transilvania secolului al XIX-lea. Abordînd dintr-o perspectivă diferită fenomenul, T. Vianu (LR 1954, 4) stabilește etapele dezvoltării artistice a limbii române.

Ținînd seama de importanța deosebită pe care o are în dezvoltarea limbii literare secolul al XIX-lea, i s-a acordat o atenție specială. Într-o serie de articole preliminare (privind fonetica — Al. Rosetti și B. Cazacu,

Scanned with OKEN Scanner

Rosetti, 1965, RRL 1968, 5, SL 1970), C. Frîncu (AnL 1967, SCL 1969, 3) ; istoria modurilor atrage atenţia a numeroşi lingvişti români : Al. Graur (SCL 1962, 2), I. Ionică *(Omagiu Rosetti,* 1965) se ocupă de imperativ, I. Bacinschi *(L'infinitif et les moyens de son remplacement. Étude de syntaxe historique et comparée,* 1946), J. Byck *(Recueil Lisbonne,* 1959), D. Copceag (SCL 1961, 3), I. Diaconescu (SCL 1967, 4), C. Frîncu (AnL 1969), de infinitiv, C. Frîncu (SCL 1970, 2), de conjunctiv, D. Bugeanu (SCL 1970, 5), de condiţional ; asupra perifrazelor verbale se opresc Maria Rădulescu (SCL 1960, 3), Maria Manoliu *(Recueil Lisbonne,* 1959) etc.

Evoluţia conjugărilor este urmărită de Al. Graur (SCL 1962, 2) şi Maria Iliescu *(Recueil Lisbonne,* 1959). O schiţă a evoluţiei sistemului verbal românesc este propusă de I. Pătruţ (FD VI, 1969), iar E. Petrovici şi Gr. Rusu reconstruiesc o schemă a conjugării în româna comună (CL 1964, 2).

Dacă descrierea evoluţiei substantivului este cuprinsă în ansamblul său, istoria verbului se opreşte mai ales asupra unor aspecte speciale, de detaliu, prin soluţionarea cărora se aduc importante precizări în ce priveşte căile de modificare a sistemului verbal. În unele probleme, deşi abordate din puncte de vedere şi cu argumente foarte variate, nu se ajunge la soluţii unanim acceptate (cf. de exemplu, problema originii auxiliarului de condiţional).

Mai puţin numeroase sînt cercetările de s i n t a x ă i s t o r i c ă : negaţia este studiată de I. Rizescu (SCL 1963, 4) şi Georgeta Ciompec (SCL 1969, 2), Elena Carabulea s-a ocupat de acordul subiectului (LR 1965, 5) şi de dubla exprimare a acestei părţi a propoziţiei *(Omagiu Rosetti,* 1965) ; mai bine reprezentate sînt studiile consacrate topicii : Maria Rădulescu (SCL 1963, 2, SCL 1969, 1), N. Saramandu (SCL 1966, 4).

O descriere monografică a unei importante părţi a frazei reprezintă *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română* (1960) a Mioarei Avram, iar evoluţia regimului verbelor este amplu prezentată de Gabriela Pană-Dindelegan (SCL 1968, 3). O problemă de detaliu viu disputată este cea a lui *şi* ca semn al conjunctivului în textele vechi şi în graiuri (I. Gheţie, LR 1963, 3, SCL 1965, 5, LR 1967, 2 ; Al. Rosetti, SCL 1965, 5 ; R. Todoran, CL 1966, 2, 1968, 1 ; D. Strungaru, LR 1967, 1).

Studiile de l e x i c au în vedere fie vocabularul limbii române în ansamblul său, considerat sub aspectul componenţei pe origini (D. Macrea, CL, 1960), fie vocabularul anumitor domenii sau epoci : I. Coteanu (SCL 1965, 5, 6 — încercare de stabilire a vocabularului românei comune), J. Byck (SCL 1954, 1—2, LR 1958, 5), Elena Şerban (CILL II, 1958), Al. Niculescu (SCL 1960, 3), B. Cazacu (SCL 1962, 4) ; B. Cazacu şi I. Fischer (CILL I, 1956) abordează aspecte ale vocabularului secolului al XIX-lea, ca şi Elena Barborică (AUBLLR 1969, 1).

Obiect al cercetării constituie şi particularităţile lexicale ale unor texte (Viorica Pamfil se ocupă, în CL 1958, 1962, 1 şi în „Studii de lexicologie", 1965, de *Palia de la Orăştie).*

Recurgînd la procedee statistice, Claudia Tudose stabileşte vocabularul fundamental al limbii române vechi (SCL 1965, 5, pentru secolul al XVI-lea, în SL 1970, pentru secolele al XVI-lea — al XVIII-lea).

Scanned with OKEN Scanner

O deosebită atenţie s-a acordat problemelor filologice. Datarea, localizarea, paternitatea, stabilirea originalelor unor texte şi a raporturilor dintre diferite texte, descrierea şi prezentarea, precum şi editarea unor texte au preocupat un larg cerc de cercetători: Iorgu Iordan (SCL 1954, 3—4, SLLF I, 1969), Al. Rosetti (LR 1958, 2, 1961, 3, 1963, 4, *Omagiu Iordan*, 1958), P. P. Panaitescu (*Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, 1965, *Studii şi cercetări de istorie medie*, 1960, RESEE 1968, 1, LR 1960, 6), G. Ivănescu (SCŞtI 1959, 1—2), G. Istrate (SCŞtI 1963, 1), L. Onu (SCB 1963), D. Simonescu (LR 1961, 1, 1962, 4, SCB 1969), N. A. Ursu (LR 1960, 3, 1961, 4, 1965, 5, 1966, 1, 2), Florica Dimitrescu (*Omagiu Rosetti*, 1965), Viorica Pamfil (CL 1959, 1—2), I. Gheţie (SLLF I, 1969, SCL 1965, 3, LL 1968, LR 1968, 3), Maria Rădulescu (*Originalul slav al Evangheliei cu învăţătură a diaconului Coresi* 1959), Al. Mareş (SLLF I, 1969, LR 1969, 3), P. Olteanu (RS 1963, LL 1964), Vl. Drimba („Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor" 1955), G. Ţepelea (LR 1964, 2, 6), P. Binder şi A. Huttmann (LR 1967, 2), I. Rizescu (SLLF I, 1969).

În această perioadă s-au publicat importante ediţii de texte vechi: *Tetravanghelul lui Coresi*, 1560—61, ed. Florica Dimitrescu (1963), *Palia de la Orăştie*, ed. Viorica Pamfil (1968), Antim Ivireanu, *Predici*, ed. G. Ştrempel (1962), *Pravilniceasca condică* (1780), ed. de un colectiv condus de A. Rădulescu, 1957, *Carte românească de învăţătură*, 1946 (1961), *Letopiseţul* lui I. Neculce, ed. Iorgu Iordan (1955, 1959), *Cronicari munteni*, ed. M. Gregorian (1961), *Liturghierul lui Coresi*, ed. Al. Mareş (1969), D. Cantemir, *Divanul*, ed. V. Cândea (1969).

Cele mai multe ediţii cuprind ample studii lingvistice şi filologice şi glosare. O serie de glosare, rămase în manuscris, s-au întocmit în vederea elaborării tratatului de *Istorie a limbii române*.

Printre sursele de studiere a istoriei limbii române trebuie menţionate, de asemenea, numeroasele colecţii de documente, publicate în ultimele decenii şi care, chiar dacă nu au fost totdeauna reproduse cu grija filologică necesară, pot fi utilizate cu folos cel puţin în cercetarea unor aspecte ale istoriei limbii române.

Interesul pentru textele vechi a condus la (re)publicarea unor lucrări de paleografie (E. Vîrtosu, *Paleografie româno-chirilică*, 1968; D. P. Bogdan, *Compendiu al paleografiei româno-slave*, 1969).

LIMBĂ LITERARĂ. Importante contingenţe există între domeniul istoriei limbii şi cel al limbii literare, mai ales dacă această variantă a limbii este considerată sub aspectul evoluţiei, dat fiind că, în ambele cazuri, textele literare reprezintă una din principalele surse de informare şi cercetare. Pînă la un moment dat, istoria limbii nedepăşind ca limită superioară secolul al XVI-lea, nu s-a făcut o distincţie netă între cele două domenii, iar preocupările de limbă literară s-au limitat aproape exclusiv la textele literare, la creaţia marilor scriitori.

În prima parte a perioadei pe care am considerat-o ca reprezentînd lingvistica românească contemporană, cercetările de limbă literară au în vedere, în primul rînd, aspectul istoric, dezvoltarea limbii literare şi, paralel, elucidarea unor probleme teoretice în jurul cărora s-au dus susţinute discuţii, uneori nu lipsite de caracter polemic.

Scanned with OKEN Scanner

de E. Petrovici (SCL 1950, 2, 1952, 1960, 3, CL 1956, 1957, 2, 1959, RS 1962, 1965), aspecte ale foneticii istorice sau morfologiei au fost discutate de I. Pătruț (CL 1958, 1969, 1, RS 1968). G. Mihăilă (*Împrumuturi vechi sud-slave în limba românească. Studiu lexico-semantic,* 1960, RS 1963, 1965), V. Vascenco (SCL 1959, 3), G. Ivănescu (RS 1968) ș.a.[3] au abordat probleme ale lexicului slav în limba română.

Au apărut studii privind influența greacă : H. Mihăescu, *Influența grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea,* 1966, D. Marmeliuc, LR 1959, 6, V. Arvinte, AUI 1966, 1, se ocupă de împrumuturile din greaca bizantină[4].

Numeroase sînt studiile referitoare la locul limbii române între limbile romanice[5] (Al. Graur, *La romanité du roumain,* 1965 ; Marius Sala, RRL 1964, 6, SCL 1964, 2, 4 ; I. Fischer, RRL 1964, 6 ; I. Șiadbei, RFRG 1957, SCL 1957, 1, Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române,* 1965), precum și cele privind raporturile cu alte limbi : rusa (Iorgu Iordan, *Influențe rusești asupra limbii române,* 1949), bulgara (M. Rădulescu *Omagiu Iordan,* 1958), polona (E. Deboveanu-Mălăescu, RS 1962, AUB 1962 ; Elena Linția, RS 1964), sîrbocroata (D. Gămulescu, RS 1964, RESEE 1964, 3—4 ; Th. N. Trâpcea, AUT 1964, RESEE 1964, 1 ; I. Mării, CL 1965, 2, 1966, 2)[6].

Problema elementelor germane în limba română este abordată de V. Arvinte (AnL 1965, 1967 și 1968), Șt. Binder (AUT 1965, 1966, 1967, 1968) și Al. Roceric-Alexandrescu (FD III, 1961), ultimii doi avînd în vedere răspîndirea în graiuri a cuvintelor de origine germană[7]. Raporturile lingvistice româno-maghiare au stat în atenția lingviștilor clujeni (E. Petrovici, SCȘtC 1954, 3—4 ; I. Pătruț, SCL 1953, CL 1958, 1960 ; V. Breban, CL 1958 ; VL. Drimba, CL 1960 ; R. Todoran *Omagiu Rosetti,* 1965 ; P. Neiescu, CL 1958[8]). Influența turcă constituie obiectul unor cercetări de detaliu (Vl. Drimba, DR 1948, I. Mării, CL 1968, 1, N. Dobrișan, AUB 1968).

O privire de ansamblu asupra direcțiilor de dezvoltare a limbii române (de la latină pînă azi) oferă Al. Graur în *Evoluția limbii române. Privire sintetică,* 1963 (tradusă în rusă, engleză, franceză și italiană), dar și în cuprinzătorul volum *Tendințe actuale ale limbii române* (1968).

Multe cercetări au fost consacrate textelor vechi, unele reprezentînd chiar lucrări preliminare la tratatul de *Istoria limbii române.* În această categorie se încadrează, de exemplu, Andrei Avram, *Contribuții la interpretarea grafiei chirilice a primelor texte românești,* SCL 1964, 1—5, în aceeași problemă v. și Al. Rosetti, SCL 1961, 4, FD IV, 1962, SCL 1964, 2, N. A. Ursu, LR 1960, 3, D. Strungaru, LR 1961, 5, 6, LR 1962, 5, LR 1966, 2, B. Kelemen, CL 1964, 2 etc. ; M. Teodorescu (SCL 1970, 2) discută interpretarea grafiei textelor din Moldova.

În domeniul foneticii și fonologiei, se înregistrează prezența unor vechi probleme în jurul cărora se desfășoară o dispută susți-

[3] V. p. 178.
[4] V. p. 195.
[5] V. p. 174—175.
[6] V. p. 177—180.
[7] V. p. 186.
[8] V. p. 201—202.

nută. Așa sînt, de exemplu, problema lui *u* final, a cărui amuțire timpurie este afirmată și susținută de Al. Rosetti (SCL 1954, 3, 4, 1959, 3, 1962, 4, 1968, 3, 1969, 1, FD IV, 1962 ș.a.) și contestată de E. Petrovici (SCL 1952), de P. Neiescu (CL 1957), de E. Petrovici și P. Neiescu (FD I, 1958), Iorgu Iordan (*Introducere* la ediția cronicii lui I. Neculce, 1959), Em. Vasiliu (SCL 1969, 1) ; problema diftongării vocalelor *e* și *o* : Al. Ionașcu, *Omagiu Iordan*, 1958, SCL 1959, 2 ; E. Petrovici, *Recueil Lisbonne*, 1959, CL 1961, 1 ; Al. Rosetti, SCL 1964, 2 ; Andrei Avram, RRL 1968, 5 ; I. Gheție, LR 1968, 6 (pentru aceste probleme vezi și studiile privind interpretarea grafiei menționate mai înainte).

O prezentare de ansamblu oferă *Introducere în fonetica istorică a limbii române*, 1967, de Florica Dimitrescu. În *Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, 1970, Marius Sala are în vedere perioada anterioară secolului al XI-lea, insistînd asupra perspectivei romanice a faptelor în prezentarea cărora recurge la elemente de analiză structurală. Lucrarea se încheie cu o descriere a sistemului fonologic din româna comună. Autorul subliniază premisele latine ale evoluției foneticii și fonologiei românești. E. Petrovici, într-o lucrare mai veche (*Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii române*, 1956 ; v. și *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden ? Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Lautsystem*, Haga, 1957), explica multe particularități ale foneticii românești prin contactul cu slava.

Perspectiva faptelor dialectale dacoromâne caracterizează lucrarea lui Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, 1968. Sistemul fonologic al dacoromânei comune constituie obiectul unor cercetări de Gr. Rusu (SCL 1964, 3) și Andrei Avram (SCL 1965, 4).

Bine reprezentate sînt contribuțiile de m o r f o l o g i e i s t o r i c ă : flexiunea substantivului a constituit obiectul a numeroase cercetări ale căror rezultate au fost înglobate în lucrări de ansamblu (I. Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână (româna comună)*, 1969 și Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, 1970) ; au fost studiate diverse aspecte ale evoluției pronumelui: sistemul pronumelui de politeță (Al. Niculescu și Alexandru Roceric, SCL 1957, 3), concurența dintre *său* și *lui* (Elena Berea, SCL 1961, 3), dintre *care* și *ce* (Maria Iliescu, SG I, 1956), pronumele demonstrative (Al. Niculescu, RRL 1968, 5), precum și probleme ale evoluției adjectivului (Maria Manoliu, SCL 1962, 2 — comparația adjectivului) ; articolul și poziția lui continuă să stea în atenția specialiștilor (I. Coteanu, SCL 1956, 1—2, B. Kelemen, CL 1966, 1, Al. Graur, RRL 1967, 1), ca și problema poziției neutrului în cadrul categoriei de gen (Al. Graur, LR 1954, 1, SCL 1960, 2 ; Al. Rosetti, SCL 1950, 2, 1957, 4, RRL 1968, 1 ; G. Ivănescu, SCL 1957, 3 ; I. Pătruț, CL 1961, 1, RS VII, 1963). În explicarea numeralului românesc se subliniază condiționarea internă (Gh. Bolocan, LR 1969, 2, și I. Coteanu, *ibidem*).

Numeroase sînt studiile consacrate flexiunii verbale : aspecte ale morfologiti timpurilor sînt discutate de I. Gheție și Mirela Teodorescu (SCL 1965, 1), I. Gheție (LR 1967, 5), Valeria Guțu Romalo (*Omagiu*

Scanned with OKEN Scanner

În perspectivă transformațională au fost discutate probleme ale sistemului fonologic al limbii române (Liliana Ionescu, FD V, 1963, Anca Belchiță, CLTA 1968, 1969).

Limba română, vol. II, *Rostirea* de S. Pușcariu (tipărită în 1959, dar realizată cu mult înainte) reprezintă o amplă lucrare, în care sistemul fonetic (și fonologic) al limbii române este descris sub diverse aspecte [10].

GRAMATICA. Preocupările pentru gramatică datează în cultura românească încă din secolul al XVIII-lea (D. Eustatievici), istoria acestui domeniu înregistrînd contribuții importante ca cea a lui R. Tempea, I. H. Rădulescu, T. Cipariu, A. Lambrior, A. Philippide, H. Tiktin și, într-o vreme mult mai apropiată, Iorgu Iordan (1937, 1954, 1956), Al. Rosetti și J. Byck (1943, 1945), N. Drăganu (1945).

Gramatica actuală se caracterizează, față de aceste contribuții anterioare, prin continuitate, care lipsește epocilor precedente : între diversele lucrări se stabilește, constant și explicit, o legătură. O particularitate a gramaticii actuale reprezintă și întemeierea științifică a descrierilor, iar, de la un moment dat, abordarea diverselor domenii ale structurii gramaticale cu metode diferite.

O dată importantă în dezvoltarea cercetărilor gramaticale constituie apariția în 1954 a *Gramaticii limbii române* a Academiei.

Alcătuirea gramaticii academice reprezintă un vechi deziderat al culturii românești. Cuprinzînd două volume (morfologie și sintaxă), ea a văzut lumina tiparului în 1954, ca lucrare colectivă elaborată sub îngrijirea profesorilor Al. Graur, J. Byck și a redactorului responsabil D. Macrea. Ediția a II-a, pregătită de un mare număr de cercetări de gramatică publicate în revistele de specialitate și în cele trei volume de *Studii de gramatică* (I, 1956, II, 1957, III, 1961, redactori responsabili : Al. Graur și J. Byck), apare în 1963, fiind alcătuită de un colectiv de autori, mai restrîns decît al ediției I, condus de Al. Graur, Mioara Avram și Laura Vasiliu. Deși această a II-a ediție reia gramatica din 1954, între cele două forme există diferențe importante atît sub aspectul capitolelor alcătuitoare, cît și în modul de tratare și prezentare a problemelor.

În ediția a II-a, s-a renunțat la largul *Cuvînt înainte* cu care începea prima ediție și în care erau discutate unele probleme de lingvistică generală și se schița un scurt istoric critic al gramaticilor românești, precum și la capitolele consacrate vocabularului și foneticii. Aceste reduceri se explică printr-o mai strictă și mai corectă delimitare a domeniului gramaticii, dar și prin apariția, în intervalul dintre cele două ediții, a unor lucrări capabile să suplinească, în mai bune condiții, informațiile științifice oferite de capitolele suprimate. Raporturile dintre gramatică, lexic și fonetică, sînt discutate în extinsa *Introducere...* din ediția din 1963.

În această a II-a ediție, s-a renunțat, de asemenea, la paragrafele cuprinzînd sumare scheme de gramatică istorică cu care încep, în ediția precedentă, atît morfologia, cît și sintaxa. *Gramatica* capătă, în acest fel, un profil mai clar orientat spre limba contemporană, deși cuprinde

[10] V. p. 108.

și fapte care depășesc uzul actual ; adeseori — dar nu totdeauna — indicații și explicații de natură istorică le situează față de sistemul gramatical actual. Se îmbogățesc, de asemenea, față de prima ediție, comentariile cu caracter normativ și precizările de natură stilistică, lucrarea configurîndu-se astfel mai precis ca o gramatică a limbii române contemporane.

Ediția din 1963 a gramaticii se deosebește de cea anterioară și prin numeroase dezvoltări, modificări și corectări. Volumul I, consacrat morfologiei, prezintă, față de ediția I, unele aprofundări (v., de exemplu, articolul, prepoziția, conjuncția), precum și modificări în modul de a înțelege și de a prezenta diferite probleme (problema diatezei). Deosebiri mai importante se constată între cele două ediții în prezentarea sintaxei. În forma din 1963 a acestui volum, apar capitole noi, cum sînt, de pildă, cele consacrate sintaxei propozițiilor principale și structurii propozițiilor ; se discută părți noi de propoziție și noi tipuri de propoziții subordonate — elementul predicativ suplimentar, complementul opozițional, cumulativ, de excepție (deja în ediția I, se înregistrau componente ale enunțului de care gramaticile anterioare nu se ocupau : complementul de agent, de relație, instrumental) ; se stabilește o mai strictă corespondență între propoziție și frază prin menționarea complementului condițional, a propozițiilor de relație, de agent, de instrument ; unele capitole beneficiază de completări (coordonarea) sau sînt substanțial modificate (vezi clasificarea propozițiilor după scop și modalitate, atributul, complementul circumstanțial de mod etc.).

În capitolele introductive, unde se discută probleme cu caracter mai general, se explică criteriile unor clasificări (părți de vorbire, părți de propoziție), se justifică modul de prezentare pentru care s-a optat etc. Aceste introduceri, ca și concluziile care schițează caracteristicile gramaticale ale limbii române, au un caracter mai accentuat didactic, ceea ce le deosebește de restul lucrării.

Între cele două ediții discutate se situează volumul *Limba română. Fonetică — Vocabular — Gramatică* (1956), care urmează îndeaproape ediția I a *Gramaticii,* constituind o prezentare simplificată a ei, și se adresează unor mase mai largi de cititori. În această lucrare sînt înlăturate unele inconsecvențe sau greșeli care apăruseră în gramatica din 1954 și se introduc modificări care anunță, într-un fel, ediția din 1963.

Tot în 1954, deci în același an cu prima ediție a Gramaticii Academiei, apărea *Limba română contemporană,* de Iorgu Iordan, manual universitar care s-a bucurat de o largă circulație (ediția a II-a a apărut în 1956) atît în țară, între studenți ca și între specialiști, cît și în străinătate. În această lucrare, care prezintă limba română în ansamblul său, oprindu-se și asupra vocabularului, a foneticii și fonologiei, a ortografiei și ortoepiei, gramatica ocupă, cum era de așteptat, o parte foarte largă (cam două treimi din volum). Prezentarea problemelor de gramatică se remarcă printr-o subliniată atitudine normativă și deci combativă, care raportează cercetarea la limba vie actuală, semnalînd, cu mare bogăție de exemple, greșelile curente și tendințele de evoluție, dar și prin bogăția comentariului explicativ, prin care cititorul este introdus în problematica

(aromână, istro- și meglenoromână) și dacoromână. În această discuție, I. Coteanu *(Cum dispare o limbă (istroromâna),* 1957, SCL 1958, 3, LR 1959, 1) și Al. Graur (LR 1956, 4, „Viața românească" 1958, 3) au afirmat caracterul de limbi de-sine-stătătoare al idiomelor romanice din sudul Dunării, teză care a întîlnit o susținută împotrivire (D. Macrea, LR 1956, 1, 4; R. Todoran, CL 1956, 1—4; Al. Rosetti, SCL 1958, 1, 3; B. Cazacu, *Recueil Lisbonne,* 1959).

Probleme diverse de dialectologie, abordate sub aspect teoretic sau desprinzîndu-se din cercetări descriptive, sînt tratate în lucrările *Studii de dialectologie română* (B. Cazacu, 1966) și *Studii de dialectologie și toponimie* (E. Petrovici, 1970, volum postum).

Asupra problemei raportului «comun (popular) /regional (dialectal)», care apare în diverse studii dialectale, se oprește Magdalena Vulpe (SCL 1967, 4, FD VI, 1969).

Unele aspecte sociolingvistice sînt prezente în domeniul dialectologiei: de problema reacției vorbitorului, a rolului lui în desfășurarea anchetei pe teren, a problemelor pe care le ridică interpretarea răspunsurilor s-au ocupat B. Cazacu *(Mélanges Oslo,* 1957), Marius Sala *(ibidem),* T. Teaha (LR 1968, 2). În aceeași sferă de preocupări se încadrează cercetările privind evoluția graiului unei comune (B. Cazacu, SCL 1956, 3—4), al unei familii care trăiește într-un mediu lingvistic diferit (Matilda Caragiu-Marioțeanu, FD I, 1958). P. Lăzărescu discută problema raportului dintre limba standard și graiuri (SCL 1967, 2).

FONETICĂ ȘI FONOLOGIE. Cele mai multe dintre cercetările de fonetică și fonologie din prima parte a perioadei discutate se grupează în jurul problemei sistemului fonologic al limbii române.

Disputa s-a desfășurat în jurul celor două interpretări fonologice care s-au dat fonetismului românesc: interpretarea formulată deja în 1938 (BL VI) de Al. Rosetti și Al. Graur și reluată mai tîrziu într-o serie întreagă de articole (Al. Rosetti, SCL 1955, 3—4, 1956, 1—2 etc.) și aceea, mai recentă, a lui E. Petrovici (SCL 1950, 2, 1952, 1956, 1—2). Punctul divergent în cele două teze îl reprezintă corelațiile de timbru apreciate ca pertinente în consonantismul românesc: pe cînd prima teorie nu consideră relevantă decît opoziția «consoană palatalizată/consoană nonpalatalizată» și numai în poziție finală, în interiorul cuvintelor distincțiile fiind realizate prin fonemele vocalice, cea de a doua interpretare atribuie relevanță fonologică, în seria consonantică, corelațiilor de timbru «dur/muiat» și «rotunjit/nerotunjit» în toate pozițiile. Ca urmare numărul fonemelor-consoane crește de la 35 la 72. Modul diferit de a interpreta consonantismul are importante repercusiuni asupra înțelegerii sistemului vocalic. Astfel, pe cînd interpretarea Rosetti — Graur înregistrează șapte foneme vocală, două semivocale *(y* și *w)* și grupurile *ea* și *oa,* considerate diftongi cu un regim fonologic particular, teza Petrovici reduce sistemul vocalic la cinci foneme *(-e* și *-i* sînt considerate variante combinatorii ale fonemelor *-ă* și *-î)* și suprimă diftongii.

În cadrul dezbaterii, volumul *Recherches sur les diphtongues roumaines,* 1959 (Al. Rosetti și colaboratorii) reunește un grup de cercetări teoretice sau cu caracter experimental — care ajung cu mij-

loace diferite la afirmarea existenței diftongilor în sistemul fonologic românesc. Discuțiile în această problemă gravitează, în primul rînd, în jurul statutului fonologic al lui *ea* și *oa*.

Andrei Avram distinge semiconsoanele *(y* și *w)* de semivocale *(e* și *o)* și susține calitatea de foneme a vocalelor *i* și *e*, subliniind totodată dificultățile, mai importante, pe care le incumbă demonstrarea caracterului fonematic al elementelor vocalice *-ă* și *-î*. Em. Vasiliu (autor al unei *Fonologii a limbii române*, 1965, în care distribuția unităților fonemice este examinată in extenso, acordîndu-i-se o mare importanță) consideră pe *e* și *o* din grupările în discuție ca variante combinatorii, condiționate de vocala următoare, a fonemelor *e* și *o*.

Alături de E. Petrovici și P. Neiescu (RL 1959, 1), Gr. Rusu (FD IV, 1962) și I. Pătruț (CL 1956, 1958, 1959, 1—4) au abordat problema statutului fonologic al elementelor *i* și *e* cu argumente fonologice, morfologice, uneori istorice.

Dacă în prima etapă, s-a pus accentul pe aspectul fonologic, după 1960 interesul s-a deplasat asupra foneticii experimentale : vocalismul (Andrei Avram, SCL 1963, 2, 1965, 4, 1968, 6, V. Șuteu, SCL 1963, 2) și consonantismul (articolele din FD VI 1969 semnate de Andrei Avram, V. Șuteu, Maria Mărdărescu, Cornelia Cohuț) limbii române sînt supuse unui studiu detaliat cu ajutorul aparatelor moderne. Crearea unui laborator fonetic bine dotat în cadrul Centrului de fonetică și dialectologie din București reprezintă un factor important în acest reviriment al studierii instrumentale a sunetelor limbii române. Adeseori cercetările fonetice conduc la precizări privind statutul fonologic al elementelor sonore ale limbii române.

O cuprinzătoare cercetare de fonetică experimentală, cu implicații fonologice oferă Andrei Avram, *Cercetări asupra sonorității în limba română* (1961).

Nu lipsesc nici studiile consacrate silabei : Al. Rosetti, *Sur la théorie de la syllabe* (1959, ed. II 1963), Maria Mărdărescu, RRL 1964, 6, Sanda Golopenția-Eretescu, CLTA 1966.

În această perioadă se înregistrează și cîteva studii privind accentul și intonația (P. Neiescu, CL 1958 ; Andrei Avram, SCL 1966, 3, 1968, 5 ; Alexandra Roceric, Sanda Golopenția SCL 1961, 1 ; Laura Dascălu, SCL 1969, 6 ; Alexandra Roceric-Alexandrescu, D. Copceag, SCL 1966, 3, 1967, 1, RRL 1968, 5).

Prezentarea problemelor teoretice ale domeniului se face în foarte utila *Introducere în fonetică* (1957, 1967) de Al. Rosetti, tradusă în portugheză și ucraineană.

Procedeele statistice au fost aplicate în acest domeniu de Maria Mărdărescu (RRL 1964, 6), O. Tocaciu (SCL 1965, 5), D. Macrea (CL 1968, 1), C. Maneca (RRL 1968, 1) și Alexandra Roceric-Alexandrescu *(Fonostatica limbii române*, 1968), care a luat parte, alături de Ed. Nicolau și C. Sala, la efectuarea primelor cercetări asupra entropiei limbii române (SCL 1959, 1). Trebuie relevată, de asemenea, contribuția lui S. Marcus la introducerea modelării matematice în fonologie (CLTA, 1966).

Scanned with OKEN Scanner

(E. Petrovici, CL 1965, 1, D. Macrea, CL 1965, 1, B. Cazacu, RRL 1966, 1), precum și numeroase studii privind particularitățile dialectale nord- sau sud-dunărene sau urmărind anumite fenomene în diferite graiuri, studii semnate de E. Petrovici (SCL 1964, 4, CL 1965, 1), R. Todoran (CL 1961, 1), P. Neiescu (CL 1963, 1, 2), Gr. Rusu (SCL 1964, 6, 1965, 2, CL 1959, 1961, 1, *Omagiu Rosetti,* 1959), Matilda Caragiu (FD IV, 1962), Marius Sala (SCL 1955, 1—2, 3—4), Gr. Brâncuș (LR 1962, 3), T. Teaha (LR 1962, 1, 1967, 5, autor și al monografiei *Graiul din Valea Crișului Negru,* 1961), V. Rusu (FD IV, 1962, V, 1963, VI, 1969, SCL 1968, 2, 1969, 2), Andrei Avram (SCL 1962, 3, CL 1963, 2), Lidia Sfîrlea (CL 1961, 1), M. Petrișor (LR 1962, 1, 1968, 2, 3, 4), V. Iancu (SCL 1967, 2, 5), Șt. Giosu (AUI 1968, 1), I. Ionică (LR 1966, 3, FD VI, 1969), Magdalena Vulpe (FD V, 1963),Gh. Pop (CL 1968, 2). Cele mai multe se ocupă de graiurile oltenești, dar nu lipsesc nici cercetările consacrate unor probleme ale graiurilor din Maramureș, Crișana, Banat și, în ultima vreme mai ales, din Moldova. Un început în domeniul comparării diverselor sisteme dialectale oferă cercetarea Magdalenei Vulpe privind propozițiile subordonate (RRL 1970, 3).

O atenție deosebită s-a acordat de asemenea publicării unui mare număr de glosare regionale în diverse publicații de lingvistică („Cum vorbim", LR), ceea ce a stimulat interesul pentru cercetările în acest domeniu. În afară de B. Cazacu, Galina Ghiculete, P. Lăzărescu, N. Saramandu, Magdalena Vulpe, *Glosar dialectal, Oltenia,* menționat mai înainte, au apărut : *Glosar regional* (V. Arvinte, Despina Ursu, M. Bordeianu, 1961), *Glosar regional. Argeș* (D. Udrescu, 1967) și două volume intitulate *Lexic regional* I, 1960, coordonator Gh. Bulgăr, II, 1967, coordonator Lucreția Mareș.

Informațiile oferite de diferite volume ale NALR se vor completa în mod fericit prin publicarea, așa cum s-a procedat în cazul primului volum, a unor texte și glosare ilustrînd graiurile din diverse regiuni. În ultimii ani se constată reluarea tradiției — inaugurate cu peste o jumătate de secol înainte de „Grai și Suflet" — de a face să apară texte dialectale în publicații periodice : în FD VI, 1969, s-au publicat texte din Țara Moților (V. Șuteu) și din Oaș (T. Teaha). Texte dialectale cuprinde și volumul *Material și cercetări dialectale* (Cluj, 1960). Utile sînt, de asemenea, culegerile de literatură populară, apărute mai ales în ultimul deceniu și dintre care unele (de exemplu cele elaborate sub egida Institutului de folclor și îngrijite de O. Bîrlea), datorită grijii și acurateții științifice cu care au fost alcătuite, pot fi folosite, oferind un material prețios și corect și pentru cercetarea lingvistică.

Materialul lingvistic înregistrat cu ajutorul magnetofonului în cursul anchetelor efectuate în vederea *Noului Atlas lingvistic român* a permis constituirea la Centrul de fonetică și dialectologie din București a unei bogate arhive fonogramice dialectale (cf. V. Șuteu, FD I, 1958), care constituie, de asemenea, o importantă sursă de informație pentru cercetători.

Domeniul lingvistic de la sudul Dunării este reprezentat prin volumul de *Texte istroromâne,* publicat de T. Cantemir (1959). Anchete dialectale recente asupra idiomelor sud-dunărene au fost efectuate de E. Petrovici și P. Neiescu (RRL 1965, 4).

Scanned with OKEN Scanner

De atenţia cercetătorilor români din această perioadă s-a bucurat mai ales aromâna : un studiu monografic *Fono-morfologie aromână* (1968) i-a fost consacrat de Matilda Caragiu-Marioţeanu, asiduă cercetătoare a idiomului, care a publicat, dealtfel, pe lîngă diferite articole în care s-a ocupat de acest dialect, cel mai vechi text aromânesc — *Liturghier aromânesc. Un manuscris anonim inedit* (1962). Considerată sub diverse aspecte, aromâna a mai fost studiată de P. Neiescu (CL 1969, 2) şi N. Saramandu (FD VI, 1969, SCL 1970, 4), care discută probleme de fonologie şi morfologie a verbului.

O lucrare monumentală, operă a unei vieţi întregi, reprezintă *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic* (1963, ed. a-II-a 1974) de Tache Papahagi. Această lucrare de peste 1 200 de pagini cuprinde lexicul graiurilor aromâneşti din toate regiunile şi din toate timpurile, înregistrînd cuvinte din cele mai vechi texte, ca şi pe cele culese de autor personal în diversele anchete efectuate. Informaţiile etnografice şi folclorice, precum şi indicarea numeroaselor analogii şi concordanţe lexicale şi stilistice stabilite de autor între aromână şi idiomele balcanice (şi chiar nebalcanice) fac ca acest dicţionar să fie deosebit de util pentru o largă categorie de cercetători.

Structura istroromânei este descrisă de I. Coteanu în lucrarea *Cum dispare o limbă (istroromâna)*, 1957, descrierea fiind utilizată ca argumentare în discuţia dusă în jurul distincţiei «limbă/dialect». Unele aspecte ale onomasticii acestui idiom au fost relevate de I. Neiescu şi Aurelia Stan (LR 1970, 1).

O problemă mult dezbătută în domeniul dialectologiei este aceea a varietăţii dialectale a dacoromânei, a numărului graiurilor de pe teritoriul ţării noastre : E. Petrovici (LR 1954, 5) adaugă graiul crişean la graiurile moldovean, muntean şi bănăţean, general recunoscute, R. Todoran (LR 1956, 2) susţine ca justificată recunoaşterea unui al cincilea grai, cel maramureşean, problemă reluată ulterior de Şt. Giosu (SCŞtI 1963, 1).

Problema numărului variantelor teritoriale ale unei limbi implică precizarea limitelor dintre dialecte (Gr. Rusu, CL 1961, 1, Gr. Brâncuş, RUB 1955, 2—3, LR 1962, 3, M. Petrişor, LR 1962, 1 — cercetări în care se insistă asupra particularităţilor specifice ale vorbirii din Oltenia —, B. Cazacu, FD V, 1963) şi a criteriilor de delimitare şi caracterizare a graiurilor (I. Gheţie, SCL 1964, 3, relevă diversitatea criteriilor invocate în discuţie şi necesitatea şi dificultatea de a găsi criteriile cele mai adecvate ; în cele mai multe cazuri delimitările au în vedere anumite particularităţi fonetice şi lexicale). În *Elemente de dialectologie a limbii române* (1961), lucrare care oferă o privire de ansamblu asupra variantelor teritoriale româneşti, I. Coteanu introduce în caracterizarea graiurilor particularităţile morfologice şi sintactice, alături de cele fonetice şi lexicale avute de obicei în vedere (cf. şi Gh. Bolocan, LR 1965, 6 ; V. Rusu, SCL 1969, 2). Avînd în vedere particularităţile fonologice, Em. Vasiliu (*Fonologia istorică a dialectelor limbii române*, 1968) reia problema în coordonatele metodologice ale gramaticii transformaţionale.

O dispută aprinsă s-a purtat în jurul distincţiei teoretice «limbă/dialect/grai», pornindu-se de la raporturile dintre idiomele sud-dunărene

tarul de punctuaţie (redactor responsabil : J. Byck). Aceste trei lucrări normative, elaborate, toate, în cadrul Institutului de lingvistică din Bucureşti, grupate la un loc în *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie,* au fost publicate de mai multe ori (prima ediţie în 1960).

Studii separate au adus propuneri privind îmbunătăţirea normelor de transcriere a numelor proprii străine (P. Creţia, LR 1958, 2, T. Costa, LR 1958, 4, Gh. Bolocan, LR 1961, 6, M. Tomici, LR 1964, 6, B. Wechsler, LR 1964, 3), a utilizării majusculelor (M. Mitran, LR 1958, 6, V. Breban, LR 1964, 3), a compuselor (Fulvia Ciobanu, *Scrierea cuvintelor compuse,* 1958). Dintre acestea unele au fost avute în vedere în ediţia a II-a (1965) a *Îndreptarului,* cînd s-a hotărît şi reintroducerea literei *â* în ortografierea cuvintelor din familia *român.*

Explicarea normelor ortografice şi ortoepice şi semnalarea greşelilor de scriere şi de pronunţare constituie obiectul volumului *Cum scriem. Cum pronunţăm corect* (1970) de Fulvia Ciobanu şi Lidia Sfîrlea (aceasta din urmă, autoare şi a unui studiu amplu consacrat ortoepiei : *Pronunţia literară românească. Stilul scenic,* 1970).

Cultivarea limbii, care prin amploarea pe care a căpătat-o şi prin importanţa ce i se acordă a devenit o problemă de stat, a fost iniţiată (1958) de Iorgu Iordan, care a explicat, în repetate rînduri, în ce constă şi ce urmăreşte această formă de activitate lingvistică, ocupîndu-se totodată de numeroase greşeli curente. Conceptele de abatere şi normă, precum şi diversele tipuri de greşeli au fost discutate de Valeria Guţu Romalo (LR 1961, 6) şi I. Dănăilă (LR 1965, 2). Implicaţiile dinamice ale domeniului capătă o amplă ilustrare în *Tendinţe actuale ale limbii române* de Al. Graur (1968).

În revista „Limba română", ca şi în publicaţii de alt profil („Contemporanul", „Luceafărul", „Gazeta literară", „România literară", „Tribuna", „Gazeta învăţămîntului", „Presa noastră", „Femeia", „Drapelul roşu" etc.), la radio şi la televiziune, un cerc larg de lingvişti (şi chiar nelingvişti) — Iorgu Iordan, Al. Graur, J. Byck, I. Coteanu, Gh. Bulgăr, D. Macrea, Al. Andriescu, Al. Niculescu, Valeria Guţu Romalo, Flora Şuteu, Th. Hristea, Mioara Avram, Gr. Brâncuş, V. Şerban, N. Mihăescu, Luiza Seche, Rodica Irimie, Georgeta Ciompec, Lidia Sfîrlea, D. Craşoveanu, Lucreţia Mareş etc. sau Clara Georgeta Chiosa, Gh. N. Dragomirescu, Şt. Iacob (care au în vedere cultivarea limbii în şcoală) semnalează, explică şi corectează greşeli curente, formulări defectuoase, sau discută sub aspectul corectitudinii diverse publicaţii. Numeroase şi variate observaţii privind corectitudinea şi greşeala în limba de azi sînt cuprinse în lucrările lui Al. Graur, *Limba corectă* (1963), *Limbajul conferenţiarului* (1968), ale lui N. Mihăescu, *Limba noastră. Probleme de lexic şi construcţii gramaticale* (1963), *Abateri de la exprimarea corectă* (1963), I. Roman, *Vorbiţi mai bine, scrieţi mai bine româneşte* (1966), precum şi *Cultivarea limbii* (1964), volum colectiv.

DIALECTOLOGIE. O mare dezvoltare cunoaşte în această perioadă dialectologia, disciplină al cărei obiect îl constituie variantele regionale ale limbii şi în care cercetarea descriptivă se îmbină cu consideraţiile istorice.

Prezentarea varietăţii dialectale a limbii române se realizează printr-o serie de importante lucrări, care antrenează colective largi de cercetători.

Scanned with OKEN Scanner

Atlasul lingvistic român reprezintă valorificarea datelor obținute printr-o anchetă mai veche, inițiată de S. Pușcariu în cadrul „Muzeului limbii române" de la Cluj și efectuată de E. Petrovici și S. Pop pentru dacoromână, de Th. Capidan și Șt. Pașca pentru idiomele sud-dunărene[9]. Materialul anchetei lui S. Pop stă la baza părții I a *Atlasului lingvistic român* din care au apărut volumele I (1938) și II (1942) din cele 6 proiectate. Rezultatele anchetei lui E. Petrovici au fost consemnate într-un volum de texte îngrijit chiar de anchetator și apărut în 1940, precum și în *Atlasul lingvistic român*. Partea a II-a (ALR II), serie nouă, elaborat de un colectiv al Institutului de lingvistică din Cluj, din care au apărut între 1956—1967, sub conducerea lui E. Petrovici și I. Pătruț, cinci volume ; volumul al VI-lea s-a publicat în 1969 avînd ca redactor responsabil pe I. Pătruț.

Paralel, în *Micul atlas lingvistic român* (I 1956, II 1967, III 1967), materialul este prezentat sub formă de hărți sintetice colorate indicînd răspîndirea teritorială a diferitelor fenomene înregistrate.

Aceste informații sînt îmbogățite și completate prin *Noul atlas lingvistic român pe regiuni* (NALR), din care au apărut volumele I (1967) și II (1970), consacrate Olteniei și elaborate de un colectiv de dialectologi (T. Teaha, V. Rusu și I. Ionică) de la Centrul de fonetică și dialectologie din București, avînd ca redactor responsabil pe B. Cazacu, precum și un volum consacrat Maramureșului (1969) elaborat de P. Neiescu, Gr. Rusu și I. Stan sub asupiciile filialei clujene a Academiei R.S.R.

Tabloul dialectal al dacoromânei va fi completat prin alcătuirea unor atlase privind Moldova și Bucovina, Muntenia și Dobrogea și Banatul, Crișana și Transilvania în vederea cărora colectivele de la Iași, București și Cluj au început anchetele.

Lucrările preliminare ale NALR-ului — stabilirea chestionarului, precizarea principiilor de lucru și realizarea anchetelor pe teren — au fost conduse îndeaproape de E. Petrovici și B. Cazacu. Chestionarul utilizat cuprinde 2 543 de întrebări vizînd o largă problematică, iar numărul de localități anchetate în fiecare regiune este destul de mare. Ca urmare, noul atlas oferă o mare cantitate de material lingvistic.

Atlasul consacrat Olteniei, prin care s-a inaugurat noua serie, este însoțit de o culegere de t e x t e d i a l e c t a l e din această regiune și de un g l o s a r, ambele apărute în 1967 și reprezentînd auxiliare de lucru deosebit de utile.

Cele două mari opere dialectologice (ALR și NALR) oferă un bogat material lingvistic interesant atît prin varietatea sa, cît și prin faptul că ilustrează două momente destul de depărtate în timp. Perioada care desparte anchetele pe care se bazează cele două atlase e suficient de lungă pentru a permite unele constatări privind dinamica raporturilor dintre diferitele graiuri, precum și dintre graiuri și limba literară ; fiecare regiune ridică probleme specifice, deși, în linii generale, e de presupus o evoluție în același sens.

Noul atlas lingvistic român pe regiuni, ca și *Atlasul lingvistic român*, constituie sursa a numeroase cercetări cu caracter de principiu

[9] V. p. 106—107.

(SCȘtI 1958) — terminologia pescărească, Marius Sala (LR 1960, 5), P. Lupu-Babei (LR 1961, 1), Marius Sala — M. Bujeniță (LR 1962, 6) — terminologia nautică. Șt. Dumistrăcel consacră terminologiei uneltelor agricole o serie de studii publicate între 1962 și 1967 (SCȘtI 1962, 2, 1963, 2, LR 1964, 5, 1966, 1, 1967, 6, AF 1964).

Un bogat material oferă lucrările lui M. Băcescu (*Păsările în nomenclatura și viața poporului român*, 1961 și *Peștii, așa cum îi vede țăranul pescar român*, 1947). Zona lexicală a „înrudirii" a fost studiată de Marius Sala (SCL 1955, 1—2), V. Scurtu (*Termenii de înrudire în limba română*, 1966) și Magdalena Vulpe (RRL 1966, 1).

Destul de numeroase sînt cercetările care urmăresc pe baza materialului dialectal realizările lingvistice ale unor concepte : „unchi", „mărul lui Adam", „cîrlan" (Marius Sala, SCL 1955, 1—2, SCL 1958, 4, RLiR 1960), „tifos" (V. Rusu, FD II, 1960), „guturai" (Șt. Giosu, SCȘtI 1963, 2), „febră" (Lucreția Mareș, LR 1968, 1) etc. S-au făcut studii asupra termenilor privind îmbrăcămintea (B. Cazacu, SCL 1953), casa (I. Stan, AUT 1964, I. Ionică, SCL 1966, 4), animalele domestice (Maria Iliescu, RFRG 1961, 1), corpul omenesc (V. Arvinte, SCL 1963, 4), lunile anului (Rodica Orza, CL 1964, 2), culorile (Ana Canarache, LR 1961, 1, Dominica Gheorghiu, LR 1968, 1) etc. Florența Sădeanu (RRL 1969, 1) studiază diacronic termenii pentru conceptul „drum".

Mai puțin numeroase sînt cercetările consacrate unor probleme cu caracter mai accentuat teoretic ca omonimia (Mioara Avram, SCL 1958, 3 ; Paula Diaconescu, PLG I, 1959 ; Finuța Hasan, PLG II, 1960 ; Tatiana Slama-Cazacu, *Omagiu Rosetti*, 1965), polisemia (Paula Diaconescu, *loc. cit.* ; M. Radu, LL 1968), sinonimia (M. Homorodean, CL 1959, 1—2 ; Rodica Bogza, AUB 1960).

În semantică, pentru care interesul pare a crește în ultimii ani, se înregistrează studii de teorie generală a domeniului : I. Coteanu (PLG I, 1959), D. Chițoran (AUB 1968, RRL 1969, 4), D. Dincă (AUT 1969), Em. Vasiliu (*Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, 1970), dar și cercetări consacrate unor probleme mai restrîns, de limba română, care implică adeseori numeroase și interesante elemente teoretice[12] Paula Diaconescu (SL 1970).

Toponimia și antroponimia, deși constituie domenii mai puțin bogate în lingvistica românească, înregistrează totuși apariția unor lucrări importantt ca : *Nume de locuri românești în Republica Populară Română* (195 2) și *Toponomia românească* (1963) de Iorgu Iordan, *Nume de persoane* (1965) de Al. Graur, *Dicționarul onomastic* (1963), bogat inventar antroponimic elaborat de un istoric, N. A. Constantinescu, și *Dicționar istoric al localităților din Transilvania* (vol. I, 1967, vol. II, 1968) de C. Suciu.

Domeniul cunoaște o mai mare dezvoltare în cadrul lingvisticii românești mai ales după 1960 ; se discută probleme teoretice ale onomasticii (Sabina Teiuș, LR 1967, 6, SMO 1969, Marius Sala, CO 1958, LR 1964, 1), se formulează ideea necesității și a oportunității elaborării unui dicționar toponimic și se propune în acest scop un chestionar

[12] V. p. 214—215.

(I. Donat, LR 1968, 2, M. Homorodean, CL 1968, 2, Aurelia Stan, CL 1965, 1, Marius Sala, LR 1964, 2, 3).

Tot mai numeroşi sînt cercetătorii care se opresc asupra toponimicelor sau antroponimicelor dintr-o regiune sau dintr-o localitate, care discută un anumit nume topic sau se ocupă de aspectele istorice de toponimie. De toponimice s-au ocupat Iorgu Iordan (BL 1947, CO 1958), E. Petrovici (SCL 1953, CL 1957, 1966, 1, 1968, 2, CO 1958, RS 1958, 1960, 1962, 1965, 1968, RRL 1967, 6), I. Pătruţ (SMO 1969), Gh. Ivănescu (CO 1958), Marius Sala (LR 1962, 1, 1964, 1), Gh. Giuglea, M. Homorodean, I. Stan (FD V, 1963), Gh. Giuglea, V. Ţîra (AUT 1966), M. Homorodean (CL 1961, 1, StUBB 1964, 2, SMO 1969), I. Donat (FD IV, 1962, LR 1964, 6), D. Buzatu (MO 1960, 3—4, 7—8, 1967, 1—2), E. Janitsek (CL 1964, 1, StUBB 1965, 2, SMO 1969), V. Ardeleanu (CL 1963, 1, SMO 1969), M. Zdrenghea (CL 1965, 2), E. Tănase (AUT 1967), M. Oros (StUBB 1968, 1, SMO 1969), Gr. Rusu (SMO 1969) ş.a. Antroponimicele au fost discutate de Al. Graur (CL 1969, 1), Al. Cristureanu (CL 1959, 1961, 1, 2, SCŞtI 1962, 1, SMO 1969), Aurelia Stan (LR 1957, 5, CL 1958, 1961, 2, 1964, 1, 1965, 2, CO 1958), Sabina Teiuş (CL 1961, 2, 1962, 1, 1965, 1, LR 1962, 2), Doina Grecu (CL 1962, 1, 1964, 1, SCL 1965, 5), I. Roşianu (CL 1966, 2), D. Loşonţi (CL 1969, 1), V. Ţîra (AUT 1968) ş.a. Multe din aceste studii sînt cuprinse în volumele colective *Contributions onomastiques* (1958, comitet de redacţie : Iorgu Iordan, E. Petrovici, Marius Sala) şi *Studii şi materiale de onomastică* (1969, redactor responsabil : E. Petrovici, redactor responsabil adjunct : I. Pătruţ).

Cercetările e t i m o l o g i c e au preocupat în primul rînd pe colaboratorii dicţionarelor româneşti elaborate în acest interval ; rezultatele noi la care au ajuns atît lexicografii cît şi alţi cercetători (E. Petrovici, D. Marmeliuc, V. Breban, Vl. Drimba, I. Pătruţ, V. Arvinte, I. Robciuc, Maria Iliescu, Th. Hristea, C. Poghirc, Luiza Seche, Finuţa Hasan, M. Tomici, Elena Stîngaciu, V. Nestorescu etc.) au fost publicate în revistele de specialitate, mai ales în „Limba română". Al. Graur şi-a concretizat preocupările din acest domeniu în lucrarea *Etimologii româneşti* (1963).

Problema specială a etimologiei populare a fost discutată de Th. Hristea într-o serie de articole incluse ulterior în volumul *Probleme de etimologie. Studii, articole, note* (1968).

Asupra calculului lingvistic, considerat sub aspect teoretic sau invocat în explicarea unor elemente lexicale româneşti, s-au oprit numeroşi cercetători (I. Rizescu, *Contribuţii la studiul calculului lingvistic*, 1958 ; Th. Hristea, *lucr. cit.* ; V. Vascenco, CSt 1962 ; Ludmila Farcaş, CSt, 1958 ; G. Mihăilă, SCL 1967, 5 ; I. Ştefan, LR 1963, 4 ; C. Apreotesei, AUT 1966 ş.a.). De neologisme şi de modalităţile de adaptare a lor la sistemul limbii s-au ocupat N. A. Ursu şi Despina Ursu (AF 1965, SCŞtI 1962, 1, LR 1964, 1, 1965, 3, 1966, 3, SLLF I, 1969), Luiza Seche şi M. Seche (LR 1965, 6).

Distincţia între cuvintele importante şi cele periferice în cadrul vocabularului unei limbi şi-a găsit expresia în problema f o n d u l u i p r i n c i p a l şi în cercetările referitoare la frecvenţa cuvintelor. Discuţia teoretică a conceptului şi a caracteristicilor cuvintelor aparţinînd

indicaţiile *învechit, rar, familiar, argotic, popular* etc., care însoţesc adesea termenii, caracterizarea stilistică a cuvintelor prin indicarea domeniului de utilizare, precum şi înregistrarea variantelor (cu specificarea celor nerecomandabile) au în vedere, în primul rînd, sistemul lexical actual al limbii literare standard, dar şi ortoepia şi normele morfologice. Foarte importante pentru înţelegerea organizării vocabularului limbii contemporane sînt şi informaţiile referitoare la repartizarea dialectală a termenilor.

Elaborarea acestei importante lucrări nu va putea fi considerată încheiată decît după ce ultima parte (pînă la Z), o dată tipărită, se va revedea, în lumina aceloraşi principii, partea de la A la Lojniţă.

În aceeaşi perioadă, tot prin eforturile colectivului de lexicografi ai Institutului de lingvistică al Academiei R.S.R., s-au alcătuit, sub conducerea lui D. Macrea, *Dicţionarul limbii române literare contemporane,* în patru volume, apărut între 1955—1957, precum şi *Dicţionarul limbii române moderne,* într-un volum, publicat în 1958, mai modeste din punctul de vedere al scopului propus şi mai limitate atît în timp — au în vedere limba contemporană —, cît şi sub aspectul varietăţii materialului prelucrat — care aparţine numai limbii literare —, dar necesare într-o epocă de intensă culturalizare.

Ambele dicţionare menţionate sînt explicative, iar cel într-un volum este şi etimologic. Acesta din urmă reprezintă o prelucrare redusă şi ameliorată a dicţionarului în patru volume : s-au adăugat un mare număr de cuvinte şi s-au remediat unele erori constatate în *Dicţionarul limbii române literare contemporane*. Reducerea, importantă, de volum s-a realizat prin renunţarea la cea mai mare parte din citatele care ilustrau sensurile. *Dicţionarul limbii române moderne* a fost reeditat din 1958 de mai multe ori, ceea ce dovedeşte marea lui utilitate : el a reprezentat un important instrument de lectură pentru un public foarte larg.

Tabloul lexical actual este completat prin *Dicţionarul de neologisme* (1961, 1966) de F. Marcu şi C. Maneca şi, în alt mod, prin *Dicţionar de expresii şi locuţiuni româneşti* (1969), alcătuit de un colectiv format din V. Breban, Gh. Bulgăr, Doina Grecu, I. Neiescu, Gr. Rusu şi Aurelia Stan. Un instrument de lucru foarte util oferă *Dicţionarul invers* (1957), cu care se aseamănă ca structură, dar nu şi ca finalitate şi anvergură, *Dicţionarul de rime,* autor N. Lazăr (1969).

În seria dicţionarelor explicative se poate încadra şi *Dicţionarul enciclopedic al limbii române,* publicat în patru volume între 1962—1966.

O lucrare lexicografică de un tip cu totul singular în lingvistica românească constituie *Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu,* realizat de un colectiv format din Gh. Bulgăr, I. Gheţie, Luiza Seche şi Flora Şuteu sub conducerea lui T. Vianu şi apărut în 1968, după un efort de mai bine de 10 ani. Acest dicţionar oferă o imagine completă a vocabularului eminescian şi pune în lumină procesul prin care un mare poet reuşeşte să îmbogăţească expresivitatea artistică a limbii unui popor ; totodată, el contribuie la cunoaşterea unuia din momentele cele mai importante din evoluţia limbii române literare moderne.

Urmărind măiestria eminesciană, lucrarea reprezintă un dicţionar stilistic. Prezentînd lexicul unui scriitor al secolului al XIX-lea, acest

Scanned with OKEN Scanner

dicționar constituie un important instrument de lucru pentru cercetătorul istoriei limbii literare. Prin limitarea materialului la poezia și proza publicate în timpul vieții și la lucrările postume care s-au bucurat de o largă circulație, deci la acea parte a operei marelui poet care a avut o covîrșitoare influență asupra contemporanilor și a generațiilor următoare, autorii au avut în vedere evoluția limbii literare.

Numeroase lucrări lexicografice datorate unor autori nelingviști privesc terminologia științifică și tehnică. Pe lîngă *Lexiconul tehnic român* (primă redactare, vol. I—VII, 1949—1956, a doua, vol. I—XIX, 1957—1968, sub conducerea lui R. Rădulet), care acoperă domeniul în totalitatea lui, s-au publicat numeroase dicționare înregistrînd lexicul propriu diverselor ramuri și discipline tehnice ; astfel în 1969 au apărut dicționare privind filozofia, etica, pedagogia contemporană, medicina, zootehnia și medicina veterinară, economia agrară, industria și tehnologia chimică, statistica economică, iar în 1970 un dicționar de terminologie literară. Un loc aparte prin faptul că are în vedere terminologia populară a unui anumit domeniu ocupă *Dicționarul etnobotanic cuprinzînd denumirile populare românești și în alte limbi ale plantelor din România* (1968, autor Al. Borza).

Un mare număr de termeni, acoperind un larg domeniu, cuprinde *Dicționarul tehnic poliglot* (1963, 1967).

Lexicografia bilingvă înregistrează numeroase și importante realizări, de cele mai multe ori colective, printre care trebuie relevate : *Dicționar rus-român,* 1959—1960 (E. Petrovici, Gh. Bolocan, Tatiana Nicolescu), *Dicționar român-maghiar,* 1964 (E. Petrovici, B. Kelemen), *Dicționar german-român,* 1966 (M. Isbășescu, Maria Iliescu), *Dicționar ceh-român,* 1966 (realizat de un colectiv de autori). *Dicționar român-italian,* 1963 (Nina Façon), *Dicționar englez-român,* 1965 (red. resp. M. Bogdan), *Dicționar francez-român,* 1967 (N. N. Condeescu, G. Haneș) ș.a. [11]

Din lucrările lexicografice ale epocilor precedente s-a reeditat importanta operă a lui B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae* (I, II, 1970, ediție Andrei Rusu, studiu P. Cornea).

Foarte numeroase și variate, cercetările lexicologice se grupează, cele mai multe, în jurul cîtorva probleme. Interesul unui mare număr de cercetători s-a oprit asupra vocabularului profesional. De o atenție deosebită s-a bucurat terminologia științifică, considerată mai ales istoric : J. Byck (SCL 1954, 1—2) studiază vocabularul științific și tehnic din secolul al XVIII-lea, Gh. Ivănescu (CILL I, 1956), formarea terminologiei filozofice românești moderne, C. Căplescu (*Omagiu Iordan,* 1958), istoria terminologiei aritmetice, Maria Iliescu (*Omagiu Iordan,* 1958), terminologia fiscală, N. A. Ursu (Formarea *terminologiei științifice românești,* 1962) abordează problema în ansamblul său ; probleme actuale ale terminologiei științifice au fost discutate de D. Macrea (CL 1966, 1), C. Maneca (LR 1956, 3) etc. Vocabularul profesional în ipostaza sa actuală regională a fost studiat de V. Arvinte (AUI 1955, SCȘtI 1957, 1) — terminologia lemnăritului și plutăritului, L. Onu (FD I, 1958) și Gh. Pop (LR 1968, 5) — a mineritului, Șt. Cuciureanu

[11] V. p. 175—176, 182, 186, 188, 198.

sintaxă (1967) de S. Stati, unde se propune și un model sintactic propriu, prezentat ulterior, într-o formă mai puțin abstractă, ca aplicare la limba română, în partea de sintaxă din volumul *Analize sintactice și stilistice* (1970), semnat împreună cu Gh. Bulgăr. Cele două lucrări au fost pregătite de numeroasele studii de sintaxă teoretică sau privind limba română.

Prezentări de ansamblu, cu caracter didactic, oferă și V. Șerban, *Curs practic de sintaxă a limbii române*, 1964, și *Sintaxa limbii române. Curs practic*, 1970, și Gh. Bulgăr, *Limba română. Sintaxă și stilistică*, 1968.

Teoria transformațională a lui N. Chomsky stă la baza *Sintaxei transformaționale a limbii române* (1969) alcătuită de Em. Vasiliu și Sanda Golopenția-Eretescu și pregătită de o serie întreagă de studii (Liliana Ionescu, RRL 1966, 4, CLTA 1965; Mihaela Mancaș, CLTA 1965; Sanda Golopenția-Eretescu, CLTA 1968, pentru grupul verbal, Laura Vasiliu, SCL 1965, 1, pentru grupul nominal, Gabriela Pană, RRL 1966, 1, pentru propozițiile relative etc.).

Studiile consacrate de Anca Belchiță (SCL 1969, 4, 5, 1970, 2) flexiunii nominale și verbale românești reprezintă detalieri, la un alt nivel, ale descrierii transformaționale a limbii române. O reformulare a sintaxei grupului verbal prefigurează studiile în care Gabriela Pană-Dindelegan se ocupă de subcategorizarea verbului (vezi, de exemplu, SCL 1970, 4).

O orientare nouă imprimă cercetării gramaticale numeroasele studii ale lui S. Marcus, în care diverse probleme teoretice sau aspecte concrete de detaliu sînt supuse modelării matematice (cf., de pildă, *Gramatici și automate finite*, 1964, precum și numeroasele articole publicate în SCL, RRL, CLTA, dar și în reviste cu profil nelingvistic ca „Revue roumaine de mathématiques pures et appliquées", „Studii și cercetări matematice" etc.).

Un domeniu strîns legat de cercetarea gramaticii este cel al p r e d ă r i i limbii române, reprezentat prin manuale destinate învățămîntului de diverse grade, prin culegeri de exerciții și analize gramaticale, cf. D. D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu, M. Zdrenghea, *Analize gramaticale și stilistice*, 1959, 1966, Șt. Popescu, *Culegere de exerciții gramaticale cu noțiuni de morfologie și sintaxă*, 1968, A. Nicolescu, *Probleme de analiză a frazei*, 1969, *Probleme de sintaxă a propoziției*, 1970, și prin numeroase studii de metodică a predării (Clara Georgeta Chiosa, *Metodica predării limbii și literaturii române*, 1964).

Probleme de natură diferită ridică descrierea românei nu ca limbă maternă, ci ca limbă străină, ca obiect de studiu pentru vorbitori de altă limbă.

Prezentări ale limbii române în acest cadru specific oferă *A Course in Modern Roumanian* (1958) de Ana Cartianu, L. Levițchi și V. Ștefănescu-Drăgănești, precum și *Cours de langue roumaine* (1967) și *A Course in Contemporary Roumanian* (1969), autori B. Cazacu, Clara Georgeta Chiosa, Matilda Caragiu-Marioțeanu, Valeria Guțu Romalo, construite ca manuale pentru străini. Între prima lucrare menționată și ultimele două există evidente deosebiri de structură determinate, în primul rînd, de publicul pe care îl au în vedere. Cea din 1958, desti-

Scanned with OKEN Scanner

nată unui public larg, are un caracter accentuat intuitiv ; celelalte două se adresează unor cititori cu oarecare cunoștințe lingvistice (studenți filologi, în primul rînd), ceea ce permite prezentarea expozitivă și explicativă a faptelor, a căror însușire se bazează nu numai pe exercițiile de fixare, pe care se pune accentul, ci și pe înțelegerea fenomenelor.

În ultimii ani, o pondere mai mare au căpătat studiile contrastive, stimulate mai ales de proiectul de elaborare a unei descrieri contrastive pentru limbile română și engleză.

Problema interferenței între sistemele lingvistice în procesul de învățare a unei limbi străine a fost abordată de Florica Dimitrescu, SCL 1960, 3, C. Poghirc, PLG IV, 1962, Matilda Caragiu-Marioțeanu, LR 1966, 2, Cl. Mîrza SL 1970 și, din perspectivă psiholingvistică, de Tatiana Slama-Cazacu (RRL, 1970, 2).

LEXICOGRAFIE ȘI LEXICOLOGIE. O ramură a lingvisticii actuale românești, bogat ilustrată prin lucrări colective, reprezintă lexicografia, domeniu cu o veche și valoroasă tradiție.

O lucrare de o deosebită importanță, care împreună cu gramatica academică împlinește obiectivul inițial al creării Academiei române, este *Dicționarul limbii române* (sau *Dicționarul Academiei),* operă de interes național, la care lucrează un larg colectiv de specialiști sub conducerea lui Iorgu Iordan, Al. Graur și I. Coteanu. Concepută ca un dicționar general explicativ, această vastă operă înregistrează toate cuvintele limbii populare, inclusiv regionalismele, termenii arhaici atestați în textele vechi românești, cuvintele limbii literare, creațiile lingvistice ale literaturii beletristice, precum și termenii științifici și tehnici, cu condiția să fie utilizați și în limba literară sau populară sau în cel puțin două domenii de specialitate diferite.

Păstrînd dicționarului, în liniile sale generale, structura inițială, care și-a găsit expresia în lucrările preliminare ale lui A. Philippide și în partea publicată sub îngrijirea lui S. Pușcariu (literele A, B, C, D, F—J și L, cu unele lacune, au apărut între 1913—1949), noua redacție, în urma unei revizuiri critice a principiilor de lucru și a materialului care rămăsese neprelucrat, a hotărît să reia publicarea dicționarului, de la litera M înainte, într-o formă modernizată, beneficiind de rezultatele cercetării științifice din ultima vreme și utilizînd o mare cantitate de material inedit.

În noua sa formă (în perioada 1965—1969 au apărut literele M și O), lucrarea reprezintă un dicționar unilingv (în redacția S. Pușcariu sensurile sînt date și în franceză), explicativ, istoric și normativ. Caracterul istoric se manifestă prin prezența termenilor arhaici, a sensurilor învechite, a atestărilor din textele vechi, precum și prin stabilirea etimoanelor. Fiecare articol de dicționar reprezintă istoria succintă, dar amănunțită a unui cuvînt românesc, dicționarul, prin această particularitate, constituind o importantă lucrare de istorie a limbii.

Prezența limbii actuale, deci raportarea la contemporaneitate, își găsește expresia în înregistrarea unor cuvinte sau sensuri recente, prin atestări din texte contemporane și, mai ales, prin aspectul normativ :

Scanned with OKEN Scanner

teoretică a faptelor. Aceste două aspecte disting lucrarea lui Iorgu Iordan de gramatica academică.

Limba română contemporană a constituit, ca și ediția I a *Gramaticii Academiei*, un stimulent în dezvoltarea cercetărilor de gramatică și o rodnică îndrumare în acțiunea de cultivare a limbii, care ocupă un loc deloc neglijabil în activitatea lingvistică a perioadei în discuție.

Tabloul de ansamblu al structurii gramaticale a limbii române oferit de lucrările discutate a făcut posibile studiile de aprofundare a problemelor, de precizare, de completare a lacunelor (v., în primul rînd, cele trei volume de *Studii de gramatică* menționate mai înainte). Cele mai multe au în vedere sintaxa: sînt discutate propozițiile principale (Al. Graur, SG I, 1956), coordonarea și raporturile dintre propoziție și frază (Mioara Avram, SG I, 1956, II 1957), propozițiile relative (Valeria Guțu, SG II, 1957), raporturile semantice dintre propoziții (S. Stati, SG II, 1957), atributiva (Elena Carabulea, SG III, 1961), atributul (Magdalena Popescu-Marin, SG III, 1961), complementul (Finuța Hasan, SG III, 1961, P. Creția, SG I, 1956), predicatul (Paula Diaconescu, SG II, 1957 ; Valeria Guțu, SG I, 1956) etc. În domeniul morfologiei trebuie menționate studiile despre vocativ (Laura Vasiliu, SG I, 1956), prezumtiv (Elena Slave, SG II, 1957), gerunziu (Matilda Caragiu-Marioțeanu, SG II, 1957, care, într-un studiu ulterior — SCL 1962, 1 — ia în discuție poziția modurilor nepersonale în ansamblu în organizarea gramaticală a limbii) ; Laura Vasiliu (SG III, 1961) abordează problema semanticii prepozițiilor, reluată de C. Dominte (SL 1970), iar Fulvia Ciobanu (SG II, 1957, III, 1961) se ocupă de diversele structuri prepoziționale și de comportamentul lor în limba română. Problema componenței locuțiunilor verbale este abordată de Florica Dimitrescu (SG I, 1956, care publică ulterior o monografie consacrată acestor unități lingvistice — *Locuțiunile verbale în limba română*, 1958). Problema aspectului este discutată de C. Poghirc (LR 1953, 6), Gh. Bolocan (LR 1959, 1), O. Vințeler (SCL 1969, 1), A. Mișan (CL 1969, 2 ; 1970, 1).

Descrierea morfologică impune atenției problema structurii morfologice a cuvintelor (Al. Graur, SG II, 1957, problema este discutată ulterior și de Al. Ionașcu, SCL 1957, 2).

În general studiile insistă asupra aspectului teoretic al problemelor. Mai puține sînt cele care au în vedere valoarea stilistică a unor construcții (Gh. Bulgăr, SG I, 1956 ; Al. Niculescu, SG I, 1956) sau consideră faptele în perspectivă dialectală (Al. Georgescu, SG II, 1957, *Omagiu Iordan*, 1958, perfectul simplu) sau istorică (Maria Iliescu, SG I, 1956, pronumele *care* și *ce*).

Unele probleme revin cu deosebită persistență — este cazul diatezei (S. Stati, SCL 1954, 1—2, LR 1958, 2 ; Finuța Hasan, SCL 1960, 3 ; Gh. Trandafir, LL 1962 ; C. Dimitriu, AUI 1965, 2 ; Ecaterina Teodorescu, LR 1965, 5 ; Gabriela Pană, SCL 1967, 1, LR 1968, 4 ; Mariana Combiescu, LR 1968, 1 ; D. Irimie, AnL 1968 ; Al. Graur, SCL 1969, 1 ; Maria Manoliu-Manea, RRL 1970, 5 etc.), al semiauxiliarelor (Gh. Nedioglu, LR 1956, 3, 4, 5 ; Valeria Guțu, SG I, 1956, LR 1956,1 ; G. N. Dragomirescu, LL 1963 ; P. Dumitrașcu, CL 1964, 1 ; Șt. Hazy, CL 1965, 2 ; C. Săteanu, CL 1966, 2 ; D. Crașoveanu, AUT 1968), al predicatului nominal (Paula Diaconescu, SG II, 1957 ; G. Beldescu, *Contribuții la cunoașterea numelui*

predicativ, 1957 ; Magdalena Manoilescu, LR 1957, 5), al elementului predicativ suplimentar (Maria Rădulescu, SG II, 1957, LR 1958, 6 ; Silvia Niță, RS 1958 ; Mioara Avram, LR 1961, 6 ; D. D. Drașoveanu, CL 1967, 2 ; V. Hodiș, LR 1967, 6, 1969, 2 ; G. Gruiță, StUBB 1970, 2 etc.), cercetările succesive aducînd noi precizări, scoțînd în evidență aspecte neremarcate înainte, punînd problema în alți termeni.

Un loc important ocupă între cercetările gramaticale din această perioadă cele care detaliază categoria complementelor, propunînd delimitarea a noi specii și subspecii. Nu lipsesc soluțiile contradictorii mai ales în situațiile în care se confruntă concepții diferite în ce privește relevanța faptului gramatical. De cele mai multe ori însă diversele probleme sînt reluate din alte puncte de vedere, cu alte argumente.

Alt nivel al organizării gramaticale privesc cercetările care se ocupă de pronume, de poziția posesivelor (Maria Manoliu, RRL 1964, 3 ; L. Onu, LL 1969 ; D. D. Drașoveanu, CL 1969, 1 ; M. Zdrenghea, LR 1955, 4 ; Maria Gabrea, G. N. Dragomirescu, LR 1958, 6, ș.a.), de raportul dintre pronume și articol etc.

Încă înainte de apariția celei de a II-a ediții a gramaticii academice și, mai ales, după această dată, în cercetările de gramatică se constată o înnoire a concepției și a metodelor : structuralismul, în diversele sale ipostaze, devine tot mai răspîndit și sugerează noi modalități de înțelegere a faptelor.

Probleme ale morfologiei — delimitarea părților de vorbire, descrierea flexiunii sub aspectul expresiei și al conținutului, clasificările morfologice — au stat în atenția a numeroase cercetări structurale. Numele a constituit obiectul unor ample cercetări în lucrările Paulei Diaconescu (autoare a descrierii monografice *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc,* 1970, în care particularitățile aspectului sincronic sînt puse în evidență prin incursiuni diacronice) și ale lui Em. Vasiliu (SCL 1960, 3, CLTA 1965), adjectivul și pronumele au fost tratate de Maria Manoliu-Manea (problemele pronumelui, înglobate în cadrul mai larg al substitutelor, sînt prezentate în *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard,* 1968), iar numeralul de Sanda Golopenția-Eretescu (SCL 1965, 5). Descrierea flexiunii verbale a constituit obiectul unor articole semnate de Valeria Guțu Romalo (SCL 1964, 2, 4, 5, 1965, 1, 2, 3) ; de prepoziție (definiție și descrierea sistemului semantic) s-a ocupat, în mai multe rînduri, Laura Vasiliu (PLG III, 1961, LR 1964, 2 ș.a.).

O descriere unitară a flexiunii numelui și verbului, considerată sub aspectul expresiei, oferă *Morfologia structurală a limbii române* (1968) de Valeria Guțu Romalo.

Punerea în paralel a descrierilor tradiționale și a rezultatelor obținute de cercetările structuraliste, pentru a le face, pe acestea din urmă, cunoscute unui public mai larg, printr-o prezentare mai accesibilă, constituie obiectul volumului *Structura morfologică a limbii române* (1967) de Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo și Al. Niculescu.

În sintaxă, o lucrare teoretică de sinteză, care confruntă diverse concepții și modalități de abordare, reprezintă *Teorie și metodă în*

fondului principal și delimitarea acestei zone a vocabularului în limba română constituie obiectul lucrării *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române* (1954) de Al. Graur .republicată într-o formă redusă în 1957, *Fondul principal al limbii române).* Asupra conceptului de „fond principal" s-au oprit și I. Coteanu (SCL 1958, 3) și I. Fischer (SCL 1958, 1, 3).

Cercetarea statistică a vocabularului limbii literare actuale (V. Șuteu, SCL 1959, 3), al publicisticii (Gh. Bolocan, SCL 1961, 1) și al limbii vorbite (Alexandra Roceric-Alexandrescu, SCL 1970, 2, 3) a dus la stabilirea cuvintelor cu cea mai mare frecvență în limba română. Procedeele statistice au fost aplicate și în cercetarea limbii vechi (Claudia Tudose, SCL 1965, 5, 6 ; Viorica Pamfil, SCL 1968, 3 ; v.p. 139).

Considerarea statistică a lexicului limbii române revine de mai multe ori în lucrările lui D. Macrea *(Probleme de lingvistică română,* 1961, de pildă) ; C. Maneca abordează statistic structura etimologică a limbii române literare contemporane (RRL 1966, 3). Unele concluzii statistice asupra lexicului unui domeniu poetic restrîns, cel al poeziei descriptive, deduce N. Saramandu (CLTA 1967).

Formarea cuvintelor ocupă un loc destul de important în cadrul lexicologiei actuale românești. Cele mai multe studii privind derivarea și compunerea sînt grupate în cele cinci volume de *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română,* publicate între 1959 și 1969, ca preliminarii ale unui tratat de formare a cuvintelor, din care a apărut primul, consacrat compunerii (Finuța Hasan, Fulvia Ciobanu, *Formarea cuvintelor în limba română,* I. *Compunerea,* 1970). Adeseori avem a face cu cercetări cu caracter monografic, privind un anumit element derivativ. Mai rar, cercetarea are în vedere un singur text (Psaltirea Hurmuzaki, Cartea cu învățătură a diaconului Coresi, SMFC I, 1959), considerat din punctul de vedere al formării cuvintelor. Bine reprezentată în cele cinci volume citate este derivarea cu sufixe : Elena Carabulea, Mioara Avram, I. Dănăilă, Georgeta Ciompec, Florența Sădeanu, Magdalena Popescu-Marin, Elena Ciobanu, Eugenia Contraș, Laura Vasiliu (care consacră o serie de studii, bogate în implicații teoretice, sufixelor verbale) și cu prefixe : I. Rizescu, Gh. Bulgăr, Rodica Ocheșanu, Flora Șuteu, Luiza Seche.

Numeroase elemente derivative și derivate, considerate adeseori din perspectiva cultivării limbii, au fost discutate în revistele de specialitate de Iorgu Iordan, în repetate rînduri, de Al. Graur, Florica Dimitrescu, Mioara Avram, Flora Șuteu, Luiza Seche, I. Dănăilă. De problema derivării regresive s-a ocupat Th. Hristea (RRL 1964, 6, *Omagiu Rosetti,* 1965).

Mai puțin numeroase sînt studiile cu implicații teoretice : J. Byck (SCL 1951 : raporturile dintre derivare și sintaxă), Al. Graur (LR 1958, 2 : derivate defectuoase), Teodora Popa-Tomescu (PLG I, 1959 : raporturile dintre derivate și lexicul de bază), Finuța Hasan (LR 1965, 1 : locul formațiilor parasintetice în limba română) ; bogate în considerații și sugestii teoretice sînt articolele datorate lui Iorgu Iordan (SCL 1960, 2, 1963, 3, 1964, 4, *Omagiu Rosetti,* 1965).

Scanned with OKEN Scanner

CONCEPȚIE ȘI METODĂ. O activitate așa de bogată și de variată ca aceea care reprezintă domeniul „românisticii" actuale nu poate fi omogenă sub aspectul concepției și al metodei, cu atît mai mult cu cît, în plan mondial, lingvistica ultimelor decenii ale secolului nostru se caracterizează printr-o evoluție rapidă sub aspect teoretic. În mod inevitabil, intensa mișcare de idei din această perioadă își găsește expresia, în cadrul lingvisticii românești, mai ales în și prin studiile consacrate limbii române : abordarea și rezolvarea problemelor din perspective și cu procedee foarte variate face ca o trăsătură importantă a tabloului oferit de cercetarea românei în diversele sale ipostaze — trăsătură care nu poate fi neglijată într-o istorie a lingvisticii românești — să o reprezinte dezvoltarea teoretică complexă, profund diversificată. Studierea istorică și comparativă sau din perspectiva raporturilor cu societatea, descrierea sincronică, tradițională sau structurală, în diversele sale variante, modelarea matematică etc., sînt toate ilustrate în acest domeniu al lingvisticii românești de după 1944.

Utilizarea unei metodologii presupune elucidarea ei teoretică, iar transferul de la o limbă la alta, de la un domeniu la altul are aproape totdeauna importante implicații teoretice în măsura în care presupune, de obicei, adaptări, ajustări, modificări. Separarea între studiul teoretic și cercetarea „concretă" a românei este, nu rareori, greu de făcut, pentru că în studiile de românistică elementul teoretic are adesea o mare pondere, dar și pentru că, în tratarea unor probleme cu caracter teoretic general, cercetătorii recurg, de cele mai multe ori, în ilustrare, la material românesc.

Orientarea generală sub aspect metodologic a lingvisticii românești din perioada de după 1944 poate fi desprinsă urmărind evoluția diverselor domenii ale studiului limbii române.

Elocventă sub aspectul căutărilor metodologice este fără îndoială evoluția g r a m a t i c i i românești din ultimul sfert de secol.

Dacă în primii ani eforturile se concentrează asupra elaborării unei gramatici d e s c r i p t i v e, cît mai complete, prin prelucrarea și asamblarea rezultatelor anterioare obținute în acest domeniu, după apariția primei ediții a gramaticii academice (v. p. 151), predomină cercetările creatoare, menite să precizeze, să clarifice, să pună în evidență fapte pînă atunci neglijate. Printre acestea predomină net studiile de orientare s u b s t a n ț i a l i s t ă reprezentînd, adeseori, analize semantice foarte amănunțite (cf. de exemplu discuția atributului — Mioara Grigorescu (SCL 1954, 1), a complementului — P.P. Creția (SG I, 1956), I. Rizescu (*Omagiu Iordan,* 1958), I. Diaconescu (LR 1960, 2), Fulvia Ciobanu (LR 1962, 4), Mioara Avram (LR 1968, 5), Gh. Trandafir (LR 1968, 2) și numeroși alții. Paralel cu aceasta începe să se acorde din ce în ce mai multă atenție f o r m e i în conturarea fenomenului gramatical (cf., de exemplu, discuțiile privitoare la categoria stării — Al. Ionașcu, LR 1958, 6, la problema diatezelor — S. Stati, SCL 1954, 1—2, a semiauxiliarelor — Valeria Guțu, SG I, 1956, la flexiunea nominală — Em. Vasiliu, SCL 1953, 4), prin formă înțelegîndu-se uneori o modalitate oarecare de expresie, mai mult sau mai puțin specifică (cf. Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțialelor cu elemente conjuncționale în limba română,* 1960), atitudine care se manifestă destul de

clar și în cea de a II-a ediție a Gramaticii Academiei. Numeroase sînt problemele (a diatezei, a semiauxiliarelor, de exemplu) în jurul cărora se poartă discuții susținute, în care se invocă argumente substanțialiste sau formale cu ponderi foarte variate.

Treptat însă, prin abordarea structuralistă, înțelegerea conceptului de formă și, implicit, de formalizare, se precizează și se rafinează. Cele dintîi încercări în acest sens derivă din utilizarea conceptelor de sistem, opoziție etc. (Al. Niculescu și Alexandra Roceric, SCL 1957, 3, în legătură cu pronumele, I. Coteanu, SCL 1958, 3, Valeria Guțu Romalo, *Omagiu Iordan*, 1958, referitor la articol, Paula Diaconescu, SCL 1961, 2, în problema clasificării în declinări a substantivelor). Se recurge la procedee formale în cercetarea unor probleme de sintaxă (S. Stati, studiile referitoare la propoziție, SCL 1955, 3—4, SG II, 1957, M. Mitran, articolul consacrat apoziției, LR 1963, 1). Utilizînd elemente ale analizei distribuționale și conceptul matematic de funcție, S. Stati (*Teorie și metodă în sintaxă*, 1967) propune o modalitate originală de descriere sintactică.

Domenii importante ale morfologiei — substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, prepoziția — sînt supuse unor cuprinzătoare descrieri în termenii lingvisticii structurale. Un loc important ocupă problema clasificărilor flexionare (Paula Diaconescu, SCL 1961, 2, Maria Manoliu, LR 1961, 2, Valeria Guțu Romalo, SCL 1965), dar și problema definirii unor părți de vorbire, a unor categorii morfologice (Sanda Golopenția-Eretescu, SCL 1965, 5, Laura Vasiliu, ELS 1967), a situării unor elemente în cadrul părților de vorbire (v. Maria Manoliu-Manea, *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, 1968, Valeria Guțu Romalo, ELS, 1967, I. Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână (română comună)*, 1969, discută chestiunea raportului dintre pronume și articol, etc. În cele mai multe cazuri, cercetările au în vedere expresia și se bazează pe analiza distribuțională. Criteriile contextuale sînt introduse însă și în descrierea unor categorii gramaticale — gen, număr, caz (Paula Diaconescu, SCL 1964, 3, ELS 1967, D. D. Drașoveanu, CL 1969, 1), în delimitarea paradigmelor flexionare (Valeria Guțu Romalo, SCL 1964, 1). În termeni predominant glossematici este abordată problema genului neutru și a cazului (Em. Vasiliu, SCL 1960, 3, CLTA 1965), a comparației (Maria Manoliu, SCL 1962, 2), a semanticii prepozițiilor (Laura Vasiliu, SG III, 1961). O problemă care s-a bucurat de o foarte largă dezbatere (vezi indicațiile bibliografice la p. 153) fiind abordată din diverse puncte de vedere cu variate argumente și metode este cea a diatezei. Dintre numeroasele studii care i-au fost consacrate, unele, mai timide, propun rectificări, într-un sens sau altul, ale definițiilor cunoscute, altele discută însă situarea categoriei de diateză în sistemul gramatical al limbii române, pun sub semnul întrebării caracterul ei de categorie morfologică.

Modelul descriptiv al constituienților imediați și al analizei distribuționale într-o aplicare mai mult sau mai puțin riguroasă inspiră numeroase cercetări : A. Birbănescu, CLTA 1968, 1969, D. D. Drașoveanu, CL 1969, 2, M. Magyarodi, LL 1970 ș.a.).

În unele cazuri, se stabilește un raport evident între analiza contextuală și pregătirea limbii române pentru traducerea mecanică

Scanned with OKEN Scanner

(P. Schveiger și E. Hales se ocupă de clasificarea mecanică a adjectivelor — SCL 1966, 3 —, se stabilesc o serie de formule de distribuție pentru adjectiv — CL 1968, 1). În vederea traducerii mecanice s-au făcut studii detaliate privind diverse aspecte ale limbii române (cf. lucrările consacrate de Gr. Moisil verbului și numelui — SCL 1960, 1, CLTA 1962, 1965 —, cele ale lui E. Domokos, destinate elaborării unui algoritm de traducere din engleză în română etc.).

Traducerea mecanică suscită și interesul specialiștilor din alte domenii, mai ales al matematicienilor, pentru problemele gramaticii. Concepte gramaticale fundamentale ca «parte de vorbire», «gen», de pildă, sînt redefinite prin modelare matematică de S. Marcus (SCL 1962, 3, CLTA 1962), care propune, de asemenea, o clasificare a adjectivelor, reformulînd în termenii rigorii matematice procedeul distribuțional (SCL 1962, 2).

Studiile cu caracter statistic sînt bine reprezentate în domeniul lexicului, dar mult mai rare în gramatică (așa, de exemplu, I. și Aurelia Stan se opresc asupra entropiei cazului — SCL 1966, 1, Maria Vulișici încearcă o abordare statistică a părților secundare de propoziție — Lucr. șt. Oradea, 1967).

Un moment important în evoluția gramaticii și, în general, a lingvisticii românești (și nu numai românești) constituie contactul cu teoria transformațională a lui N. Chomsky. Diversele faze ale evoluției teoriei chomskiene (variantele 1958, 1965), ca și dezvoltările ulterioare ale transformaționalismului sînt ilustrate de cercetările asupra limbii române, dintre care cea mai amplă este *Sintaxa transformațională a limbii române*, 1969, alcătuită de Em. Vasiliu și Sanda Golopenția-Eretescu și precedată de unele studii de detaliu (vezi p. 155). Cercetări ulterioare aduc rectificări și rafinări ale descrierii (Laura Vasiliu, RRL 1969, 4, Maria Manoliu-Manea, RRL 1970, 3, Gabriela Pană-Dindelegan, RRL 1970, 1, SCL 1970, 4, Em. Vasiliu, SL 1970) insistînd asupra implicațiilor semantice ; Anca Belchiță (SCL 1969, 4, 5, SCL 1970, 2) consacră o serie de articole prelucrării datelor flexiunii nominale și verbale românești în vederea incorporării lor într-o descriere transformațională cuprinzătoare.

În domeniul gramaticii se produce o evidentă deplasare a zonei de interes a cercetărilor : după o perioadă în care în centrul atenției se situa expresia, se constată, mai ales în urma extinderii teoriei transformaționale și a contactului cu matematica și cu logica modernă, un interes crescînd pentru domeniul semantic, abordat însă în termeni formali. Treptat procedeele transformaționale sînt aplicate în tot mai multe domenii : în fonologie, în dialectologie, în stilistică etc.

În fonologie, care reprezintă în lingvistica românească cel mai vechi domeniu de manifestare a structuralismului — cele dintîi expuneri teoretice au fost ilustrate cu fapte privind fonologia, prima descriere a sistemului fonologic românesc (Al. Rosetti, Al. Graur, *Esquisse d'une phonologie du roumain*) datează din 1938 (BL VI) —, ultimele decenii înregistrează o rafinare a conceptelor, invocarea rectiunii în descrierea fonologică (Em. Vasiliu, Andrei Avram) și punerea în evidență a caracteristicilor distribuționale ale fonemelor (cf. Em. Va-

Scanned with OKEN Scanner

siliu, *Fonologia limbii române*, 1965). Randamentul fonologic este discutat teoretic de Andrei Avram, iar N. Saramandu consideră (CLTA 1966) sub acest aspect diversele tipuri de structuri fonematice din limba română.

Sistemul fonologic al limbii române capătă, considerat din punctul de vedert al gramaticii transformaţionale, noi interpretări (Liliana Ionescu Ruxăndoiu, FD V, 1963, Anca Belchiţă, CLTA 1968, 1969).

Extinderea punctului de vedere fonologic la diacronie, în termeni transformaţionali (Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor daco-române*, 1968), sau nu (Andrei Avram, SCL 1964, 1—5) reprezintă, de asemenea, o direcţie nouă de cercetare.

După o perioadă de evidentă scădere a interesului pentru studiile de fonetică în favoarea fonologiei, ultimii ani înregistrează o concentrare a atenţiei asupra foneticii experimentale, concentrare explicabilă printr-o mai modernă utilare a laboratoarelor Centrului de fonetică şi dialectologie.

Metodologia matematică pătrunde în acest domeniu al lingvisticii românești în variate forme. Una dintre primele abordări matematice o reprezintă interpretarea fonologiei limbii române prin prisma teoriei matematice a grafurilor (S. Marcus şi Em. Vasiliu, FD III, 1961). Problema modelării matematice în fonologie şi a rezultatelor obţinute constituie obiectul unui studiu al lui S. Marcus (CLTA 1966).

Un loc important ocupă cercetările de statistică : D. Macrea revine asupra unor preocupări anterioare (1943), propunînd o caracterizare statistică a structurii sonore a limbii române (CL 1968, 1) ; alături de prezentarea de ansamblu a Alexandrei Roceric-Alexandrescu, *Fonostatintica limbii române* (1968), au apărut numeroase studii consacrate unor aspecte de detaliu (vezi p. 150).

Studierea l e x i c u l u i, orientată în primul rînd spre elaborarea diverselor dicţionare sau ocupîndu-se de terminologia unor domenii de activitate, se dezvoltă în general în cadrul tradiţional, ca şi cercetările cu caracter onomasiologic sau cele consacrate formării cuvintelor. Înnoirea metodologică cea mai importantă o reprezintă utilizarea statisticii (D. Macrea, V. Şuteu, G. Bolocan, C. Maneca, Claudia Tudose ş.a., vezi p. 161) în abordarea diverselor probleme ale lexicului.

Abordarea structurală conduce pe de o parte la discutarea caracterului sistematic al vocabularului (I. Coteanu, PLG II, 1960), iar pe de alta la analiza în termeni şi cu metode structurale a conţinutului unor cuvinte. Elementul contextual, distribuţional, este implicat în descrierea semanticii adjectivului *uşor* (Rodica Mihăilă SCL 1969, 6) şi a unor verbe ca *a trebui* (Gh. Constantinescu, LL 1970) sau *a rămînea* (Doina Negomireanu şi Sabina Teiuş, CL 1968, 1). Analiza semică este de asemenea implicată în unele cercetări (Florenţa Sădeanu, RRL 1969, 1, C. Maneca, LR 1969, 1). O modalitate de abordare a elementului semantic în care se recurge la diverse procedee structurale propune Angela Bidu-Vrănceanu (RRL 1970, 2, 3). Utilizarea metodologiei structurale în abordarea semanticii caracterizează şi studiile lui I. Evseev (CLTA 1967,

Scanned with OKEN Scanner

AUT 1969), iar la I. Pașaliu (SCL 1968, 2, CLTA 1970) sînt utilizate și elemente de logică simbolică și semantică logică. Gramatica transformațională aduce o reîmprospătare a interesului pentru semantică și dispune de o metodologie care oferă o bază mai complexă de formalizare a cercetării semantice decît cea care derivă din analiza distribuțională. În domeniul eforturilor de formalizare a semanticii se înscriu și lucrările lui S. Abraham (CLTA 1965, 1967), P. Schveiger (CLTA 1970). Metodologia generativistă a fost aplicată și în domeniul derivării (Ileana Vincenz, SCL 1969, 4, 5).

O încercare de modelare matematică a procedeului compunerii propune N. Vînătoru (CLTA 1968).

În domeniul cercetărilor dialectale predomină în mod evident, atît prin elaborarea atlaselor, cît și în numeroase cercetări individuale, geografia lingvistică. Inovarea este reprezentată mai ales prin fonologie — P. Neiescu (CLTA 1966), Gr. Rusu (CL 1969, 2).

O descriere structurală de ansamblu înglobînd și morfologia reprezintă lucrarea Matildei Caragiu-Marioțeanu, *Fono-morfologie aromână*, 1968. Fiind vorba de un idiom fără aspect literar, autoarea propune conceptul de „diasistem" ca modalitate de înglobare a faptelor într-un tot unitar.

Principiile gramaticii transformaționale stau la baza *Fonologiei istorice a dialectelor dacoromâne* (Em. Vasiliu, 1968) și a cercetării mai restrînse, consacrate unor probleme referitoare la fonologia generativă a graiurilor din Oltenia (Liliana Ionescu, FD VI, 1969); în termenii aceleiași metode este abordată problema anacolutului în graiurile populare (Ileana Vincenz, FD VI, 1969).

Nu rare sînt cazurile cînd aceleași fenomene sau aceleași arii lingvistice sînt supuse cercetării pe baze metodologice diferite. Așa, de exemplu, în coordonate moderne este pusă problema palatalizării labialelor în graiurile din Moldova (Liliana Ionescu, FD VI, 1969); fonetica acelorași graiuri este descrisă și în termeni mai tradiționali în aceeași publicație (Galina Ghiculete, FD VI, 1969), cum e discutată, dealtfel, și palatalizarea labialelor în aria oltenească (I. Ionică, FD VI, 1969).

Un domeniu în care abordarea din puncte de vedere noi, cu mijloace moderne de cercetare aduce un riviriment evident, este cel al stilisticii poetice. Modalități de cercetare structurală, procedee ale gramaticii transformaționale sînt aplicate în studierea unor opere artistice și în discutarea figurilor poetice (T. Pavel, CLTA 1962, S. Alexandrescu, CLTA VI, 1969, Irina Bădescu, CLTA 1969, S. Marcus, CLTA 1970, C. Tabarcea, AUB 1968, Mihaela Mancaș, LL 1970).

În discutarea metaforei poetice se recurge la analiza semantică (Liliana Ionescu, RRL 1968, 5, Mihaela Mancaș-Zamfir, RRL 1970, 4). Sub același aspect sînt examinați determinanții la M. Sadoveanu (Paula Diaconescu, Mihaela Mancaș, RRL 1969, 2).

Introducerea modelării matematice în cercetarea creației artistice reprezintă, ca și în alte domenii, contribuția lui S. Marcus (*Poetica matematică*, 1970, CLTA 1967 ș.a.). Abaterea ca sursă a efectului poetic este tratată, în aceeași perspectivă, sub aspect sintactic (S. Marcus, CLTA 1970) și semantic (L. Schwartz, RRL 1970, 1).

Scanned with OKEN Scanner

Statistica este aplicată în studierea limbii scriitorilor. Un exemplu elocvent oferă *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*. Cercetări de mai mică anvergură, dar în care aspectul interpretativ are o mai mare pondere, efectuează Sanda Golopenția-Eretescu (G. Bacovia, SPS), N. Saramandu (lexicul poeziei descriptive, CLTA 1967). Conceptul cibernetic de predictabilitate intervine în examinarea poeziei lui I. Barbu (Antonia Constantinescu și Ileana Littera, în LL 1969).

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI. Deși perioada de după 1944 se caracterizează în istoria lingvisticii românești în primul rînd prin înnoire, prin pătrunderea metodologiei moderne în cele mai diverse domenii de cercetare, în românistică nu lipsește nici interesul pentru lucrările predecesorilor, pentru istoria lingvisticii românești și pentru informarea bibliografică.

Numeroase cercetări pun în valoare ideile și contribuțiile de seamă ale predecesorilor, stabilesc filiații de idei, se opresc asupra unor lucrări sau a unor personalități.

Valorificarea moștenirii lingvistice se realizează prin (re)publicarea unor lucrări importante, prin studii care abordează, global sau sub anumite aspecte, opera lingvistică a unor personalități de seamă sau pun în evidență contribuția unor lucrări la dezvoltarea lingvisticii românești.

Astfel, un mare număr de studii reconsideră din diverse puncte de vedere contribuția științifică a lui S. Pușcariu : Iorgu Iordan (CL 1966, 2), G. Istrate, D. Irimia, Magdalena Vulpe, V. Arvinte (AUI, 1968, 2), D. Bugeanu (LR 1968, 5), E. Petrovici, I. Pătruț, M. Zdrenghea (StUBB 1969, 1).

Personalitatea științifică a lui A. Philippide este reliefată de o serie de cercetări — G. Istrate, D. Gafițeanu, I. I. Russu (LR 1959, 3), V. Arvinte, D. Irimia (AUI 1970) și mai ales Iorgu Iordan, *Alexandru I. Philippide* (1969), amplă prezentare a omului și operei. Tot Iorgu Iordan este autorul unei priviri de ansamblu asupra școlii lingvistice ieșene (AUI 1960).

Detaliat a fost discutată și contribuția multilaterală a lui B. P. Hasdeu, cf. P. P. Panaitescu (RS 1962), Al. Rosetti (LR 1963, 5), Lucia Wald (LR 1963, 5), J. Byck („Revue roumaine" 1964, 1), V. Chelaru RS 1966), M. Seche (SCL 1968, 3) ; C. Poghirc oferă o entuziastă și detaliată analiză în volumul *B. P. Hasdeu, lingvist și filolog* (1968).

H. Tiktin constituie obiectul unor cercetări semnate de Em. Vasiliu (LR 1954, 1) și I. Rizescu (SCL 1954, 4, 1956, 1—2, LR 1968, 1).

Figuri de seamă ale lingvisticii și filologiei românești ca I. Bianu, I. Bogdan, V. Bogrea, I.-A. Candrea, Th. Capidan, C. Lacea, N. Drăganu, M. Gaster, B. P. Hasdeu, A. Philippide, L. Șăineanu sînt evocate de D. Macrea în volumele *Lingviști și filologi români* (1959) și *Studii de istorie a limbii și lingvisticii române* (1965).

O bogată schiță a istoriei gramaticilor românești se datorește lui Iorgu Iordan (*Limba română contemporană*, ed. a II-a, 1956), care se oprește asupra celor mai importante lucrări din acest domeniu. Mioara Avram s-a ocupat de cercetarea gramaticală din perioada de după 1944 (LR 1959, 4, 1965, 1).

Scanned with OKEN Scanner

S-au publicat, de asemenea, numeroase studii în care se discută diverse gramatici românești — a lui Ienăchiță Văcărescu (P. V. Haneș, LL 1960), a lui Heliade Rădulescu (N. A. Ursu, LR 1961, 4, Ecaterina Teodorescu, AUI 1955) etc. ; gramatica lui D. Eustatievici a fost publicată (1969), însoțită de un amplu studiu, de N. A. Ursu.

Destul de puțin s-a scris despre istoria ortografiei românești (Flora Șuteu, LR 1966, 5, P. E. Zugun, AUI 1968, 1).

Examinarea complexă a unui domeniu de-a lungul evoluției sale oferă M. Seche în *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. I *De la origini pînă la 1880* (1966), vol. II *De la 1880 pînă astăzi* (1969). Diverse lucrări lexicografice din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea (glosare, dicționare de neologisme) constituie obiectul unor studii speciale de Iorgu Iordan, SCL 1950, 1, I. Gheție, LR 1961, 6, Gh. Bulgăr, *Omagiu Iordan*, 1958, E. Vrabie, CS 1962, Despina Ursu, LR 1964, 3, Mirela Teodorescu, *Omagiu Rosetti* 1965 etc. De începuturile lexicografiei românești s-au ocupat și B. Kelemen, CL 1962, 1, și D. Strungaru, RS 1966, iar dezvoltarea acestui domeniu în epoca actuală a fost prezentată de I. Coteanu, LR 1959, 4.

De o atenție justificată s-a bucurat Școala ardeleană : s-a publicat o antologie cuprinzînd textele mai semnificative (*Școala ardeleană*, vol. I—III, 1970, ediție de Fl. Fugaru), s-au tipărit opere ale lui I. Budai-Deleanu, între care volumele *Scrieri lingvistice*, 1970, text și glosar de Mirela Teodorescu, studiu introductiv și note de I. Gheție (autor al lucrării *Opera lingvistică a lui Budai Deleanu*, 1966) și *Scrieri inedite*, 1970, ediție I. Pervain.

Un loc aparte ocupă volumele care grupează scrieri mai vechi, risipite în diverse publicații greu accesibile cercetătorului de azi. În această categorie se încadrează : Jacques Byck, *Studii și articole. Pagini alese* (1967), Ion Bogdan, *Scrieri alese* (1968), Iorgu Iordan, *Scrieri alese* (1968), Al. Graur, *Scrieri de ieri și de azi* (1970), E. Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie* (1970), volume care au și un caracter festiv, fiind publicate cu ocazia unor date aniversare.

Dezvoltarea lingvisticii românești după 1944 a fost analizată de Iorgu Iordan (LR 1959, 4), iar studiile de slavistică au constituit obiectul unor ample prezentări alcătuite de G. Mihăilă și publicate în RS 1965 și 1968.

O privire de ansamblu asupra întregii evoluții a lingvisticii românești, punînd în evidență problematica și liniile de dezvoltare ale domeniului, oferă I. Coteanu în *Où en sont la philologie et la linguistique roumaines ?* (1968), sinteză detaliată și concretizată printr-o bogată bibliografie întocmită de I. Dănăilă, în versiunea *Introducere în lingvistica și filologia românească. Probleme și bibliografie* (1970). Lucrarea constituie o bază de informare indispensabilă oricărui cercetător al limbii române.

Instrumente utile de lucru reprezintă bibliografiile alcătuite pe domenii : fonologie (Andrei Avram, FD III, 1961, IV, 1962), filologie clasică (I. Fischer, StCl 1959), ortografie (*Ortografia limbii române. Cercetare bibliografică*, 1970, lucrare colectivă, redactor M. Negraru), lingvistică matematică (S. Marcus, *Bibliografia lucrărilor românești de lingvistică matematică*, 1966).

Scanned with OKEN Scanner

Au fost alcătuite, de asemenea, cu ocazii festive, bibliografii complete ale unor mari personalităţi ale lingvisticii române contemporane (vezi lista lucrărilor lui Iorgu Iordan în *Omagiu Iordan,* 1958, RRL 1968, 5 (1958—1968), ale lui Al. Rosetti, în *Omagiu Rosetti,* 1965, bibliografia lucrărilor lui E. Petrovici, publicată cu ocazia aniversării a 60 de ani în CL 1958, 3, şi continuată în RRL 1968, 6, cea a lui S. Puşcariu din AUI 1968, 2, lista lucrărilor lui Al. Graur, în volumul *Scrieri de ieri şi de azi,* 1970), bibliografii care pun în evidenţă varietatea preocupărilor şi importanţa contribuţiei fiecăruia.

Volumele consacrate marilor figuri ale trecutului, A. Philippide şi B. P. Hasdeu, includ listele de lucrări ale acestora.

Bibliografiile publicate începînd din 1959 în numărul 4 al fiecărui an de revista *Limba română* asigură o continuă ţinere la zi a informării în toate domeniile lingvisticii româneşti. În ultimii ani au fost incluse în aceste bibliografii semianalitice şi lucrări care privesc alte domenii (logică, critică literară, matematică), dar pot interesa şi pe lingvişti.

*

Dezvoltarea lingvisticii româneşti în etapa actuală se caracterizează prin apariţia unor domenii şi discipline noi, prin accentuarea interesului pentru aspectul teoretic, prin bogăţia studiilor de limbă română ; în toate domeniile se înregistrează importante contribuţii şi o evidentă înnoire metodologică şi teoretică. Diversitatea preocupărilor şi a formaţiei au fost dovedite de participarea masivă a cercetătorilor români prin comunicări şi discuţii la numeroasele secţii ale celui de al X-lea Congres general al lingviştilor, care s-a desfăşurat la Bucureşti în 1967, şi la cel de al XII-lea Congrts de lingvistică şi filologie romanică din 1968.

Aceste rezultate s-au obţinut prin creşterea numărului cercetătorilor, fenomen în care un rol determinant l-a avut creşterea ponderii disciplinelor lingvistice în învăţămîntul superior şi crearea institutelor de lingvistică ale Academiei de ştiinţe a R. S. România.

Varietatea şi bogăţia lingvisticii româneşti nu poate fi, fără îndoială, cuprinsă în toată extensiunea sa, într-o prezentare de ansamblu, în care au fost cuprinse, dealtfel, numai studiile cercetătorilor români publicate în ţară — n-am menţionat, decît cu totul izolat, publicaţiile datorate lingviştilor români apărute în străinătate [13] —, nici cele, destul de numeroase, publicate în ţară sau în străinătate de românişti din diferite ţări.

Chiar în acest cadru restrîns nu s-a putut înregistra tot : am încercat să schiţăm în liniile sale mari dezvoltarea lingvisticii româneşti în această etapă, mulţumindu-ne să pomenim lucrările de mai mare amploare sau mai semnificative într-un anume sens, precum şi numele care au apărut cu oarecare constanţă într-un domeniu sau altul.

[13] V. p. 236—255.

Scanned with OKEN Scanner

CARACTERISTICI GENERALE. Activitatea desfășurată de români în domeniul acestei discipline a avut, înainte de sfîrșitul ultimului război mondial, un caracter mai mult ori mai puțin sporadic. În ciuda interesului științific pentru limbile romanice, manifestat încă de acum aproape două secole (mă gîndesc la ardelenii Petru Maior și I. Budai-Deleanu, continuați, la distanță în timp relativ mică, de către alți ardeleni : Timotei Cipariu și A. T. Laurian), și a faptului că în epoca interbelică toate universitățile țării aveau catedre speciale, lucrările de lingvistică romanică propriu-zisă reprezentau o minoritate oarecum disparentă în comparație cu cele consacrate limbii naționale, atît în activitatea generală a lingviștilor noștri, cît și în aceea a fiecăruia în parte. Această stare de lucruri nu are nimic surprinzător, dacă privim problema ceva mai de aproape. Atenția covîrșitoare acordată studiului limbii române se impunea de la sine, dată fiind intervenția inevitabilă a interesului de natură afectivă, adică politică în sensul înalt al cuvîntului, care se adaugă la cel științific, cu tendința, semiconștientă sau inconștientă, de a-l copleși, uneori, pe acesta din urmă. Limbile romanice serveau, cum mai servesc, în parte, și astăzi, ca punct de sprijin pentru rezolvarea unor probleme de lingvistică românească. Titulatura, unică în felul ei, a catedrei lui O. Densusianu, cea mai veche dintre toate („Filologia romanică, cu privire specială asupra limbii române"), s-a transformat, de fapt, fără ca romaniștii noștri să-și dea seama, într-o adevărată călăuză pentru dînșii. Cazul nu este unic. În toate țările de limbă neolatină situația se prezintă exact la fel : studiul științific al graiului matern trece cu mult înaintea celui dedicat idiomurilor înrudite genealogic. De aceea, fie zis în treacăt, lingvistica romanică, în accepția strictă a termenului, s-a dezvoltat, ba s-a și născut, într-o țară de limbă germanică.

Schimbările, îmbucurătoare, care s-au produs și continuă să se producă după 23 August 1944 în domeniul acestei discipline, au, cred, mai multe cauze. Prima, și cea mai importantă, este introducerea ei ca materie obligatorie la facultățile de limba și literatura română și la cele de alte limbi romanice, efect al dispozițiilor prevăzute în Reforma învățămîntului din 1948. Strîns legată de această măsură a fost aceea, cu aplicație foarte largă, de a se acorda o mare atenție studiului atît teoretic, cît și, mai ales, practic, tuturor limbilor, inclusiv româna, care se predau în universități. Stăpînirea bună în ambele sensuri a unui idiom nu numai ajută, ci și îndeamnă la desfășurarea unei activități propriu-

zis ştiinţifice. La toate acestea s-a adăugat convingerea, existentă într-o anumită măsură şi mai de mult, pe baza lucrărilor acelora dintre înaintaşii noştri care au făcut apel la limbile romanice pentru înţelegerea mai adîncă a românei, că rezolvarea unor probleme mai grele ale acesteia este facilitată de cunoaşterea acelora. Tot ca efect al reformei din 1948 trebuie considerată reorganizarea fundamentală, de fapt crearea însăşi, a catedrei de Limba şi literatura spaniolă (1957), care s-a dovedit, cu timpul, că dă roade apreciabile (şi nu numai după opinia noastră, a românilor). Activitatea în domeniul lingvisticii romanice între 1944 şi 1970 se caracterizează, în linii mari, prin următoarele particularităţi. Spre deosebire de epoca precedentă, preocupările specialiştilor noştri tind şi, în general, izbutesc să cuprindă întreaga sau aproape întreaga Romanie. În acest sens vorbeşte cercetarea unor zone total necunoscute la noi. Este vorba de dialectele franco-provensale, de creola franceză, de iudeo-spaniolă şi de friulană, cu rezultate, în unele privinţe, nu numai remarcabile, ci şi neaşteptate. La aceasta se adaugă utilizarea unor metode noi, moderne, aplicate fie la studiul limbilor romanice în ansamblul lor, fie la analiza şi explicarea unor fapte izolate într-o limbă anumită. O problemă relativ veche, aceea a locului pe care îl ocupă româna în cadrul Romaniei, este privită acum dintr-un punct de vedere nou. Pe de o parte, se trece de la prezentarea ei oarecum generală la fapte de amănunt, menite să confirme diverse păreri emise de predecesori, iar pe de alta, se descoperă lucruri noi, paralelisme cum li se spune de obicei, prin depăşirea comparaţiei, exclusivă mai înainte, dintre limbile standard. În sfîrşit, s-a pornit, nu de mult, la întocmirea de studii contrastive româno-romanice, la fel ca în domeniul lingvisticii germanice şi al celei slave.

Urmează acum să prezint sumar realizările cercetătorilor români în această ramură a lingvisticii. Le voi grupa după sfera lor de cuprindere.

Lucrări de romanistică generală

Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluţie. Curente. Metode*, 1962, ediţie nouă, cu numeroase modificări şi adaosuri, a cărţii din 1932, avînd acelaşi conţinut, dar intitulată altfel. Cum arată însuşi titlul, este vorba de o lucrare teoretică, în care faptele şi ideile privesc limbile romanice şi pe cercetătorii acestora.

Crestomaţie romanică (sub conducerea lui Iorgu Iordan), 3 volume în 5 părţi, 1962—1974. Conţine texte care aparţin tuturor limbilor romanice, începînd cu cele mai vechi şi mergînd pînă în epoca actuală. Sînt luate în consideraţie nu numai aspectele culte, ci şi cele populare ale idiomurilor în discuţie. Reproducerea lor este însoţită în toate cazurile de scurte „introduceri“ istorice şi de aparatul filologic corespunzător. Lucrarea a fost bine primită de specialiştii străini, în primul rînd, pentru noutatea ei, în sensul că nu are predecesoare consacrate tuturor limbilor romanice.

Scanned with OKEN Scanner

Iorgu Iordan — Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică*, 1965. Conține o descriere a fonologiei, morfosintaxei, formării cuvintelor și vocabularului, precedate de trei capitole, consacrate latinei populare, diversificării acesteia în cele zece limbi romanice cunoscute și răspîndirii lor geografice.

Maria Manoliu-Manea, Mihaela Cîrstea, Anca Giurescu, Ecaterina Goga, Sanda Reinheimer-Rîpeanu, Olga Tudorică, *Quelques remarques sur la flexion nominale romane*, 1970. O încercare de aplicare a unor metode moderne la cercetarea flexiunii nominale din limbile standard (română, italiană, spaniolă, franceză, portugheză).

Dintre articole, numai unul se ocupă de o chestiune generală : G. Ivănescu, RFRG, 1961, 2 (formarea limbilor romanice și cauzele modificărilor lingvistice). Celelalte tratează chestiuni de fonetică, gramatică sau vocabular. Articolele de fonetică sînt puțin numeroase : I. Șiadbei, RFRG, 1957 (proteza în limbile romanice) și 1958, 2 (epiteza) ; Al. Niculescu, SCL, 1969, 2 (accentuarea regresivă). Articolele de morfologie sînt cele mai numeroase. Ele abordează mai ales chestiuni referitoare la pronume și la genul neutru, cu metode variate : G. Ivănescu, SCL, 1957, 2 (genul neutru) ; Valeria Guțu Romalo, *Recueil Lisbonne*, 1959 (pronumele personal) ; Maria Iliescu, *ibid.* (conjugarea a IV-a) ; Maria Manoliu, *Omagiu Rosetti*, 1965 (pronume semiindependente) ; Al. Niculescu, ACIL X, 4, 1970 (pronumele de reverență) Ecaterina Goga, SCL, 1966, 2 (genul comun) ; M. Zdrenghea, CL, 1967 adjectivele posesive) ; C. Maneca, SCL, 1968, 6 (poziția articolului definit) ; Mioara Avram, ACILFR XII, 1, 1970 (pronumele și adverbele nedefinite) ; Maria Manoliu, *ibid.* și RRL, 1968, 5 (genul neutru), SCL, 1968, 3 (categorii semice iterative) ; Maria Iliescu, BSRLR, 1970 (persoana I a indicativului prezent). Și în articolele de sintaxă problemele sînt abordate cu metode variate : Iorgu Iordan, *Recueil Lisbonne*, 1959 și RFRG, 1959 (paralele sintactice romanice) ; E. Tănase, RFRG, 1962, 1 (locul determinantului adjectival calificativ) ; Maria Manoliu, SCL, 1965, 1 (inovații în structura distribuțională a grupului nominal) ; L. și Maria Theban, SCL, 1968, 1 (propoziția romanică și universaliile sintactice) ; Maria Manoliu, CLTA, 1969 (acuzativul cu infinitiv în limbile romanice) și SCL, 1970, 4 (sintaxă transformațională) ; D. Copceag, ACILFR XII, 1, 1970 (determinantele nominale) ; Șt. Munteanu, *ibid.* (mijloace gramaticale de expresie stilistică). Cît privește lexicul, cele mai multe lucrări sînt cercetări onomasiologice tradiționale : Iorgu Iordan, RFRG, 1957 (lexicul limbilor ibero-romanice) ; C. Maneca, *Omagiu Iordan*, 1958 (numele zilelor săptămînii) ; Marius Sala, SCL, 1958, 4 (termeni romanici pentru „mărul lui Adam") ; Maria Iliescu, RFRG, 1961, 1 (numiri romanice de animale domestice) ; Cristina Micușan, RFRG, 1963 („deștept" în limbile romanice) ; I. Stan, RRL, 1964, 6 (terminologia romanică în domeniul construcțiilor) ; G. Giuglea — B. Kelemen, CL, 1966, 2 (cuvinte romanice privitoare la culori) ; V. Scurtu, ACILFR XII, 1, 1970 (termeni romanici pentru legăturile de rudenie). O excepție în ce privește metoda o prezintă I. Pașaliu, SCL, 1968, 2 (expresii romanice pentru «matur/nonmatur»).

Lucrări consacrate unei singure limbi romanice

Limba franceză. Au fost studiate mai ales diverse aspecte ale francezei standard, de cele mai multe ori cu ajutorul unor metode moderne de analiză. Cele mai numeroase sînt articolele de morfologie şi sintaxă descriptive: Teodora Cristea, AUB, 1957 (substantivizarea frazelor şi a expresiilor frazeologice); I. Murăreţ, AUB, 1960 (aspectul verbal); D. Miron, AUI, 1961 (propoziţia infinitivală de tip latinesc); I. Baciu, StUBB, 1965, 2, 1967 (înlocuirea articolului); Teodora Cristea, RRL, 1968, 3 (expansiuni temporale „à verbe fini"); Alexandra Vlăduţ, RRL, 1968, 4 (adverbe de timp); Teodora Cristea, BSRLR, 1969 (structura frazei negative); Mariana Tuţescu, RRL, 1969, 1 (grupul nominal), RRL, 1969, 6 (pronominalizarea); Teodora Cristea, ACILFR XII, 1, 1970 (latitudinea combinatorie a indicilor negativi); E. Tănase, *ibid.* (femininul adjectivelor în franceza orală). Metode moderne, alături de cele tradiţionale, sînt folosite în studiile de formare a cuvintelor, care analizează diverse aspecte actuale sau istorice: G. Ivănescu, RFRG, 1958, 1 (sufixul *-age);* N. Dănilă, *Omagiu Iordan,* 1958, RL, 1959, 1 şi *Recueil Lisbonne,* 1959 (derivarea regresivă); Teodora Cristea, RFRG, 1960, 1 (derivarea parasintetică), 1961, 1 (specializarea semantică a sufixelor); Teodora Cristea — A. Tănase, RFRG, 1963 (o nouă clasificare a complementelor verbului); P. Miclău, RRL, 1968, 4 (productivitatea fondului lexical principal); Valentina Agrigoroaie, AUI, 1969 (formarea numelor de locuitori); Sanda Reinheimer-Rîpeanu, RRL, 1969, 4 (prefixul *de-).* Din domeniul lexicului sînt de semnalat: N. N. Cordeescu, RFRG, 1 (dispariţia verbului *ouïr),* 1959, 1—2 (limbă şi societate în perioada clasică a limbii franceze); P. Miclău *Omagiu Iordan,* 1958 (despre fondul lexical principal), AUB, 1964, PLG V, 1967 (motivarea în lexicul de bază); Sanda Reinheimer-Rîpeanu, AUB, 1966 (vocabularul feroviar); I. Brăescu *Recueil Lisbonne,* 1959 (fapte stilistice la Flaubert); Ana Goldiş, RFRG, 1962, 2 (lexic terminologic actual); Maria Carpov, AUI, 1963, 1968, 1 (probleme de limbă şi stil la Scarron, respectiv Balzac); Irina Eliade, ACILFR XII, 1, 1970 (un aspect al limbajului vorbit în opera lui Proust).

Limba spaniolă. Cele mai multe lucrări din această perioadă sînt consacrate spaniolei peninsulare: Iorgu Iordan — C. Duhăneanu, *Gramatica limbii spaniole,* 1963 (o descriere tradiţională a morfologiei şi sintaxei spaniolei standard); Iorgu Iordan, *Istoria limbii spaniole,* 1963 (se prezintă succint evoluţia spaniolei de-a lungul timpului şi principalele ei dialecte).

Articolele abordează chestiuni de fonetică: Marius Sala, RRL, 1964, 1 (fonologie diacronică) şi *Omagiu Rosetti,* 1965 (span. *rr);* Maria Grossmann, RRL, 1968, 2 (arabisme: aglutinarea articolului), 1969, 1 (adaptarea fonemelor arabe); de morfologie: D. Copceag, RRL, 1966, 1 (definirea articolului spaniol); Maria Manoliu, RRL, 1970, 3 (genul neutru); Ecaterina Goga, RRL, 1970, 4 (tipuri nominale); Mariana Papadopol, AUB, 1971 (clasificarea noţiunilor adverbiale), 1973 (clasificarea verbelor în spaniola standard) şi de lexic: Tudora Şandru-Olteanu, RRL, 1965, 4 (fizionomia lexicală a spaniolei contemporane), BSRLR, 1971—1972 şi 1973, ACILFR XII, 1, 1970 (despre numele „gen-

Scanned with OKEN Scanner

tilice" derivate din apelative) ; C. Maneca, RRL, 1967, 4 (împrumuturi lexicale din arabă) ; Florența Sădeanu, ACIL X, 4, 1970 (relatinizarea vocabularului spaniol). Mai puțin numeroase sînt studiile de spaniolă americană : Cristina Isbășescu, *El español de Cuba. Observaciones fonéticas y fonológicas*, 1968 ; *Studii de hispanistică*, 1970 ; Florența Sădeanu, *Omagiu Rosetti*, 1965 (flexiunea pronominală).

Limba italiană. Nina Façon, *Problemele limbii literare în cultura italiană*, 1962, *Gramatica istorică a limbii italiene*, 1963. Articolele tratează chestiuni de gramatică și de istorie a limbii. De remarcat faptul că în cazul italienei sînt atrase în discuție și fapte dialectale. Gramatică : Șt. Cuciureanu, *Omagiu Iordan*, 1958 (construcția ipotetică în dialectele italienești meridionale) ; Al. Niculescu, RRL, 1967, 2 (pronumele de politețe în dialectele italienești) ; Mihaela Cîrstea, RRL, 1969, 4 (generarea construcțiilor verbale — verb), CLTA, 1969 (propoziția cu predicat nominal) și 1970 (pronumele *ne*), RRL, 1970, 4 (pronumele *ci*) ; Anca Giurescu, ACILFR XII, 1, 1970 (continuitate și discontinuitate morfologică), SCL, 1965, 6 și RRL, 1968, 5 (substantive compuse). Istoria limbii : C. Maneca, RRL, 1967, 2 (proteza vocalică) ; Nina Façon, RFRG, 1962 (limba națională și dialectele italienești), *Recueil Lisbonne*, 1959 (concepții progresiste în problema limbii) ; C. Maneca, RRL, 1968, 2 (periodizarea evoluției limbii italiene) ; Nina Façon, RRL, 1968, 5 (împrumuturi din limbi străine) ; Viorica Dobrovici — Șt. Cuciureanu, AUI, 1969 (împrumuturi reciproce anglo-italiene).

Alături de studiile prezentate mai sus consacrate principalelor limbi romanice (franceza, spaniola, italiana), predate în învățămînt, au apărut preocupări pentru unele idiomuri nestudiate pînă acum la noi. *Friulana* : Maria Iliescu, SCȘtI, 1963, 2, RRL, 1964, 1, 3, *Omagiu Rosetti*, 1965, RFRG, 1963, 2, RRL, 1968, 4, SCL, 1968, 4, RRL, 1969, 5 (articole de prezentare generală și despre particularități fonetice și morfologice ale acestui dialect retoroman) ; E. Vrabie, ACILFR XII, 2, 1971 (anchetă dialectală de tip ALIS în comuna Greci). *Franco-provensala* : Sanda Reiheimer-Rîpeanu, RRL, 1967, 2 și ACILFR XII, 1, 1970 (probleme de fonologie), RRL, 1970, 2 (formarea cuvintelor). *Provensala* : Ioana Vintilă-Rădulescu, RRL, 1968, 1 (dialectul gascon). *Catalana* : Liliana Macarie, RRL, 1961, 1 (morfologie), ACILFR XII, 2 (vocabular). *Iudeospaniola* : Marius Sala, *Recueil Lisbonne*, 1959, RL, 1961, 1962, CLTA, 1962. *Creola franceză* : Ioana Vintilă-Rădulescu, RRL, 1967, 3, 1968, 5, 6, ACIL X, 4, 1970, ACILFR XII, 2, 1971.

Locul limbii române între limbile romanice

Printre lucrările menționate în paragraful consacrat lingvisticii romanice generale există multe care discută faptele romanice din perspectiva limbii române. Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. Contribuții gramaticale*, 1965 este o culegere de articole, legate strîns între ele prin tema de bază a volumului, cu o bună prezentare istorică a problemei. Al. Graur, *La romanité du roumain*, 1965, se ocupă în mod special de evoluția fondului latin moștenit, dezvoltînd apoi ideea îmbogățirii limbii române în epoca modernă cu elemente romanice.

Scanned with OKEN Scanner

Articole referitoare la locul limbii române între limbile romanice : Iorgu Iordan, SCL, 1964, 6, ACILFR XII, 1, 1970 (raport într-o şedinţă plenară a congresului) ; Al. Rosetti, SCL, 1965, 2 ; Iorgu Iordan, SCL, 1964, 1 (româna şi spaniola, arii laterale). Marius Sala (RRL, 1964, 6) şi Maria Iliescu (RRL, 1965, 1—3) prezintă o serie de trăsături romanice mai puţin cunoscute ale limbii române, iar I. Şiadbei (SCL, 1957, 1, 1958, 1, 2, 1961, 1) şi Th. N. Trâpcea (AUT, 1968) se ocupă de particularităţile Romaniei orientale. Mai numeroase sînt articolele speciale care se ocupă de aspecte concrete ale concordanţelor dintre română şi celelalte idiomuri romanice. Fonetică : D. Copceag, SCL, 1962, 1 (palatalizarea finală şi funcţia ei morfonematică) ; Maria Manoliu, RL, 1963, 2 (diftongarea lui *ĕ* în română) ; Marius Sala, SCL, 1964, 2, 4 (corelaţia de cantitate consonantică) ; E. Vrabie, RRL, 1967, 2 (corelaţii consonantice de timbru în finala cuvintelor) ; Andrei Avram, ACILFR XII, 1, 1970 (vibranta *r*) ; G. Ivănescu, ACILFR XII, 1, 1970 (tendinţe fonetice evolutive în limbile romanice). Morfologie : D. Copceag, SCL, 1961, 3 (înlocuirea infinitivului în română şi în dialectele italieneşti meridionale) ; Maria Manoliu, *Recueil Lisbonne*, 1959 (timpuri compuse cu „a fi" la diateza activă). Sintaxă : Al. Niculescu, *Omagiu Iordan*, 1958 (conjuncţii adversative fundamentale), *Recueil Lisbonne*, 1959 (obiectul direct prepoziţional) ; Olga Tudorică, SCL, 1967, 6 (o paralelă sintactică româno-spaniolă). Lexic : S-au scos în evidenţă mai ales particularităţile fondului latinesc moştenit de română şi italiană (C. Maneca, RRL, 1969, 6) sau de română şi spaniolă (G. Giuglea, *Lang. Litt.*, 1948, G. Giuglea — I. Stan, CL, 1960, 1—2, Florenţa Sădeanu, *Omagiu Iordan*, 1958, BSRLR 1970, ACILFR XII, 1, 1970). În alte articole se compară situaţia actuală a vocabularelor altor limbi romanice cu cel al românei : Marius Sala, FD II, 1960 (cercetarea statistică a unor metafore pe baza datelor din unele atlase lingvistice romanice), D. Copceag, RRL, 1964, 5 şi *Omagiu Rosetti*, 1965 (trăsături structurale romanice ale lexicului românesc), Maria Bojan, CL, 1966 (*căpută* şi termenii romanici corespunzători), C. Poghirc, *Omagiu Rosetti*, 1965 (*săvai* în română şi franceză).

Studii contrastive şi lexicografie bilingvă

Şi studii de analiză contrastivă a unor limbi romanice în raport cu româna au apărut în această perioadă. Cele mai multe cuprind compararea românei cu franceza şi spaniola.

Franceza : Silvia Pandelescu, *Dificultăţi ale lexicului francez*, 1969 (probleme de predare a limbii franceze). La început, analiza a fost făcută pornindu-se de la greşelile de traducere (H. Jacquier, RRL, 1961, 1 ; I. Brăescu, ACILFR XII, 1, 1970), ulterior ajungîndu-se la o analiză contrastivă : Janetta Ştefan-Drăghicescu, ACILFR XII, 1, 1970 (perfectul compus şi perfectul simplu) ; Rodica Iordache, SCL, 1968 (grupul nominal) ; Venera Mihăilescu — Al. Urechia, ACILFR XII, 1, 1970 (frecvenţa verbelor în construcţii frazeologice) ; Em. Vasiliu, *Recueil Lisbonne*, 1969 (structura fonetică a sufixelor) ; Alexandra Vlăduţ, ACILFR XII, 1, 1970 („inteligent" în română şi franceză).

Scanned with OKEN Scanner

Spaniola : Al. Rosetti, *Recueil Lisbonne*, 1959 (semivocalele românești și spaniole) ; D. Copceag, RRL, 1964, 3 (diftongii în flexiune), 1964, 2 (omiterea articolului) ; C. Maneca, RRL, 1968, 6 (genul substantivelor) ; Domnița Dumitrescu, BSRLR, 1970 (infinitivul) ; Florența Sădeanu, SCL, 1967, 2 (sintaxa verbului).

Portugheza : Cristina Micușan, RRL, 1967, 1 (flexiunea pronumelui personal).

Lexicografie și lexicologie romanică. Numeroase dicționare de dimensiuni variate au apărut în acest răstimp. Înregistrez pe cele mai cuprinzătoare : *Dicționar italian-român* (coordonator Nina Façon), 1963, ed. a II-a 1971 ; *Dicționar spaniol-român* (autori N. Filipovici și R. Serrano Pérez), 1964 ; *Dicționar român-francez* (coordonator Ana Canarache), 1967 ; *Dicționar francez-român* (coordonator N. N. Condeescu și G. Haneș), 1967, ed. a II-a, 1972.

Scanned with OKEN Scanner

LINGVISTICA SLAVĂ

CARACTERISTICI GENERALE. După 23 August 1944 studiilor de slavistică, în genere, şi celor de lingvistică slavă şi slavo-română, în particular, li se deschid în ţara noastră noi posibilităţi de dezvoltare şi adîncire, datorate, pe de o parte, strîngerii legăturilor de schimb şi colaborare cu popoarele slave, iar pe de alta, creşterii vertiginoase a interesului pentru slavistică pe plan mondial. O trăsătură caracteristică nouă a studiilor cercetătorilor români devine, în această perioadă, deschiderea largă a preocupărilor spre problemele de slavistică generală, cum ar fi cele referitoare la limba slavă comună (I. Pătruţ, RRL 1968, 6, RS 1970), la rolul substratului în limbile slave (A. Vraciu, RS 1963) sau la raporturile lingvistice balto-slave (A. Vraciu, SCŞtI 1963, *Omagiu Rosetti,* 1965), la istoria limbilor slave (A. Vraciu, RS 1968, Anca Irina Dragomir AUBLS 1969, Ecaterina Fodor, RS 1970), la structura actuală a limbilor slave contemporane şi la tendinţele lor de dezvoltare (Ecaterina Fodor, RS 1968, V. Vascenco, RS 1967 ş.a.) şi spre studierea diverselor limbi slave în parte sau a unui grup de limbi slave sub raport sincronic sau diacronic ; se pot cita astfel studii referitoare la limbile slave răsăritene (Ecaterina Fodor, RS 1963, AUB 1964, RS 1965), la limba rusă contemporană (I. Oiţă, CSt II, 1961, AUB 1964, RS 1965, Ioana Nicolau, AUT 1963, M. Bucă, AUT 1966, 1968, A. Bán, RS 1967, O. Vinţeler, StUBB 1967, 1, RRL 1967, 6 ; Edith Tauberg, AUB 1966, 1967, V. Vascenco, RS 1968, P. Schveiger, CLTA 1969, A. Mişan, StUBB 1969, 2, 1970, 1) şi la istoria limbii ruse (Maria Dumitrescu, CSt I 1958, A. Vraciu, AUI 1964, 1, M. Lozbă, AUI 1967, 2, Al. Ionaşcu, RS 1967), la limba bulgară contemporană (Gh. Bolocan, *Omagiu Rosetti,* 1965) şi la istoria limbii bulgare (Gh. Bolocan, RS 1967, Olimpia Guţu, SCL 1968, 6), la limba cehă contemporană (Anca Irina Ionescu, AUBLS 1970) şi la istoria limbii polone (Ecaterina Fodor, RS 1958, 1963).

RAPORTURI LINGVISTICE SLAVO-ROMÂNE. Tema centrală a slavisticii româneşti după 23 August 1944 a rămas — şi va rămîne, desigur, şi în viitor — problema raporturilor lingvistice slavo-române. Această temă a fost abordată de specialiştii noştri dintr-o dublă perspectivă : pe de o parte, s-a continuat, sub diversele ei aspecte, studierea influenţei slave asupra limbii române, iar pe de alta, s-au intensificat investigaţiile privind influenţa exercitată de limba română asupra limbilor slave.

Scanned with OKEN Scanner

Dintre punctele de vedere mai deosebite, cu implicaţii metodologice, formulate în ultimul timp în legătură cu studierea elementelor vechi de origine slavă din limba română, ar trebui reţinut cel al lui Gh. Ivănescu, care atrage atenţia asupra faptului că influenţa veche slavă populară asupra dacoromânei s-a exercitat în mod diferit de la o regiune românească la alta. Se emite ipoteza că însăşi limba slavă de pe teritoriul fostei Dacii trebuie să fi prezentat deosebiri dialectale (RS 1968).

Influenţa populară mai nouă a limbilor slave vecine asupra graiurilor româneşti şi, pe de altă parte, influenţa slavă cărturărească în română au fost de asemenea studiate în perioada după 23 August 1944. Astfel, elementele ruseşti au fost cercetate de Iorgu Iordan *(Influenţe ruseşti asupra limbii române,* 1949), iar apoi de V. Vascenco (SCL 1958, 2), L. Farcaş (CSt I, 1958), S. Vainberg (CSt II, 1961), Th. Hristea (RS 1965), C. Apreotesei (CSt II, 1961) şi de alţii ; elementele polone de E. Deboveanu (RS 1962), E. Linţa (RS 1970) şi de alţii ; elementele ucrainene de D. H. Mazilu (RS 1970).

Apărută în 1940, iar apoi revăzută şi adăugită succesiv, în cîteva ediţii, lucrarea de sinteză a lui Al. Rosetti *Limbile slave meridionale (sec. VI—XII)* este, cu toate criticile ce i s-au adus, cea mai unitară şi mai sistematică expunere privitoare la raporturile lingvistice slavo-române din perioada menţionată.

Spre deosebire de specialiştii din trecutul mai îndepărtat (O. Densusianu) sau mai recent (Al. Rosetti), I. Pătruţ, în urma reexaminării metodice a unor fapte cunoscute, poate cam puţine la număr pentru o concluzie atît de importantă, consideră în ultimul timp că influenţa slavă asupra limbii române ar fi început abia din secolul al X-lea, adică după transformarea latinei dunărene într-o limbă deosebită de latină şi de celelalte limbi romanice.

G. Mihăilă, cercetător cu preocupări variate în slavistica românească mai nouă, a publicat multe contribuţii meritorii în problema influenţei vechi slave pe plan lexical : diverse etimologii (vezi, în special, SCL 1971, 4) şi lucrarea de sinteză *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română. Studiu lexico-semantic* (1960), bazată pe fapte selecţionate critic din domeniul dialectal românesc şi din limbile slave, mai ales din dicţionare. Un număr de tineri slavişti s-au afirmat prin articole şi note etimologice privitoare la elementele de origine slavă din vocabularul limbii române : D. Gămulescu (RS 1967, SCL 1967, 5 ş.a.), D. H. Mazilu (RS 1970, LR 1970, 1), V. Nestorescu (LR 1968, 5, 1960, 3 ş.a.), I. Robciuc (LR 1968, 1, 3 ş.a.), C. Reguş (LR 1968, 6, 1969, 3 ş.a.) şi alţii.

Cîteva contribuţii interesante în domeniul raporturilor lingvistice româno-slave aparţin unor specialişti în alte domenii decît slavistica : V. Arvinte (LR 1959, 1), D. Bugeanu (LR 1968, 2, 3, 1969, 5, 6 ş.a.), Fulvia Ciobanu (SCL 1966, 6), Th. Hristea *(Probleme de etimologie,* 1968 ş.a.), Al. Niculescu (SCL 1961, 4), C. Poghirc (LR 1968, 1 ş.a.), I. Rizescu (LR 1965, 4, 1968, 5 ş.a.), M. Sala (RS 1958).

Scanned with OKEN Scanner

Personalitatea cea mai proeminentă a slavisticii românești de după 23 August 1944 este E. Petrovici, reprezentant de frunte al școlii lingvistice clujene, care s-a ocupat în special de bilingvismul slavo-român (ACIL X 1, 1969, StSl I, 1969), de onomastica românească de origine slavă și de fonetică.

Într-un șir de studii și articole (vezi RS 1970), E. Petrovici examinează, începînd din 1950, sistemul fonematic al limbii române și ajunge la concluzia că, în timp ce prin sistemul morfologic româna este o limbă romanică, prin sistemul ei fonologic, care prezintă corelația de palatalizare și de labializare a consoanelor, ea ar aparține ariei fonologice a limbilor euro-asiatice cu corelație de timbru, achiziționată în urma influenței slave asupra foneticii și fonologiei limbii române vechi. Această teză, nouă și interesantă din punct de vedere teoretic, nu a fost acceptată decît parțial în lingvistica românească, întîmpinînd de mai multe ori și în mai multe puncte obiecții demne de luat în seamă, în special din partea lingviștilor de la București, atît romaniști, cît și slaviști (G. Mihăilă, RS 1960 și, din altă perspectivă, E. Vrabie, RRL 1967, 2).

În cercetările privitoare la elementele de origine sau de presupusă origine slavă din limba română, E. Petrovici (RS 1963), iar apoi și elevii săi mai apropiați, aplică în bună măsură metoda și datele unei discipline științifice de mare valoare probatorie, anume geografia lingvistică (I. Pătruț, G. Mihăilă, RS 1963, Gh. Bolocan, RS 1967).

E. Petrovici a încercat să arate caracterul și proporțiile reale ale toponimiei de origine slavă din România. Pe de o parte, el a identificat și clasificat o serie de toponime slave din țara noastră, trasînd principalele izoglose ale acestor toponime (RS 1963), iar pe de altă parte, preluînd și aplicînd în mod creator procedee de investigație și interpretare ale altor specialiști (G. Weigand, M. Vasmer, Iorgu Iordan), a dovedit, în mai multe articole, că majoritatea toponimelor cu aspect slav din România sînt, de fapt, toponime românești, adică toponime create nu de slavi, ci de români, pe baza unor apelative românești de origine slavă (RS 1968, *Studii de dialectologie și toponimie*, 1970). Legate de preocupările metodologice ale lui E. Petrovici privind toponimia slavo-română sînt și unele studii ale sale din domeniul antroponimiei slavo-române (RS 1970).

Direcție de cercetare veche în lingvistica noastră, datînd încă de pe timpul lui B. P. Hasdeu, L. Șăineanu și I.-A. Candrea, identificarea și interpretarea elementelor românești din limbile slave a rămas un timp întrucîtva neglijată de lingviștii români, mai ales în prima jumătate a secolului. Contribuțiile cele mai numeroase în această privință au venit, pînă la reînvierea care avea să se producă în deceniul al șaptelea, din partea unor cercetători străini, de regulă cu pregătire modestă în ceea ce privește cunoașterea științifică a limbii române. Cercetările lingviștilor noștri în această direcție au întîrziat și după 23 August 1944. Meritul de a fi reluat această direcție de cercetare privind terminologia pastorească dusă de români în secolele trecute dincolo de perimetrul național, pînă departe spre nord și nord-vest, și transmisă graiurilor slave de acolo (sau ajunse acolo) îi revine lui

E. Petrovici, căruia îi aparţin două studii importante din punct de vedere metodologic, asupra cuvintelor *jintiţă* (StUBB 1960, 2) şi *cir* (CL 1965, 2). În anii următori, datorită specializării unor cercetători români mai tineri în problemele dificile ale dialectologiei slave, iar pe de altă parte, progresului cunoaşterii geografiei lingvistice româneşti şi slave, a influenţelor reciproce ale acestora, în acest domeniu, s-au adus contribuţii noi, care precizează şi întăresc, în ansamblu, teza emisă încă de Fr. Miklosich (1879) şi dezvoltată de L. Malinowski (1893) şi de alţii privitoare la migraţiile româneşti timpurii din Transilvania, Maramureş şi Moldova septentrională în Carpaţii Nordici şi ţinuturile slave adiacente, pînă departe spre Silezia şi Moravia (Al. Rosetti, *lucr. cit.*, E. Vrabie, *Omagiu Rosetti*, 1965, RS 1967, ACIL X 4, 1970, ş.a.), C. Cruceru (AUBLLR 1969). Un recent studiu colectiv, intitulat *L'influence roumaine sur le lexique des langues slaves* (RS 1968, coordonator S. Niţă Armaş), are meritul însemnat de a fi strîns laolaltă, din izvoare foarte variate şi adesea puţin accesibile, elementele lexicale de origine românească din toate limbile slave.

DIALECTOLOGIE SLAVĂ. Un domeniu nou de cercetare în slavistica românească de după 23 August 1944 îl constituie dialectologia slavă, orientată mai cu seamă, cum era şi firesc, spre descrierea graiurilor slave vorbite în unele regiuni ale ţării noastre : bulgare, sîrbocroate, cehe, slovace, polone, ucrainene şi ruse (ultimele numite şi l i p o v e n e ş t i). Înainte de 1944 singurul care făcuse cercetări în numele de lipoveni). Înainte de 1944 singurul care făcuse cercetări în această privinţă era E. Petrovici (anchetele Atlasului Lingvistic Român în cîteva localităţi cu graiuri slave şi, în special, monografia *Graiul Caraşovenilor*, 1935). Ulterior, în perioada postbelică, I. Pătruţ publică primul studiu temeinic de dialectologie slavă (ucraineană), *Fonetica graiului huţul din Valea Sucevei* (1957), bazat pe material adunat de E. Petrovici pentru Atlasul Lingvistic Român. Au urmat curînd cercetări asupra tuturor graiurilor slave mai importante din România, bazate pe anchete la faţa locului. Lingviştii preocupaţi de acest domeniu au început să publice studii şi articole, nu numai în ţară, ci şi în străinătate. Astfel, Gh. Bolocan (SCL 1958, 4 ş.a.), Zlatca Iuffu (RS 1963), Olimpia Guţu (RRL 1968, 4, ACILFR XII, 2) au cercetat diverse graiuri b u l g a r e, V. Vescu (RS 1958, 1970 ş.a.), M. Tomici (SCL 1967, 2 ş.a.), M. Jivcovici („Novi život", Timişoara, II 1960, II 1961, II 1965), N. Trâpcea (RS 1967) s-au ocupat de graiuri s î r b o-c r o a t e, Gh. Ciplea (RS 1967 ş.a.), T. Pleter (RS 1967) — de graiuri c e h e, Gr. Benedek (RS 1963), A. Tănăsescu (RS 1967), P. Rozkoš (AUT 1968) — de graiuri s l o v a c e, Elena Deboveanu (RS 1967 ş.a.) — de graiuri p o l o n e, A. Vraciu (RS 1963), I. Robciuc (StSl I 1969 ş.a.), C. Reguş (SCL 1969, 1) şi alţii — de graiuri u c r a i n e n e, E. Vrabie (RS 1960 ş.a.), V. Vascenco (RS 1963 ş.a.), Maria Dumitrescu (RS 1963), Gh. Bolocan şi V. Nestorescu (RS 1967, RRL 1967), Clara Paszternák, L. Lukács, Magda Nagy (StUBB 1960, 1961) şi alţii — de graiuri r u s e ş t i (l i p o v e n e ş t i). Un eveniment în acest domeniu a fost Conferinţa de dialectologie slavo-română, ţinută la Bucureşti, în iunie 1961 (vezi RS 1963), la care s-au

dezbătut pentru prima oară în mod sistematic chestiunile privitoare la metodologia cercetării şi s-au stabilit sarcinile studierii graiurilor slave din ţara noastră (E. Vrabie, RS VII, IX 1963). O iniţiativă remarcabilă a fost, ulterior, înfiinţarea Arhivei fonogramice a graiurilor slave din România (Gh. Bolocan şi colaboratori), în cadrul Sectorului de slavistică de la Institutul de lingvistică din Bucureşti, arhivă care dispune de înregistrări de texte orale din toate graiurile slave de la noi. Se poate spune că în această perioadă dialectologia slavă s-a impus ca una dintre cele mai active ramuri ale slavisticii româneşti.

SLAVONA DIN ŢĂRILE ROMÂNE. Studierea limbii textelor slavo-române are o tradiţie veche în lingvistica noastră, fiind iniţiată încă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de Al. Odobescu şi B. P. Hasdeu şi fundamentată apoi de I. Bogdan (detalii, la G. Mihăilă, RS 1968). După 23 August 1944 preocupările pentru limba slavă veche (paleoslavă) şi pentru tipurile slavonei folosite în Ţările Române în trecut, ca limbă de cult, de administraţie şi de cultură, sporesc şi se diversifică. Influenţa limbii române vorbite asupra slavonei din Ţările Române este studiată în această perioadă de D. P. Bogdan *(Caracterul limbii textelor slavo-române,* 1946, *Glosarul cuvintelor româneşti din documentele slavo-române,* 1946, RS 1958 ş.a.), de P. P. Panaitescu *(Manuscrisele slavo-române din Biblioteca Academiei Republicii Populare Române,* 1959 ş.a.), de Lucia Djamo-Diaconiţă (RS 1965, *Omagiu Rosetti,* 1965) şi de alţi specialişti. Au mai publicat articole şi studii privitoare la slavona românească Maria Zdrenghea (CL 1958), Olga Stoicovici, Maria Osman-Zavera, Elena Linţa, M. Mitu (RS 1963), E. Vrabie (CSt I 1958, SCL 1967, 4), V. Solomon (LR 1969, 4) ş.a. Contribuţii deosebit de variate privitoare la problemele limbii, stilului şi localizării acestor texte, precum şi asupra întrepătrunderii tipurilor de slavonă cu graiurile locale vii, slave şi neslave, publică după 1944 P. Olteanu (RS 1963, 1964, 1968, *Probleme de literatură comparată şi sociologie literară,* 1970 ş.a.). Acum reiese şi mai clar faptul, neînţeles pe deplin în trecut, că slavona de la noi nu a fost niciodată limba poporului, ci limba anumitor pături sociale, îndeplinind, în principiu, aceleaşi funcţii pe care le avea, în evul mediu şi mai tîrziu, latina, atît în ţările cu limbi romanice (Italia, Franţa, Spania şi Portugalia), cît şi în ţări şi ţinuturi neromanice (Germania Ungaria, Polonia, Croaţia ş.a.).

În legătură cu limba textelor slavo-române, G. Mihăilă preconizează întocmirea unui dicţionar al slavonei din Ţările Române (RS 1960, 1965). Începute încă în 1965, lucrările pregătitoare pentru elaborarea unui astfel de dicţionar s-au intensificat după trecerea lor sub auspiciile Sectorului de slavistică al Institutului de lingvistică din Bucureşti, coordonate fiind de Gh. Bolocan.

STUDII CONTRASTIVE ŞI LEXICOGRAFIE BILINGVĂ. În sfîrşit, un domeniu nou în slavistica din România îl constituie după 23 August 1944 activitatea desfăşurată în legătură cu studierea practică a diverselor limbi slave : analiză confruntativă a unor limbi slave în raport cu limba română, cît şi numeroasele manuale şi dicţionare bilingve.

Scanned with OKEN Scanner

Studiile confruntative au avut ca obiect mai ales româna şi rusa (Al. Ionaşcu, LR 1958, 5, S. Vainberg, CSt I 1958, AUBLS 1969, Nadejda Mangul, CSt I 1958, II 1961, Raisa Nanu, AUB 1962, A. Pedestraşu, CSt II 1962, M. Gheorghiu, RS 1970), dar s-a abordat şi confruntarea românei cu polona (I. Chiţimia, RS 1958) sau a românei cu slovaca (Silvia Niţă, RS 1958). Dintre dicţionarele mai importante elaborate în această perioadă unele sînt generale (*Dicţionar rus-român*, 1959—1960, *Dicţionar ceh-român*, 1966, *Dicţionar sîrbo-croat-român*, 1970 ş.a.), iar altele speciale, limitate la terminologia unei anumite discipline (*Dicţionar medical rus-român*, 1961, *Dicţionar rus-român de termeni lingvistici şi filologici*, 1970 ş.a.).

Scanned with OKEN Scanner

LINGVISTICA GERMANICĂ

S-au intensificat şi studiile de germanistică, înţeleasă în sens larg.

LIMBA GERMANĂ. Cercetările consacrate limbii germane, care se bucură de o bogată tradiţie în ţara noastră mai ales în domeniul dialectologiei săseşti, au fost continuate mai cu seamă în cadrul colectivului de elaborare a Dicţionarului graiurilor săseşti *(Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch)*, cît şi de colectivele catedrelor de limbă germană ale universităţilor din Timişoara, Bucureşti şi Cluj şi de colectivul de germanistică al Institutului de lingvistică din Bucureşti. Cercetările au fost orientate în două direcţii principale : pe de o parte s-a studiat limba germană standard în diferitele ei compartimente, iar pe de alta a existat o permanentă preocupare pentru studierea pe plan sincronic şi diacronic a limbii germane scrise şi vorbite, cu diferitele dialecte şi graiuri locale folosite în ţara noastră. Legat de aceasta s-a acordat atenţie problemei contactului lingvistic dintre limba română şi limba germană, fenomen studiat atît din punctul de vedere al influenţei exercitate de limba română, cît şi sub aspectul influenţei limbii germane literare sau dialectale asupra limbii române şi a graiurilor ei populare. Aceste străduanii s-au concretizat în numeroase articole şi studii preliminare, urmînd ca lucrările mari să vadă lumina tiparului de-abia după perioada de care ne ocupăm.

Dintre lucrările care tratează probleme ale limbii germane moderne menţionăm articolul lui B. Capesius despre adverbele pronominale (RFRG 1963, 2), în care autorul formulează cîteva reguli funcţionale. O abordare cu metodele gramaticii generative a sintaxei adverbului a încercat Edita Jentner (AUT 1968). Aceeaşi autoare a studiat şi îmbinările de foneme în limbile germană şi română (AUT 1965), preocupare care se încadrează în acţiunea mai largă, iniţiată de diferitele catedre universitare, de a elabora lucrări confrontative şi contrastive ale limbilor germană şi română în vederea valorificării rezultatelor în procesul de predare. Menţionăm şi articolul despre participiul prezent german şi gerunziul românesc (AUB 1964) al Emiliei Savin.

Limba germană scrisă în ţara noastră a făcut obiectul mai multor cercetări dintre care menţionăm articolul lui B. Capesius despre influenţele dialectale în beletristica contemporană (NL 1968) şi studiul lui St. Binder (AUT 1963) despre îmbogăţirea vocabularului cu neologisme social-politice şi economice, care reflectă transformarea socialistă din România.

Scanned with OKEN Scanner

În ultimele trei decenii a continuat, de asemenea, cercetarea documentelor de limbă veche aflate pe teritoriul țării noastre. Astfel, M. Isbășescu a reluat o problemă mult controversată, inscripția de pe colanul din tezaurul de la Pietroasa (RFRG 1957), în care oferă, pe baza investigațiilor făcute pe fragmentele colanului original, singura modalitate acceptabilă de descifrare a runelor gotice, propunînd o nouă interpretare a textului. Un glosar găsit la Cisnădie, jud. Sibiu, a făcut obiectul studiului întreprins de B. Capesius în colaborare cu G. Ising (Berlin, R.D.G.) (FVL 1970, 1). Din cercetările efectuate rezultă că încă la sfîrșitul secolului al XV-lea exista distincția netă între dialectul literar de tipul medio-german de răsărit *(ostmitteldeutsch)*, folosit numai în scris, și cel vorbit, de tipul renan. Aceste constatări importante infirmă teoria lui A. Scheiner despre existența, la începutul secolului al XVI-lea, a unei limbi literare alcătuite din elemente medio-francone *(mittelfränkisch)* și medio-germane de răsărit, care ar fi fost folosită atît în scris și în predici, cît și ca limbă vorbită de circulație *(Verkehrssprache)* și impun o reconsiderare a raportului dintre dialectul vorbit și limba scrisă din acea epocă.

În domeniul dialectologiei distingem două sfere de preocupări : dialectologia graiurilor săsești din Transilvania și dialectologia celorlalte graiuri germane aparținînd unor grupuri de coloniști și transmigranți veniți pe teritoriul țării noastre în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea. Dialectologia graiurilor săsești s-a bucurat de un sprijin deosebit datorită faptului că Academia R. S. România a preluat sarcina de a continua elaborarea amplei lucrări *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*. A fost înființat un colectiv de specialiști cu sediul la Sibiu, care, pe lîngă munca lexicografică depusă, a elaborat numeroase studii, dintre care amintim în primul rînd pe cele datorate lui B. Capesius. Acestea au orientat dialectologia săsească spre cercetarea dialectului săsesc în evoluția lui de-a lungul secolelor, de la formare, pe pămîntul Transilvaniei, pînă în zilele noastre. B. Capesius realizează într-un articol (FVL 1965, 1) o sinteză a tuturor cercetărilor anterioare în acest domeniu, evidențiind trăsăturile caracteristice ale evoluției graiului săsesc. Un fenomen de sandhi, caracteristic pentru graiurile săsești, a fost analizat în mod temeinic de același autor (ZfMaf 1966, 2). Dintre cercetările recente în fonetică dialectală menționăm studiile efectuate de Anneliese Thudt despre unele probleme ale consonantismului săsesc (FVL 1966, 1, 1968, 1). În afara studiilor menționate, au fost publicate mai multe articole privind morfologia dialectală, probleme de sociolingvistică, cît și numeroase note lexicografice. Concomitent cu elaborarea volumului al III-lea (litera G) din *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*, colectivul de la Sibiu a desfășurat o amplă activitate de completare a arhivei dicționarului cu noi atestări culese pe teren sau excerptate din documentele de limbă anterioare anului 1848, aflate în arhivele transilvănene.

În ultimii ani, dialectologii sași și-au îndreptat atenția și asupra a trei dialecte germane, foarte diferite de cel săsesc, vorbite numai în grupuri restrînse. Ne referim în primul rînd la așa-numiții landleri, transmigranți austrieci, care au fost colonizați la sfîrșitul secolului al XVIII-lea în Transilvania și care trăiesc și astăzi, în grupuri destul de

Scanned with OKEN Scanner

mari, în localităţile Turnişor, Cristian şi Apoldul de Sus din apropierea Sibiului, alături de populaţia românească şi săsească. Aceştia şi-au păstrat atît dialectul cît şi portul şi obiceiurile. Rezultatele investigaţiilor lui B. Capesius, care a studiat acest dialect în anii 1954—1959, fac obiectul monografiei *Die Landler in Siebenbürgen* (1962), în care autorul dă o descriere amănunţită, din punct de vedere fonetic, morfologic şi lexical, a celor trei graiuri locale. El le-a comparat între ele şi cu graiurile din ţinuturile de baştină ale transmigranţilor şi a studiat influenţa reciprocă dintre dialectul landler şi cel săsesc, căutînd să afle cauzele deosebirilor dintre cele trei graiuri locale ale landlerilor din Turnişor, Cristian şi Apoldul de Sus.

Celelalte două dialecte au fost descrise pentru prima dată de Anneliese Thudt şi Gisela Richter (FVL 1965, 1). Este vorba despre două idiomuri foarte deosebite, *Zipserisch* şi *Wischaudeutsch,* vorbite de populaţia germană din Vişeul de Sus, jud. Maramureş. Comparîndu-le cu cel săsesc, autoarele ajung la concluzia că *Zipserisch* este înrudit mai degrabă cu dialectul săsesc decît cu *Wischaudeutsch* (de ex. palatalizarea), singurul element comun al celor trei dialecte diferite constituindu-l sonorizarea consoanelor surde finale.

După 1960 s-a manifestat o preocupare din ce în ce mai intensă pentru studierea graiurilor germane din Banat. Această activitate a fost iniţiată şi condusă de J. Wolf şi St. Binder în cadrul catedrei de limbă germană a Facultăţii de filologie a Universităţii din Timişoara, care au orientat în mod sistematic studenţii spre cercetări dialectale. În felul acesta s-au realizat aproape o sută de lucrări de diplomă, care vor constitui materialul de bază pentru întocmirea unui dicţionar al graiurilor germane din Banat şi pentru elaborarea unei gramatici dialectale. În urma cercetărilor întreprinse s-a putut stabili în mod ştiinţific repartizarea teritorială a diferitelor graiuri locale după tipul dialectal, constatîndu-se că din cele 154 de localităţi cercetate 111 aparţin tipului mediogerman *(mitteldeutsch)* cu variantele franco-renan *(rheinfränkisch),* franco-moselan *(moselfränkisch)* etc., iar în 43 de localităţi se vorbesc graiuri de tipul german-de-sus *(oberdeutsch)* cu variantele bavareză *(bairisch),* franconă *(fränkisch),* alemană *(alemannisch)* etc. S-a dovedit astfel preponderenţa tipului medio-german de vest *(westmitteldeutsch)* în graiurile germane din Banat (St. Binder, FVL 1968, 1). Comparînd vocalismul şi consonantismul a trei graiuri de tipuri diferite (graiul curat palatin *[pfälzer]* vorbit la Periam, graiul mixt franco-renan din Grabaţ şi graiul compus din elemente francone şi bavareze din Aradul-Nou), J. Roos a constatat că influenţa dialectului bavarez asupra formării dialectelor şvăbeşti a fost exagerată de dialectologi şi că ea se reduce la cîteva elemente bavareze, care nu alterează, în esenţă, caracterul franco-renan al graiului vorbit la Aradul-Nou, deşi acesta prezintă relativ mai multe elemente bavareze decît graiurile celorlalte două localităţi studiate (FVL 1959). J. Wolf compară dialectul german vorbit în Banat cu cel francon analizat de Friedrich Engels şi constată că limba şvabilor bănăţeni se apropie foarte mult de graiul palatin, fapt pe care îl şi explică (FVL 1960).

Dintre lucrările care se ocupă de gramatică menţionăm cercetările lui J. Wolf în problema frazeologiei dialectale (FVL 1966, 2),

Scanned with OKEN Scanner

lucrarea lui St. Binder despre folosirea conjuncțiilor comparative și temporale *als* și *wie* (AUT 1969) și articolul lui H. Müller despre forme de adresare în dialectul din nord-vestul Banatului (AUB 1962).

Preocuparea pentru lexic s-a concretizat în nenumărate note lexicale publicate de E. Lemmert, M. Pechtol și L. Wilhelm în ziarele „Neue Banater Zeitung" și „Neuer Weg".

Limba populară germană vorbită la Timișoara este tratată în două articole semnate de R. Hollinger (*Omagiu Iordan,* 1958 ; AUT 1969).

Contactul lingvistic între limbile vorbite pe teritoriul patriei noastre i-a interesat pe cercetătorii din trecut și de astăzi, fără să se fi ajuns însă la o tratare exhaustivă a acestei interesante dar dificile probleme. Ea a fost abordată atît de dialectologii germani, care au dedicat influenței limbii române asupra graiurilor germane din Transilvania mai multe studii, cît și de specialiștii români, care au cercetat elementul german din limba română (vezi p. 137) ; în ultimii ani se conturează o preocupare în această direcție și din partea cercetătorilor maghiari. Relațiile economico-sociale dintre români și sași reflectate în lexicul săsesc au făcut obiectul unui articol publicat de Grete Klaster-Ungureanu (RL 1958), iar Gisela Richter a studiat problema asimilării elementelor românești de graiurile săsești (FVL 1960, 1970, 1). Rezultatele cercetării actelor de partaj ale orașului Bistrița din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, în care s-au descoperit numeroase împrumuturi vechi maghiare în textele germane, au fost publicate de J. Nagy (NyIrK 1968, 2). St. Binder (AUT 1965, 1966, 1967, 1968) analizează cuvintele germane din graiurile românești pătrunse fie pe cale administrativă, în timpul imperiului habsburgic, fie datorită contactului cu dialectele germane din România.

În fine, trebuie menționată activitatea depusă de colectivul de germanistică al Institutului de lingvistică din București, care întocmește arhiva fonogramică a graiurilor germane din R. S. România. Au fost înregistrate graiurile vorbite în peste 150 de localități din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Acest valoros material constituie baza cercetărilor viitoare în domeniul limbii germane vorbite în România.

Nu putem încheia fără să menționăm activitatea depusă în domeniul lexicografiei bilingve româno-germane. Dintre dicționarele de diferite dimensiuni apărute în perioada postbelică evidențiem în primul rînd *Dicționar german-român* (1966), apărut sub egida Academiei R. S. România, Institutul de lingvistică (coordonatori : M. Isbășescu și Maria Iliescu). Acest dicționar conține circa 140 000 de cuvinte-titlu din limba germană comună (arhaisme, neologisme, termeni tehnici, variante regionale și stilistice), fiind cel mai amplu dicționar german-român alcătuit pînă acum, atît prin numărul mare de cuvinte, cît și prin bogăția de sensuri, expresii uzuale, locuțiuni și construcții frazeologice. Un alt *Dicționar german-român* (1969), elaborat de M. Isbășescu, conținînd cca 80 000 de cuvinte-titlu, este orientat mai mult spre limba germană contemporană și cuprinde numeroase neologisme și variante stilistice, precum și numeroși termeni din limba germană folosită în Austria și Elveția. Acesta excelează printr-o bogată sinonimie românească, în vederea ilustrării cît mai fidele a sensurilor germane.

Dicţionare româno-germane de dimensiunile celor menţionate mai sus nu s-au elaborat încă.

LIMBA ENGLEZĂ. Cercetările cu privire la limba engleză, abordate relativ recent în ţara noastră, au luat o mare amploare în perioada postbelică. Efectuate mai ales de colectivele catedrelor de limbă engleză ale universităţilor din Bucureşti, Cluj, Iaşi şi Timişoara, acestea sînt orientate în două direcţii principale : de o parte se studiază operele standard ale anglisticii în toate compartimentele ei în vederea elaborării materialelor necesare predării în învăţămîntul de toate gradele, iar pe de altă parte se conturează din ce în ce mai limpede preocuparea teoretică a noii generaţii de specialişti pentru curentele moderne în această disciplină.

Prima lucrare românească importantă de fonetică este cartea lui M. Bogdan *Fonetica limbii engleze* (1962), o descriere exhaustivă a sunetelor, accentului şi intonaţiei limbii engleze standard (British English) cît şi a variantei americane. Autorul insistă mai ales asupra pronunţării corecte a vocalelor şi acordă o mare atenţie aşa-numitelor «reguli de citire», arătînd relaţiile care se pot stabili în limba engleză între ortografie şi pronunţie. D. Chiţoran face un pas mai departe, ocupîndu-se şi de fonologie, în *Limba engleză contemporană. Fonetică şi fonologie*, 1970, prelucrînd cele mai noi date oferite atît de şcoala lingvistică britanică cît şi de cea americană. El insistă asupra faptului că nu există o singură modalitate de întocmire a inventarului de foneme, mai cu seamă dacă descrierea cuprinde mai multe sisteme (engleza britanică şi engleza americană). În aceeaşi lucrare silaba, accentul şi ritmul se tratează în termenii analizei distribuţionale. O serie de lucrări sînt dedicate studierii sunetelor limbii engleze în comparaţie cu cele ale limbii române sau maghiare, dintre care amintim două studii de M. Bogdan (StUBB 1960, 1961), precum şi comparaţiile între sistemul fonologic al limbilor engleză şi română (AUB 1966) şi între conturul intonaţional al propoziţiilor interogative în cele două limbi (AUBLG 1969), datorate lui V. Ştefănescu-Drăgăneşti.

În domeniul gramaticii au fost elaborate mai multe lucrări de referinţă, dintre care menţionăm ca cea mai importantă *Gramatica limbii engleze*, 2 volume (1962), elaborată de colectivul catedrei de Limba şi literatura engleză a Universităţii Bucureşti sub conducerea lui L. Levi̯chi şi conţinînd un bogat material ilustrativ asupra uzajului limbii. Un an mai tîrziu (1963) a apărut *Gramatica limbii engleze*, de Alice Bădescu. Amîndouă aceste lucrări sînt elaborate în spiritul gramaticilor şcolare tradiţionale, în timp ce *Gramatica limbii engleze* (1967), elaborată de L. Levi̯chi şi I. Preda, reprezintă prima încercare românească de tratare a limbii engleze în spiritul descriptivismului american. În aceeaşi perioadă au mai apărut o serie de studii privind unele tendinţe manifestate în gramatica limbii engleze contemporane, dintre care menţionăm în primul rînd pe cele semnate de Edith Iarovici (AUB 1961, AUBLG 1969). Studii de gramatică au mai fost publicate de Andreea Gheorghiţoiu (RFRG 1960, 2) despre adverbul ca determinant al substantivului şi de A. Bantaş (AUBLG 1969) privind genitivul implicit în limba engleză contemporană. Liliana Stănculescu a încercat să

stabilească existența unor serii antonimice ale pronumelor în limba engleză cu ajutorul analizei distribuționale (AUBLG 1969), iar M. Miroiu a cercetat cu ajutorul analizei distribuționale și transformaționale diferența între *'s* și prepoziția *of* ca marcă pentru genitiv (AUBLG 1969).

De asemenea, în domeniul lexicologiei și semanticii au apărut cîteva lucrări care ne reținem atenția. Astfel, în *Limba engleză contemporană. Lexicologie* (1970), L. Levițchi tratează categoriile lexicale tradiționale ca : polisemia, sinonimia, omonimia și antonimia, conturînd izvoarele și principalele caracteristici ale lexicului englez. D. Chițoran a abordat unele probleme teoretice și practice ale semanticii, ocupîndu-se de colocație (SCL 1965, 5), de cîmpul semantic al verbelor factitive (RRL 1969, 4), cît și de probleme de metodă a cercetării structurale în acest domeniu (AUB 1968). Ilinca Constantinescu (LR 1970, 1) face unele observații privind redarea sufixului englezesc *-ness* în limba română. Într-o lucrare cu caracter mai mult practic (*„Capcanele" vocabularului englez, 1967*), A. Bantaș și M. Rădulescu prezintă un vocabular englez-român de cca 1 500 termeni, așa-numiți „false friends", care sînt de fapt acele cuvinte ale unei limbi care se deosebesc prin conținut față de cuvintele din altă limbă cu care se aseamănă ca formă.

De istoria limbii engleze s-a ocupat îndeosebi Edith Iarovici, care a publicat un ciclu de articole despre conversiunea în limba engleză veche, medie și modernă (RFRG 1962, 1, 1963, 2, AUB 1966), problemă în mare parte neglijată de istoria limbii engleze vechi și medii. Aceeași autoare a studiat formarea cuvintelor în limba engleză medie (AUBLG 1969) și a publicat volumul *A History of the English Language* (1970). Margareta Quittner s-a ocupat de unele lexeme mixte anglo-scandinave din vocabularul limbii engleze (StUBB 1968).

Dintre studiile de analiză stilistică menționăm contribuțiile lui L. Levițchi (RFRG 1958, repetiția gramatical-stilistică în piesele lui Shakespeare), ale Lilianei Pamfil-Petrovici (AUB 1964, funcția stilistică a arhaismelor în limba operelor literare engleze) și ale Lilianei Matache (AUBLG. 1969, stilul indirect liber în romanul „Emma" de Jane Austen).

Influența limbii engleze asupra limbii române a făcut obiectul mai multor cercetări : A. Trofin (StUBB 1967), M. Bogdan (ACIL X 4, 1970), Edith Iarovici (AUB 1967), ultima lucrare despre influența limbii engleze asupra limbii române vorbite în S.U.A.

În domeniul lexicografiei bilingve româno-engleze s-au înregistrat în această perioadă progrese, concretizate în apariția unor dicționare de diferite tipuri. Menționăm apreciatul instrument de lucru elaborat de L. Levițchi și revizuit împreună cu A. Bantaș, *The Romanian-English Dictionary* (1960, 1965), M. Bogdan (redactor responsabil), *Dicționar englez-român* (1965), *Dicționar frazeologic român-englez* (1966) de A. Bantaș, A. Gheorghițoiu și L. Levițchi și *Dicționarul frazeologic englez-român* (1967) de A. Niculescu, L. Popovici și I. Preda.

Scanned with OKEN Scanner

LINGVISTICA INDO-EUROPEANĂ ŞI CLASICĂ

INDO-EUROPENISTICA. Inaugurate relativ tîrziu, studiile de indo-europenistică din ţara noastră s-au orientat încă de la început către domeniile mai puţin cercetate ale acestei discipline : sintaxa, limbile din Asia Mică şi influenţa substratului neindo-european, limbile vorbite cîndva în Peninsula Balcanică sau în Italia.

Lui Th. Simenschy, fost profesor la Facultatea de filologie din Iaşi, i se datorează, în perioada imediat următoare războiului, două lucrări care tratează probleme intrate destul de recent în sfera de preocupări a gramaticii comparate. Cea dintîi, *Limba hitită şi rolul ei în gramatica comparată* (1944), nu depăşeşte stadiul unei prezentări generale a filologiei şi gramaticii hitite decît prin cîteva încercări de a situa problemele specifice acestei limbi în cadrul mai larg al lingvisticii generale (vezi, de exemplu, consideraţiile asupra simplităţii morfologiei hitite). Mai semnificativă şi mai originală este cea de a doua lucrare, *La construction du verbe dans les langues indo-européennes* (1949). Alegînd, din domeniul vast şi nesigur al sintaxei comparate, singurul capitol pentru care dispunem de date precise, Th. Simenschy îşi propune să analizeze factorii care determină recţiunea verbului în limbile indo-europene vechi, în primul rînd în sanscrita vedică şi în greaca homerică. După un scurt capitol consacrat metodei folosite în lucrare, el studiază mai întîi factorii cu caracter general (apartenenţa textului din care provin exemplele discutate la o anumită limbă şi la un anumit gen literar, datarea lui într-o anumită epocă etc.), iar apoi factorii cu caracter special (aşa-zisul „factor psihologic", termen prin care se înţelege categoria semantică sau sintactică în care este încadrat fie verbul, fie obiectul său ; factorul semantic care explică particularităţile de construcţie ale unor verbe grupate în clase de sinonime sau de antonime ; factorul gramatical care se referă la varietatea construcţiilor atestate, fie ele moştenite sau nu). Verbele compuse formează obiectul unui capitol separat. Din bogatul material lingvistic analizat, autorul deduce cîteva tendinţe generale şi formulează mai multe „legi". În continuarea activităţii sale de cercetător al gramaticii comparate, Th. Simenschy a publicat şi *Gramatica limbii sanscrite* (1959), care nu aduce o contribuţie originală la cunoaşterea structurii sanscritei clasice, dar se remarcă totuşi ca singura lucrare de acest gen apărută la noi.

În domeniul dialectologiei indo-europene pot fi amintite articolele lui A. Vraciu (SCŞtI 1958, 1—2, AUB 1959, cu privire la unitatea balto-slavă, SCŞtI 1960, 1, AUI 1969, cu privire la unitatea italo-celtică etc. ;

Scanned with OKEN Scanner

articolele se axează în mare parte pe prezentarea bibliografiei) și un studiu cu caracter de sinteză, *Vérité et erreur dans la recherche des dialectes proto-indo-européens*, publicat de G. Ivănescu în „Philologica" 1970. G. Ivănescu a consacrat o sinteză de același tip și categoriei timpului și aspectului în limbile indo-europene (*Mélanges Oslo* 1957).

Dintre limbile din estul domeniului indo-european, de o atenție deosebită s-a bucurat, la noi, armeana clasică, al cărei studiu a fost inițiat de Vlad Bănățeanu. Preocupat în special de problema substratului neindo-european al limbii armene, Vlad Bănățeanu a publicat un ciclu de articole pe tema influenței urartice asupra lexicului și gramaticii acestei limbi (SCL 1960, 1, 1961, 4 — terminologia arborilor și a arbuștilor ; SCL 1962, 2, lista cuvintelor de origine urartică sau hurită ; SCL 1963, 2, influența urartică în morfologie și sintaxă ; SCL 1961, 3 despre etnogeneza armeană). Pe lîngă aceste studii realizate cu ajutorul metodelor tradiționale de cercetare se cuvine să semnalăm și încercarea de a aplica la studiul limbii armene metodele mai moderne ale fonologiei făcută de Maria Francisca Băltăceanu (ACIL X, 4, 1970).

Caracteristic pentru studiile de indo-europenistică de la noi este interesul, manifestat cu constanță în ultimii 20 de ani, pentru limbile populațiilor antice din zona carpato-balcanică, tracii, dacii și ilirii. Izvorîte din analiza elementului autohton în limba română, aceste cercetări constituie, în același timp, o contribuție semnificativă la una dintre cele mai tinere ramuri ale gramaticii comparate. După cum se știe, limbile vorbite cîndva în Peninsula Balcanică nu sînt cunoscute prin texte (cele două inscripții trace descoperite la Ezerovo și la Kjolmen rămîn enigmatice), ci prin glose și, în special, prin nume proprii. Evident, un material atît de fragmentar nu poate oferi răspunsuri sigure decît la o foarte mică parte din întrebările care se pun cu privire la aceste limbi. Fără a se lăsa descurajat de insuficiența informațiilor noastre, I. I. Russu a încercat să reconstituie, din date adunate și interpretate cu mult devotament și multă ingeniozitate, o imagine cît mai completă a limbilor „traco-dacă" și iliră. Nu putem aminti aici numeroasele articole consacrate de I. I. Russu problemelor, de amănunt sau generale, legate de aceste limbi. Rezultatele acestor studii sînt sintetizate în monografiile *Limba tracodacilor* (1959, ed. II, 1967 ; versiunea germană, 1969) și *Illirii. Istoria — Limba și onomastica — Romanizarea* (1969). Cea de a treia monografie *Elemente autohtone în limba română. Substratul comun româno-albanez* (1970), bazată pe concluziile primelor două, tratează limbile tracă și iliră din punctul de vedere al istoriei limbii române și nu aduce nici un element nou cu privire la ele.

Analizînd resturile limbilor din zona carpato-balcanică, I. I. Russu pornește de la principiul că numele proprii păstrează o parte însemnată din lexicul unei limbi. El încearcă să stabilească etimologia cît mai multora dintre antroponimele și toponimele traco-dace și ilire, pentru ca, din echivalențele obținute, să extragă date cu privire la fonetica, lexicul și, într-o măsură mai redusă, desigur, trăsăturile gramaticale proprii acestor limbi. În ceea ce privește sensul numelor proprii discutate, I. I. Russu pleacă de la premisa că antroponimele derivă de la apelative care denumesc noțiuni de ordin moral, „forță, bravură, bunătate, grație, afecțiune, cumințenie, strălucire, distincție sufletească ori trupească etc.",

Scanned with OKEN Scanner

iar toponimele „conţin apelative ...cu un semantism mai mult de natură materială (geografică, arhitectonică), sau cultural-istorică". În aceste condiţii, desigur, multe dintre apropierile etimologice stabilite de autor pot părea arbitrare, mai ales cînd se constată că traco-daca are cinci sau şase radicale diferite pentru noţiunea „strălucit, luminat, distins" şi tot cam atîtea pentru noţiunea „a curge (curs de apă)". Nu trebuie să uităm, însă, că rezervele de acest tip sînt inevitabil legate de orice studiu care nu se bazează decît pe material onomastic. Indiferent ce s-ar crede despre etimologiile propuse de I. I. Russu (şi fiecare dintre ele ar merita un examen separat), imensul material lingvistic şi istoric adunat în monografiile sale face din acestea un preţios instrument de lucru, indispensabil pentru orice cercetare viitoare a problemelor. Concluziile la care ajunge autorul cu privire la locul limbilor balcanice vechi printre limbile indo-europene sînt, de asemenea, interesante. Pentru I. I. Russu, atît traco-daca, cît şi iliro-mesapica sînt idiomuri indo-europene independente, din grupa *satem*, înrudite cu indo-iraniana şi balto-slava. Traco-daca se aseamănă cu ilira în privinţa foneticii şi a procedeelor de derivare şi compunere a numelor proprii, dar repertoriul propriu-zis de antroponime şi toponime este destul de diferit în cele două limbi. Albaneza modernă continuă, după I. I. Russu, limba triburilor trace neromanizate, care locuiau în imediata vecinătate a populaţiilor ilire, poate în nord-vestul sau centrul provinciei Macedonia.

Cu privire la patria primitivă a albanezilor, H. Mihăescu formulează o ipoteză diferită. Bazîndu-se pe analiza împrumuturilor făcute de albaneză din greaca veche şi, mai ales, din latină, el ajunge la concluzia că, în antichitate, albanezii se învecinau la nord-est cu populaţia romanizată din valea Dunării şi din Dacia, la sud cu grecii, la vest cu Adriatica şi cu populaţia romanizată din zona de coastă (RESEE 1966, 1—2, 3—4).

Elemente noi cu privire la limbile vorbite în antichitate în spaţiul carpato-balcanic aduc studiile lui C. Poghirc. În domeniul teoriei, C. Poghirc susţine că încercările de a reconstrui aceste limbi trebuie să ia în considerare nu numai elementele presupuse autohtone din română sau albaneză, dar şi corespondenţele care se pot stabili între tracă, iliră etc. şi limbile indo-europene cu care ele au venit în contact. Deosebit de interesante în acest sens s-au dovedit asemănările dintre tracă, dacomesiană (autorul îşi însuşeşte teza lui Vl. Georgiev cu privire la existenţa unei diferenţieri clare între aceste două grupuri), iliră şi limbile baltice şi slave (ACIL X, 4, 1970). Comparînd unele trăsături prezente în limbile moderne din sud-estul Europei, româna, albaneza, bulgara, neo-greaca, cu anumite particularităţi ale repertoriului onomastic antic, C. Poghirc determină cîteva dintre trăsăturile fonetice şi gramaticale ale limbilor de substrat: existenţa unei vocale *ă* şi a unei alternanţe *m/mb/b*, folosirea unei particule pronominale *-ne* etc. (StCl 1961; SCL 1962, 4). Pentru ansamblul problemelor, vezi RRL 1967, 1; cap. *Influenţa autohtonă* din *Istoria limbii române* II, Bucureşti, 1969.

Tot în legătură cu limbile din Peninsula Balcanică se cuvine să menţionăm şi importantul ciclu de articole consacrat de Gr. Brâncuş limbii albaneze şi substratului limbii române (RESEE 1963, 3—4, SCL 1966, 2, 1967, 5, probleme de lexic şi de metodologie; SCL 1961, 4, cu

Scanned with OKEN Scanner

privire la existența consoanei *h* în limba de substrat ; SCL 1963, 1, LL 1967 probleme de morfologie ; SCL 1960, 1, 3 probleme de sintaxă albaneză).

Traca, daco-mesiana și ilira nu sînt singurele limbi indo-europene insuficient cunoscute : diferite grupuri de inscripții descoperite în Peninsula Italică dau o imagine, incompletă e drept, despre cîteva limbi dispărute încă din antichitate, osca, umbriana, veneta etc. Studiul acestor limbi a fost întreprins, la noi, de I. Fischer care a prezentat, într-un prim ciclu de articole (SCL 1958, 4, 1960, 4), pe de o parte datele referitoare la raporturile genealogice care se pot stabili între limbile italice, pe de alta problemele legate de sistemul de scriere. Un al doilea ciclu de articole este consacrat unor probleme de analiză fonologică a „limbilor dispărute" : sistemul vocalic al limbii osce, existența unei corelații consonantice *fortes : leneș* în mai multe limbi din bazinul mediteranean, randamentul funcțional al opozițiilor la care participă oclusivele în limbile italice și în miceniană, deosebirile de structură fonologică între inscripțiile de la Würmlach și textele venete etc. (StCl 4, 1962, ACIL X, 4, 1970).

LIMBILE CLASICE

LIMBA GREACĂ. Cercetările cu privire la limba greacă sînt destul de puțin numeroase la noi în țară și abordează mai ales probleme de morfologie, sintaxă sau vocabular. Dintre lucrările care tratează probleme de morfologie amintim articolele semnate de S. Stati (SCL 1958, 2 despre desinența de dativ plural -σι și despre flexiunea temelor în -ι-, -ει-), F. Vanț Ștef (SCL 1961, 3 despre aceeași desinență -σι ; StCl 1962 despre aoristul sigmatic) și S. Popescu (StCL 1962 despre exprimarea factitivului). În domeniul sintaxei putem cita mai multe studii care privesc propoziția condițională (N. I. Barbu, StCl 1960, LL 1956 ; F. Ștef, StCl 1969, 1970, AUBLCO 1970), propoziția completivă (P. Creția RRL 1970, 5) sau parataxa (N. I. Barbu LL 1962). Note etimologice au publicat Al. Graur (StCl 1964 ἄχθος, ὀχθέω, și ἐχδρός), I. I. Russu (LangLitt 1948 βασιλεύς, StCl 1962 σειρήν, StCl 1965, cu privire la 8 cuvinte care ar proveni dintr-o limbă indo-europeană vorbită în Elada înainte de sosirea triburilor grecești) și Vlad Bănățeanu (REIE 1947, 1—2 despre cîteva nume de plante care ar proveni din substratul egeean al limbii grecești, REIE 1947, 3—4, ἥρως). În legătură cu lexicul limbii grecești menționăm, în special, cîteva articole scrise de C. Săndulescu care tratează despre unele corespondențe lexicale între scrierile hipocratice și Tucidide *(XVIIe Congrès international d'Histoire de la médecine...* Tome I... Athènes, 1960, în colaborare cu G. Barbu), despre terminologia ceramicii (StCl 1962), despre terminologia bronzului și a fierului la Homer (StCl 1964 și despre verbele τέμνειν și καίειν în literatura medicală și filozofică (StCl 1967).

În legătură cu critica și explicația textelor sînt de semnalat cercetările întreprinse de A. M. Frenkian asupra lui Plotin (StCl 1965, RSS Philosophie et logique 1969).

Scanned with OKEN Scanner

Printre domeniile deschise în ultimii ani cercetărilor de lingvistică greacă se cuvine să amintim și micenologia, studiu care a fost inițiat, la noi în țară, de I. Fischer (vezi articolele citate în secțiunea precedentă și SCL 1957, 1).

LIMBA LATINĂ. Mai bine reprezentate, la noi, decît cercetările de indo-europenistică sau de greacă, studiile care privesc limba latină îmbrățișează atît aspectele variate ale gramaticii sau lexicului latin, cît și problemele legate în mod special de faza tîrzie a acestei limbi și de raporturile ei cu româna și cu celelalte limbi romanice. Printre lucrările din prima categorie, trebuie să menționăm, în primul rînd, articolele semnate de Al. Graur, republicate, în parte, în *Studii de lingvistică generală (Variantă nouă)*, 1960 („Conjugarea a IV-a latină", „Prezentul verbului latin *fero*", Substantivele latine în *-us, -oris*" „*A fi* și *a avea*") și în *Scrieri de ieri și de azi* (1970 : „O varietate de stil indirect în latinește"). Ceea ce caracterizează studiile de latină semnate de Al. Graur, prea numeroase pentru a putea fi enumerate aici toate, este preocuparea constantă pentru legile generale ale limbii, efortul de a plasa problemele specifice gramaticii latine în perspectiva mai largă a lingvisticii generale.

Mai multe lucrări, elaborate în special de cercetători tineri, privesc aspecte ale vocabularului latin. Amintim aici un studiu al lui C. Georgescu despre cuvintele compuse la Lucrețiu (AUB 1964), un articol al Mariei Francisca Băltăceanu, în legătură cu vocabularul parodiilor plautine (StCl 1966), și două studii elaborate de D. Slușanschi cu privire la vocabularul criticii literare latine și la problema vocabularelor speciale (StCl 1968, 1970).

Critica și explicarea textelor sînt reprezentate mai ales de studiile lui E. Dobroiu asupra *Satiriconului* lui Petroniu (AUB 1964, 1965, 1967, 1970, StCl 1966, 1968, 1969, 1970) și de notele publicate de Al. Graur (SCIV 1950, StCl 1962) sau de I. Fischer (BL 1948 ; SCL 1953 ; *Mélanges Oslo*, 1957 ; StCl 1960, *Omagiu Rosetti*, 1965).

O poziție intermediară între lucrările citate mai sus și cele care privesc faza tîrzie a limbii latine, analizînd-o oarecum din perspectiva limbilor romanice, o ocupă primul volum din *Istoria limbii române* (1965). Această lucrare, elaborată de un colectiv condus de Al. Graur, precizează tendințele evoluției limbii latine, din epoca cea mai îndepărtată și pînă la căderea imperiului de apus. Orientată în egală măsură și către epoca preistorică care desparte latina de indo-europeana comună și către epoca tîrzie care o apropie de limbile romanice, această carte constituie un punct de plecare pentru o mai bună înțelegere a istoriei limbii române. Spre deosebire de gramaticile istorice obișnuite, primul volum al *Istoriei limbii române* nu urmărește să prezinte toate faptele care privesc sistemul gramatical al limbii latine, ci numai pe acelea care indică liniile de evoluție ale structurii ei. O a doua inovație este includerea în planul lucrării a unui capitol consacrat vocabularului. Capitolul, elaborat de I. Fischer, prezintă componența pe origini și repartiția stilistică a vocabularului latin, fiind prima încercare de a da o imagine de ansamblu a lexicului acestei limbi.

Scanned with OKEN Scanner

Trecînd la lucrările care analizează latina tîrzie, considerată ca prima etapă din evoluţia limbii române, vom aminti, mai întîi, noile ediţii ale *Istoriei limbii române* de Al. Rosetti. Aceste volume, care înlocuiesc ediţia a II-a, din 1940, beneficiază de toate achiziţiile lingvisticii din ultimul sfert de veac. Al. Rosetti, întotdeauna la curent cu ultimele publicaţii de specialitate, reuşeşte să modernizeze bibliografia lucrării şi să ţină seamă de rezultatele obţinute cu ajutorul metodelor moderne de cercetare (vezi, de pildă, capitolul „Sistemul fonologic. Schiţă a sistemului fonologic (sau fonematic) al limbii latine şi al limbii române", redactat cu ocazia ediţiei a III-a). Sînt de asemenea îmbogăţite şi capitolele consacrate sintaxei şi vocabularului.

Publicarea tratatului de *Istorie a limbii române,* elaborat sub auspiciile Academiei R. S. România, a continuat cu un al doilea volum care începe cu un substanţial capitol dedicat latinei dunărene. Propunîndu-şi să descrie acea fază din istoria limbii latine care a stat la baza limbii române, autorii capitolului au căutat să dea o imagine de ansamblu a latinei dunărene şi să pună în evidenţă raporturile ei cu latina clasică, pe de o parte, cu latina tîrzie, pe de alta. Planul capitolului comportă mai multe inovaţii. Tradiţionalei expuneri asupra foneticii i se substituie o secţiune intitulată „Fonologia", care descrie atît transformările suferite de diferitele sunete, cît şi modul cum se organizează sistemul fonologic al latinei tîrzii. O a doua secţiune, elaborată de Maria Iliescu, Liliana Macarie şi Sebastiana Popescu, tratează faptele care ţin de morfologia şi de sintaxa părţilor de vorbire. Ca şi în cazul primului volum al *Istoriei limbii române,* studiul lexicului i-a fost încredinţat lui I. Fischer. Autorul completează analiza, devenită tradiţională, a fondului panromanic şi a cuvintelor latine păstrate numai în română, cu o expunere privind cuvintele panromanice absente din limba română şi cu o foarte interesantă clasificare semantică a lexicului latinei dunărene. O secţiune consacrată derivării, scrisă tot de I. Fischer, încheie acest valoros capitol.

Se poate afirma că apariţia acestui capitol de sinteză a fost pregătită de existenţa unor lucrări româneşti anterioare cu privire la latina dunăreană. Cea dintîi este monografia lui H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman* (1960). Bazată pe analiza tuturor documentelor de limbă latină databile între secolul I şi secolul al IV-lea e.n. şi provenind din aria dunăreană — peste 20 000 de inscripţii şi un mare număr de texte istorice şi religioase — această monografie prezintă faptele care interesează latina dunăreană situîndu-le în contextul mai larg al latinei tîrzii din întregul imperiu. Materialul lingvistic organizat după schema obişnuită, fonetică, morfologie, sintaxă, lexic, este precedat de o sugestivă introducere istorică care precizează cadrul şi etapele procesului de romanizare a provinciilor din zona Dunării. Ansamblul este urmat de o culegere de texte epigrafice şi literare, menită să faciliteze înţelegerea faptelor lingvistice analizate, şi de un scurt capitol de concluzii. Cea mai importantă dintre concluzii este constatarea că particularităţile de limbă observabile în provinciile dunărene nu sînt specifice acestor regiuni şi că, în primele şase secole ale erei noastre, provinciile dunărene nu formau un domeniu lingvistic izolat.

Scanned with OKEN Scanner

Apărută la numai un an după monografia lui H. Mihăescu, lucrarea lui Sorin Stati, *Limba latină în inscripţiile din Dacia şi Scythia Minor* (1961), îşi propune un scop mai modest : studierea tuturor inscripţiilor latineşti descoperite pe teritoriul patriei noastre şi redarea unei imagini complete a vulgarismelor din aceste inscripţii precum şi o interpretare lingvistică detaliată a faptelor care interesează în mod special limbile romanice. Lucrarea prezintă multe teorii interesante (influenţa schimbărilor fonetice asupra morfologiei şi sintaxei, tendinţa de a se crea un caz general etc.), însă utilizarea materialului epigrafic este deseori incorectă (vezi I. I. Russu, CL 1961, 2).

Cea de a doua monografie a lui H. Mihăescu, *Influenţa grecească asupra limbii române, pînă în secolul al XV-lea* (1966), pune o problemă diferită : primele capitole ale acestei lucrări discută influenţa limbii greceşti asupra latinei dunărene. După părerea autorului, elenismele din latina dunăreană se pot împărţi în două categorii : cele de proveniență păgînă, împrumutate între secolul I şi secolul al III-lea de la cetăţile greceşti de pe malul stîng al Pontului, şi cele de proveniență creştină, intrate în latină între secolul al IV-lea şi secolul al VI-lea. Din analiza faptelor se desprind două concluzii importante : 1) influenţa grecească asupra latinităţii orientale este superficială şi de natură cultă, 2) latina dunăreană nu se deosebeşte în mod esenţial de latina provinciilor apusene nici din punctul de vedere al influenţei greceşti.

Unele probleme legate de evoluţia fonetismului de la latina tîrzie la română sînt tratate şi la Marius Sala, *Contribuţii la fonetica istorică a limbii române* (1970) : evoluţia geminatelor latine, evoluţia lat. [11], evoluţia lat. [b] şi [u̯], evoluţia lat. [i].

Dintre lucrările de mai mică amploare consacrate latinei tîrzii, nu putem aminti aici decît articolele semnate de G. Ivănescu (SCL 1957, 3, *Recueil Lisbonne*, 1959), de I. Şiadbei (SCL 1957, 4, 1958, 1, 2, 1961, 4) şi de Maria Iliescu (SCL 1958, 3, RFRG 1960, 1).

Scanned with OKEN Scanner

În anii scurși după 23 August 1944, paralel și de multe ori în strînsă legătură cu cercetările asupra limbii române, s-au făcut și se fac cercetări și asupra limbilor naționalităților conlocuitoare, printre care și asupra limbii maghiare. Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca, catedrele de limbă și literatură maghiară de la Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, de la Universitatea din București, precum și alte unități asigură studierea planificată și sistematică a limbii maghiare sub multiplele ei aspecte.

DIALECTOLOGIE. Avînd și oarecare tradiție, primele și cele mai intense cercetări s-au început, după 1944, în domeniul d i a l e c t o l o g i e i.

Cercetările de dialectologie au vizat de la început realizarea unor a t l a s e l i n g v i s t i c e conținînd date de geografie lingvistică, dar și de fonetică și morfologie.

Ancheta dialectală pentru atlasul lingvistic al graiului ceangău din Moldova, *A moldvai csángó nyelvjárás atlasza,* a fost efectuată de membrii catedrei de limba maghiară în colaborare cu Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca, anume de Attila T. Szabó, Mózes Gálffy și Gyula Márton, la care și-au dat contribuția și Dezső Balogh, László Murádin, Petru Neiescu (pentru punctele românești), Pál Teiszler și Márta Vámszer. O machetă a lui, cu un studiu introductiv, a fost publicată de cei trei autori în NyIrK 1963, 2.

M. Gálffy și Gy. Márton au început în 1954 anchetele pentru un atlas regional, *A székely nyelvjárás atlasza* [Atlasul lingvistic al graiurilor secuiești], lucrare care are o rețea de densitate absolută (vezi macheta în NyIrK 1957, 1—4). S-au făcut anchete pentru următoarele cinci atlase regionale maghiare : *Atlasul lingvistic al graiului maghiar din Valea Arieșului,* de L. Murádin de la Institutul de lingvistică din Cluj-Napoca, care a și publicat o machetă (NyIrK 1958, 1) ; *Atlasul lingvistic al graiului maghiar din regiunea cursului superior al Mureșului și Atlasul lingvistic al graiului maghiar din Valea Nirajului* de D. Balogh și P. Teiszler de la Catedra de limbă și literatură maghiară a Universității „Babeș-Bolyai" din care de asemenea a apărut o machetă (StUBB 1963) ; *Atlasul lingvistic al graiului maghiar din jurul orașului Satu Mare* de P. Teiszler, *Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din Banat* de I. Vöő de la catedra amintită a universității clujene. Menționăm că anchetele pentru cele cinci atlase regionale de mai sus s-au făcut cu ajutorul chestionarului întocmit de M. Gálffy și Gy. Márton pentru

Scanned with OKEN Scanner

Atlasul lingvistic al graiurilor secuieşti, cu modificările şi completările impuse de anumite particularităţi ale graiurilor respective.

Am lăsat la urmă *Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din R. S. România — Rmánia Szocialista Köztársaság Magyar Nyelvjárásainak Atlasza,* ca să nu întrerupem înşirarea atlaselor regionale. Acest atlas general a fost înscris în planul de cercetare al Institutului de lingvistică şi istorie literară din Cluj-Napoca din iniţiativa lui E. Petrovici. Îndrumarea lucrărilor a fost încredinţată lui A. T. Szabó, care, cu ajutorul colaboratorilor săi F. Gazda şi J. Nagy, a întocmit şi chestionarul acestui atlas. După efectuarea primelor anchete de către cei de mai sus, ancheta a fost reluată pentru toate cele 132 de localităţi de L. Murádin. Tot el a redactat, pe baza materialului cules, toate hărţile care urmează să fie cartografiate. Acesta este un atlas asemănător *Atlasului lingvistic român,* a cărui experienţă metodologică o şi fructifică. Dealtfel chestionarul atlasului, cel mai mare folosit pînă acum de dialectologii maghiari, are 3 340 de întrebări, corespunzătoare în bună parte întrebărilor chestionarului *Atlasului graiului ceangău din Moldova,* ale *Atlasului graiurilor secuieşti,* precum şi cele din chestionarul *Atlasului lingvistic maghiar,* devenind astfel o bună sursă pentru studii comparate interdialectale maghiare şi studii de interacţiuni lingvistice româno-maghiare.

Materialul provenit din aceste anchete a intrat, în parte, în circuitul ştiinţific. Pe baza lor şi a altor materiale anume adunate s-au publicat multe monografii şi studii de dialectologie în volume aparte sau în diferite reviste de specialitate. Nu putem să dăm o bibliografie completă a lor în cadrul acestei scurte prezentări.

Din domeniul foneticii şi fonologiei dialectale au publicat studii şi articole M. Gálffy cu privire la sistemul fonetic al graiului ceangău (NyIrK 1960, 1—2, 1964, 1, 1965, 2), asupra fonemului *e* în graiul maghiar din judeţul Covasna (NyIrK 1973 1); Gy. Márton consacră studii rostirii specifice a vocalelor *o* şi *ö* în graiul maghiar din Valea Crişului Negru (NyIrK 1962, 1, StUBB 1962), vocalelor velare în graiul maghiar din judeţul Covasna (NyIrk 1972, 1, 2); L. Murádin a publicat studii în special cu privire la fonetismul graiului maghiar din Valea Arieşului (NyIrK 1968, 2, 1969, 1), dar cîmpul lui de investigaţie cuprinde şi alte graiuri, ca de exemplu graiul ceangău (NyIrK 1965, 1). Au mai publicat astfel de studii L. Csák (NyIrk 1965, 2), F. Kósa (NyIrK 1969, 1), E. Lakó (NyIrK 1965, 1), J. Nagy (NyIrK 1970, 1), J. Péntek (NyIrK 1966, 1), Z. Szabó (NyIrK 1960, 1—2), L. Szász (NyIrK 1967, 2), P. Teiszler (NyIrK 1957, 1—4, 1962, 1, 1967, 1, 1969, 2). M. Vámszer (StUBB 1959, NyIrK 1961, 1), J. Zsemlyei (NyIrk 1968, 1), I. Vöő (NyIrk 1963, 1, 1969, 2).

Probleme de morfologie dialectală au fost atacate de mai mulţi lingvişti maghiari, ca de exemplu A. T. Szabó, *A kicsinyitőbecéző képzők a moldvai csángó nyelvjárásban* [Sufixele diminutivale şi hipocoristice în graiul ceangău din Moldova], în *A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945—1955,* 1956. Au mai publicat studii în acest domeniu M. Gálffy (StUBB 1963, NyIrK 1966, 2), J. B. Kovács (StUBB 1963), Gy. Márton (StUBB 1960), L. Murádin (NyIrk 1957, 1—4;

Scanned with OKEN Scanner

1966, 1, 2), M. Vámszer (StUBB 1959, NyIrK 1962, 1, 1963, 2, 1964, 4, 1965, 2, 1967, 1, 1969, 1) ș.a.

La catedra de limba și literatura maghiară a Universității „Babeș-Bolyai" există o bogată arhivă fonogramică, cu înregistrări pentru toate graiurile maghiare din R. S. România.

Rezultate ale anchetelor efectuate pe teren s-au concretizat și în publicarea unor glosare regionale, ca de exemplu: *Tájszók Kalotaszegről és környékéről* [Glosar dialectal din ținutul Călatei], de M. Gálffy, Gy. Márton, în StL 1965. Au mai publicat glosare dialectale din diferitele graiuri maghiare din România: Gy. Márton (NyIrK 1968, 1), L. Murádin (NyIrk 1960, 1—2, 1962, 1, 2, 1963, 1, 2, 1964, 1, 2, 1965, 1, 2, 1967, 1), J. Péntek (NyIrk 1968, 2), L. Szász (NyIrK 1966, 2), J. Zsemlyei (NyIrK 1960, 3—4) ș.a. I. Vöő, *Magyar nyelvjárási szövegek* — Texte dialectale (1970) cuprinde și un glosar regional. L. Csák are studii și glosare cu privire la terminologia legată de cultura ardeiului (NyIrK 1958, 1—4) și a lubeniței (NyIrK 1959, 1—4).

LEXICOGRAFIE ȘI LEXICOLOGIE. O altă ramură a lingvisticii cultivată de lingviștii maghiari din țara noastră sînt lexicologia și lexicografia.

Un domeniu în care lingviștii maghiari au colaborat cu lingviști români este cel al dicționarelor bilingve. Sub îndrumarea lui E. Petrovici și avînd ca redactor principal pe Bela Kelemen (autor și al unei contribuții consacrate redactării dicționarelor bilingve v. *Mélanges Oslo*, 1957), iar ca redactori pe R. Chiricuță-Marinovici, I. Criveanu, L. Csák, Fr. Edelstein, K. Kovács, M. Maksay, V. Miklós, E. Stan, A. T. Szabó și C. Vigh, s-a publicat, în 1964, *Dicționarul român-maghiar*, vol. I A—L, vol. II M—Z, lucrare cu caracter normativ atît pentru limba română cît și pentru cea maghiară. Numărul mare al cuvintelor incluse (peste 64 000), cît și materialul ilustrativ, sînt o sursă bogată pentru cercetări lexicale și semantice. Manuscrisul acestui dicționar a fost citit din partea Academiei maghiare de științe de către un colectiv condus de B. Köpeczi, L. Gáldi și F. Bakos. Sub redacția principală a lui B. Kelemen s-au mai publicat și alte tipuri de dicționare bilingve, ca *Dicționarul român-maghiar — Román-magyar szótár*, redactori V. Breban, Rita Chiricuță-Marinovici, V. Miklós, E. Stan, K. Kovács (1957, ed. a II-a 1964); *Magyar-román szótár — Dicționar maghiar-român*, redactori V. Breban, Rita Chiricuță-Marinovici, L. Csák, M. Maksay, V. Miklós, I. Neiescu, V. Pamfil, Aurelia Stan, E. Stan (1961). Un colectiv condus de B. Kelemen și format din Rita Chiricuță-Marinovici, L. Csák, L. Szász și alți colaboratori a terminat la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca redactarea unui mare *Dicționar maghiar-român*.

Adunarea și prelucrarea terminologiei micilor meserii, care are multe contingențe cu dialectologia, este o sarcină stringentă a lingviștilor, deoarece, în urma transformărilor social-economice, multe

Scanned with OKEN Scanner

dintre aceste ocupații dispar, și odată cu ele dispare și terminologia respectivă. S-au obținut rezultate bune în această privință. Gy. Márton a publicat un studiu vast asupra terminologiei olăritului din Zalău, *A zilahi fazekasmesterség szakszókincse* [Terminologia olăritului din Zalău], în *A kolozsvári Bolyai Tudományegytem 1945—1955*, 1956, În vederea unei monografii ample asupra terminologiei maghiare a olăritului din România, F. Kósa, I. Vöő, J. Zsemlyei au făcut anchete în 34 de localități. Din acest material o parte s-a și publicat de sus-numiții (NyIrK 1966, 2). Semnează studii și articole din acest domeniu Ö. Balogh (NyIrk 1966, 1), F. Kósa (NyIrK 1965, 2), Gy. Márton (NyIrK 1970, 1), I. Vöő (NyIrK 1965, 1). J. Zsemlyei (StUBB 1962, 1964, 1969, NyIrk 1961, 1, 1964, 2) ș.a. În domeniul terminologiei broderiei populare au publicat studii J. Nagy (NyIrk 1957, 1—4), J. Péntek (NyIrk 1965, 1), iar din alte domenii J. B. Kovács (NyIrK 1960, 3—4, 1967, 1), B. Márton (NyIrK 1965, 2).

ONOMASTICĂ. În domeniul onomasticii, ca rezultat al unor cercetări anterioare, au apărut imediat după Eliberare la Cluj cîteva lucrări, ca de exemplu : A. T. Szabó și B. Gergely, *A kolozsmegyei Borsavölgy helynevei* [Toponimele din Valea Borșei, jud. Cluj], 1945, și *A Dobokai völgy helynevei* [Toponimele Văii Dobîca], 1946, Gy. Márton, *A kolozsmegyei Borsavölgy állatnevei* [Nume de animale din Valea Borșei, jud. Cluj],1945, *A szolnok-dobokai Árpástó helynevei* [Toponimele comunei Arpaștău], 1945 ș.a.

Cercetările de onomastică aparținătoare perioadei de după 23 August 1944 au început mai tîrziu.

Cele mai sistematice cercetări de antroponimie le datorăm Paraschivei B. Gergely, care a elaborat o monografie complexă asupra antroponimelor din ținutul Călatei și din care a și publicat cîteva capitole (NyIrK 1969, 1, 1970, 1, 1971, 1). L. Csák are studii asupra antroponimiei din Mera, jud. Cluj (NyIrK 1962, 1), din Belfir, jud. Bihor (NyIrK 1970, 1), iar L. Szász cu privire la antroponimia din Ciumani, jud. Harghita (NyIrK 1966, 1). Probleme de antroponimie intră și în preocuparea altora, ca de exemplu : L. Bura (NyIrK 1966, 2, 1969, 1), G. Demes (NyIrK 1960, 3—4), M. Kásler (NyIrK 1964, 2).

A. T. Szabó aduce în continuare contribuții de seamă la studierea diacronică a antroponimelor. Activitatea lui A. T. Szabó în această privință o reflectă capitolul IV din volumul său *Anyanyelvünk életéből. Válogatott tanulmányok, cikkek* [Din viața limbii noastre materne. Studii și articole selectate], 1970.

În ultima vreme au luat avînt cercetările de toponimie. E. Janitsek a publicat toponimia mai multor sate mai ales din împrejurimile orașului Baraolt (NyIrK 1969, 1, 2, 1970, 2). Dealtfel E. Janitsek a publicat studii privind toponime românești, maghiare, slave adunate în împrejurimile Clujului, în Valea Șieului, în Maramureș etc. (CL 1964,1, StUBB 1965, 1, SMO 1960). L. Csák a publicat material toponimic din Valea Crișului Negru (NyIrK 1967, 2), J. Ráduly din Chibed, jud. Mureș (NyIrK 1970, 2).

Scanned with OKEN Scanner

Capitolul V din culegerea de studii și articole a lui A. T. Szabó, *Anyanyelvünk életéből* (vezi *supra*), cuprinde studii de toponimie istorica.

Prezentarea noastră n-ar fi completă dacă nu am aminti aici cercetările de toponimie istorică ale lui E. Petrovici, din care menționăm articolele publicate în NyIrK 1957, BUBB 1956 și în volumul postum E. Petrovici, *Studii de dialectologie și toponimie*, 1970.

ISTORIA LIMBII. În domeniul istoriei limbii maghiare s-au obținut de asemenea rezultate valoroase. Amintim în primul rînd publicarea celui de-al cincilea text maghiar în ordine cronologică, care datează de la începutul secolului al XV-lea și care a fost scos la iveală de E. Farczády de la Biblioteca Teleki din Tîrgu Mureș. Textul acesta, însoțit de un studiu lingvistic, a fost publicat de E. Farczády și A. T. Szabó, *A Marosvásárhelyi Sorok* [Rîndurile de la Tîrgu Mureș] 1957, apoi sub titlul *A Marosvásárhelyi Sorok és a Marosvásárhelyi Glosszák* [Rîndurile de la Tîrgu Mureș și Glosele de la Tîrgu Mureș], 1973. Dintre cadrele tinere F. Kósa a publicat materiale privind atît istoria limbii cît și dialectologia diacronică (cf. NyIrK 1968, 1, 1969, 1, 1970, 2). În domeniul istoriei limbii literare maghiare are contribuții și Z. Szabó (NyIrK 1967, 2). Același autor a publicat și un articol consacrat istoriei sistemului sufixelor maghiare (CLTA 1962).

LIMBA CONTEMPORANĂ. În perioada de care ne ocupăm specialiștii în limba maghiară contemporană au publicat numeroase studii și articole. Menționăm cîteva : D. Balogh (NyIrK 1963, 2), M. Gálffy (NyIrK 1961, 1, StUBB 1963), Z. Szabó (NyIrk 1959, 1—4, 1961, 2, CLTA 1965).

Strîns legată de limba contemporană este și problema ortografiei și a cultivării limbii, aceasta din urmă fiind o preocupare permanentă a lingviștilor.

În ce privește ortografia menționăm două lucrări : Gy. Márton, *Írjunk, beszéljünk helyesen!* [Să scriem, să vorbim corect !], 1952, *Helyesírási tájékoztató* [Îndreptar ortografic], 1969, partea cuprinzînd regulile ortografice fiind îngrijită de A. T. Szabó, iar vocabularul redactat de M. Gálffy, B. Kelemen și Gy. Márton.

Stilistica lingvistică a cunoscut în ultimii ani o dezvoltare remarcabilă. Articolele și studiile, publicate în număr destul de mare după 1960, pun în evidență preocupările de această natură. Consemnăm aici numai cîteva : Z. Szabó se ocupă de problemele stilisticii moderne (NyIrK 1958, 1—4), de caracteristicile stilistice ale realismului popular la Petőfi Sándor și Arany János (NyIrK 1964, 1), de stilul lui József Attila (NyIrK 1966, 1). Din studiile semnate de M. J. Nagy menționăm cel despre metaforele din poeziile de după Eliberare ale lui F. Szemlér (NyIrK 1961, 1), stilul lui Vajda János (NyrK 1970, 1, 1974, 1), interpretările stilistice ale structurii textului unei nuvele de I. Asztalos (NyIrK 1970, 1). E. P. Dombi consacră un articol ciclului de poezii *Őszikék* [Brînduțele de toamnă] de Arany János (NyIrK 1967, 1), se ocupă de unele probleme stilistice, în poezia lui Szabó Lőrinc

Scanned with OKEN Scanner

(NyIrK, 1968, 1). D. Balogh studiază limba poetică a lui Imre Horváth (NyIrK 1966, 2, 1967, 2), iar E. Cs. Gyímesi unele aspecte ale stilului lui József Attila (NyIrK 1970, 1).

În acest domeniu s-au publicat şi două cărţi : J. Bartha, T. Horváth, Mária J. Nagy, Z. Szabó, *Kis magyar stilisztika* [Mică stilistică maghiară], 1968, şi Z. Szabó, *Kis magyar stílustörténet* [Mică istorie a stilisticii maghiare], 1970.

INTERFERENŢE LINGVISTICE ROMÂNO-MAGHIARE. Una din preocupările lingviştilor maghiari din ţara noastră este studierea interferenţelor lingvistice româno-maghiare şi maghiaro-săseşti.

Ultima lucrare de proporţii mai mari, din acest domeniu, apărută înainte de Eliberare, îi aparţine lui G. Blédy, *Influenţa limbii române asupra limbii maghiare* (Studiu lexicologic), 1942, Sibiu. Materialul adunat după 1944 pentru atlasele lingvistice, precum şi cel strîns de A. T. Szabó şi din documentele de arhivă a deschis posibilitatea studierii acestei probleme cu o documentaţie mai amplă. Această cercetare este inclusă în planul catedrei de limbă şi literatură maghiară a universităţii clujene. Un colectiv condus de A. T. Szabó şi format din P. B. Gergely, F. Kósa, J. Zsemlyei se ocupă de împrumuturile din limba română în lexicul maghiar din epoca feudală (vezi A T. Szabó, *Omagiu Rosetti,* 1965, NyIrK 1961, 1, Z, Szabó, SCL 1968), iar alt colectiv care a fost condus de Gy. Márton şi din care fac parte J. Péntek şi I. Vöő, elaborează monografia consacrată împrumuturilor lexicale româneşti în limba maghiară contemporană (vezi Gy. Márton, StUBB 1959, 1967). Indicaţii şi informaţii asupra celor două lucrări se găsesc în articolul semnat de P. B. Gergely, F. Kósa, J. Zsemlyei în NyIrK 1966, 1, şi de Gy. Márton, J. Péntek, I. Vöő în NyIrK 1973, 2.

Articolele tratînd această problemă şi glosarele de cuvinte împrumutate din română au apărut în „Cum vorbim", CL, FD, NyIrK, RRL. Dintre autorii studiilor şi articolelor care tratează această problemă amintim pe P. B. Gergely (StUBB 1965, 1967), P. B. Gergely, F. Kósa, J. Zsemlyei (NyIrK 1966, 1), Gy. Márton (NyIrK 1962, 2, 1963, 1, 1966, 2, 1968, 1), L. Murádin (NyIrK 1960, 1—2, FD 1962), J. Nagy (NyIrK 1957, 1—4), J. Péntek (NyIrK 1967, 1), A. T. Szabó (StUBB 1960, 1962, NyIrK 1960, 3—4, 1961, 1, 1962, 1, 1965, 1), Z. Szabó (StUBB 1960, 1961, NyIrK 1965, 1), I. Vöő (NyIrK 1966, 2), J. Zsemlyei (NyIrK 1966, 1).

Dintre lingviştii români, Vl. Drimba s-a ocupat de influenţe româneşti în graiul maghiar din Valea Crişului Negru (FD I, 1958), P. Neiescu de legătura dintre cantitate şi accent atît în cuvintele de origine românească din limba maghiară cît şi în cele de origine maghiară din limba română (CL 1958, 1—2), I. Pătruţ ocupîndu-se de contribuţiile slave şi maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne (CL 1958, 1—2) atinge şi problema fonetismului maghiar. E. Petrovici (SCŞtC 1954, 3—4) aduce o contribuţie de seamă la fonetica istorică a limbii maghiare, anume la valoarea fonetică a sunetului *v*, care trebuia să fi fost în maghiara veche un *v* bilabial. Notele etimologice şi articolele de toponimie ale lui E. Petrovici cuprind multe elemente de lingvistică maghiară.

Scanned with OKEN Scanner

Marea majoritate a studiilor şi articolelor care se ocupă de influenţa limbii maghiare asupra limbii române conţin şi contribuţii la o mai bună cunoaştere a unor aspecte ale limbii maghiare şi graiurilor sale. În ele întîlnim înregistrate sau reconstituite nume topice maghiare, probleme de stil ş.a. Ne gîndim la studiile şi articolele semnate de L. Balázs (StUBB 1965, 1968), B. Kelemen (NyIrK 1962, 2, 1964, 1, 1969, 1, 2, 1970, 1), F. Király (LR 1967, 5), E. Kis (StUBB 1958, 1962, CL 1960, 1—2), I. Pătruţ (CL 1958, 1—2), R. Todoran (*Omagiu Rosetti*, 1965) ş.a.

Scanned with OKEN Scanner

LINGVISTICA ORIENTALĂ

CARACTERISTICI GENERALE. Preocupările în direcţia studierii limbilor orientale au o vechime destul de mare în ţara noastră (vezi Mihail Guboglu, AO 1956, I. Matei, SAO 1967). Dacă, totuşi, rezultatele lor au fost, în trecut, în general modeste, aceasta se datorează în mare măsură condiţiilor nefavorabile în care lucrau unii cercetători cu o bună pregătire şi cu reale aptitudini pentru cercetarea orientalistică ; aşa este, de exemplu, cazul lui T. Cipariu, care s-a dovedit, prin lucrările sale rămase în manuscris, a fi fost un arabist de talia arabiştilor din vremea sa (Yves Goldenberg, AUB 1962 ş.a.), dar care n-a ajuns să-şi valorifice cercetările din domeniul filologiei arabe.

Rezultatele cele mai importante ale cercetărilor orientalistice, directe sau indirecte, care s-au efectuat pînă la mijlocul secolului nostru privesc influenţele exercitate de diverse limbi orientale asupra limbii române ; contribuţii valoroase în această direcţie au adus aproape toţi marii lingvişti români din trecut şi de astăzi : B. P. Hasdeu, L. Şăineanu, O. Densusianu, A. Philippide, N. Drăganu, V. Bogrea, Iorgu Iordan, Al. Graur, Al. Rosetti şi alţii.

Activitatea filologică şi lingvistică în domeniul orientalisticii a căpătat, după 23 August 1944, o dezvoltare şi o diversificare necunoscute înainte, datorită strîngerii şi adîncirii legăturilor de colaborare ale ţării noastre cu ţările din Asia şi Africa. Ea a primit o formă organizată începînd din 1956, odată cu înfiinţarea, în cadrul actualei Facultăţi de limbi şi literaturi străine a Universităţii din Bucureşti, a secţiei de limbi orientale, unde în prezent se predau limbile amhara, arabă, bengali, chineză, ebraică, hausa, hindi, japoneză, persană, swahili şi turcă. O serie de manuale şi dicţionare ale acestor limbi au şi fost publicate, altele sînt în curs de elaborare.

În scurtul interval de timp pe care îl avem în vedere, cercetătorii români în domeniul orientalisticii au realizat un număr destul de însemnat de studii originale, primite cu interes în lumea specialiştilor. În cele ce urmează vom semnala contribuţiile care ni se par mai semnificative (lăsînd la o parte domeniul studiilor indo-europene, care are multe tangenţe cu acela al orientalisticii, dar care este prezentat într-un capitol special al acestui volum).

ARMENOLOGIA. Vlad Bănăţeanu, autor a numeroase studii privitoare la armeana clasică (vezi *Lingvistica indo-europeană şi clasică*),

Scanned with OKEN Scanner

a cercetat influența armeană asupra toponimiei românești („Nor Keank", București, 9, 16 și 23 oct. 1959, SCL 1960, 2, SAO 1961).

Istoricului și omului de cultură H. Dj. Siruni i se datorează un amplu studiu despre dialectul armenesc vorbit în Transilvania pînă pe la sfîrșitul secolului trecut, studiu în care este, totodată, identificat un nou dialect al limbii armene : dialectul sud-est european, vorbit în Transilvania, Moldova și Polonia (SAO 1968).

INDOLOGIA. În domeniul indologiei trebuie menționate în primul rînd *Gramatica limbii sanscrite* (București 1959) a lui Th. Simenschy, prima lucrare de acest fel în țara noastră, precum și două studii ample consacrate de același savant analizei sintaxei cazurilor și explicării unor simboluri și formule sintactice din gramatica lui Pāṇini (AUI 1957, 1—2, 1960, 2, supl.). Menționăm de asemenea cîteva studii privitoare la limba proto-indică, datorate lui Vlad Bănățeanu (SCL 1963, 3) și lui G. Ivănescu (SAO 1960, 1967), studii care prezintă interes și pentru lingvistica indo-europeană.

Sergiu Al.-George a publicat cîteva studii importante de lingvistică sanscrită, care au contribuit în bună măsură la reînnoirea interesului pentru filozofia limbajului la vechii indieni (CLTA 1966, ACIL X, 2, 1970), și mai ales pentru teoriile sintatice expuse în gramatica lui Pāṇini, care sînt cercetate în perspectiva semnificațiilor lor lingvistice actuale (SAO 1957).

Paralelismul dintre gramatica lui Pāṇini și unele teorii lingvistice moderne (gramatica generativă-transformațională și cea „a cazurilor") l-a preocupat și pe Laurențiu Theban ; pe lîngă unele probleme de sintaxă a limbilor indo-ariene (hindi, konkani etc.), L. Theban a abordat, într-o perspectivă tipologică — depășind sfera indologiei și ajungînd la unele concluzii importante pentru lingvistica generală —, studiul unor limbi dravidiene și malaio-polineziene : fijiana, tetum etc. (*Omagiu Rosetti,* 1965, RRL 1968, 6, 1970, 1, FD VI, 1969, ACIL X, 3, 1970 ș.a.). G. Ivănescu („Philologica" I, 1970) discută probleme de metodă în studiul dialectelor proto-indo-europene.

În același domeniu se pot include și cele cîteva articole privitoare la limba țigănească, publicate de Andrei Avram (FD II, 1960, SCL 1962, 3).

SEMITOLOGIA. Semitologia este promovată în două direcții principale : cercetări asupra limbii arabe și asupra limbii ebraice.

În domeniul arabisticii, Nadia Anghelescu a publicat un articol despre originile gramaticilor arabe (SCL 1967, 6) și un altul despre demonstrativele pronominale în araba modernă (RRL 1970, 4), iar Yves Goldenberg a studiat raportul dintre limba arabă neoclasică literară și idiomurile arabe vorbite (AUBLC 1969).

Ath. Negoiță, autor al unui manual de limba e b r a i c ă (București, 1946), a întreprins de asemenea cercetări de lexicologie ebraică și siro-aramaică, în cadrul unor preocupări de textologie biblică (SAO 1957).

TURCOLOGIA. Mai variate și mai bogate în rezultate sînt preocupările în domeniul turcologiei.

Scanned with OKEN Scanner

Gh. I. Constantin a abordat problema, viu controversată, a aparteneței limbii hunilor la familia turcică (SAO 1957).

Ample cercetări de dialectologie turcă și tătară a întreprins Vladimir Drimba (vezi SCL 1967, 1); din inițiativa și sub conducerea sa, cîțiva cercetători de la Institutul de lingvistică din București au înregistrat pe bandă de magnetofon texte dialectale turcești și tătărești dintr-un mare număr de localități din Dobrogea și din insula Ada-Kaleh în vederea organizării Arhivei fonogramice a graiurilor turcești și tătărești din România (vezi Cornelia Călin — Cornelia Moraru, RRL 1969, 2).

Cercetările lui Vladimir Drimba abordează domenii variate ale lingvisticii și filologiei turcice : dialectologie, lexicologie și filologie turcă *(Omagiu Iordan*, 1958, FD III, 1962, RRL 1963, 1, SCL 1967, 1, 3); fonetică și morfologie găgăuză (SCL 1961, 3, 4, 1964, 3, 1965, 2, RRL 1961, 2, 1962, 1, 1964, 2, 3); dialectologie tătară *(Mélanges Oslo*, 1957, FD II 1960); cercetări de critică textuală, fonetică și lexicologie cumană *(Omagiu Rosetti*, 1965, RRL 1966, 5, 1968, 5, 1970, 5, 6 ș.a.) — în vederea elaborării unei ediții diplomatice a *Codex*-ului *Cumanicus* (RRL 1970, 3) —, precum și problema clasificării limbii salare (SCL 1968, 1).

Graiurile tătărești și nogaice din Dobrogea sînt studiate de Enver Mamut (AUB 1964, AUBLC 1969, 1970). Contribuții interesante de dialectologie tătară a publicat și Cornelia Călin (SCL 1968, 4 ș.a.). Aici poate fi menționat și un articol al lui Cicerone Poghirc (SAO 1967), în care sînt identificate cîteva cuvinte tătare în limba gotă vorbită în Crimeea în secolul al XVI-lea.

Trebuie menționat de asemenea un studiu important despre influența românească asupra lexicului limbii turce, publicat de istoricul I. Matei (RESEE 1966, 1—2).

SINOLOGIA. Sinologia este un domeniu în care s-a lucrat destul de puțin pînă acum. Toni Radian a studiat unele aspecte ale problemei împrumutului lexical în limba chineză (AUBLC 1970); B. Wechsler a stabilit norme unitare pentru transcrierea limbii chineze în alfabetul latin (LR 1964, 3) și a cercetat unele probleme ale structurii limbii chineze (RRL 1965, 4), iar Ion Parepa a adus interpretări noi ale determinantului de măsură în limba chineză contemporană (AUB 1966).

CAUCAZOLOGIA, EGIPTOLOGIA ȘI AFRICANISTICA. În sfîrșit, în domeniile caucazologiei, egiptologiei și africanisticii lucrează, deocamdată, numai cîte un singur specialist :

G. Ivănescu s-a arătat preocupat de rolul elementelor iafetite din limbile indo-europene (SAO 1957, 1959) și de posibila înrudire a limbii albaneze cu limbile caucaziene (SAO 1967).

Constantin Daniel a stabilit etimologia egipteană a unui însemnat număr de cuvinte grecești (SAO 1962, 1967) și a explicat tabu-ul în pronunțarea și scrierea numelui fierului în vechile texte egiptene (SAO 1968).

Iulia Marian este autoarea unor articole despre influența engleză asupra lexicului limbii hausa (SAO 1967) și despre raportul dintre accent și ton în aceeași limbă (AUBLC 1969).

Scanned with OKEN Scanner

Lipsită de o tradiție cît de cît consolidată, orientalistica românească se află, în ansamblu, încă la începutul afirmării sale pe planul orientalisticii mondiale. După cum se poate vedea din cele arătate mai sus, realizările din unele domenii (armenologie, indologie, semitologie, turcologie) sînt mai numeroase, cu importante contribuții originale, multe dintre ele fiind prezentate la diverse congrese internaționale sau publicate în reviste de specialitate de mare prestigiu; în schimb, alte domenii se găsesc încă la începutul dezvoltării lor. Dar se poate afirma că ceea ce s-a realizat pînă acum, într-un răstimp atît de scurt, este o garanție sigură că studiile orientalistice din țara noastră se vor dezvolta continuu în viitor.

Scanned with OKEN Scanner

LINGVISTICA GENERALĂ

CARACTERISTICI GENERALE. După cum a reieşit din capitolele precedente, în cursul istoriei sale, lingvistica românească s-a încadrat în permanenţă în mişcarea generală de idei a epocii, a reflectat orientările dominante, şi-a îmbogăţit tematica şi şi-a perfecţionat metodologia. În felul acesta problemele limbii române au fost abordate din unghiuri variate şi tratate multilateral. Dar în ceea ce priveşte problemele de teorie generală şi de metodă, deşi pot fi consemnate unele idei şi puncte de vedere valoroase, în primele decenii ale secolului nostru preocupările în această direcţie se manifestă tangenţial şi sporadic, în cursurile universitare ale lui A. Philippide şi O. Densusianu şi în unele articole ale lui Iorgu Iordan, Al. Rosetti, S. Puşcariu şi Al. Graur. Fără îndoială, orice studiu lingvistic conţine, explicit sau implicit, o anumită concepţie asupra obiectului şi aplică o anumită metodă. Dar despre lingvistica generală ca o direcţie aparte de cercetare, cu contribuţii originale, nu se poate vorbi la noi pînă în 1944. O excepţie constituie lucrarea lui Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice* (1932), în care sînt discutate critic, pe baza unei bogate informaţii, curentele şi şcolile de lingvistică generală. Dealtfel autorul a făcut cunoscută în ţara noastră doctrina lui Ferdinand de Saussure încă din 1924. Avîntul cercetărilor de filozofie a limbii începînd cu deceniul al V-lea e o caracteristică generală a epocii. În apusul Europei şi în S.U.A. devine mai acută confruntarea ideologică şi metodologică între adepţii diferitelor curente, sînt puse în lumină contribuţiile teoretice ale *Cursului de lingvistică generală* al lui Ferdinand de Saussure, se elaborează metode de analiză structurală. În U.R.S.S. (din deceniul al III-lea) şi în celelalte ţări socialiste se pun bazele unei lingvistici teoretice marxiste.

Urmărind dezvoltarea lingvisticii generale în ţara noastră în perioada 1944—1970 distingem mai multe etape caracterizate, fiecare, prin predominarea unei anumite viziuni interpretative şi aplicarea cu precădere a unei anumite metodologii.

În perioada anilor 1944—1950 lingvistica românească s-a aflat sub influenţa concepţiei marriste, din care se reţine mai ales condiţionarea socială şi de clasă a limbii, abordarea ei istorică, atenţia acordată aspectului semantic. În aceeaşi perioadă au fost stimulate cunoaşterea şi valorificarea textelor clasicilor marxismului despre limbă şi încercările de interpretare dialectică a fenomenelor lingvistice.

Scanned with OKEN Scanner

Lingvistica generală capătă o bază trainică la noi după 1948 cînd, prin reforma învăţămîntului, ea devine disciplină obligatorie în facultăţile filologice. Manualul de *Introducere în lingvistică* (ed. I 1958, ed. a II-a 1965, ed. a III-a 1972), elaborat de un colectiv sub conducerea lui Al. Graur, conţine o prezentare generală a principalelor probleme de teorie a limbii ; el reflectă, cu fiecare ediţie, noile cunoştinţe şi puncte de vedere ale autorilor asupra limbii.

În colectivele de la catedre şi de la institutele de lingvistică, alcătuite în majoritate din tineri absolvenţi, s-a format după 1944 o nouă generaţie de cercetători care, sub îndrumarea cadrelor cu experienţă, au asigurat continuitatea studiilor lingvistice. Colaborarea între cercetători din generaţii diferite se reflectă în diversitatea temelor abordate şi, mai ales, în varietatea orientărilor şi a metodelor, axate pe fundamentul teoretic al materialismului dialectic şi istoric.

STUDII DE FILOZOFIE A LIMBAJULUI. În prima etapă dominante sînt mai ales cercetările de filozofie a limbii, preocupările de considerare a fenomenului lingvistic din punctul de vedere al materialismului dialectic şi istoric : evidenţierea, în limbă, a unor categorii şi legi ale dialecticii marxiste, relevarea interdependenţei dintre limbă şi gîndire, limbă şi societate, afirmarea caracterului istoric al elementelor limbii şi a interacţiunii lor în cadrul sistemului. S-au formulat astfel puncte de vedere proprii despre categoriile conţinut şi formă (I. Coteanu şi Em. Vasiliu, PLG II, 1960, Lucia Wald, PLG III, 1961, P. Miclău, LL 1960), despre necesitate şi întîmplare (Finuţa Hasan, PLG I, 1959), posibilitate şi realitate (S. Stati, PLG III, 1961), abstract şi concret (P. Miclău, PLG III, 1961, V. Ştirbu ACIL X, 4, 1970, SCL 1968, 2, H. Wald, LR 1961, 2) ; e dezbătută problema esenţei limbii (I. Coteanu, SCL 1960, 3) şi cea a cauzalităţii (C. Poghirc, PLG V, 1967).

Sub multiple aspecte a fost cercetată dialectica evoluţiei limbii privită ca fenomen social specific. Într-o serie de studii au fost puse în lumină natura socială a limbii (Ion Z. Coja, RF 1967, 9) şi a elementelor ei (Al. Ionaşcu, PLG IV, 1962), s-au relevat contradicţiile şi lupta dintre vechi şi nou (Al. Graur, PLG II, 1960), dintre factorii interni şi cei externi în cursul istoriei (Al. Graur, LR 1965, 1, I. Rizescu, PLG III, 1961), dintre inovaţiile individuale şi cele colective (Iorgu Iordan, SCL 1960, 3, PLG IV, 1962), s-au evidenţiat formele specifice ale saltului (P. Miclău, SCL 1960, 3) şi ale legii negării negaţiei în limbă (Lucia Wald, SCL 1960, 3), evoluţia ascendentă a limbii în legătură cu evoluţia societăţii în lucrarea *Progresul în limbă* (1969) de Lucia Wald. În ea se defineşte conceptul de progres cu aplicare la fenomenul lingvistic şi formele lui de manifestare în diferitele nivele ale limbii.

S-au adus contribuţii la problema originii limbii (Al. Graur, PLG IV, 1962), la cercetarea formelor şi a rezultatelor contactelor între limbi cu referire la interferenţa sistemelor lingvistice (E. Petrovici, ACIL X, 1, 1970), cu referire la substrat, la bilingvism (Al. Graur, BL XV, 1947, Gy. Márton. NyIrK 1960, 3—4), s-a discutat despre felul cum moare o limbă (I. Coteanu, *Cum dispare o limbă (istroromâna)*, 1957, Marius Sala, PLG III, 1961, IV, 1962).

Scanned with OKEN Scanner

Problemele referitoare la relațiile dintre limbă și gîndire au fost abordate, din multiple unghiuri, atît de lingviști (Al. Graur, RF 1966, 9, Finuța Hasan, LR 1955, 1, M. Zdrenghea, ACIL X, 1, 1970, Felicia Vanț-Ștef și Roxana Iordache AUBLC 1970), cît și de psihologi (V. Negoescu Bodor, RPsih. 1970, 4) și logicieni. S-a menționat rolul limbii în cunoaștere (E. Cîmpeanu, CL 1958, H. Wald, *Realitate și limbaj,* 1968) și relația dintre categoriile logice și cele lingvistice (G. Ivănescu, AUT 1963, 1964, H. Wald, LR 1961, 6).

Cercetările de felul celor citate pînă acum au ca trăsătură comună caracterul ideologic mai pronunțat, preocuparea pentru un aspect sau altul al filozofiei limbajului. Ele au fost inițiate și conduse la noi de Al. Graur. Tot Al. Graur a elaborat și prima lucrare de sinteză în acest domeniu, *Studii de lingvistică generală* (ed. I 1955, ed. a II-a revizuită 1960). Sînt discutate aici aspectele dialectice ale funcționării și evoluției limbii, relațiile dintre limbă și gîndire, limbă și societate, caracteristicile limbii ca sistem de semne, legile limbii. Prin sfera largă a problemelor abordate, ca și prin numeroasele contribuții originale, ea a devenit lucrarea de bază în domeniul teoriei limbii în țara noastră.

ANALIZA LIMBII CU METODE MODERNE. Impulsul spre studiul structurii și al sistemului a fost dat atît de însușirea metodologiei structuraliste, cît și de preocuparea dezvăluirii dialecticii raporturilor între elementele lingvistice la diferite nivele. Pot fi amintite în această privință articolele cuprinse în volumul *Sistemele limbii* (1970) precum și studiile asupra interacțiunii elementelor din diferite nivele (Al. Graur, PLG III, 1961, P. Miclău, SL), a tipurilor de subsisteme în ierarhie (N. Saramandu—B. Wechsler, LR 1966, 2), cu referire specială la sistemul lexical (I. Coteanu, PLG II, 1960, I. Rizescu *ibid),* la sistemul morfologic (V. Știrbu, SL 1970), la stratificarea unităților limbii și vorbirii (Em. Vasiliu, SCL 1959, 3, I. Coteanu, *Omagiu Rosetti,* 1965), la aspectele relaționale de pe axa sintagmatică și cea paradigmatică (V. Gr. Chelaru, ACIL X, 1, 1970).

În ultimele decenii lingvistica generală se caracterizează printr-un evident proces de înnoire care se realizează pe două direcții : pe de o parte se manifestă foarte categoric efortul de asigurare a autonomiei lingvisticii ca disciplină științifică, iar pe de altă parte, se constată tendința de colaborare interdisciplinară, de apropiere a lingvisticii de filozofie și de alte științe, de matematică, în primul rînd, dar și de teoria informației, cibernetică, psihologie, logică, sociologie etc. Metodele matematice pătrund în cercetarea lingvistică, mai ales cea structurală, sînt aplicate în diverse alte domenii ; apar discipline de graniță — lingvistica matematică, psiholingvistica, sociolingvistica, etnolingvistica ; prin semiotică și teoria informației lingvistica este inclusă în ansamble științifice complexe.

Cercetătorii în domeniul lingvisticii generale din țara noastră au preluat și au dezvoltat cuceririle valoroase ale lingvisticii de peste hotare. În direcția aceasta nu am fost feriți de unele erori. Un oarecare dogmatism a împiedicat o vreme aprecierea, la justa valoare, a tezelor saus-

Scanned with OKEN Scanner

suriene. Au fost evidențiate trăsături idealiste ale teoriei, dar nu în aceeași măsură și dialectica sistemului, nu s-a făcut suficientă distincție între aspectele metodologice și cele ignoseologice ; în ceea ce privește structuralismul, diversele școli au fost adesea tratate în bloc și apreciate mai mult din punctul de vedere al concepției, subapreciindu-se procedeele de analiză, care pun accentul pe formă. La vremea respectivă nu a apărut destul de clar faptul că formalismul a fost, ca negare a substanțialismului, o etapă necesară în dezvoltarea metodologiei lingvistice.

Faza inițială a cercetărilor a fost caracterizată la noi, ca și în alte părți, de prezentarea și discutarea critică a unor concepții și metode. Preluarea unei metodologii, aplicarea ei la un anumit obiect, altul decît cel pe care l-a avut în vedere inițial, o altă limbă, are numeroase și importante implicații teoretice. Transferul unor metode de la un domeniu la altul, de la o limbă la alta, are un rol creator, presupune aproape întotdeauna un efort de adaptare, de generalizare. Aceste lucrări au fost curînd urmate de altele, mult mai numeroase, de aplicare a metodelor moderne la studiul limbii române și al altor limbi.

Unele caracteristici ale structuralismului sînt schițate încă din 1932 (Iorgu Iordan, *Introducere în lingvistica romanică,* capitolul consacrat lui Saussure), 1938 (Al. Rosetti, BL) și 1942 (Iorgu Iordan, *O disciplină lingvistică nouă : fonologia);* după 1950 se încearcă prezentări de ansamblu a școlilor structurale (Lucia Wald, PLG II, 1960, I. Coteanu, LR 1963, 2, ELS 1967) precum și a cîte unei școli ; astfel după însușirea principiilor școlii fonologice pragheze în perioada antebelică, se fac cunoscute acum principiile glossematicii (Al. Rosetti, LR 1964, 6) și ale descriptivismului american (B. Kelemen, NyIrK 1961, 1, CL 1962, 1). Elementele fundamentale ale metodologiei diverselor variante ale structuralismului sînt expuse în volumul *Elemente de lingvistică structurală* (1967), din care se pot cita cele despre comutare și substituție (I. Coteanu), distribuție (Valeria Guțu Romalo), analiza în constituenți imediați (S. Stati). Principiile și conceptele fundamentale ale glossematicii sînt aduse în discuție de numeroși cercetători în articole cu caracter teoretic sau aplicativ (E. Petrovici, CL 1959, I. Coteanu-Em. Vasiliu, PLG II, 1960, Em. Vasiliu, SCL 1959, 3, Valeria Guțu Romalo, SCL 1963, 3, etc.).

Desciptivismul, uneori abordat în ansamblu sub aspectul său metodologic (S. Stati, LR 1963, 3), e implicat în analiza unor categorii gramaticale (Paula Diaconescu, ELS 1967, Maria Manoliu-Manea LR 1963, 1, CLTA 1968, ACIL X, 2, 1970).

Metodele structurale au fost pe larg puse la contribuție în cercetări concrete. S-au elaborat numeroase lucrări de fonologie. În gramatică introducerea metodelor structurale a dat naștere, după 1958, primelor cercetări formalizate. Comutarea și analiza distribuțională au fost aplicate în studiul flexiunii, al părților de vorbire, al unor categorii gramaticale, iar analiza în constituenți imediați — în studii de sintaxă. Noile orientări în domeniul sintaxei constituie obiectul lucrării lui S. Stati, *Teorie și metodă în sintaxă* (1967).

După cum se știe, dezvoltarea laturii teoretice a structuralismului, care a făcut din el o doctrină filozofică, s-a produs pe măsura transferului lui din lingvistică în alte domenii : antropologie, psihanaliză, eco-

Scanned with OKEN Scanner

nomie politică, poetică. Merită menționat aici că unele implicații teoretice ale structuralismului, puse în dezbatere în Occident, au primit în lingvistica generală și, mai recent, în filozofia din țara noastră unele soluții fundamentate marxist, care conferă adesea aspecte specifice studiilor de limbă de la noi orientate structuralist. Astfel în problema legăturii dintre termeni și relații s-a arătat că nu se poate vorbi de prioritatea unora față de celelalte : termenii nu există decît în relații, iar acestea nu sînt decît un atribut al termenilor. Dar după epoca atomismului lingvisticii tradiționale a fost important să se sublinieze principiul opoziției, al formei relaționale prin care se definesc termenii. În privința raportului dintre sincronie și diacronie s-a menționat că studiul sistemului nu exclude diacronia. Structura limbii nu a fost concepută la noi ca schemă pură, ci ca produs al activității maselor vorbitoare. În metodologie nu s-a făcut total abstracție de apelul la sens, subliniindu-se explicit necesitatea luării lui în considerare. Toate aceste trăsături arată că în lingvistica românească structuralismul a fost preluat în mod critic și fundamentat în general pe o viziune dialectică asupra limbii.

Un moment important în evoluția gramaticii l-a constituit apariția, în anul 1957, a lucrării *Syntactic Structures* a lui N. Chomsky, prin care se pun bazele gramaticii generativ-transformaționale, schițate anterior în unele lucrări ale lui Zellig S. Harris, ca o încercare de depășire a cercetărilor structuraliste, statice și taxonomice. Numeroși cercetători au făcut cunoscute la noi principiile gramaticii transformaționale în forma clasică dată de N. Chomsky în 1965, ca și în dezvoltările ei ulterioare. Pot fi menționate astfel articolele semnate de Em. Vasiliu (LR 1963, 3, CLTA 1966, PLG V, 1967, ACIL X, 2, 1970), Sanda Golopenția-Eretescu (SCL 1967, 4, LR 1967, 2, PLG V, 1967, ACIL X, 2, 1970, CLTA 1968), Gabriela Pană-Dindelegan (SCL 1966, 3, RRL 1966, 1, LR 1969, 5, RRL 1970, 1), Liliana Ionescu (SCL 1967, 4, ACIL X, 3, 1970), P. Schveiger (CLTA 1970, RRL 1970, 1), P. Schveiger și J. Mathé (CL 1970, 2), J. Mathé (NyIrK 1970, 2), Ileana Vincenz-Vîntu (CLTA 1969), Z. Szábo (CLTA 1965, *Omagiu Rosetti* 1965), Paula Diaconescu (RRL 1968, 5). În ele au fost explicate conceptele de competență și performanță, de structură de suprafață și structură de adîncime ; au fost descrise componentele gramaticii transformaționale ; au fost reinterpretate, din punctul de vedere al analizei transformaționale, o serie de categorii semantice și gramaticale din limba română și din limbile romanice. Cea mai importantă lucrare în acest domeniu elaborată la noi este *Sintaxa transformațională a limbii române* (1969) de Em. Vasiliu și Sanda Golopenția-Eretescu, una dintre puținele lucrări de sinteză de acest gen din lingvistica actuală. Ea conține observații și sugestii de ordin teoretic și aduce completări la formulele generale ale lui N. Chomsky.

Progresele în domeniul ciberneticii și lucrările pregătitoare pentru traducerea automată au constituit pretutindeni un impuls pentru studiul formalizat al limbilor naturale. Posibilitatea modelării matematice a limbii este un indiciu al progresului realizat de știința noastră în ultimele decenii. Terenul pentru asemenea studii a fost pregătit și la noi prin analiza multilaterală a limbii cu metode structurale. Cercetările în domeniul lingvisticii matematice din țara noastră sînt printre cele

Scanned with OKEN Scanner

mai avansate, iar lucrările publicate s-au bucurat de o primire favorabilă în străinătate. Lingviștii s-au limitat, cel mai adesea, la cercetări statistice. O serie de cercetători printre care Alexandra Roceric, C. Maneca, Aurelia Stan și I. Stan au elaborat lucrări de statistică fonologică și lexicală ; statistica a fost aplicată la noi și în domeniul stilisticii ca mijloc auxiliar pentru evidențierea trăsăturilor caracteristice ale stilurilor funcționale.

Cum s-a arătat mai sus, lingvistica modernă se caracterizează prin două direcții opuse ca orientare și complementare : pe de o parte prin realizarea autonomiei ei, prin degajarea, propusă încă de Ferdinand de Saussure, a obiectului ei propriu ; pe de altă parte, prin colaborarea strînsă cu alte discipline, care privesc fenomenul lingvistic prin prisma domeniului lor, tendință care a dat naștere disciplinelor de frontieră.

LINGVISTICA MATEMATICĂ. Una dintre direcțiile în care țara noastră ocupă un loc de frunte este lingvistica matematică. Studiile de acest fel, inițiate la noi de Gr. Moisil, sînt efectuate mai ales de către matematicieni. Se cuvine citată aici, în primul rînd, activitatea deosebit de bogată în acest domeniu al lui S. Marcus, ale cărui lucrări sînt printre primele de acest gen pe plan mondial. După ce, într-o serie de studii, a redefinit prin model matematic o serie de concepte lingvistice, S. Marcus a publicat cîteva lucrări care pun bazele teoretice ale acestei noi discipline : *Lingvistica matematică. Modele matematice în lingvistică* (ed. I 1963, ed. a II-a 1966), *Gramatici și automate finite* (1964) ; în colaborare, *Introducere în lingvistica matematică* (1966) tradusă peste hotare și apreciată ca una dintre cele mai bune și mai accesibile lucrări de acest gen. Un grup de cercetători specializați în acest domeniu au elaborat modele matematice (A. Birbănescu, CLTA 1967, 1968, 1969), Al. Cărăușu (ACIL X, 4, 1970, SCL 1967 6) și modele algebrice ale limbii (Al. Dincă, SCMat 1970, 4, 8, E. Popescu, SCMat 1970, 4, 7, C. Raischi, SCMat 1967, 4, 1968, 1, 1969, 1, NyIrK 1963, 1, Eleonora Toma Marcu, SCMat 1967, 9, B. Kelemen, NyIrK 1963, 1).

În ultimele decenii limbile au început să fie studiate din punctul de vedere al teoriei informației. Inițiate ca răspuns la problemele practice puse de necesitatea transmiterii mai rapide și mai sigure a mesajelor prin mașini electronice și de realizarea traducerii automate, cercetările de acest fel, care au pus în circulație conceptele de „cantitate de informație", „entropie", „economie", „redundanță" proprii și limbii sub aspectul ei de cod, au contribuit la aprofundarea cunoștințelor privitoare atît la modul de funcționare a limbii într-o etapă dată, cît și la cauzele și direcția transformărilor ei. Lucrări în acest domeniu au fost elaborate la noi atît de ciberneticieni (Ed. Nicolau, SCL 1958, 2, CLTA 1965), de matematicitni (S. Marcus, S. Abraham), cît și de lingviști, care au cercetat mai ales fenomenele de economie și redundanță (Em. Vasiliu, SCL 1959, 1, S. Stati, LR 1962, 3, Marius Sala, CLTA 1962).

Cercetătorii din țara noastră și-au adus contribuția și la încercările de construire a algoritmilor pentru traducerea automată. Aspectele teoretice și aplicative ale problemei au fost prezentate într-o serie de studii semnate de Gr. Moisil (LR 1960, 1, SCL 1960, 1, CLTA 1962), Erica

Scanned with OKEN Scanner

Nistor Domokos (CLTA 1965), P. Schveiger și I. Mathé (StUBB 1960, 1963, *Omagiu Rosetti*, 1965, NyIrK 1966, 2 etc.).

STUDIUL ASPECTELOR LOGICE ȘI PSIHOLOGICE ALE LIMBAJULUI. Legătura lingvisticii cu matematica și cibernetica reprezintă o trăsătură caracteristică a epocii contemporane. În schimb relațiile ei cu alte științe sînt mult mai vechi, unele dintre ele — cum ar fi relațiile cu logica — situîndu-se încă în antichitate. Și la noi, ca și în alte părți, logicienii și psihologii au adus contribuții teoretice importante în analiza fenomenului lingvistic. Aspectele logice ale limbajului au atras atenția unor logicieni (A. Joja, Probl. log. 1970, C. Popa, R. Stoichiță, Probl. log. 1968, 1970) și a unor lingviști (G. Ivănescu, AUT 1963, 1964). Lucrări mai numeroase în acest domeniu a elaborat H. Wald, ale cărui articole și studii *Rolul limbajului în formarea și dezvoltarea ideilor* (1957), *Structura logică a gîndirii* (1962), *Elemente de epistemologie generală* (1967), *Realitate și limbaj* (1968) sînt în egală măsură utile pentru logicieni și lingviști.

Sub multiple aspecte e tratată relația dintre lingvistică și logică în volumul *Limbaj, logică, filozofie* (1968) elaborat de S. Marcus, C. Popa, Gh. Enescu, Al. Boboc ș.a. S-au publicat totodată la noi lucrări în care fenomenul lingvistic este abordat din unghiul logicii matematice sau al logicii simbolice (C. Popa, S. Marcus, Em. Vasiliu etc.).

Problemele lingvistice au atras în ultima vreme tot mai mult atenția psihologilor. Gramatica generativă a pus din nou la ordinea zilei problema producerii vorbirii, a elementelor moștenite și a celor dobîndite prin învățare, a competenței și a performanței. Psihologii studiază fenomenul bilingvismului, rolul contextului extralingvistic etc. Multiple probleme ale mecanismului vorbirii au fost interpretate la noi în special de Tatiana Slama-Cazacu, ale cărei lucrări *Relațiile dintre gîndire și limbaj în ontogeneză* (1957), *Limbaj și context* (1959), *Dialogul la copii* (1961), apreciate favorabil și în străinătate, au devenit opere de referință în acest domeniu. Problema achiziției limbajului la copii a fost abordată sporadic și de lingviști (Andrei Avram, PLG IV, 1962). Tatiana Slama-Cazacu este și una dintre inițiatoarele noii discipline de frontieră — psiholingvistica. Lucrarea sa, *Introducere în psiholingvistică* (1968), prezintă stadiul actual al cercetărilor în acest domeniu și teoretizarea unor experiențe originale.

O altă disciplină de frontieră, sociolingvistica, care reia, cu o metodologie modernă, problemele complexe ale relației dintre limbă și societate atrage în ultimul timp atenția sociologilor și lingviștilor noștri. Orientările în acest domeniu, metodologia și conceptele fundamentale au fost prezentate de Tatiana Slama-Cazacu (CLTA, 1970).

STUDII DE SEMIOTICĂ. Lingvistica este privită astăzi tot mai mult ca domeniu al semioticii. În numeroase studii cercetătorii români au formulat puncte de vedere proprii cu privire la caracteristicile semnului lingvistic, considerat sub diverse aspecte. Se pot cita, în această direcție studiile semnate de Al. Graur (SCL 1953, 4), Em. Vasiliu (CLTA 1962), S. Stati (CLTA 1962). Problema semnului lingvistic a constituit la noi preocuparea constantă a lui P. Miclău care, într-o serie de

Scanned with OKEN Scanner

articole (LR 1963, 5, PLG IV, 1962) și, mai ales, în lucrarea *Le signe linguistique* (1970) a adus importante contribuții teoretice la clarificarea problemei, în special în ceea ce privește componența semnului în structura limbii și în procesul transmiterii informației, precum și în analiza formelor lui de motivare. Semiotica a fost privită sub aspectul ei general (H. Wald, *Homo significans*, 1970) și ca metodă (C. Popa, RF 1968, 9), precum și ca demers în analiza limbii, mai ales sub aspect stilistic (Sanda Golopenția-Eretescu, CLTA 1969, M. Nasta, CLTA 1968, 6, Lucia Vaina-Pușcă, CLTA 1964 etc.).

CERCETĂRI DE FONETICĂ, SEMANTICĂ ȘI GRAMATICĂ. Receptivitatea față de metodele moderne, experimentarea și perfecționarea lor în practica studierii limbii române și a altor limbi, paralel cu folosirea în continuare a metodelor tradiționale, caracterizează lingvistica românească din ultimele decenii. Ea a înregistrat rezultate valoroase în analiza unităților din diferitele nivele ale limbii. Astfel în domeniul foneticii trebuie semnalată lucrarea cu caracter general a lui Al. Rosetti, *Introducere în fonetică* (1957), ca și unele studii în domeniul intonației (R. Sîrbu, AUT 1970, Alexandra Roceric, D. Copceag, SCL 1966, 3, 1967, 1); în fonologie, în centrul discuțiilor se află problema fonemului: o prezentare generală a problemei a dat Em. Vasiliu (ELS 1967); fonemul e analizat sub aspectul relației lui cu sunetul (G. Ivănescu, CLTA 1970), al relației dintre substanță și formă (Andrei Avram, CLTA 1966); s-au făcut observații asupra distincției dintre foneme și a evoluției lor (Andrei Avram, CLTA 1967, PLG V, 1967), a organizării în sistem (Em. Petrovici, StUBB 1959), din unghiul concepției generativist-transformaționale (Em. Vasiliu, CLTA 1966, RPS, CLTA 1969) și al gramaticilor Kleene (S. Abraham, CLTA 1966).

În domeniul lexicologiei Al. Rosetti a abordat problema dificilă a definiției cuvîntului în lucrarea *Le mot*, 1947, și în articolul cu această temă din CLTA 1965; o serie de cercetători au formulat sugestii cu privire la sistemul vocabularului (I. Coteanu, PLG II 1960, I. Rizescu, *ibid.*); în domeniul onomasticii a apărut lucrarea de sinteză a lui Al. Graur, *Nume de persoane* (1965); problemele calculului au fost tratate de I. Rizescu (*Contribuții la studiul calculului lingvistic*, 1958).

Dintre ramurile lexicologiei, cea care a beneficiat în cea mai largă măsură de înnoirile metodologice a fost semantica. În decurs de un deceniu au apărut la noi numeroase studii care abordează din unghiuri variate problema sensului lexical. Se aduc contribuții la definirea sensului și la evidențierea caracteristicilor lui (Finuța Hasan, PLG IV, 1962), se analizează structura sensului (B. Kelemen ACILFR XII, 1, 1970), se reia, pe baze noi, problema omonimiei și a polisemiei (Mioara Avram, SCL 1958, 3, Paula Diaconescu, PLG I, 1959, Tatiana Slama-Cazacu, *Omagiu Rosetti*, 1965, Finuța Hasan, PLG II, 1960, Al. Popescu-Mihăești LL 1968), a sinonimiei (B. Kelemen, ACIL X, 2, 1970, Marin Bucă, AUT 1971), a antonimiei (Lucia Wald, SL 1970). D. Chițoran a abordat problema sensului lexical în raport cu categoriile gramaticale (AUBLG 1969) și cu distribuția (*ibid.*). Cercetările de semantică structurală stau la baza a numeroase studii (I. Evseev, CLTA 1967, I. Pașaliu, CLTA 1970, S. Abraham SCL 1965, 5, CLTA 1967, V. Șerban, CLTA 1967,

Scanned with OKEN Scanner

S. Abraham-I. Evseev-V. Şerban, ACIL X, 2, 1970, D. Chiţoran AUBLG 1968).

Un punct de vedere nou în analiza semantică a fost introdus de logica simbolică şi de semantica logică. Aparatul logicii simbolice a fost folosit de Em. Vasiliu în una dintre primele lucrări de acest gen, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale* (1970), în care se realizează o încercare originală de unire a logicii lui Carnap cu lingvistica. O prezentare de ansamblu al stadiului actual în cercetările semantice au dat Angela Bidu-Vrănceanu şi M. Mitu (LR 1965, 3). Aspecte teoretice ale etimologiei au fost tratate în lucrarea lui Th. Hristea, *Probleme de etimologie* (1968).

În domeniul morfologiei se cuvin menţionate studiile despre morfem, ale Paulei Diaconescu şi Mariei Manoliu-Manea, semnalate în paginile anterioare, şi cele privind verbul şi în special categoria diatezei (Al. Graur, SCL 1969, 1, Gabriela Pană-Dindelegan, CLTA 1967, Finuţa Hasan, SCL 1960, 3).

Studiile de sintaxă orientate structural sau transformaţional au avut mai ales caracter aplicativ.

CERCETĂRI DE STILISTICĂ ŞI DIALECTOLOGIE. Ca şi semantica, şi stilistica a cunoscut în ultimele două decenii o perioadă de intense căutări. Ea a constituit adesea domeniul de aplicare şi experimentare a metodelor moderne. Problemele stilisticii au fost abordate din variate unghiuri. S-a cercetat astfel structura stilistică a limbii în ansamblu (I. Coteanu, PLG IV, 1962), s-a formulat noţiunea de idiostil (I. Coteanu, SL 1970), s-au discutat caracteristici ale limbajului literar-artistic (Lidia Sfîrlea, ACIL X, 3, 1970); au fost relevate valenţele stilului indirect liber (Mihaela Mancaş, LL 1970) şi implicaţiile stilistice ale semanticii (Paula Diaconescu, SL 1970), s-au adus contribuţii importante în definirea noţiunii de expresivitate (Elena Slave, PLG II, 1960, IV, 1962, ACIL X, 3, 1970) şi de afectivitate (Elena Slave, PLG III, 1961). Formalizarea în stilistică a fost discutată atît sub aspect teoretic (I. Coteanu, ACIL X, 3, 1970), cît şi aplicativ (P. Miclău, ACILFR XII, 2, 1971). Problemele metaforei au fost discutate din punctul de vedere al metodei transformaţionale de Liliana Ionescu (în legătură cu semantica ACIL X, 3, 1970) şi de Mihaela Mancaş *(ibid.)*.

Introducerea metodelor matematice în cercetările de stilistică se datoreşte în cea mai mare parte contribuţiilor lui S. Marcus. O serie de studii (CLTA 1967, ACIL X, 3, 1970) şi mai ales lucrarea *Poetica matematică* (1970), tradusă peste hotare, conţin tratarea, pentru prima oară, a unor probleme fundamentale ale limbajului poetic cu ajutorul unor modele logice şi algebrice, înzestrate cu o mare putere explicativă. Aspecte teoretice ale aplicării statisticii în studiul stilurilor au abordat B. Kelemen (CLTA, 1967), Aurelia Stan şi I. Stan (ACIL X, 3, 1970), iar despre stil în viziunea teoriei informaţiei a scris Z. Szabó (NyIrK 1965, 1, ACILFR XII, 2, 1971). Nu au lipsit din preocupări nici problemele metricii, ale ritmului şi ale rimei (M. Nasta, ACIL X, 3, 1970, H. Jacquier, ACIL X, 3, 1970, G. I. Tohăneanu, *ibid)*.

Orientările moderne în lingvistică s-au reflectat şi în domeniul dialectologiei. Ele au fost aduse în discuţia celui de al X-lea Congres inter-

Scanned with OKEN Scanner

național al lingviștilor (V. Rusu, ACIL X, 2, 1970); alături de cercetări concrete se publică și studii privitoare la concepție și metodă în dialectologie (M. Gálffy, NyIrK 1958, 1—4, *Omagiu Rosetti,* 1965, Magdalena Vulpe ACILFR XII, 2, 1971, BSRLR 1969, Matilda Caragiu-Marioțeanu ACIL X, 4, 1970), la relația dintre dialectal și literar (B. Cazacu, ACIL X, 2, 1970) și la ierarhia dialectală (I. Coteanu, LR 1966, 4). Principiile și conceptele dialectologiei structurale au fost prezentate la noi de Andrei Avram LR., 1962, 6 (ELS), Gh. Bolocan (LR 1965, 6), Matilda Caragiu-Marioțeanu (RRL 1966, 6), iar cele ale dialectologiei transformaționale de Em. Vasiliu (CLTA 1967).

În ultimele două decenii s-au inițiat și la noi studii de tipologie. Sub aspect teoretic ele au fost abordate mai ales de L. Theban (ACIL X, 3, 1970, RRL 1968, 6), precum și de V. Șerban (BSRLR 1969, Aurelia Stan și I. Stan, CL 1963, 1).

STUDII DE LINGVISTICĂ APLICATĂ. În latura lor aplicativă problemele de lingvistică generală au fost implicate mai ales în studii privitoare la învățarea limbilor. Un domeniu nou îl constituie aici analiza contrastivă, ale cărei aspecte generale au fost prezentate de Cl. Mîrza (SL 1970), M. Gheorghiu (ACILFR XII, 2, 1971). Lingviștii din țara noastră și-au adus contribuția și în probleme de patologie a vorbirii (Al. Rosetti, SCL 1961, 1, P. Schveiger, CLTA 1966, 1968, ACIL X, 3, 1970). Cu aspect predominant aplicativ sînt și studiile privitoare la problemele traducerii (Al. Graur, RF 1964, 6), ale normei lingvisticii (Valeria Guțu Romalo, LR 1961, 6, I. Dănăilă, LR 1965, 2).

STUDII DE ISTORIE A LINGVISTICII. Paralel cu însușirea noilor teorii și metode a existat la noi și preocuparea constantă pentru reconsiderarea critică a operelor înaintașilor, pentru stabilirea filiației de idei și a progresului realizat în teoria și metodologia științei limbii. O prezentare generală a curentelor și școlilor lingvistice se găsește în lucrarea *Scurtă istorie a lingvisticii* de Al. Graur și Lucia Wald (ed. I 1959, ed. a II-a 1965). S-au mai publicat numeroase studii și articole privitoare la lingvistica antică indiană (S. Al. George, ACIL X, 2, 1970), și grecească (Felicia Vanț, LL 1956, StCl 1960), studii despre gramaticile raționale (S. Stati, SCL 1970, 5, SL) despre concepțiile lingvistice ale lui Locke (Al. Toșa, CL 1967, 2), Leibniz (Al. Toșa, CL 1970, 1), despre W. von Humboldt (Lucia Wald, PLG IV, 1962), F. F. Fortunatov (V. Vascenco, LR 1960, 6) și I. A. Baudouin de Courtenay (Lucia Wald, LR 1958, 4, ACIL X, 2, 1970), despre W. D. Whitney (Teodora Popa-Tomescu, LR 1970, 3) și G. Guillaume (Nadia Anghelescu, LR 1970, 5), despre școala sociologică (Al. Graur, RRL 1968, 6).

În ansamblu, lingvistica generală din țara noastră se caracterizează prin sfera largă de probleme abordate, prin aprecierea critică a orientărilor de pe pozițiile filozofiei marxiste și îmbogățirea lor cu o viziune dialectică, prin perfecționarea metodologiei cu aspecte noi rezultînd din aplicarea ei la studiul limbii române, prin valorificarea laturii aplicative a cercetărilor.

Scanned with OKEN Scanner

B. PERIOADA 1971—1975

CARACTERISTICI GENERALE. În acest răstimp, activitatea desfășurată de lingviștii noștri se caracterizează prin bogăție și varietate. Aceste particularități le-am constatat și în perioada imediat precedentă, dar dimensiunile lor au crescut puternic în cincinalul care ne preocupă aici. Creșterea se explică, la prima vedere, prin trecerea timpului : un număr de absolvenți ai facultăților de filologie de la toate universitățile țării, inexistenți din punct de vedere științific înainte de 1970, au început să lucreze și ei în perioada care interesează aici. La aceasta se adaugă progresul, firesc, al dezvoltării și maturizării tinerilor lingviști care au început să lucreze în epoca imediat precedentă. Aceste fapte sînt responsabile de cantitatea realizărilor și, indirect, de însăși varietatea lor : pînă la proba contrară, bogăția duce, în mod inevitabil, la felurimea preocupărilor și a manifestărilor lor concrete. Să nu uităm că, cu excepția limbii noastre materne, cele străine au început să fie studiate mai temeinic, științific vorbind, de-abia după reforma din 1948 a învățămîntului superior.

Abundența de care aminteam constă atît în studii, articole, note, recenzii, cît și, mai ales, în lucrările independente, în volume propriuzise, al căror număr trece de 100. Ele sînt monografii, manuale și tratate, avînd drept temă, de obicei, chestiuni importante, în majoritate noi sau cercetate din puncte de vedere noi. Multe dintre ele reprezintă continuarea unor lucrări de amploare, începute cu ani în urmă : *Dicționarul (tezaur) al limbii române, Noul Atlas lingvistic român, Crestomația romanică, Siebenbürgisches-sächsisches Wörterbuch*. Majoritatea continuă dezvoltarea și adîncirea unor probleme care au constituit preocuparea principală a lingviștilor români în perioada de după 1944. Această continuitate oarecum concretă sau materială are o paralelă, cu semnificație teoretică foarte interesantă, în spiritul care stăpînește pe cercetătorii noștri. Ne referim la concepțiile și metodele utilizate : ca și mai înainte (e vorba tot de epoca de după Eliberare), coexistă ceea ce se numește de obicei lingvistica tradițională alături de cea modernă, în proporții, aproximativ, asemănătoare, cu predominarea celei din urmă, datorită faptului că numărul tinerilor cercetători a sporit, și se știe că mai cu seamă asupra lor exercită o atracție specială noutățile de toate felurile. În legătură cu acest ultim aspect al lingvisticii noastre de astăzi, avem impresia că entuziasmul pentru concepțiile și metodele moderne considerate ca atare s-a mai potolit la oamenii trecuți de prima

Scanned with OKEN Scanner

tinereţe (în cercetare !), poate şi ca o consecinţă a situaţiei existente astăzi pe plan internaţional.

În cele ce urmează, menţinîndu-ne tot la nivelul oarecum teoretic al caracterizării epocii actuale, vom înregistra, foarte sumar, temele şi problemele abordate în diversele sectoare de activitate ale lingvisticii.

Ca şi pînă acum, locul, cu mult mai important din punct de vedere cantitativ, îl ocupă cercetările consacrate limbii noastre naţionale, privită sub toate aspectele. Iată temele propriu-zise : istoria ei (diverse detalii ale evoluţiei şi ediţii filologice de texte vechi), limba literară, stilistica, stilul unor opere literare (tratate lingvistic), în frunte cu ale lui Eminescu, cultivarea limbii, dialectologia (texte, monografii, dialectologie istorică, gramatică dialectală, româna vorbită dincolo de graniţele ţării), fonetică şi fonologie (analiza acustică a sunetelor), ortografie, gramatică (structura gramaticală, analiza unor categorii gramaticale, studiul gramaticii în învăţămînt), formarea cuvintelor, lexicografie (dicţionare generale, dicţionare speciale, dicţionare bilingve), lexicologie (onomasiologie, etimologii), onomastică (toponimie, antroponimie, locul numelor proprii în sistemul limbii). După română urmează, ca importanţă nu numai strict ştiinţifică, idiomurile romanice, cărora li se acordă o importanţă specială şi pentru ele înseşi, dar şi pentru cunoaşterea mai adîncă a unor fapte de limbă românească. Alături de crearea unor instrumente de lucru, avem întocmirea unor manuale şi a unor monografii, studii comparative româno-romanice, cercetări privind ansamblul Romaniei, abordarea unor zone romanice mai puţin cercetate (dialectele franco-provensale, creola franceză, catalana, portugheza, iudeospaniola, friulana, papiamentu sud-american). La acestea este de adăugat studierea unor fapte din diverse idiomuri romanice cu ajutorul metodelor moderne. În domeniul limbilor germanice, lucrările principale sînt cele de gramatică contrastivă (româno-engleză), dicţionarele şi gramaticile idiomurilor respective şi studiile de dialectologie germană. Mai numeroase sînt cercetările de slavistică, date fiind o anumită tradiţie şi, îndeosebi, interesul pe care-l prezintă această disciplină pentru noi românii : slavona din documentele noastre vechi, idiomurile slave vorbite pe teritoriul României, influenţa limbii române asupra limbilor slave, aspecte contrastive româno-slave, studii consacrate unor idiomuri slave considerate în ele înseşi. Lingvistica indo-europeană este relativ bine reprezentată în această perioadă prin cercetări privind unele limbi balcanice vechi, substratul limbii române, latina tîrzie de prin părţile noastre, vocabularul latinesc, fonologia şi vocabularul limbii vechi greceşti. Dintre idiomurile orientale sînt studiate cumana, graiurile turceşti şi tătăreşti din România, araba, chineza şi amhara. Maghiara continuă să se bucure de atenţia specialiştilor care o au ca limbă maternă, mai cu seamă în ce priveşte istoria ei, dialectologia şi cultivarea limbii. Vie este activitatea desfăşurată în domeniul lingvisticii generale prin manuale, volume monografice şi culegeri de studii consacrate unor chestiuni speciale. În sfîrşit, n-a fost neglijată istoria lingvisticii româneşti prin cîţiva reprezentanţi de seamă ai ei, cărora li s-au consacrat articole sau volume : H. Tiktin, O. Densusianu, S. Puşcariu, E. Petrovici, V. Bogrea, I.-A. Candrea.

În comparaţie cu perioada precedentă, pe care o continuă dezvoltînd-o şi înălţînd-o ca nivel ştiinţific, cea actuală a venit şi cu numeroase

Scanned with OKEN Scanner

inovații, abordare a unor aspecte și teme noi. În domeniul limbii române : dialectologia istorică, stilistica funcțională, gramatica dialectală, etimologii întemeiate pe materialele din *Dicționarul (tezaur) al limbii române*, gramatica și învățămîntul ; în lingvistica romanică : franco-provensala, papiamentu ; în germanistică : gramatică contrastivă româno-engleză ; în slavistică : influența românei asupra limbilor slave ; în lingvistica orientală : cumana și amhara. Altă particularitate, tot „nouă", a activității lingvistice din această perioadă este, cum am spus, sub altă formă, ceva mai înainte, apariția unor cercetători foarte tineri și consacrarea multora dintre începătorii epocii precedente. În sfîrșit, tot ca un progres, am zice firesc, merită a fi amintită înmulțirea lucrărilor, întocmite de lingviști români, care au văzut lumina tiparului peste granițele țării.

LIMBA ROMÂNĂ. După această caracterizare generală a lingvisticii naționale din ultimul cincinal, urmează s-o prezentăm în detaliu și prin fapte concrete, adică prin lucrările respective. Începem cu cele privitoare la limba română, în ordinea indicată ceva mai înainte [1].

În ce privește **istoria** ei, nu avem o lucrare de ansamblu, și aceasta, din cauză că, precum se știe, se află în curs de elaborare, sub egida Academiei R.S.R., un tratat, în cîteva volume, de istorie a limbii române, din care au apărut două, și alte două sînt gata de tipar. Nici monografiile nu sînt prea bine reprezentate : C. Dimitriu, *Romanitatea vocabularului unor texte vechi românești. Studiu statistic*, 1973 ; Emese Kis, *Încadrarea substantivelor de origine maghiară în sistemul morfologic al limbii române*, 1975. În schimb, sînt destul de numeroase articolele care tratează chestiuni de detaliu ale foneticii și fonologiei istorice (Andrei Avram, SCL 1973, 1, Gr. Brâncuș AUBLLR 1973, 1, Gr. Rusu, CL 1971, 1, Marius Sala, SCL 1973, 4, Al. Rosetti, SCL 1974, 2, 4), ale morfologiei istorice (Mioara Avram, SCL 1975, 1, Elena Berea-Găgeanu, LR 1972, 3, 6, 1974, 2, Gr. Brâncuș, SCL 1973, 5, Cristina Călărașu, SCL 1971, 2, 1, I. Diaconescu, AUBLLR 1971, 1—2, C. Frîncu, SCL 1971, 3, SILF II, 1971, I. Gheție, SCL 1971, 6, 1973, 4 ș.a., I. Gheție — Mirela Teodorescu, SCL 1973, 3, Al. Niculescu, RRL 1971, 2, Viorica Pamfil, CL 1973, 2), ale sintaxei istorice (Mioara Avram, SCL 1975, 5, D. Bejan, StUBB 1972, 1, C. Frîncu, AnL 1974), precum și cele care studiază fapte de limbă veche existente în documente anterioare secolului al XVII-lea (Gh. Bolocan, LR 1975, 4, Lucia Djamo-Diaconiță, SCL 1975, 1, RRL 1975, 4). Aparțin aici și culegerile de articole : *Studii de limba română și slavistică*, 1974, de I. Pătruț, *Contribuții la istoria limbii române vechi*, 1973, de Florica Dimitrescu, *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*, 1972, de G. Mihăilă.

Filologie propriu-zisă, pe baze lingvistice. Mai întîi, lucrări cu conținut general : Elena Barboricâ — Mirela Teodorescu — Liviu Onu, *Introducere în filologia română. Orientări în tehnica cercetării științifice a limbii române*, 1972 ; I. Gheție — Al. Mareș, *Introducere în filologia*

[1] Prin forța lucrurilor, adică a... împrejurărilor, expunerea va fi, în linii mari, mai mult o bibliografie. Dealtfel, nu se înregistrează toate articolele.

Scanned with OKEN Scanner

românească. Probleme. Metode. Interpretări, 1974. După cum arată însești titlurile, avem a face cu manuale menite să ajute la o cunoaștere științifică mai bună a limbii românești vechi.

Urmează cîteva excelente ediții de texte vechi : *Pravila ritorului Lucaci* 1581 (de I. Rizescu), 1971 ; *Evangheliarul slav de la Sibiu 1551—1553* (text îngrijit de L. Demény, cu un studiu introductiv de E. Petrovici), 1971 ; *Psaltirea în versuri 1673* a lui Dosoftei (de N. A. Ursu), 1974.

Mai numeroase sînt lucrările filologice cu teme de ordin general, apărute atît ca volume independente : I. Gheție, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice,* 1974, Liviu Onu, *Critica textuală și editarea literaturii române vechi. Cu aplicații la cronicarii moldoveni,* 1973 și Gh. Chivu — M. Costinescu, *Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea,* 1974, cît și sub formă de articole : I. Gheție (SLLF III, 1974) — autenticitatea textelor vechi ; Al. Mareș (LR 1973, 4, 1974, 4, 6, 1975, 4) — datare ; Al. Mareș (LR 1974, 3, SLLF III, 1974), L. Onu (SLLF II, 1972, III, 1947), Alexandra Roman (LR 1974, 3), P. Olteanu („Philologica" II, 1972), I. Gheție (LR 1975, 2), I. Rizescu (LR 1975, 4) — filiația textelor ; N. A. Ursu (LR 1974, 2), L. Onu (LR 1972, 1) — paternitatea operelor ; I. Gheție (LR 1973, 6, SCL 1972, 2) — localizarea textelor ; P. Binder (SLLF III, 1974), I. Gheție (LR 1973, 3) — curente culturale ; Gh. Bulgăr (LR 1974, 6), L. Onu (AUBLLR 1972, 1—2), I. Gheție („Caietele Eminescu" III, 1975) — critica ediților ; Mariana Costinescu (LR 1973, 2, SLLF III, 1974), I. Rizescu (SLLF III, 1974), Al. Mareș (LR 1971, 6, 1973, 3, SLLF II, 1972), L. Onu (LR 1973, 5), Alexandra Roman (LR 1973, 3), M. Anghelescu (LR 1972, 1), Flora Șuteu — O. Șchiau (SLLF II, 1972), Ileana Vîrtosu (LR 1972, 1), I. Gheție (LR 1975, 1) — exegeza unor texte, mai ales vechi.

Limbă literară și stilistică. O lucrare fundamentală pentru cercetarea limbii noastre literare este *Baza dialectală a românei literare,* 1975, de I. Gheție. În ce privește stilistica, alături de ediția „definitivă" a cărții mai vechi *Stilistica limbii române,* 1975, de Iorgu Iordan, a apărut *Stilistica funcțională a limbii române,* 1973, de I. Coteanu, la baza căreia stă teoria social-funcțională a limbii, cu încercarea de a delimita limbajele speciale și luarea în considerație a „stilurilor". Între aceste două lucrări există numeroase deosebiri, cea mai importantă fiind aceea că prima studiază fapte de limbă cu valoare stilistică privite din punct de vedere strict lingvistic. Această concepție este neglijată aproape cu totul în cercetările actuale, în care predomină aspectul oarecum estetic (în sens larg). Majoritatea se ocupă de stilul operelor beletristice, în frunte cu ale lui Eminescu : Luiza Seche, *Lexicul artistic eminescian în lumina statistică,* 1974, cu un comentariu succint (se întemeiază pe materialul existent în *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu)* ; Gh. I. Tohăneanu, *Expresia artistică eminesciană,* 1975 ; Gh. Bulgăr, *Momentul Eminescu în evoluția limbii române literare,* 1971 (reluare a unei lucrări mai vechi, cu un adaos despre expresia poetică a prozei eminesciene) ; idem, *De la cuvînt la metaforă în variantele liricii eminesciene,* 1975 (îi lipsește o sistematizare clară, în plus, e neconcludentă). O noutate autentică în acest domeniu reprezintă cartea Mihaelei Mancaș : *Stilul*

Scanned with OKEN Scanner

indirect liber în limba română literară, 1972, care se ocupă de o problemă mult dezbătută în literatura de specialitate occidentală. Cu prilejul comemorării lui D. Cantemir a apărut monografia *Dimitrie Cantemir. Studiu lingvistic,* 1973, de Şt. Giosu. Trebuie menţionată aici, deşi e, de fapt, un curs universitar, lucrarea, în două părţi, a Paulei Diaconescu : *Probleme de normare a limbii române literare moderne (1830—1860),* 1974 şi *Evoluţia stilului artistic în secolul al XIX-lea,* 1975, pentru motivul că se ocupă de o epocă mai puţin studiată. Numeroase sînt articolele cu conţinut asemănător : Magdalena Georgescu (SLLF III, 1974, LR 1975, 4), I. Gheţie (SLLF II, 1972, III, 1974, LR 1971, 2, 1973, 4), Alexandra Roman (LR 1974, 1), B. Kelemen (CL 1972, 2), G. Istrate (RRL 1975, 6) — unificarea limbii literare ; Mirela Teodorescu (SLLF II, 1972, III, 1974), Gh. Chivu (LR 1972, 4) — baza dialectală ; Gh. Chivu (LR 1973, 1), I. Gheţie (LR 1973, 5) — normele limbii literare ; C. Frîncu (SLLF III, 1974) — Cazania lui Varlaam ; G. Ivănescu (*300 de ani de la naşterea lui Dimitrie Cantemir,* 1974) — D. Cantemir ; I. Ştefan (LR 1974, 3) — I. Heliade Rădulescu ; B. Cazacu (LL 1973, 2) — primii dramaturgi ; C. Tabarcea (AUBLLR 1973, 2) — Gr. Alexandrescu ; Luiza Seche (CL 1971, 2), G. Ivănescu („Caietele Eminescu" I, 1972—1973) ; Şt. Munteanu (LR 1972, 3), Gh. Bulgăr (LR 1975, 5), P. Zugun (LR 1975, 6) — M. Eminescu ; Gh. I. Tohăneanu (LR 1975, 1) — M. Sadoveanu. Culegeri de astfel de articole sînt volumele *Studii de limbă şi stil,* 1972, *Studii de stilistică şi limbă literară,* 1971 de Gh. Bulgăr şi *Momente din evoluţia limbii române literare,* 1973 de G. Ţepelea şi Gh. Bulgăr. Tot aici poate fi amintit volumul *Limba descîntecelor româneşti,* 1975 de Al. Rosetti.

Un aspect particular al studiului limbii literare îl constituie c u l t i v a r e a l i m b i i, căreia îi sînt consacrate două volume : Valeria Guţu Romalo, *Corectitudine şi greşeală (Limba română de azi),* 1972 şi *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic,* 1973 (lucrare colectivă, coordonată de V. Breban). Această problemă a început să preocupe şi pe oameni din afara disciplinei noastre. Aşa se explică, între altele, «campania» pornită, în noiembrie 1975, de ziarul „Scînteia", la care au participat (şi continuă să participe) şi numeroşi lingvişti. Poate fi amintită aici şi colaborarea unora dintre specialiştii noştri la emisiunile săptămînale, cu aceeaşi temă, ale Radio-ului şi Televiziunii. Pentru completarea bibliografiei menţionăm aici şi lucrările (culegeri de articole din presa periodică), cu caracter de popularizare la un nivel destul de modest, ale lui N. Mihăescu : *Carte despre limba românească. Pentru o corectă şi frumoasă exprimare,* 1972 ; *Norme gramaticale şi valori stilistice,* 1973 ; *Cum e corect ? Îndreptar de limbă românească,* 1973. Una dintre problemele, importante mai cu seamă pentru un anumit public, legate de „cultivarea limbii", este ortografia, privită atît teoretic, cît şi, îndeosebi, practic. Şi cu privire la ea avem o serie de lucrări în această perioadă : *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie,* ed. III, 1971 ; Al. Graur, *Mic tratat de ortografie,* 1973 ; G. Beldescu, *Ortografia în şcoală,* 1973. Mai numeroase sînt articolele, dintre care semnalăm pe ale Florei Şuteu (SCL 1971, 3, preliminarii la o analiză structurală a ortografiei) şi Mioarei Avram (LR 1975, 4, pune problema unui nou îndreptar al ortografiei limbii noastre).

Scanned with OKEN Scanner

Dialectologie. O lucrare, bogată nu numai în fapte, ci și în discuții teoretice, este *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, 1975, de Matilda Caragiu-Marioțeanu. Ca instrumente de lucru, în ce privește graiurile dacoromânești, au apărut *Atlasul lingvistic român. Serie nouă*, vol. VII (Verbul), 1972 ; *Atlasul lingvistic român : Maramureș* II, 1972 și III, 1974 ; *Noul atlas lingvistic român : Oltenia* III, 1973 ; *Texte dialectale. Muntenia* I, 1973 și II, 1975 ; Cornelia Cohuț, M. Vulpe, *Graiul din zona «Porțile de Fier»* I *(Texte. Sintaxă)*, 1973. Numeroase sînt și monografiile, consacrate fie unor probleme speciale : *Elemente neologice în graiul maramureșean*, 1971, de Gh. Pop, fie unor graiuri teritoriale : N. Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetica. Observații asupra sistemului fonologic*, 1972 (importantă și pentru că se reiau astfel studiile de dialectologie sud-dunăreană) ; V. Rusu, *Graiul din nord-vestul Olteniei. Fonetică. Considerații fonologice*, 1971 ; I. Gheție — Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, 1974 (lucrare de o importanță deosebită prin noutatea temei — dialectologie istorică). Foarte importantă, prin problema tratată, ca și prin bogatele implicații pe care le conține, este voluminoasa carte a lui Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, 1975.

Foarte numeroase sînt articolele, pe care putem, după conținut, să le grupăm precum urmează : gramatică dialectală (sintaxă : Magdalena Vulpe, FD VII, 1971, Sabina Teiuș, CL 1971, 1, V. Bidian, CL 1972, 1, Gh. Caragiani, FD VII, 1971, L. Theban, FD VIII, 1973 ; morfologie, în special flexiunea verbală : Mioara Avram, SCL 1973, 5, 1975, 1, Victorela Neagoe, FD VIII, 1973, Marilena Tiugan, FD VIII, 1973, D. Ivănuș, „Philologica" I, 1972, V. Bidian, CL 1973, 2), româna vorbită dincolo de granițele țării (V. Nestorescu, SCL 1971, 1, StSl II, 1971, LR 1973, 2, despre graiul românilor din R. P. Bulgaria), fonetică dialectală (Andrei Avram, FD VIII, 1973, Laura Dascălu, FD XI, 1975, M. Conțiu, FD VII, 1971, I. Ionică, FD VIII, 1973, Gr. Rusu, CL 1973, 2), raporturile dintre limba literară și graiurile populare (G. Ivănescu, „Philologica" I, 1972, I. Ionică — P. Lăzărescu — M. Vulpe, FD VIII, 1973, E. Beltechi, CL 1973, 1), aspecte sociolingvistice și psiholingvistice (M. Conțiu — B. Marinescu, FD VIII, 1973, IX, 1975, V. Rusu, FD VIII, 1973, Marilena Tiugan, FD IX, 1975), descrierea unor graiuri (G. Istrate — D. Turculeț, FD VII, 1971, I. Faiciuc, CL 1971, 2).

Fonetică și fonologie. O lucrare de ansamblu, unica, este lucrarea colectivă *Limba română contemporană* I (vezi „Gramatică"), în care Em. Vasiliu prezintă fonologia limbii noastre, în mare măsură altfel decît o făcuse, tot el, în 1965, iar Cl. Mîrza semnează capitolul de fonetică, foarte tehnic și greoi. Cele mai interesante articole din periodice discută probleme de fonetică acustică (Cornelia Cohuț, FD VII, 1971, Maria Mărdărescu, FD VII, 1971, FD VIII, 1973, Laura Dascălu, FD VII, 1971) și de intonație (Andrei Avram, FD VII, 1971, VIII, 1973, Laura Dascălu, FD IX, 1975), domenii mai puțin studiate în trecut. Foneticienii au abordat, pentru prima oară la noi, problemele și analiza sunetelor bazate pe sinteză (Andrei Avram, RR, 1970, Valeriu Șuteu, SCL, 1971, 1), cu ajutorul sintetizorului realizat de Aurelian Lăzăroiu (Valeriu

Scanned with OKEN Scanner

Șuteu, SCL, 1971, 2). La acestea se adaugă fonetica aplicată (O. Vișan-Mitea, „Revista de psihologie" XVIII, 1972, 2, S. Adam, LL 1972, 3), fonetica tradițională (G. Ivănescu, AUI 1971) și bibliografii de fonetică (Anca Ulivi, FD VII, 1971, VIII 1973).

Gramatică. Activitatea desfășurată în acest domeniu este foarte bogată, dată fiind vastitatea lui. Avem, în primul rînd, cîteva lucrări de ansamblu : Georgeta Ciompec, C. Dominte, Valeria Guțu Romalo, Cl. Mîrza, Em. Vasiliu, *Limba română contemporană* II (coordonator I. Coteanu), 1974 ; Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări,* 1974. Ambele lucrări sînt importante nu numai prin conținutul lor propriu-zis, ci și prin metoda, modernă, pe care o utilizează. A doua își limitează cîmpul de cercetare la verb și la ceea ce organizează în jurul acestei clase de cuvinte. O lucrare destinată publicului larg este *Gramatica azi,* 1973, de Al. Graur, la baza căreia stă, în general, ediția a II-a a Gramaticii academice. Un manual avînd drept temă morfologia românească, cu elemente de stilistică la fiecare capitol, este *Morfologia limbii române,* 1974, de Gh. Constantinescu-Dobridor. O încercare personală de interpretare a gramaticii face B. Berceanu, lingvist neprofesionist, în *Sistemul gramatical al limbii române,* 1971.

Numeroase sînt lucrările monografice, variate ca probleme și tot așa ca metodă, mergînd de la tradiționalismul cel mai autentic pînă la ultimele achiziții ale transformaționalismului. Iată-le : Frieda Edelstein, *Sintaxa gerunziului românesc,* 1972 ; Ecaterina Teodorescu, *Propoziția subiectivă,* 1972 ; Gh. Trandafir, *Categoriile gramaticale ale verbului în româna contemporană,* 1973 ; I. Evseev, *Semantica verbului. Categoriile de acțiune, devenire și stare,* 1974 (analiză semică într-o variantă neformalizată) ; Gabriela Pană-Dindelegan, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română,* 1974 ; V. Șerban, *Teoria și topica propoziției în româna contemporană,* 1974 (analiză structurală tipologică) ; E. Cîmpeanu, *Substantivul. Studiu stilistic,* 1975 (analiza valorilor expresive ale substantivului privite din punct de vedere tradiționalist).

Volume propriu-zise au fost consacrate problemelor de gramatică românească avînd în vedere necesitățile învățămîntului : Ștefania Popescu, *Gramatica practică a limbii române,* 1971 (reluare a unei lucrări din 1968) ; Clara Georgeta Chiosa, *Baze lingvistice pentru teoria și practica predării limbii române,* 1971 ; Sorin Stati, *Elemente de analiză sintactică. Manual pentru profesorii de limba română,* 1972 (reluare a unei părți din lucrarea lui Gh. Bulgăr și Sorin Stati, 1970) ; *Sinteze de limba română. Radio-Teleșcoală,* 1972 (coordonatori Th. Hristea și Gr. Brâncuș).

Nu puține sînt articolele de gramatică publicate în reviste, fie că este vorba de m o r f o l o g i e (Mioara Avram, SCL 1973, 3, 1975, 2, 4, LR 1974, 2, Al. Graur, SCL 1974, 2, Valeria Guțu Romalo, LL 1972, 1, C. Săteanu, CL 1972, 1, Gabriela Pană-Dindelegan, SCL 1972, 4, 5, Lucia Vaina-Pușcă, CLTA 1973, 1, Laura Vasiliu, SCL 1973, 4, 1975, 4) sau de s i n t a x ă (D. Crașoveanu, LR 1971, 2, 1974, 3, 1972, 4, C. Dimitriu, AUI 1974, Gh. N. Dragomirescu — I. Moise, LR 1972, 6, 1974, 5, D. D. Dra-

Scanned with OKEN Scanner

șoveanu, CL 1975, 1, G. Gruiță, CL 1972, 1, 1973, 2, LR 1973, 5, Șt. Hazy, StUBB 1971, 1, 1974, 1, V. Hodiș, „Buletinul științific" Baia Mare 1972, Lucr. Șt. Oradea 1973, CL 1973, 2, Dragoș Șesan, „Comunicări de istorie și filologie" Bacău 1973, Ecaterina Teodorescu, LR 1971, 5, Gh. Trandafir, LR 1974, 5, Maria Manoliu, CLTA 1973, 2, RRL 1975, 2, 5, Rodica Mihăilă, RRL 1972, 4, 1974, 2, L. Theban, RRL 1972, 1, CLTA 1974, 1, Ileana Vincenz Vîntu, CLTA 1973, 1).

Formarea cuvintelor. Din cauza conținutului relativ limitat al acestui sector, lucrările respective sînt și ele puțin numeroase. Important, prin caracterul lui monografic și, în parte, teoretic, este capitolul „Sistemul de formare a cuvintelor", redactat de I. Coteanu, din *Limba română contemporană* II, 1975. În 1972 a apărut volumul VI din cunoscuta colecție intitulată *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, cu articole semnate, între alții, de Mioara Avram, Elena Carabulea, Magdalena Popescu-Marin, Laura Vasiliu. Ultimele trei autoare au publicat articole referitoare la sufixe și în reviste : Elena Carabulea (SCL 1972, 5, 1973, 6, 1975, 3, 4, 6), Magdalena Popescu-Marin (SCL 1973, 4, 1975, 6), Laura Vasiliu (SCL 1973, 3, 5). Sergiu Drincu (în „Studii de limbă și stil" 1972, „Studii de limbă literară și folclor", Reșița, II, 1971) și Andrei Mișan (CL 1971, 1) se ocupă de derivarea cu prefixe. Mioara Avram (SCL 1972, 3) analizează un tip recent de compuse, iar Ileana Vincenz (RRL 1972, 3, 4) discută semantica derivatelor cu prefixe și a compuselor.

Lexicografie și lexicologie. În acest cincinal au apărut din *Dicționarul limbii române* (al Academiei R.S.R.) : Tomul VII, partea I, litera N, 1971 ; Tomul VIII, litera P, partea I (P-PĂZUI) 1972, partea II (PE-PÎNZAR), 1974 ; Tomul IX, litera R, 1975. Lexicografii noștri, destul de numeroși, s-au dovedit a fi activi și în ce privește dicționarele generale : *Mic dicționar enciclopedic,* 1972 (lucrare colectivă, foarte bună) ; Ana Canarache — V. Breban, *Mic dicționar al limbii române,* 1974 (destinat unui public foarte larg) ; *Dicționarul explicativ al limbii române,* 1975 (întocmit de cercetători ai Institutului de lingvistică din București, superior tuturor operelor similare în ce privește bogăția materialului prelucrat). O prezentare nouă a lexicului limbii noastre face I. Coteanu, în volumul II, deja citat, din *Limba română contemporană* (p. 7—136), în care p. 219—266 conțin analiza unor (sub)ansambluri lexicale, ca aplicare practică a ideii de bază din prima parte a volumului (autoare Angela Bidu-Vrănceanu).

Mult mai numeroase sînt dicționarele speciale (multe dintre cele bilingve aparțin seriei „mic dicționar") : G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (Sfîrșitul secolului al X-lea — începutul secolului al XVI-lea),* 1974 ; Florența Sădeanu, *Dicționar de pronunțare. Nume proprii străine,* 1973 (utilă, bine întocmită) ; *Dicționar englez-român,* 1974 (operă importantă, elaborată la Institutul de lingvistică din București, sub conducerea redacțională a lui L. Levițchi, autor, împreună cu A. Bantaș, al unui dicționar identic, de dimensiuni mai reduse, apărut în 1971) ; *Dicționar român-german și german-român,* 1971, de Maria

Scanned with OKEN Scanner

Iliescu și Al. Roman. Dintre celelalte dicționare bilingve reținatenția, prin noutatea domeniului, următoarele : *Dicționar bulgar-român*, 1972, de Gh. Bolocan ; *Dicționar de americanisme*, 1972, de Fl. Ionescu ; *Dicționar român-grec*, 1975, de S. Cotolulis. De altă natură sînt *Dicționar de sinonime*, 1972 (sub redacția lui Gh. Bulgăr) și *Dicționar de antonime*, 1974, de M. Bucă și O. Vințeler.

Lexicologia este reprezentată printr-un număr de contribuții destul de limitat în comparație cu lexicografia, lucru ușor de înțeles dacă nu pierdem din vedere exigențele și dificultățile mai mari pe care le implică această ramură a lingvisticii. Avem, mai întîi, cercetări etimologice : volumul *Alte etimologii românești* 1975, de Al. Graur și o serie de articole, mai toate, completări și corectări ale etimologiilor propuse în DLR (Andrei Avram, LR 1971, 6, 1972, 3, 6, 1973, 1, 3, 1975, 4, 6, Mioara Avram, SCL 1971, 1, 4, D. Bugeanu, LR 1971, 1, 2, 3, AnL 1971, I. Mării, LR 1971, 1, 5, Luiza Seche, AnL 1973), note etimologice diverse (Andrei Avram, LR 1972, 4, 5, E. Bureța, LR 1973, 4, D. Gămulescu, LR 1971, 4, I. Lobiuc, AnL 1972, SCL 1973, 1, 4, AUI 1973, LR 1973, 5, I. Mării, CL 1971, 1, LR 1973, 4, I. Moise, LR 1973, 5, V. Nestorescu, LR 1973, 2, I. Popescu, LR 1971, 4, AUI 1972, V. Pălticneanu, LR 1975, 6, I. Robciuc, LR 1973, 4, 5, 1974, 3, Al. Rosetti, SCL 1975, 1, RRL 1975, 6, Felicia Șerban, LR 1971, 6, D. Uriței cu, LR 1971, 3, E. Vrabie, RRL 1973, 5). Prezintă interes teoretic, prin faptul că discută chestiuni de metodă în cercetarea etimologică, articolele lui Th. Hristea (LR 1972, 1, 3, AUBLLR 1973, 1, LR 1971, 5, 1974, 1, SCL 1975, 5, CL 1973, 2), B. Kelemen (CL 1971), Fr. Király (CL 1973, 2). Onomasiologiei propriu-zise îi sînt consacrate numeroase contribuții de către Angela Bidu-Vrănceanu, RRL 1974, 4 („locuință"), Elena Comșulea, CL 1971, 1 („cînepa prelucrată"), I. A. Florea, AnL 1972 („fierărie"), Lucreția Mareș, SCL 1972, 5 („prost"), I. Nuță, AnL 1971 („soiuri de struguri"), N. D. Pîrvu, AUT 1969 („activitate psihică"), V. Țurlan, LR 1970, 3 („pescuit").

Un loc aparte ocupă *Notele de lexicologie românească*, ale lui Iorgu Iordan, care conțin completări la DLR, cu explicații, destul de numeroase, de natură etimologică (SCL 1971, 4, 1973, 1, 6, 1974, 4, 6, 1975, 1).

Toponimie. Foarte multe articole discută nume de locuri românești din diferite perspective. Unele prezintă numele de locuri dintr-o anumită regiune (P. Binder, LR 1971, 6, 1973, 6, A. Cristureanu, LR 1971, 1, V. Cristureanu, LR 1972, 1, V. Frățilă, AUT 1972, M. Homorodean, StUBB 1975, CL 1975, 2, Gh. Moldovan, LR 1975, 3, P. Neiescu, CL 1972, 2, I. Pătruț, CL 1972, 2, Rodica Sufletel, „Philologica" II, 1972, A. Toșa, *ibid.*, S. Vlad, CL 1975, 1 ș.a.), altele discută etimologia unor nume (V. Băjănică, CL 1972, 1, V. Frățilă, LR 1972, 3, M. Homorodean, CL 1974, 1, D. Hreapcă, AnL 1971, I. Loșonți, LR 1975, 3, I. Moise, LR 1973, 6, I. Pătruț, SCL 1975, 4 ș.a.). Nu lipsesc articolele în care toponimicele sînt analizate din perspectiva istoriei (I. Dan, LR 1971, 3, Tr. Ionescu-Nișcov, C. Velichi, A. Constantinescu, „Revista Arhivelor" 1972, R. Sp. Popescu, LR 1973, 4 ș.a.). În aceeași ordine de idei pot fi amintite articolele care discută toponimele românești din afara granițelor țării noastre (Teodora Alexandru, AUBLLR 1972, 1—2 — Slovacia, I. Moise, „Studii și comunicări" Pitești, 1972 — Bulgaria, Elena

Scanned with OKEN Scanner

Mihăilă Scărlătoiu, RESEE 1974, 2 — Iugoslavia). De remarcat existența unor cercetări în care predomină problemele metodologice (Gh. Bolocan, LR 1975, 5, 6, I. Janitsek, StUBB 1974, 1, L. Oros, Lucr. Șt. 1971, I. Pătruț CL 1973, 2). De subliniat faptul că revista „Limba română" a consacrat un întreg număr problemelor de toponimie în cinstea Congresului de științe onomastice de la Berna. Gh. Bolocan prezintă principiile care stau la baza a două lucrări de o importanță deosebită pentru toponimia românească : dicționarul toponimic al României (LR 1975, 3) și Dicționarul entopic al limbii române (SCL 1975, 5). Multe toponime românești sînt discutate și în cartea *Nume de locuri*, de Al. Graur, prezentată în altă secțiune (v. mai jos).

Antroponimie. Singura contribuție de ansamblu este cartea lui Cristian Ionescu, *Mică enciclopedie onomastică a limbii române*, 1975, (bună lucrare de popularizare științifică de nivel ridicat). Articolele, mai puțin numeroase decît cele de toponimie, tratează despre numele de persoană dintr-o anumită regiune sau epocă (I. Roșianu, CL 1971, 2, A. Cristureanu, LR 1972, 1, C. Reguș — Aspazia Reguș, SCL 1974, 5, 6 ș.a.), originea unor nume (Al. Graur, LR 1975, 3, I. Roșianu, CL 1972, 1, L. Onu, SCL 1975, 5, E. Suciu, LR 1975, 2, G. Țopan, LR 1972, 3).

Un loc aparte ocupă studiile de teorie a numelui (Domnița Ichim-Tomescu, LR 1973, 5, 1975, 3, I. Roșianu, CL 1972, 2, Viorica Florea, LR 1971, 6, 1974, 5, 1975, 3, CL 1972, 1, V. Păltineanu, StUBB 1971, 1, G. Gruiță, CL 1972, 1, Em. Burețea, LR 1975, 3).

LINGVISTICA ROMANICĂ. Și în acest domeniu, atît de strîns legat de cel precedent, s-a desfășurat, de-a lungul perioadei în discuție, o vie și bogată activitate, care, bineînțeles, nu se poate compara, cantitativ vorbind, cu cea privitoare la limba română, fapt care nu are nevoie de explicații.

Au apărut ultimele volume din *Crestomația romanică* (III_2, 1971 și III_3, 1974). Tot ca instrument de lucru, cu exigențe superioare, trebuie considerat volumul : *Gramatica comparată a limbilor romanice*, 1971 (importantă și prin „modernismul" ei metodologic) de Maria Manoliu-Manea. Următoarele lucrări se ocupă de cîte o singură limbă romanică : Mihaela Cârstea, *Gramatica limbii italiene*, 1971 ; N. N. Condeescu, *Traité d'histoire de la langue française*, 1973 ; Teodora Cristea, *Grammaire structurale du français contemporain*, 1974 ; Maria Manoliu-Manea, C. Duhăneanu, Domnița Dumitrescu, Ecaterina Goga, Sarmiza Leahu, Doina Păcurariu, Mariana Papadopol, Florența Sădeanu, *Manual de limba spaniolă* I. *Categoriile gramaticale*, 1975. Cele mai multe sînt elaborate cu metode moderne.

Și mai numeroase sînt volumele monografice, variate ca tematică și metodă (pentru cele apărute în edituri străine vezi p. 237). Ele sînt, în ordine cronologică : Teodora Cristea, *La structure de la phrase négative en français contemporain*, 1971 ; Eugen Tănase — Adela Mira Tănase, *La prononciation du français contemporain*, 1972 ; Liliana Macarie — Florența Sădeanu, *Estructuras semánticas en los idiomas ibéricos. Del latin al español y catalán*, 1974.

Scanned with OKEN Scanner

Neobișnuit de numeroase și de variate sînt articolele publicate în reviste. Unele se referă la ansamblul limbilor romanice : bilingvism și limbi în contact în Romania (Iorgu Iordan, SCL 1973, 2, Marius Sala, SCL 1974, 6, 1975, 1, 2, 3), gramatică (Maria Manoliu-Manea, CLTA 1971, Maria Iliescu, RRL 1971, 4, 1973, 1, Maria Tuțescu, RRL 1975, 6, Maria și L. Theban, BSRLR 1971—1972, Ecaterina Goga, AUBLR 1972, 1973), lexic (C. Maneca — T. Șandru-Olteanu, RRL 1973, 2). În altele se compară româna cu alte limbi romanice sub diverse aspecte : fonetică și fonologie (Andrei Avram, SCL 1972, 6, RRL 1972, 6, I. Coteanu, SCL 1974, 4, C. Maneca, RRL 1973, 5, D. Munteanu, SCL 1974, 4), morfologie (Al. Niculescu, RRL 1973, 5, Domnița Dumitrescu, SCL 1971, 5, 1974, 1, Maria Manoliu-Manea, CLTA 1972, 1, RRL 1973, 5, Florența Sădeanu, SCL 1972, 6, 1973, 2, Teodora Cristea, BSRLR 1973, 1974, AUBLR 1973, Alexandra Vlăduț-Cuniță, BSRLR 1972, 1974, AUBLR 1973, R. Marinescu, BSRLR 1974, CLTA 1973, V. Vișan, BSRLR 1974, Janeta Drăghicescu, AUBLR 1974, C. Maneca, BSRLR 1972, E. Tănase, AUT 1971), lexic (C. Maneca, RRL 1972, 3, SCL 1974, 4, Maria Nedelcu, AUT 1971, 1, Florența Sădeanu, RRL 1972, 4). Cele mai multe se ocupă de probleme privind o singură limbă romanică : franceza (Teodora Cristea, AUBLR 1972, Mariana Tuțescu, RRL 1973, 1, Janeta Drăghicescu, BSRLR 1974, V. Covaci, RRL 1971, 3, Lucreția Vasilescu, CLTA 1973, 2, RRL 1973, 1, 1975, 6, A. Kalik, StUBB 1972, 1), italiana (Anca Giurescu, BSRLR 1971 — 2, 1973, RRL 1975, 6, Al. Niculescu RRL 1972, 5, Maria Iliescu, CLTA 1972, 1973, 1974, Mihaela Cîrstea, RRL 1972, 1, 3, BSRLR 1972, 1974), spaniola (Marius Sala, SCL 1971, 3, 1974, 3, 1975, 5, T. Șandru-Olteanu, BSRLR, 1971 — 1972, Domnița Dumitrescu, RRL 1973, 5, D. Munteanu, SCL 1975, 4, 1975, 6, Mariana Papadopol, AUBLR 1971, 1973).

O observație care se impune, chiar dacă ea poate rezulta indirect și din lista precedentă, este „cultivarea" de către români, cu real succes, a unor idiomuri romanice în general mai puțin studiate : retoromana (Maria Iliescu, RRL 1971, 2, 1973, 5), iudeospaniola (Marius Sala, SCL 1973, 5), creola franceză (Ioana Vintilă-Rădulescu, RRL 1973, 5, SCL 1973, 3, 6, 1974, 4, 5), franco-provensala (Sanda Reinheimer-Rîpeanu, RRL 1970, 2), provensala (Ioana Vintilă-Rădulescu, RRL 1974, 2), catalana (Liliana Macarie, SCL 1973, 5), portugheza (Maria Theban, SCL 1973, 5), papiamentu (D. Munteanu, SCL 1974, 5, 1975, 1, 4, 6).

LINGVISTICA SLAVĂ. Dintre volumele propriu-zise care au ieșit la iveală în ultimii cinci ani, unul singur are un conținut oarecum general. Este manualul întocmit de Lucia Djamo-Diaconiță, Elena Linția, G. Mihăilă, M. Mitu, P. Olteanu, Olga Stoicovici și E. Vrabie : *Slava veche și slavona românească*, 1975. Celelalte sînt monografii, cu teme limitate la anumite probleme : Lucia Djamo-Diaconiță, *Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în secolele al XIV-lea — al XV-lea*, 1971 ; P. Olteanu, *Sintaxa și stilul paleoslavei și slavonei*, 1974 ; V. Vascenco, *Dificultăți ale lexicului rus. Elemente de semantică contrastivă*, 1975. Ultima satisface destul de puțin exigențele științifice.

Scanned with OKEN Scanner

Mai numeroase sînt articolele pe care, după problemele cercetate, le putem grupa în: graiurile slave din România (bulgăreşti: Gh. Bolocan, StSl II, 1971, sîrbo-croate: M. Tomici, StSl II, 1971, V. Vescu, RS 1972, slovace: P. Rozkoš, AUT 1971, A. Tănăsescu, AUBLS 1971, Gr. Benedek, StUBB 1973, 1, polone: E. Vrabie, în *Rapports et communications présentés au VIIe Congrès international des slavistes*, 1973, ucrainene: I. Lobiuc, RS 1971, AnL 1971, Aspazia Reguş, StSl II, 1971, C. Reguş, StSl II, 1971, LR 1971, 2, I. Robciuc, StSl II, 1971, RS 1972, D. Horvath, în „Studii şi articole" Baia Mare, 1973, ruseşti: M. Nagy, StUBB 1974, P. Şerbănescu, AUBLS 1971, Otilia Croitoru, StUBB 1972, A. Ivanov, Alla şi O. Vinţeler, StUBB 1971, V. Nestorescu, SCL 1975, 2, graiuri lipoveneşti; influenţa românei asupra limbilor slave (bulgară: V. Nestorescu, StSl II, 1971, SCL 1973, 2, Anca Irina Dragomir, AUB 1974, 1, I. Moise, St. Com. 1972, sîrbo-croată: D. Gămulescu, SCL 1971, 5, 1972, 1, RRL 1975, 6, Elena Mihăilă-Scărlătoiu, RESEE 1972, 1, 1973, 2, 1974, 2, M. Tomici, SCL 1974, 1, cehă şi slovacă: Teodora Alexandru-Dobriţoiu, AUBLS 1972, ucraineană: E. Vrabie, ACIL X, 4, 1970, AUBLS 1973, I. Robciuc, SCL 1973, 1, 1975, 3, polonă: E. Vrabie StSl II, 1971); studii contrastive ruso-române (morfologie şi lexic: Ecaterina Fodor, LMŞ 1974, 1, M. Gheorghiu, RS 1972, Marcela Lozbă, AUI 1973, A. Hîrlăuanu, RS 1972 ş.a.); aspecte comune ale limbilor slave (morfologie: A. Vraciu, AUI 1971, Elena Linţa, SCL 1974, 2, Anca Irina Dragomir, RRL 1973, 4, V. Rotundu, AUI 1971, 1974, onomastică: I. Pătruţ, CL 1973, 1); studii referitoare la o singură limbă slavă, în special rusa: Ecaterina Fodor, AUBLS 1971, AUB 1974, M. Kiraly, AUT 1970, 1971, Marcela Lozbă, AUI 1971, A. Bán şi I. T. Stan, StUBB 1971, T. Vraciu, AUI 1971, 1973, A. Vraciu, AUI 1973, A. Chijiţki, StUBB 1973, Maria Oiţă, AUBLS 1972, R. Sîrbu, AUT 1971, Edith Tauberg — Tatiana Maliţa, AUBLS 1971, LMŞ 1973, 2, B. Ispas — V. Moldovan, AUT 1972, I. Oiţă, RS 1971, Maria Dumitrescu, AUBLS, 1971. De slovacă se ocupă A. Tănăsescu (RRL 1974, 5), de soraba superioară Anca Irina Dragomir (RRL 1972, 5), iar de slavona din Ţările Române Olimpia Guţu StSl II, 1971, Lucia Djamo-Diaconiţă, SCL 1973, 4, RS 1972, Aspazia şi C. Reguş, SCL 1974, 5, 6.

LINGVISTICA GERMANICĂ. Lipsa unei tradiţii relativ vechi şi puternice în acest domeniu explică şi, în parte, justifică faptul că realizările specialiştilor români sînt, relativ, puţin numeroase (şi nu numai în ultimii cinci ani). S-a continuat munca la elaborarea dicţionarului graiurilor săseşti din România: *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch* III (litera G), 1971, IV (literele H, I, J), 1972, V (litera K), 1975. Şi vorbirea şvabilor din ţara noastră s-a bucurat de atenţia unui cercetător: J. Wolf, *Kleine Banater Mundartenkunde*, 1975. În ce priveşte engleza, este de reţinut, ca instrument de lucru, manualul lui L. Levitchi, *Gramatica limbii engleze*, 1971 [1].

La aceste lucrări se adaugă o serie de monografii interesante, unele, şi pentru caracterul lor modern. Iată-le: Edith Iarovici, *Engleza*

[1] Dicţionarele bilingve au fost înregistrate la „Limba română", p. 224—225.

americană, 1971 ; D. Chițoran, *Elements of English Structural Semantics*, 1973 ; Edith Iarovici, *A History of the English Language*, 1973 (manual de învățămînt) ; J. Wolf, *Sprachgebrauch-Sprachverständnis. Ausdrucksformen und Gefüge in unserem heutigen Deutsch*, 1974.

Dintre articolele mai importante, primul loc îl ocupă cele reunite în seria referitoare la „proiectul" de gramatică contrastivă româno-engleză : *The Romanian-English Contrastive Analysis Project. Monograph. Studies*, 1972 ; *The Romanian... Project. Studies*, 1972 ; *The Romanian... Project. Studies in Phonetics and Phonology*, 1973 ; *The Romanian... Project. Studies in the Syntax and Semantics of English and Romanian* (Director, D. Chițoran), 1974. În afara acestora pot fi amintite și articolele semnate de W. Nemser — Ileana Vîntu (RRL 1972, 1), L. Levițchi (AUBLG 1971), Edith Iarovici (AUBLG 1972), cu aceeași temă, și articolele lui A. Bantaș (AUBLG 1971, 1972), Veronica du Feu — S Marcus (RRL 1973, 3), M. Fröhlich (AUI 1974), Mihai Zdrenghea (CL 1972, 2) consacrate unor chestiuni de gramatică engleză.

Dintre articolele de limba germană reținem pe ale lui Șt. Binder (AUT 1971, 1), M. Isbășescu — Ruth Kisch — H. Mantsch (AUBLG 1972) — observații generale asupra germanei vorbite în România, Yvonne Lucuța (AUT 1972), Elena Viorel (StUBB 1972), Gerda Bretz (FVL 1973, 2) — gramatică contrastivă româno-germană, B. Capesius (FVL 1972, 1), Anneliese Thudt (FVL 1975, 1), C. Streit — P. Kottler (AUT 1972) — dialectologie germană.

LINGVISTICA INDO-EUROPEANĂ ȘI CLASICĂ. Împrejurări asemănătoare cu cele indicate în paragraful imediat precedent explică, în măsură și mai mare, numărul modest al realizărilor din acest domeniu atît de important. Nu există nici o lucrare de ansamblu, în afara unei monografii modeste și cu un caracter mai particular, *Limba română în lumina lingvisticii indo-europene*, 1971, de C. Poghirc.

Numeroase sînt studiile și articolele consacrate următoarelor probleme : v e c h i l i m b i b a l c a n i c e ș i s u b s t r a t u l l i m b i i r o m â n e (C. Poghirc, Dacor. 1973, Gr. Brâncuș, SCL 1971, 3) ; l a t i n a t î r z i e ș i l a t i n a d u n ă r e a n ă (H. Mihăescu, RESEE 1971, 3, 4, 1972, 1, 1973, 1, 2, 3, 4, 1974, 1, articol important pentru difuzarea limbii latine în sud-estul Europei, Fl. Mateescu, AUBLCO 1972, 1973, R. Iordache, AUBLCO 1971, 1972, 1973, VI. Iliescu, RRL 1971, 1, StCL 1972, A. Aricescu, SCL 1975, 6) ; v o c a b u l a r l a t i n (I. Fischer, *Actes XII Eirene*, StCl 1971, Al. Graur, RRL 1973, 5, D. Slușanski, RRL 1974, 2, 3, 4, 5, 6, AUBLCO 1973, *Actes XII Eirene*, SCL 1971, 6, Lucia Wald, *Actes XII Eirene*, Sebastiana Popescu, SCL 1972, 2, Maria Iliescu, *Actes XII Eirene*, Maria Pîrlog, AUT 1971, 1) ; limba g r e a c ă (metode noi în cercetarea ei : C. Georgescu, AUBLCO 1971 ; vocabular : Liana Lupaș, *Actes XII Eirene*, M. Nasta, *Actes XII Eirene* ; sintaxa : F. Vanț-Ștef, StCl 1971 ; istoria limbii : I. Fischer, RRL 1974, 6 — important pentru forma și cronologia unor împrumuturi în latina populară).

LINGVISTICA ORIENTALĂ. Aici sîntem la începuturile cercetării, din motive care n-au nevoie să fie arătate, din cauză că se înțeleg de la sine. Nu este, deci, de mirare că nu există încă multe manuale pentru limbile care se predau în învățămîntul superior. Avem o *Gramatică a limbii ebraice*, 1973, de N. Neaga, M. Chialda, Vl. Prelipceanu, meritorie

Scanned with OKEN Scanner

mai ales prin faptul că este prima lucrare de acest gen în lingvistica noastră.

Destul de numeroase sînt articolele. Cele mai multe, de turcologie (cumană : Vl. Drimba, RRL 1971, 4, 1972, 1 ; turcă : E. Suciu, RRL 1974, 2 ; tătară : E. Mamut, AUBCO 1971, 1972, 1973), apoi de semitologie (arabă : Y. Goldenberg, SAO 1971, AUBCO 1971, RRL 1974, 4, N. Dobrişan, AUBLCO 1972, 1973, *Romano-Arabica* I 1974, Andrei Avram, RRL 1971, 6, Nadia Anghelescu, AUBCO 1972, RRL 1974, 1, 1975, 6), de africanistică (Iulia Marian, AUBCO 1971).

LIMBA MAGHIARĂ. Şi aici lipsesc lucrări de ansamblu. În schimb, sînt numeroase monografiile, care pot fi grupate, după problemele tratate, în modul următor : a) dialectologie : Márta Vámszer, *A kalotaszegi njelvjárás igeragozási rendszere,* 1972 ; Pál Teiszler, *A Nagykárolykörnéki magyar nyelvyárás magánhanzó-rendszere,* 1973 ; Nemes Zoitanné, M. Gálffy, Gyula Márton, *Torjai Szájegynék,* 1974 ; G. Márton, *Igetövek, igei jelek és szemeljragok a moldvai csángó nyelvjárásban,* 1974 ; S. Láko, *A kalotaszegi nyelvjárás magánhangzó-rendszere,* 1974 ; J. Vöő, *A bánsági magyar nyelvjárások magánhanzó-rendszere,* 1975 (în toate sînt descrise graiuri maghiare din România), J. Vöő, *Hétfalu nyelvjárási atlasza,* 1971 (atlas regional) ; b) istoria limbii : G. Márton, *A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai,* 1972 (studiază cuvintele maghiare împrumutate din limba română) ; L. Szabédi, *A magyar nyelv östorténete,* 1974 (tratează problema originii limbii maghiare) ; A. T. Szabó, *A szó és az ember. Válogatott tanulmányok és cikkek* (culegere de articole consacrate istoriei limbii) ; A. T. Szabó, *Nyelv és múlli. Válogatott tanulmányok és cikkek,* 1972 ; A. T. Szabó, *Erdélyi magyar szótörténeti tar* I, A-C, 1975 (dicţionar istoric maghiar, întemeiat pe documente ardeleneşti, important pentru că apar în el şi numeroase cuvinte româneşti), E. Farczády, A. T. Szabó, *A Marosvásárhelyi Sorok és a Marosvásárhelyi Glosszák,* 1973 ; c) cultivarea limbii : *Anyanyelvünk müvelése* (culegere de articole), redactori M. Gálffy, L. Murádin, 1975 ; Eva Cs. Gyimesi, *Mindennapinyelvünk,* 1975.

Articolele, foarte numeroase, apărute în reviste şi diverse culegeri, se ocupă de dialectologie (M. Gálffy, NyIrK 1973, 1, 1974, 1, E. Lakó, NyIrK 1971, 2, B. Márton, NyIrk 1973, 1, Gy. Márton, StUBB 1971, 2, 1973, 2, NyIrK 1972, 1, 1974, 1, L. Murádin NyIrK 1971, 2, 1975, 1, P. Teiszler, NyIrK 1971, 1, I. Vöő, NyIrK 1973, 2), toponimie (J. Janitsek, NyIrK 1971, 2, 1973, 1, 2, 1974, 1, 1975, 1, A. Mózes, NyIrK 1971, 1, L. Tibád, NyIrK 1972, 2), antroponimie (L. Csák, NyIrK 1971, 2, 1975, 1, P. B. Gergely, NyIrK 1973, 1, A. T. Szábó, NyIrK 1971, 1, 2), lexicologie (Gy. Márton, J. Péntek, I. Vöő, NyIrK 1973, 2, A. T. Szabó, NyIrK 1972, 1, 2, L. Szász, NyIrK 1971, 2, J. Zsemlyei, NyIrK 1972, 2), stilistică (E. P. Dombi, NyIrK 1972, 1, 2, 1974, 1, Eva Cs. Gyimesi, NyIrK 1972, 1, 1972, 2, M. J. Nagy, NyIrK 1974, 1).

Scanned with OKEN Scanner

LINGVISTICA GENERALĂ. Este prezentă în această perioadă cu un număr mare de realizări, cele mai multe valoroase. O bună parte sînt volume propriu-zise, într-o proporție, față de articole, superioară celei constatate în alte ramuri ale lingvisticii noastre. În fruntea lor stă *Tratat de lingvistică generală*, 1971, elaborat sub conducerea lui Al. Graur (colaboratori : Nadia Anghelescu, I. Coja, C. Dominte, Al. Graur, Finuța Hasan, Al. Ionașcu, Iulia Marian, P. Miclău, G. Mihăilă, Teodora Popa-Tomescu, Ioana Prioteasa, Elena Slave, S. Stati, Lucia Wald). Importanța, mare, a acestei lucrări, întocmită pe baza concepției materialist-dialectice, constă mai cu seamă în aspectul ei teoretic, care îi justifică pe deplin titlul. Volumele monografice sînt următoarele : S. Stati, *Interferențe lingvistice*, 1971 și *Douăzeci de scrisori despre limbaj*, 1973, lucrări de popularizare, foarte accesibile unui public larg ; Al. Graur, *Lingvistica pe înțelesul tuturor*, 1972, cu același caracter, dar de un nivel științific ridicat, superior celor imediat precedente ; Al. Graur, *Puțină... aritmetică*, 1971 ; Al. Graur, *Nume de locuri*, 1972, cu aceleași observații în ce privește beneficiarul și valoarea cărții ; Șt. Munteanu, *Stil și expresivitate poetică*, 1972 ; A. Vraciu, *Studii de lingvistică generală*, 1972 (ideea de bază, interesantă, este că aplicarea unor metode variate de analiză lingvistică poate duce la rezultate mai exacte, dar demonstrația lasă adesea de dorit) ; Lucia Wald, *Sisteme de comunicare umană*, 1973 (diversele sisteme de comunicare sînt complementare ; se analizează legăturile complexe dintre sistemele de comunicare) ; Maria Manoliu-Manea, *Structuralismul lingvistic (Lecturi critice)*, 1973 (introducere, binevenită și inteligent elaborată, în concepția și metodele structuraliste).

Teoria limabjului a ajuns în mod normal la semiotică, știința semnelor lingvistice, literare, artistice, ale mijloacelor de comunicare de masă etc. Sînt de semnalat în această privință unele sinteze privitoare la tipologia semnelor (Sanda Golopenția-Eretescu, SCL 1971, 3), la relațiile dintre semiotică și alte metodologii sau discipline ; în această privință se remarcă studiul introductiv al lui Paul Miclău : *Poetica, structuralismul și semiotica*, în T. Todorov, *Poetica și Gramatica Decameronului* (1975).

S-au făcut aplicații semiotice prin prisma teoriei actelor vorbirii (Sanda Golopenția-Eretescu, RRL 1973, 5), s-au cercetat unele aspecte particulare ale semioticii, cum este aluzia (Ileana Vîntu, RRL 1975, 5), fenomenul kitsch (C. Radu, RSS 1975, 4), trăsăturile semiotice ale literaturii (Al. Sincu, în *Analiză și interpretare*, 1972, P. Miclău, „Cahiers roumains d'études littéraires" (1973, 2).

Cîteva lucrări monografice aparțin, prin formația autorilor, unor discipline apropiate de lingvistică și prezintă importanță tocmai din această cauză : limba este „văzută" și cu alți ochi. Ele sînt : *Logica limbajelor*, 1972, de V. Stancovici (diferențierea limbii în limbaje cu sisteme diferite de comunicare) ; *Limbaj și valoare*, 1972, de H. Wald (eseu filozofic, interesant și excelent redactat, despre rolul vorbirii în crearea valorilor spirituale ale omenirii) ; *Limbaj și intelect*, 1973, de C. Păunescu (raportul dintre limbă și gîndire, examinat pe baza cazurilor de patologie a limbajului) ; *Semantica și logica științei*, 1974 de I. Pîrvu (cercetează și problema limbajului științific formalizat).

Scanned with OKEN Scanner

Foarte numeroase sînt contribuțiile consacrate unor chestiuni speciale. O bună parte au apărut în volume colective : *Probleme de lingvistică generală*. VI, 1974 ; *Educație și limbaj*, 1972 ; *Cercetări asupra comunicării* (sub redacția Tatianei Slama-Cazacu), 1973 ; *Învățarea limbii* (e vorba de limbi străine, sub aceeași redacție), 1973. Cele mai multe au fost publicate în reviste și studiază probleme variate, multe actuale.

În domeniul filozofiei limbajului continuă studiile referitoare la originea limbii (Ion Z. Coja, PLG VI, 1974), la bilingvism (L. Balász, STUBB 1971, 2).

O dezvoltare deosebită au avut în această perioadă studiile de analiză a limbii cu metode moderne. Gabriela Pană-Dindelegan (SCL 1972, 1), Liliana Ionescu (SCL 1972, 6), Em. Vasiliu (SCL 1973, 1), I. Coteanu (SCL 1974, 2), L. Theban (RRL 1975, 3, 5), D. Chițoran — Alexandra Petrovanu (RRL 1971, 5), Mariana Tuțescu (RRL 1973, 1), Ileana Vîntu (CLTA 1974, 1) discută o serie de concepte ale gramaticii transformaționale de tip N. Chomsky, teoria „cazurilor" în forma Ch. J. Fillmore sau în forma J. Anderson. Se arată avantajele folosirii modelului transformațional și la alte domenii decît al sintaxei și al semanticii. Rezerve în legătură cu modelul transformațional prezintă Al. Rosetti (RRL 1971, 1, 1974, 1), L. Theban (RRL 1971, CLTA 1971).

În domeniul lingvisticii matematice au fost discutate diferite modele matematice (algebrice, generativ-transformaționale, statistice etc.) și traduceri automate : Liana Schwartz-Popa-Burcă (RRL 1971, 5, CLTA 1973, 1, 1974, 1), M. Dinu (RRL 1974, 6), C. Crăciun (CLTA 1972, 1), G. Orman (CLTA 1972, 1), E. Popescu (CLTA 1972, 1), A. Cărăușu (CLTA 1972, 2), A. Dincă *(ibid.)*, C. Calade (CLTA 1973, 2), Minerva Bocșa (CLTA 1973, 2, 1974, 1), A. Birbănescu (CLTA 1974, 1), C. Maneca (RRL 1975, 6, LR 1973, 6). S-a făcut și aplicarea la poetică și stilistică a acestor modele : M. Dinu (SCL 1974, 1, CLTA 1972, 1, 1973, 1), S. Marcus (RRL 1973, 5), Liana Schwartz-Popa-Burcă (RRL 1973, 6), Irina Gorun (CLTA 1973, 2), Lucia Vaina-Pușcă (CLTA 1974, 2, 1975).

Studiul aspectelor logice ale limbajului a continuat în domeniul logicii formale prin elaborarea unor modele în termenii logicii formale și prin folosirea unor concepte din logica formală în interpretarea faptelor lingvistice : I. Pașaliu (RRL 1971, 6, 1972, 6), G. Săvulescu (RRL 1973, 6, 1975, 1), Em. Vasiliu (PLG VI, 1974), Adriana Gorăscu (RRL 1975, 6), Laura Vasiliu (SCL 1975, 5).

Cercetările de psiholingvistică au fost continuate de Tatiana Slama-Cazacu, care interpretează diversele aspecte ale mecanismului vorbirii cu ajutorul acestei metode (RPS 1971, CLTA 1971, 1972, 1, 1973, 1, SCL 1973, 2, FD IX, 1975). O altă disciplină de frontieră, sociolingvistica, a atras și ea atenția lingviștilor (Tatiana Slama-Cazacu, FD VII, 1971, AUBLLR 1973, 1, B. Cazacu, FD VIII, 1973) ; Liliana Ionescu-Ruxăndoiu și D. Chițoran au publicat un volum (*Sociolingvistica*, 1975) cu traducerea unor studii din acest domeniu, însoțită de comentarii.

Scanned with OKEN Scanner

S-au publicat și cercetări de fonetică și lexicologie. În domeniul foneticii și fonologiei au fost abordate chestiuni referitoare la intonație, la distincția dintre foneme și la organizarea lor în sistem (Andrei Avram, CLTA 1972, Anca Belchiță, SCL 1971, 2, RPS 1971, G. Ivănescu, AUT 1971, D. Copceag, FD VII, 1971). Studiile de lexicologie au luat în discuție chestiuni privind sinonimia, antonimia, omonimia, sensul, calcul lingvistic, etimologia etc. (Narcisa Forăscu, RRL 1974, 6, M. Dinu, RRL 1974, 3, R. Sîrbu, AUT 1972, P. Schveiger — I. Mathé, RRL 1972, 2, Elena Slave, PLG VI, 1974, I. Coteanu, LL 1972, 3, S. Vaimberg, AUBLS 1971, Iorgu Iordan, LR 1972, 3, Th. Hristea, LR 1971, 5, Ioana Vintilă-Rădulescu, SCL 1974, 3, D. Sluşanschi, SCL 1971, 6, G. Tohăneanu, în *Studii de limbă și stil,* 1972).

Au fost discutate direcțiile noi în semantica modernă (componențială, paradigmatică, cîmpuri semantice, generativă, logică), analizîndu-se concepte ale fiecărui tip și principii de analiză : Maria Manoliu-Manea (RRL 1971, 3), Em. Vasiliu (SCL 1972, 1), Mariana Tuțescu (PLG VI, 1974), D. Chițoran (RRL 1975, 6), Sanda Golopenția-Eretescu (SCL 1971, 5), Alexandra Petrovanu (AUBLG 1971).

Cercetările de stilistică se caracterizează printr-o mare varietate. Pe lîngă aplicările unor modele matematice la poetică și stilistică (vezi mai sus), chestiunile de stilistică sînt abordate dintr-o altă perspectivă de I. Coteanu (AUBLLR 1972, 1—2, SLLF II, 1972, SCL 1971, 3, 1972, 6 și *Stilistica funcțională a limbii române* (1973). Lidia Sfîrlea (CL 1971, 1), C. Maneca (LR 1973, 1, SCL 1974, 1), Flora Șuteu (LR 1974, 4), P. Miclău, Anca Runcan, Alexandra Vlăduț-Cuniță (PLR 1972), Paula Diaconescu (LL 1974), Z. Szabó (RRL 1972, 4) propun modalități de analiză a textului literar. Mihaela Mancaș (CLTA 1972) face o analiză a stilurilor din punct de vedere distribuțional.

Printre disciplinele care s-au dezvoltat ca urmare a extinderii metodelor structuraliste în științele umane este de menționat mai ales poetica ; ea a cunoscut o dezvoltare remarcabilă în ultimii ani la noi. Unele lucrări de poetică au fost pomenite în paragraful consacrat metodelor formale de analiză. Adăugăm aici unele încercări de aplicare a modelelor lingvistice mai noi în analiza poetică (S. Pîrîu, REF 1974, 3), de abordare mai cuprinzătoare a receptării poetice (Ecaterina Mihăilă, SCL 1974, 4). A continuat, cu rezultate excelente, cercetarea poetică a folclorului (M. Pop, RRL 1975, 5), s-au făcut aplicații la unii scriitori români (Smaranda Vultur, RRL 1975, 6), precum și la metodologia predării (P. Miclău, în *Metodologia predării limbilor și literaturilor romanice,* 1973, în *Problemele predării literaturilor romanice în învățămîntul superior și în licee,* 1973). Au existat și unele încercări de apropiere a poeticii de stilistică (I. Coteanu, *Stilistica...* ; Elena Dragoș, RRL 1975, 6).

Din domeniul lingvisticii aplicate reținem analiza contrastivă, ale cărei aspecte teoretice au fost abordate în RECAP de Tatiana Slama-Cazacu, D. Chițoran, L. Theban, Ileana Vincenz, Sanda Golopenția-Eretescu, Liliana Ionescu, Em. Vasiliu. Ar putea fi amintite aici și relațiile cu alte științe, în care lingvistica este considerată știință pilot: C. Bălăceanu — Ed. Nicolau (CLTA 1971), E. Celan — S. Marcus (CLTA 1973, 2), S. Marcus (CLTA 1974, 1).

Scanned with OKEN Scanner

Istoria lingvisticii este reprezentată prin reconsiderarea critică a operelor înaintaşilor : Teodora Popa-Tomescu, SCL 1971, 2 (W. D. Whitney), Lucia Wald, PLG VI, 1974 (G. Harris). Al. Graur (RRL 1974, 6) face o prezentare a caracteristicilor de ansamblu ale lingvisticii actuale.

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEŞTI. Ca urmare a hotărîrii Academiei R.S.R. de a se elabora o istorie a disciplinelor ştiinţifice cultivate de români, a apărut, în colecţia „Istoria ştiinţelor în România", volumul *Lingvistica*, 1975, sub conducerea lui Iorgu Iordan, care apare şi ca autor al unui capitol, ca şi ceilalţi colaboratori : Ion Gheţie, Valeria Guţu Romalo, Luiza Seche, Mircea Seche, Flora Şuteu.

Unor reprezentanţi de frunte ai disciplinei noastre li s-au consacrat lucrări speciale : *H. Tiktin. Omul şi opera*, 1971, de I. Rizescu, *I.-A. Candrea, lingvist şi filolog*, 1974 (antologie de texte ale acestui învăţat, cu o prezentare a activităţii lui ştiinţifice) de Florica Dimitrescu. Tot aici este locul monografiilor întocmite de Aurel Nicolescu : *Şcoala ardeleană şi limba română*, 1971, V. V. Grecu, *Şcoala ardeleană şi unitatea limbii române literare*, 1973 şi al următoarelor culegeri de articole : V. Grecu, *Studii de istorie a lingvisticii româneşti*, 1971 ; *La împlinirea a 100 de ani de la naşterea lui Ovid Densusianu. Omul şi opera*, 1973. Acest ultim savant şi contemporanii săi mai tineri : S. Puşcariu, E. Petrovici, V. Bogrea au constituit obiectul unor contribuţii apărute în publicaţii periodice : O. Densusianu (B. Cazacu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Al. Niculescu, LL 1973), S. Puşcariu (P. Schveiger, CLTA 1971, B. Kelemen, P. Neiescu, I. Pătruţ, Gr. Rusu, Sabina Teiuş, R. Todoran, CL 1974, 1), E. Petrovici (Andrei Avram, SCL 1974, 5, D. Macrea. LL 1974, 3, I. Pătruţ, LR 1974, 6, B. Kelemen, P. Neiescu, M. Oros, I. Pătruţ, Gr. Rusu, CL 1975, 1), V. Bogrea (Iorgu Iordan, CL 1973, 1). În sfîrşit, a fost reconsiderată activitatea unor cercetători din trecut mai puţin cunoscuţi : P. Iorgovici (Crişu Dascălu, LR 1971, 5, Doina Bogdan-Dascălu, LR 1971, 6). P. Maior (G. Istrate, AUI 1972, Maria Protase, CL 1973, 1), T. Cipariu (V. Nîţu, în *Studii de istorie, filologie şi istoria artei*, 1972, A. Nicolescu, FD IX, 1973, LL 1974, 1), Heliade Rădulescu (I. Gheţie, LR 1972, 2, D. Macrea, LL 1972, 2, I. Ştefan, LR 1972, 2, 6), L. Şăineanu (D. Mocanu, AUI 1972), G. Pascu (Ilie Dan, AUI 1974), T. Papahagi (H. Mihăescu, RESEE 1973, 1). Lingvistica românească din ultimele trei decenii a fost bine prezentată de B. Cazacu, FD VII, 1971.

În această perioadă a avut loc reeditarea parţială sau integrală a operelor unor înaintaşi : Ovid Densusianu, *Opere* II. *Histoire de la langue roumaine*. Ediţie critică şi note de V. Rusu, prefaţă de B. Cazacu (1975) ; Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Mircea Borcilă şi Ion Mării (1971) ; Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*. Ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Grigore Brâncuş. Vol. I 1972, II 1974 ; Sextil Puşcariu, *Cercetări şi studii*. Ediţie îngrijită de Ilie Dan, prefaţă de G. Istrate (1974).

S-au publicat de asemenea o serie de bibliografii : B.C.U., *Formarea cuvintelor în limba română. Cercetare bibliografică*, 1971 (coordonator : Maria Negraru), B.C.U., *Morfosintaxa limbii române. Cercetare*

Scanned with OKEN Scanner

bibliografică, 2 părți, 1973 (coordonator : Maria Negraru), Anca Ulivi, FD VII, 1971, VIII, 1973 (fonetică), Aurel Nicolescu în Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române* (1975) (stilistică), Iorgu Iordan, *Titluri și lucrări 1911—1973* (1974), Al. Graur (1970—1974) în RRL 1975, 4, Al. Rosetti, (1965—1975) în RRL 1975, 5.

★

Din cele ce precedă, prezentate nu numai sumar, ci și, din cauze obiective, destul de sec, rezultă, credem, clar că ultimul cincinal însemnează un progres în activitatea lingviștilor noștri. Progresul este calitativ și, într-o anumită măsură, cantitativ. Acest ultim aspect apare, mai cu seamă, în dezvoltarea îmbucurătoare a unor ramuri slab, sau chiar deloc, cultivate mai înainte. La aceasta se adaugă lărgirea preocupărilor în cadrul aceleiași discipline, lărgire însoțită, adesea, și de c adîncire a cercetării înseși. Impresionează, de asemenea, atenția, mai mare decît în trecut, acordată problemelor teoretice și, în general, tendința de a renunța la ceea ce se numea (poate se mai numește) factologie, în sensul că apare evidentă dorința de a încadra faptele, supuse studiului, într-o ambianță oarecum filozofică, adică teoretică. Aceste constatări îndreptățesc speranța că lingvistica românească va continua să se dezvolte, progresînd de la an la an. Recunoașterea contribuției ei pe plan internațional de către foruri științifice prestigioase și de către personalități cu mare autoritate întărește această speranță.

Scanned with OKEN Scanner

C. ACTIVITATEA DESFĂȘURATĂ ÎN STRĂINĂTATE DE LINGVIȘTII DIN ȚARĂ

Publicații

O componentă importantă a activității lingviștilor români — uneori mai puțin cunoscută în țară — este participarea lor la viața științifică internațională prin volume și articole publicate în străinătate, ca și prin prezentarea de comunicări la diverse reuniuni de specialitate. Este de remarcat numărul mare al celor angajați în toate aceste forme de manifestare și, în special, prezența multor tineri, precum și domeniile abordate. În cele ce urmează vom prezenta activitatea desfășurată în străinătate de lingviștii români în perioada 1944—1975 făcînd distincție între volume și articole și comunicări. Atît unele, cît și celelalte vor fi grupate după problemele supuse cercetării, ordinea fiind cea din întreg capitolul VI. În secțiunea Volume distingem lucrările publicate pentru prima oară în străinătate, de obicei în limbi de circulație internațională, de cele care reprezintă traducerea unor lucrări apărute în țară. În secțiunea Articole și comunicări clasificarea pe domenii (c) va fi precedată de o enumerare în ordine cronologică a volumelor omagiale (a) și a reuniunilor internaționale care s-au bucurat de participarea unor lingviști români (b). Am crezut necesar să procedăm astfel pentru a releva diversitatea locurilor în care se înregistrează prezențe românești, cît și dinamica acestor prezențe : creșterea numerică, varietatea autorilor și deschiderea spre noi domenii.

Volume

Limba română. În ordine cronologică, lucrări publicate numai în limbi străine : E. Petrovici, *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden? Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Lautsystem* (Haga, 1957) ; V. Arvinte, *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des rumänischen Sprachatlasses)* (Berlin, 1971) ; Ana Goldiș-Poalelungi, *L'influence du français sur le roumain (vocabulaire et syntaxe)* (Paris, 1973) ; A. Rosetti, *Brève histoire de la langue roumaine des origines à nos jours* (Haga-Paris, 1973). Toate tratează chestiuni de istorie a limbii române.

O antologie de texte românești este : Al. Niculescu — Florica Dimitrescu, *Testi rumeni antichi (s. XVI—XVIII)* (Padova, 1970).

Traduceri : Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române* (rusă, 1950) ; A. Rosetti (ed.), *Recherches sur les diphtongues roumaines* (1959) ;

Scanned with OKEN Scanner

Em. Vasiliu — Sanda Golopenția-Eretescu, *Sintaxa transformațională a limbii române* (engleză, 1972). Toate sînt lucrări care prezintă descrierea limbii române.

Tot aici pot fi amintite o serie de culegeri de studii traduse în franceză și care aparțin lui A. Rosetti : *Mélanges de linguistique et de philologie* (Copenhaga-București, 1947), *Linguistica* (Haga, 1965), *Études linguistiques* (Paris-Haga, 1973). Pe lîngă articolele de limbă română, cele mai numeroase, aceste volume conțin și contribuții de lingvistică generală.

Lingvistică romanică. Lucrările tipărite direct în limbi străine sînt, în ordine cronologică : Marius Sala, *Estudios sobre el judeo-español de Bucarest* (Mexic, 1970) și *Phonétique et phonologie du judéo-espagñol de Bucarest* (Haga, 1971) ; Mariana Tuțescu, *Le groupe nominal et la nominalisation en français contemporain* (Paris, 1971) ; Maria Iliescu, *Le frioulan à partir des dialectes parlés en Roumanie* (Haga, 1972) ; Al. Niculescu, *Strutture allocutive pronominali reverenziali in italiano* (Florența, 1974) ; Sanda Reinheimer-Rîpeanu, *Les dérivés parasynthétiques dans les langues romanes* (Haga, 1974) ; Maria Grossmann — Bruno Mazzoni, *Bibliographie de phonologie romane* (Haga, 1974) ; Anca Giurescu, *Les mots composés dans les langues romanes* (Haga, 1975) ; Mariana Tuțescu, *Précis de sémantique française* (Paris, 1975).

Două lucrări românești au fost traduse în mai multe limbi, devenind manuale de bază : Iorgu Iordan, *Lingvistica romanică* (germană 1962, spaniolă 1967, engleză 1970, rusă 1971, portugheză 1973, italiană 1973) ; Iorgu Iordan — Maria Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică* (spaniolă 1972, italiană 1974).

Lingvistică slavă. P. Olteanu, *Rumunská kultúra a slovanstvo* (Bratislava, 1974) ; Elena Deboveanu, *Polska gvara Górali bukowińskich w Rumunii* (Wroclaw, 1971) ; Elena Linția, *Wyrazy polskiego pochodzenia w jezyku rumuńskim* (Wroclaw-Varșovia-Cracovia, 1974) ; D. Gămulescu, *Elemente de origine sîrbocroată ale vocabularului dacoromân* (Pančevo, 1974).

Lingvistică germanică. *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*, Berlin III (G) 1971, IV (H, I, J) 1972, V (K) 1975.

Lingvistică indo-europeană și clasică. H. Mihăescu, *O barbarismos. Segundo os gramáticos latinos* (Coimbra, 1960) ; Liana Lupaș, *Phonologie du grec attique* (Haga, 1972), importantă din punct de vedere metodologic.

Lingvistică orientală. Vl. Drimba, *Syntaxe comane* (Leiden, 1973), descriere completă a sintaxei cumane.

Lingvistică generală. A. Rosetti, *Les changements phonétiques. Aperçu général* (Copenhaga, 1948), *Sur la théorie de la syllabe* (Haga 1959, ed. a II-a, 1963) ; S. Marcus, *Introduction mathématique à la linguistique structurale* (Paris, 1967), *Algebraic Linguistics. Analytical Models* (New York, 1967) ; trad. cehă 1969, rusă 1970) ; P. Miclău, *Le signe linguistique* (Paris, 1973).

Celelalte sînt traduceri : Al. Rosetti, *Introducere în fonetică* (portugheză 1962, ucraineană 1974) ; Em. Vasiliu, *Elemente de teorie seman-*

Scanned with OKEN Scanner

tică a limbilor naturale (engleză 1972); S. Marcus, *Poetică matematică* (germană 1974, sîrbocroată 1974); Al. Graur (redactor responsabil), *Introducere în lingvistică* (germană, 1974); N. Drăganu, *Istoria sintaxei* (italiană 1970).

Psiholingvistică. Tatiana Slama-Cazacu, *La psycholinguistique. Lectures* (Paris, 1972). Traduceri: Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj și context* (franceză 1961, spaniolă 1972), *Dialogul la copii* (cehă 1966), *Introducere în psiholingvistică* (italiană 1973, engleză 1973).

După cum rezultă din lista precedentă, domeniile în care lingviștii noștri au publicat în străinătate cantitativ mai mult sînt, în ordine descrescîndă, limba română, lingvistica romanică, lingvistica generală, psiholingvistica și lingvistica slavă.

În ce privește problemele abordate, unele sînt noi în lingvistica românească, de pildă, idiomuri romanice vorbite în România (Marius Sala, Maria Iliescu), polona (Elena Deboveanu, Elena Linţa) și cumana (Vl. Drimba), altele vechi, dar tratate dintr-o perspectivă mai largă (E. Petrovici, V. Arvinte, Al. Niculescu).

Metode noi au folosit în cercetările lor Em. Vasiliu, Sanda Golopenţia-Eretescu, Mariana Tuţescu, Sanda Reinheimer-Rîpeanu, Liana Lupaș, S. Marcus, Tatiana Slama-Cazacu, P. Miclău.

Articole și comunicări

Lingviștii români au fost solicitați să colaboreze la o serie de volume omagiale și să prezinte comunicări la diverse congrese. De remarcat, înainte de toate, este marea varietate a domeniilor cărora aparţin contribuţiile lor, ceea ce dovedește faptul că ei s-au afirmat multilateral.

Alături de nume ca Iorgu Iordan, Al. Rosetti, E. Petrovici, Al. Graur, care apar în primii ani de după 23 August 1944, se găsesc multe altele noi de dată relativ recentă (mai ales după 1965).

a) Volume omagiale. 1955: *Sbornik v čest na akademik Aleksandăr Teodorov-Balan*, Sofia (Al. Graur, Al. Rosetti), *For Roman Jakobson*, Haga (E. Petrovici); 1957: „Beiträge zur Geschichte, der deutschen Sprache und Literatur" [Omagiu Th. Frings și E. Karg-Gasterstädt], Halle (Iorgu Iordan), *Ezikovedski izsledovanija v čest na akademik Stefan Mladenov*, Sofia (Al. Graur, Iorgu Iordan, Al Rosetti); 1958: *Studia in honorem acad. D. Decev*, Sofia (Al. Graur, I. I. Russu), *Gaster Centenary Publication*, Londra (Al. Graur); 1960: *Ezikovedsko-etnografski izsledovanija v pamet na akademik Stojan Romanski*, Sofia (Al. Graur, Iorgu Iordan); 1963: *Studia linguistica in honorem Thaddei Lehr-Splawiński*, Cracovia (Al. Rosetti); 1964: *Mélanges M. Delbouille*, Gembloux (Al. Rosetti); 1965: *Mélanges V. Väänänen*, Helsinki (Al. Rosetti), *Miscellanea B. Trnka*, Praga (Andrei Avram); 1966: *Studia... Canuto-Olavo Falk*, Lund (G. Mihăilă, V. Vascenco); *Mélanges P. Gardette*, Paris (Iorgu Iordan, Al. Rosetti); 1967: *To Honor Roman Jakobson*, Haga-Paris (Andrei Avram, Al. Graur, Iorgu Iordan, S. Marcus, M. Nasta, Al. Niculescu, Al. Rosetti, Tatiana Slama-Cazacu, Em. Vasiliu), *Mélanges Tauno Nurmela*, Turku (Al. Graur), *Estudios*

Scanned with OKEN Scanner

dedicados a Rodolfo Oroz, Santiago de Chile (Iorgu Iordan, Marius Sala); 1968 : *Festschrift W. v. Wartburg*, Tübingen (Iorgu Iordan, Al. Rosetti); 1969 : *Mélanges René Fohalle*, Gembloux (Lucia Wald), *Mélanges Alf Lombard*, Lund (Andrei Avram, Gh. Bulgăr, Florica Dimitrescu, I. Fischer — Laura Vasiliu, G. Istrate, D. Macrea, Al. Niculescu, Al. Rosetti), *Mélanges M. Renard*, Bruxelles (Al. Graur), *Hommage Rita Schober*, Berlin (Al. Graur, Iorgu Iordan, Al. Rosetti); 1970 : *Mélanges Marcel Cohen*, Haga-Paris (Al. Graur, Iorgu Iordan), *Studies... Shirô Hattori*, Tokio (Al. Rosetti), *Linguistic Studies Presented to André Martinet*, New York (Andrei Avram, Al. Graur, Al. Rosetti), *Mélanges Georges Straka*, Lyon-Strasbourg (Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu); 1971 : *Issledovanija po slavjanskomu jazykoznanija* [= Omagiu S. B. Bernstein], Moscova (G. Mihăilă, Al. Rosetti, E. Vrabie), *Mélanges J. Boutière*, Liège (Iorgu Iordan), *Hommage Eric Buyssens*, Bruxelles (Al. Graur, Al. Rosetti, Tatiana Slama-Cazacu), *Studi in onore Vittorio De Falco*, Napoli (H. Mihăescu), *Estudis Pompeu Fabra*, Barcelona (Iorgu Iordan), *Langue et technique. Nature et société* [= Omagiu A. Haudricourt], Paris (Al. Graur, Al. Rosetti), *Festschrift Harri Meier*, München (V. Arvinte, Marius Sala), *Pamjati akad. Viktora Vladimiroviča Vinogradova. Sbornik statej*, Moscova (V. Vascenco); 1972 : *Obščee i romanskoe jazykoznanie* [= Omagiu R. A. Budagov], Moscova (G. Mihăilă), *Obrazcy russkoj narodnoj reči* [= Omagiu R. I. Avanesov], Moscova (E. Vrabie), *Studi classici in onore di Quintino Cataudella*, Catania (H. Mihăescu), *Papers... Pierre Delattre*, Haga-Paris (Al. Rosetti), *Festschrift für Hans Eggers*, Tübingen (M. Isbăşescu — Ruth Kisch), *Festschrift Wilhelm Giese*, Hamburg (Andrei Avram), *Festschrift für Hugo Moser*, Mannheim (M. Isbăşescu — H. Mantsch), *Gedenkschrift für Alois Schmaus*, München (H. Mihăescu); 1973 : *Mélanges Paul Imbs*, Strasbourg (Iorgu Iordan), *Studia hispanica R. Lapesa*, Madrid (Marius Sala), *Album Willem Pée*, Tongsen (Al. Rosetti); 1974 : *Hommage Pierre Gardette*, Lyon-Strasbourg (Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Marius Sala), *Mélanges J. Safarewicz*, Cracovia (Al. Graur), *V pamet na profesor Stojko Stojkov. Ezikovedski izsledovanija*, Sofia (Gh. Bolocan, Elena Linţa, G. Mihăilă, I. Pătruţ), *Izsledovanija po slavjanskoj filologii* [= In memoriam V. V. Vinogradov], Moscova (G. Mihăilă, Al. Rosetti); 1975 : *Mélanges E. Benveniste*, Paris (Al. Graur, Iorgu Iordan), *Studi in memoria di O. Parlangèli*, Bari (C. Maneca).

b) Actele unor reuniuni internaţionale[1]. Facem distincţie între congresele cu o participare mai numeroasă şi cu o tematică mai amplă (α) şi cele mai restrînse (β).

Lingvistică romanică. α) congrese de lingvistică şi filologie romanică : ACILR VIII Florenţa, 1956 (Iorgu Iordan, Al. Niculescu, Al. Rosetti), ACILFR X Strasbourg, 1962 (Iorgu Iordan, raport; B. Cazacu, D. Macrea, Al. Rosetti, Marius Sala, E. Tănase), ACILFR

[1] Prezentăm aici numai lucrările apărute în străinătate.

XI Madrid 1965 (Iorgu Iordan, raport; Andrei Avram, B. Cazacu, D. Copceag, I. Coteanu, Anca Giurescu, Maria Iliescu, G. Ivănescu, D. Macrea, C. Maneca, Maria Manoliu, Cristina Micușan, Al. Niculescu, Al. Rosetti, Sanda Reinheimer, Marius Sala, Florența Sădeanu, E. Tănase, Olga Tudorică), ACILFR XIII Québec 1971 (Iorgu Iordan, raport; B. Cazacu, Ecaterina Goga, V. Iancu, G. Ivănescu, C. T. Jiga, D. Macrea, Maria Manoliu-Manea, Monica Nedelcu, Al. Niculescu, Al. Rosetti, V. Rusu, E. Tănase). La congresul de la Lisabona (1959), lingviștii români au fost prezenți prin volumul *Recueil d'études romanes*. Pentru masiva prezență la congresul de la București (1968) vezi ACILFR XII, inclus în secțiunea A. Aici este potrivit să citățm *Actes du Colloque international de civilisations, littératures et langues romanes, organisé par la Commission nationale roumaine pour l'UNESCO et l'Académie de la Republique Populaire Roumaine sous les auspices et l'aide de l'Organisation des Nationes Unies pour l'éducation, la science et la culture*, Bucarest 1959, care conține și contribuții românești (menționate în secțiunea A).

β) ACIH I Oxford 1962 (Iorgu Iordan), ACIH II Nijmegen 1965 (Iorgu Iordan, Marius Sala), ACIH III Mexic, 1968 (Domnița Dumitrescu, Iorgu Iordan, Cristina Isbășescu, Marius Sala); *Actas de la primera reunión latino-americana de lingüística y filología*, Viña del Mar 1964 (Iorgu Iordan), *Actes du Ve Congrès international de langue et littérature occitanes et d'études franco-provençales*, Nisa 1967 (Sanda Reinheimer-Rîpeanu, Ioana Vintilă-Rădulescu), *Actes du Colloque franco-roumain de dialectologie*, Aix-en-Provence 1974 (S. Dumistrăcel, Liliana Ionescu, P. Lăzărescu, V. Rusu, I. Stan — D. Urițescu, Magdalena Vulpe), *Atti del Convegno internazionale sul tema „Gli atlanti linguistici" : problemi e risultati*, Roma, 1969 (Al. Rosetti), *Tavola rotonda sui grandi lessichi storici*, Florența, 1973 (Florica Dimitrescu), *Atti del quarto Convegno internazionale di studi della Società di linguistica italiana*, Roma, 1971 (Mihaela Cîrstea, Al. Niculescu), *Atti del Congresso Internazionale di Linguistica e Tradizioni Popolari*, Udine, 1969 (Maria Iliescu, C. Maneca).

Lingvistică slavă. Lingviștii români au participat cu comunicări la congresele slaviștilor de la Moscova (1958), Sofia (1963), Praga (1968), Varșovia (1973). Aceste comunicări au apărut, în general, in „Romanoslavica" (vezi A și B, *Lingvistica slavă*).

Lingvistică clasică. *Studia Mycenaea. Proceedings of the Mycenaean Symposium*, Brno 1966 (I. Fischer, Liana Lupaș), *Acta Conventus XI „Eirene"*, Wroclaw 1966 (N. V. Baran — N. Chișleag, I. Fischer, Liana Lupaș, Maria Pîrlog, Lucia Wald). Comunicările prezentate la congresul de la Plovdiv 1962 au fost publicate în LB 1963, iar cele de la congresul de la Cluj-Napoca (1972) au apărut în *Actes XII „Eirene"* (vezi B, *Lingvistica indo-europeană și clasică*).

Lingvistică balcanică. *Actes du Ier Congrès international d'études sud-est européennes*, Sofia 1968 (Gh. Bolocan, Maria Iliescu, I. Pătruț, E. Petrovici, Al. Rosetti, E. Vrabie).

Scanned with OKEN Scanner

Lingvistică orientală. *Trudy XXV-ogo Meždunarodnogo Kongressa Vostokovedov*, Moscova, 1963 (Vl. Bănăţeanu, Vl. Drimba) ; *I. Türk Dili Bilimsel Kurultagĭn*, Ankara 1975 (A. Baubek, E. Mamut, N. M. Yussuf).

Lingvistică generală. α) congrese internaţionale ale lingviştilor : *Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists*, Cambridge S.U.A. 1962 (Al. Graur, Al. Rosetti, Em. Vasiliu), *Proceedings of the Eleventh International Congress of Linguists*, Bologna — Florenţa 1972 (A. Cărăuşu, M. Gheorghiu, G. Ivănescu, E. Kis, Tatiana Maliţa — S. Vaimberg, Maria Manoliu-Manea, Al. Rosetti, P. Schveiger, Tatiana Slama-Cazacu, L. Theban, Em. Vasiliu, Laura Vasiliu, Lucia Wald). La congresul din 1957 (Oslo) şi 1967 (Bucureşti) participarea românească a fost reflectată prin volumul *Mélanges linguistiques* şi ACIL X, I—IV (vezi A şi B) ;

congrese de ştiinţe onomastice : *Atti e Memorie del VII Congresso Internazionale di Scienze Onomastiche*, Florenţa 1970 (Iorgu Iordan, Marius Sala), *Proceedings of the Eight International Congress of Onomastic Sciences*, Amsterdam 1963 (Iorgu Iordan, Marius Sala), *Proceedings of the Ninth International Congress of Onomastic Sciences*, London 1966 (Iorgu Iordan), *Disputationes ad montium vocabula aliorumque nominum significationes pertinentes* [X Congres], Viena 1969 (A. Bârsan — Ş. Dragomirescu, Rodica Ciocan — G. Ivănescu, N. A. Constantinescu, Viorica Florea, M. Homorodean, Iorgu Iordan, C. T. Jiga, C. M. Ştefănescu) ;

congrese de dialectologie : *Verhandlungen des zweiten Internationalen Dialektologenkongresses*, Marburg, 1965 (B. Cazacu, E. Petrovici) ;

congrese de fonetică şi fonologie : *Proceedings of the Fourth International Congress of Phonetic Sciences*, Helsinki, 1961 (Andrei Avram, E. Petrovici, Al. Rosetti), *Ve Congrès international des sciences phonétiques*, Münster, 1964 (Al. Rosetti), *Proceedings of the Sixth International Congress of Phonetic Sciences*, Praga, 1967 (Andrei Avram, M. Bogdan, Cornelia Cohuţ — Maria Mărdărescu, Sanda Golopenţia-Eretescu, Maria Iliescu, C. Maneca, Tatiana Slama-Cazacu, V. Şuteu, Em. Vasiliu), *Actes du septième Congrès international des sciences phonétiques*, Montréal, 1971 (Al. Rosetti).

β) fonetică şi fonologie : *Phonologie der Gegenwart. Vorträge und Diskussionen anlässlich der Internationalen Phonologie-Tagung in Wien*, Viena, 1966 (Sanda Golopenţia-Eretescu, E. Petrovici, Al. Rosetti, Em. Vasiliu), *Phonologica 1972. Akten der zweiten Internationalen Phonologie-Tagung*, München-Salzburg, 1972 (Andrei Avram, N. Saramandu, Em. Vasiliu), *III. Symposium on Intonology*, Praga 1972 (Andrei Avram) ;

varia : *Poetica*, Varşovia 1961 (Al. Niculescu, T. Vianu) ; *Actes du Ier Colloque international de linguistique appliquée*, Nancy 1964 (Tatiana Slama-Cazacu), *International Conference of Computational Linguistics*, Stockholm 1969 (S. Marcus), *Papers from the Seventh Regional Meeting Chicago Linguistic Society*, Chicago, 1971 (Em. Vasiliu) ; *Zagreb Conference of English Contrastive Analysis Project*, Zagreb, 1971 (D. Chiţoran, Tatiana Slama-Cazacu), *Colloquium Paedolinguisticum*, Brno 1972 (Tatiana Slama-Cazacu), *Papers Comparative Syntax Festival*, Chicago 1973 (Maria Manoliu-Manea), *Applied Contrastive Linguistics Proceedings*, Nancy 1974 (Tatiana Slama-Cazacu), *Actes du Ier Con-*

grès de l'Association Internationale de Sémiotique, Milano 1974 (S. Marcus), *Proceedings of the 3rd AILA Congress*, Heidelberg, 1975 (D. Chiţoran).

c) Domenii abordate. În cele ce urmează dăm grupate pe domenii de cercetare diversele articole publicate în volume omagiale (vezi *a)*[2], în actele unor reuniuni internaţionale (vezi *b)*, precum şi în reviste de specialitate sau în volume tematice. Indicăm în paranteză chestiunea discutată, întrucît avem a face cu lucrări publicate în volume sau reviste mai puţin cunoscute sau mai puţin accesibile publicului din ţara noastră.

Se constată şi de această dată, la fel ca în cazul volumelor omagiale sau al actelor unor congrese, varietatea deosebită a revistelor la care au colaborat lingviştii români. Din acest număr mare de reviste se detaşează, printr-o prezenţă românească mai vie, unele reviste de lingvistică romanică („Revue de linguistique romane", „Beiträge zur romanischen Philologie", „Anuario de Letras" ; una dintre acestea, „Revue romane", a consacrat exclusiv limbii române, în 1970, un număr special, la care au colaborat lingvişti români şi danezi), de lingvistică generală („Linguistics", „Studia linguistica", „La linguistique", „Word", „Voprosy jazykoznanija"), de slavistică („Slavia", „Slavica slovaca"), de orientalistică („Rocznik orientalistyczny", „Mitteilungen des Instituts für Orientforschung"), de balcanistică („Linguistique balkanique", „Zeitschrift für Balkanologie"), de dialectologie („Orbis", „Bolletino dell'Atlante Linguistico Mediterraneo") şi altele cu caracter mai special („Phonetica", „Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikation"). Menţionăm aici şi faptul că A. Juilland a editat o revistă de lingvistică avînd în titlu numele unui lingvist român („Cahiers Sextil Puşcariu").

Limba română

Istoria limbii române. Probleme generale: Iorgu Iordan, MTANyIr 1955 (formarea limbii române) ; Al. Rosetti, Dacor. 1972, 1 (formarea limbii române), „Accademia Nazionale dei Lincei" 1974, 207 (originea limbii române), „Slavjanska filologija" (Sofia) 1963 (locul românei între limbile balcanice) ; V. Arvinte, ZBa VI, 1 (graniţa de vest a teritoriului de formare a limbii române) ; E. Petrovici, *I Congrès sud-est eur.* 1968 (elementele sud-slave orientale ale istroromânei şi teritoriul de formare a limbii române).

Despre rolul substratului şi raporturile româno-albaneze s-a publicat mai mult : Al. Rosetti (LB 1966, 1, „Studia albanica" 1969), C. Poghirc (Dacor. 1973), I. I. Russu (Dacor. 1973) şi A. Vraciu (LB 1963, 1964, 1966, 1967, „Studia balcanica" 1971, „Thracia" 1974) discută chestiunile generale ale substratului. E. Petrovici (în *Die Kultur Südosteuropas, ihre Geschichte und ihre Ausdrucksformen*, München, 1964) şi Gr. Brâncuş (Kurier 1973—1974, „Bulletin shkencor" 1966, 4, „Studime filologjike" 1966, 1) se ocupă de elementele comune albanezei şi românei.

[2] Atît aici, cît şi în cazul actelor unor congrese vom da numai titlul prescurtat. Cititorul interesat poate găsi titlurile complete în secţiunile precedente consacrate volumelor omagiale şi actelor unor reuniuni internaţionale.

Raporturile românei cu alte limbi :

slava : Gh. Bolocan, *I Congrès sud-est eur.* 1968 (raporturi româno-bulgare), D. Gămulescu, „Bălgarski ezik" 1972, 3 (raporturi româno-sîrbocroate), Iorgu Iordan, *To Honor R. Jakobson* 1967 (raporturi lingvistice româno-ruse), G. Mihăilă, „Voprosy slavjanskogo jazykoznanija" 1959, 4 și „Izvestija na Instituta za bălgarski ezik" 1962 (vocabular slav), P. Olteanu, „Jakykovedný sborník" 1947 (particularități fonetice comune românei și slavei de vest), I. Pătruț, *I Congrès sud-est eur.* 1968 (cronologia elementelor sud-slave în română), în *Kyrilloi kai Methodioi tomos eortios tei kiliostei kai ekatostei eteridi* (Salonic) 1968 (calcuri slave și grecești în română), E. Petrovici, „Prace onomastyczne" 1961 și „Slavia" 1962, 1 (onomastica slavă). Al. Rosetti, *Sbornik Teodorov Balan* 1955, *To Honor R. Jakobson* 1957, [Omagiu S. B. Bernstein] 1971 și *Album Willem Pée* 1973 continuă seria Slavo-romanica. V. Vascenco, „Limba și literatura moldovenească" 1959, 4 (semantica împrumuturilor slave), V. Vescu, „Balcanica" 1975 (*h* în română și slavă), A. Vraciu, „Ezik i literatura" 1962, 2, 1963, 2, „Slavia" 1964, 2 (elementele slave din română) ;

greaca : H. Mihăescu, „Epistemoniki Epeteris Filosofikis Scholis tou Panepistemiou", Salonic, 1975 ;

franceza : Gh. Bulgăr, „Vie et langage" 1967, 182, „Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl Marx Universität zu Leipzig" 1967, „Revue des langues romanes" 1972 ;

germana : V. Arvinte, „Romanische Forschungen" 1968, 2—3 ;

italiana : B. Cazacu, BALM 1968—1970 (termeni maritimi italienești în română).

De română comună s-a ocupat Al. Rosetti, ACILFR XI, 1965.

O serie de articole discută chestiuni de fonetică și fonologie istorică : Andrei Avram, Dacor. 1973 (caracterul romanic al fonologiei românești), Al. Graur, *Studies A. Martinet* 1970 (monosilabice accentuate), Al. Niculescu, *Mélanges Alf Lombard* 1969 (deplasarea regresivă a accentului în română), E. Petrovici, „Magyar nyelv" 1965, 1 (particularitate fonetică maghiară în cuvinte românești), 1956, 6 (*v* labial maghiar în împrumuturile românești), Al. Rosetti, „Annali. Sezione linguistica" 1961 (sistemul vocalic al românei), *Studia Lehr-Spławiński* 1963 (v. sl. *ǫ* în română), *V Congrès phon.* 1964 (fonologie diacronică românească), *Studies Shirô Hattori* 1970 (diftongarea vocalelor *e, o*), *VII Congrès phon.* 1971 (*ă, î*) ; V. Rusu, ACILFR XIII, 1971 (*a* protetic), Marius Sala, StLi 1963 (tratamentul sonantelor latinești), RR 1970 (consonantismul românei comune), *Mélanges G. Straka* 1970 (lat. *ī* în română), *Festschrift Harri Meier* 1971 (lat. *b, u* în română), Em. Vasiliu, *IX Congress Ling.* 1962 (evoluția africatelor românești).

Mai puțin numeroase sînt contribuțiile de morfologie istorică : I. Fischer — Laura Vasiliu *Mélanges Alf Lombard* 1969 (reducerea folosirii infinitivului în sec. XIX), Maria Iliescu, *I Congrès sud-est eur.* 1968 (pierderea infinitivului), Al. Rosetti, *Hommage E. Buyssens* 1971 (neutrul), *Hommage P. Gardette* 1974 (pronume neutre), „Orbis"

Scanned with OKEN Scanner

1964, 1 (privire generală), Marius Sala, *Hommage P. Gardette* 1974 (dispariția unui tip morfologic românesc în istroromână), E. Tănase, ACILFR XI, 1965 (postpunerea articolului definit).

Articolele de lexic (etimologie etc.) sînt frecvente : V. Arvinte, *Festschrift Harri Meier* 1971 *(testum, testa, troacă),* Andrei Avram, BALM 1968—1970 (elemente de origine italiană), Gh. Bulgăr, *Mélanges Alf Lombard* 1969 (sinonimie lexicală și istoria limbii), I. Coteanu, ACILFR XI 1965 (reconstituirea vocabularului românei comune), Florica Dimitrescu, „Cahiers de lexicologie" 1971 (dicționarul limbii române din sec. XVI), Ana Goldiș, „Cahiers de lexicologie" 1973, 2 (neologismele franceze și dezvoltarea limbii române literare), 1976, 1 (calcuri lingvistice sub influență franceză), Al. Graur, BRPh 1965 (cuvinte recente în română) și „Zeitschrift für Phonetik und Kommunikation" 1966 (elementul romanic al românei ca criteriu de clasificare lingvistică), Iorgu Iordan, *Festschrift Wartburg* 1968 *(pregnant, pregnanță),* C. Maneca, RLiR 1967, 121—122 (fizionomia lexicală a românei), G. Mihăilă, *Studia Falk* 1966, [Omagiu S. B. Bernstein] 1971, [Omagiu R. A. Budagov] 1972 și *V pamet St. Stojkov* 1974 (note etimologice), Al. Rosetti, *Mélanges Alf Lombard* 1969 și [In memoriam V. V. Vinogradov] 1974 (rom. *doină),* [Omagiu A. Haudricourt] 1971 (rom. *arat* „plug"), A. Rosetti — Marius Sala, BALM 1968—1970 (raporturi româno-arabe), Marius Sala, BALM 1960—1961, 1965 (terminologia nautică românească), RBF 1959—1960 (terminologia porumbului), C. Săteanu, ZBa 1975, 1 (terminologia îmbrăcămintei populare).

Unele aspecte ale formării cuvintelor sînt abordate de : Florica Dimitrescu, BRPh 1971, 2 (rolul afixelor grecești în formarea noilor termeni românești), *Mélanges Alf Lombard* 1969 (pseudoprefixele în româna actuală), Al. Graur, *Mélanges M. Cohen* 1970 (formații greșite), Iorgu Iordan, *ibid.* (rom. *-(i)tate),* RLiR 1960 (rom. *-iv),* 1967 (rom. *tele-).*

Limba literară. B. Cazacu, în Roman Jakobson, *Questions de poétique* 1973 (în colaborare, analiza poeziei „Revedere" de M. Eminescu), ACILFR XIII 1971 (formarea normelor românei literare), „Lingua e stile" 1969, 1 (mesaj poetic închis și mesaj poetic deschis), Iorgu Iordan, ACILR VIII 1956 (formarea limbii literare), *Hommage Rita Schober* 1969 (vocabularul poeziei lui Arghezi), Al. Niculescu, ACILFR VIII 1965 (problemele limbii literare), Al. Rosetti, *ibid.* (M. Eminescu și româna literară), Al. Rosetti — I. Gheție, „Rassegna semestriale di filologia rumena" (Roma) 1967 (limba și stilul poeziilor lui M. Eminescu).

Dialectologie. În domeniul dialectologiei s-au reluat o serie de chestiuni discutate și au fost abordate aspecte noi : B. Cazacu, *Dialektologenkongress* 1965 (Atlasul Olteniei), ACILFR X 1962 (dinamica limitelor dialectale), ACILFR XI 1965 („interdialect"), *Atti Convegno atlanti ling.* 1963 (Atlasul Olteniei), St. Dumistrăcel, RLiR 1970, 135—136 (influența limbii literare asupra graiurilor românești), *Actes Colloque* 1974 (notarea fonetismelor dialectale), D. Gămulescu, „Analele Societății de

Scanned with OKEN Scanner

limba română", Pančevo — Zrenjanin 1973 (sîrbisme și turcisme în Banat), Liliana Ionescu, *Actes Colloque* 1974 (textele dialectale și gramatica transformațională), G. Ivănescu, ACILFR XIII 1971 (subdiviziunile teritoriale ale românei), P. Lăzărescu, *Actes Colloque* 1974 (glosare dialectale), D. Macrea, ACILFR XI 1962 (palatizarea labialelor), I. Pătruț, *V pamet St. Stojkov* 1974 (Atlasul lingvistic român), E. Petrovici, *Dialectologenkongress* 1965 (persistența și dezintegrarea insulelor lingvistice), Al. Rosetti, *Atti Convegno atlanti ling.* 1969 (atlase lingvistice) și *Mélanges G. Straka* 1970 (*-i* în graiurile dacoromânești), V. Rusu, *Actes Colloque* 1974 (anchetă directă sau indirectă), Marius Sala, RLiR 1958, 1960 (metafore în Atlasul lingvistic român), I. Stan — D. Uritescu, *Actes Colloque* 1974 (metoda indirectă), Magdalena Vulpe, *Actes Colloque* 1974 (texte dialectale orale). Matilda Caragiu-Marioțeanu („Österreichische Osthefte" 1971, BALM 1968—1970, „La linguistique" 1972, 1, Dacor. 1973) și N. Saramandu (*Phonologica* 1972) discută diverse probleme de dialectologie sud-dunăreană (ultimul se ocupă de neutralizarea opoziției de sonoritate în aromână).

Fonetică și fonologie. Andrei Avram, *Mélanges Alf Lombard* 1969 (diftongii românești *ịu, ịu̯*), RR 1970 (structura acustică a vocalelor neutre), *III Symp. Intonology* 1972 (cuvînt accentual, cuvînt intonațional și sens lexical), Cornelia Cohuț — Maria Mărdărescu, *VI Congress Phon.* 1967 (vocalele meglenoromâne), Sanda Golopenția-Eretescu, *Phonologie-Tagung* 1966 (alternanțele vocalice în fonologia transformațională), C. Maneca, *ibid.* (statistica vocalelor finale în română), E. Petrovici, *For Roman Jakobson* 1955 și MTANyIr 1958 (sistemul fonologic românesc), *IV Congress Phon.* 1961 (trăsături distinctive ale românei), Al. Rosetti, *Ezik. izsl. Mladenov* 1957, „Zbornik za filologiju i lingvistiku" 1961—1962 și *Phonologie-Tagung* 1966 (consoane palatale, palatalizate și muiate), V. Șuteu, *VI Congress Phon.* 1967 (locusul consoanelor românești), Em. Vasiliu, *ibid.* (sistemul fonematic românesc), *Phonologie-Tagung* 1966 și *Phonologica* 1972 (fonologie transformațională).

Lexicologie. D. Macrea, ACILFR XI 1965 (terminologia științifică și tehnică în româna contemporană), C. Maneca, *ibid.* (frecvența cuvintelor în româna literară).

Onomastică. Este un domeniu în care s-au publicat fie contribuții cu caracter general (pe baza faptelor românești), fie etimologii : VI. Bănățeanu, „Patma-banasirakan Handes" (Erevan) 1962, 1 (influența armeană asupra toponimiei românești), A. Bârsan — Ș. Dragomirescu, [X Congres] 1969 (grafia numelor geografice românești), Rodica Ciocan — G. Ivănescu, *ibid.* (etimologia toponimicului *Jijia*), N. A. Constantinescu, *ibid.* (caracteristicile antroponimiei românești), Viorica Florea, *ibid.* (vechimea hidronimiei românești), D. Gămulescu, „Analele Societății de limba română" Zrenjanin 1975, 6 (adaptarea unor antroponime și toponime românești la sistemul sîrbocroat) ; M. Homorodean, [X Congres] 1969 (oronime din Carpații românești) ; Iorgu Iordan, *Ezik. izsl. Mladenov* 1957 (toponimice românești în *-ova*), „Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache" 1957 (schimbări de gen în toponimia românească), *VII Congresso Onom.* 1960 (repertorii toponimice românești),

Ezik.-etn. izsl. S. Romanski 1960 (note de toponimie românească), *VIII Congress Onom.* 1963 (formații diminutivale în toponimia românească), *IX Congress Onom.* 1966 (raportul dintre toponimie și antroponimie), [X Congres] 1969 (nume de munți); C. T. Jiga, [X Congres] 1969 (toponimie ardeleană); D. Moldoveanu, „Beiträge zur Namenforschung" 1975, 2 (întrepătrunderea sistemelor toponimice); I. Pătruț, „Analele Societății de limba română" Pančevo — Zrenjanin 1972—1973 (note de onomastică română); I. Pătruț — E. Petrovici în *Slavische Namenforschung* (Berlin) 1963 (onomastica românească de origine slavă), E. Petrovici, LB 1961 (originea toponimului *Vîrciorova*); Marius Sala, *VII Congresso Onom.* 1960 (notarea toponimicelor românești), *VIII Congress Onom.* 1963 (determinativele în toponimia românească); C. M. Ștefănescu [X Congres] 1969 (toponimie veche în Carpații românești); V. Vascenco, „Names" 1975, 2 (sistemul standard al numelor de familie românești). Iorgu Iordan și Marius Sala publică anual, începînd din 1956, o bibliografie de onomastică românească în „Onoma".

Lingvistica romanică. *Ansamblul Romaniei*: D. Copceag, ACILFR XI, 1965 (probleme de tipologie romanică); Ecaterina Goga, ACILFR XIII, 1971 (gen); Maria Iliescu, RLiR 1969 (asemănări și deosebiri între limbile romanice); Iorgu Iordan, *Mélanges G. Straka* 1970 (formarea cuvintelor în limbile romanice actuale), *Mélanges J. Boutière* 1971 (paralele stilistice diverse), *Mélanges P. Imbs* 1973 (dubla valoare a participiului trecut romanic), „The Canadian Journal of Romance Linguistics" 1973 (formații romanice cu sufixe internaționale), *Hommage P. Gardette* 1974 (evoluția oclusivelor romanice); G. Ivănescu, ACILFR XI, 1965 (formarea limbilor romanice occidentale); Emese Kis, „Recueil linguistique de Bratislave" 1973 (structura algebrică a adverbelor în limbile romanice); Maria Manoliu, ACILFR XI, 1965 (grupul nominal romanic), ACILFR XIII, 1971 (gramatica comparată și tipologia), *XI Congress Ling.* 1972 (substitutele în limbile romanice); Al. Niculescu, ACILFR XI, 1965 și *To Honor R. Jakobson 1967* (pronumele de politețe), ACILFR XIII, 1971 (pronominalizarea lui *inde*); Al. Rosetti, *Festschrift W. Wartburg* 1968 (poziția dalmatei în Romania); E. Tănase, ACILFR XI, 1965 (categoria persoanei la substantiv); L. Theban, în *Novas perspectivas das ciências de homen*, Lisabona, 1970 (nivelurile de structurare ale propoziției nucleare). Tot aici pot fi amintite cele trei rapoarte ale lui Iorgu Iordan: ACILFR X, 1962 (stadiul actual al lingvisticii romanice), ACILFR XI, 1965 (probleme generale ale lingvisticii romanice), ACILFR XIII, 1971 (bilingvism în domeniul romanic).

Franceza: P. Miclău, BRPh 1966, 1 (franceza vorbită în poeziile lui J. Prévert); Sanda Reinheimer, ACILFR XI, 1965 (sufixe); E. Tănase, ACILFR XIII, 1971 (acordul participiului trecut); Ioana Vintilă-Rădulescu, *Mélanges G. Straka* 1970 (creola franceză și creola canadiană).

Italiana: Mihaela Cîrstea, *IV Convegno Soc. ling. it.* 1971 (*ne* în italiană); Anca Giurescu, ACILFR XI, 1965 (pronumele posesiv), în *L'insegnamento dell'italiano in Italia e all'estero* III, Roma, 1971 (formarea cuvintelor), în *Scritti e ricerche di grammatica italiana*, Triest, 1972 (grupul nominal în italiana contemporană), în *Fenomeni morfologici e*

sintattici nell'italiano contemporaneo, Roma, 1974 (negația); C. Maneca, „Studi abruzzesi" 1969, 2 (forme pronominale paragogice în italiana meridională), *Congresso Ling. Trad. Pop.* 1969 (structura vocalică a italienei și friulanei).

Spaniola: Iorgu Iordan, *Estudios Oroz* 1957 (*e, o* neaccentuate în spaniola americană), „Revista de filología española" 1966 (spaniola, arie lingvistică arhaică), AIH III 1968 (formarea cuvintelor în spaniolă); Cristina Isbășescu, AIH III 1968 (*v* în spaniola cubaneză); D. Munteanu, AdL 1974 (originea idiomului papiamentu); Marius Sala, BFCh 1963 (factori interni și externi în evoluția iudeospaniolei), 1964 (atlasul lingvistic al Columbiei), AIH 1965 și AdL 1965 (organizarea unei noi norme hispanice în iudeospaniolă), ACILFR XI 1965 (elemente balcanice în iudeospaniolă), AIH III 1968 (inovații și arhaisme în lexicul spaniolei americane), „Prohemio" (Barcelona) 1972, 1 (principiile unei introduceri în spaniola americană), *Studia Lapesa* 1973 (*ğ, ž* în iudeospaniolă), AdL 1974 (un fenomen fonetic dialectal spaniol). Tot aici poate fi amintită Domnița Dumitrescu, AIH III 1968 (spaniola în opera lui B. P. Hasdeu).

Portugheza: Andrei Avram, *Festschrift W. Giese* 1972 (interpretarea fonologică a vocalelor nazale portugheze); Cristina Micușan, ACILFR XI 1965 (locuțiunile adverbiale portugheze).

Retoromana: Maria Iliescu, ACILFR XI 1965 și în *Studi linguistici friulani* II, Udine, 1970 (friulana din România), *VI Congress Phon.* 1967 (frecvența vocalei finale în retoromană), *Congresso Ling. Trad. Pop.* 1969 (friulana și individualitatea ei).

Franco-provensala: Sanda Reinheimer-Rîpeanu, *V Congrès occit. fr.-prov.* 1967 (verbe parasintetice în franco-provensală); Marius Sala — Sanda Reinheimer, RLiR, 1967—1968 (bibliografia studiilor în acest domeniu).

Provensală: Ioana Vintilă-Rădulescu, *V Congrès occit. fr.-prov.* 1967 (tratamentul sonantelor în gasconă).

Româna comparată cu alte limbi romanice: Andrei Avram, ACILFR XI 1965 (paralele fonetice și fonologice româno-portugheze), *Studies A. Martinet* 1970 (vocalele neutre în română și franceză); V. Iancu — B. Villata, ACILFR XIII 1971 (fonologie istorică italiană și română); Iorgu Iordan, AIH II 1965 (paralele româno-spaniole), „Il Veltro" 1969 (elemente morfologice comune româno-italiene), *Estudis Fabra* 1971 (paralele stilistice româno-catalane); C. Maneca, *Studi Parlàngeli* 1975 (fizionomia lexicală a românei și italienei); Monica Nedelcu, ACILFR XIII 1971 (lexicul fundamental spaniol și român); Al. Niculescu, „Il Veltro" 1969 (studiu contrastiv al fonemelor în română și italiană), *IV Convegno Soc. Ling. it.* 1971 (determinarea în română și italiană); Marius Sala, *Estudios Oroz* 1957 (româna și spaniola, arii laterale ale Romaniei); Florența Sădeanu, ACILFR XI 1965 (concordanțe româno-spaniole în sintaxa verbului); Olga Tudorică, ACILFR XI 1965 (concordanțe frazeologice româno-spaniole). Iorgu Iordan (BRPh 1961), Al. Rosetti (BRPh 1963, 2) și Maria Iliescu („Philologica Pragensia" 1966, 2) discută problema locului limbii române între celelalte limbi romanice.

Scanned with OKEN Scanner

Lingvistică balcanică. H. Mihăescu, *Gedenkschrift A. Schmaus* 1972 (termeni pentru „pălărie" în limbile balcanice); Al. Rosetti, *I Congrès sud-est eur.* 1968 (aportul latinei şi românei la constituirea comunităţii balcanice), *XI Congress Ling.* 1972 (vocabular balcanic); E. Vrabie, *I. Congrès sud-est eur.* 1968 (metafore la români şi la alte popoare balcanice).

Lingvistică slavă. *Graiurile slave din România:* Teodora Alexandru, „Slavia" 1969, „Naše řeč" 1974, 3 (graiurile cehe din Banat); Silvia Armaş, „Jazykovedné štúdie" 1969 (graiurile slovace din Banat); Gr. Benedek, „Slavica slovaca" 1970, 1 şi „Slováci z zahraničí" 1975 (graiuri slovace); Gh. Bolocan, *V pamet St. Stojkov* 1974 (graiuri ruseşti); Elena Deboveanu, „Rozprawy Komisji Jazykowej" 1968 şi „Jezyk Polski" 1966 (graiuri poloneze); G. Mihăilă, „Prace Filologiczne" 1964, 2 (dialectologie slavă); E. Petrovici, „Bălgarski ezik" 1963, 2 (graiul bulgăresc din Popeşti-Leordeni); I. Robciuc, *XII respublikanśka dialektolohična narada* 1971 (graiuri ucrainene); M. Tomici, „Zbornik za filologiju i lingvistiku" (Novi Sad) 1972, 1974 (antroponimia caraşovenilor), „Makedonski jezik" 1972 (elemente macedonene în antroponimia din Sviniţa), „Analele Societăţii de limba română" (Pančevo) 1972—1973 (graiuri sîrbeşti şi croate din România); V. Vescu, „Zbornik za filologiju i lingvistiku" 1971 şi „Analele Societăţii de limba română" 1975 (graiuri sîrbeşti); E. Vrabie, „Bălgarski ezik" 1965, 2, [Omagiu R. I. Avanesov] (Moscova) 1972, „Zbornik Filoz. Fak. Univ. Komenskéno" (Bratislava) 1971—1972 (graiuri ruseşti).

Influenţa românei asupra limbilor slave: Teodora Alexandru, „Onomastické práce" 1975 (onomastica din Moravia şi Slovacia); Gh. Ciplea, „Slavia" 1971, 2 (influenţa asupra graiurilor cehe); I. Pătruţ, „Rocznik slawistyczny" 1972 (contacte slavo-române-greceşti); V. Vascenco, în *Etnografija imen* (Moscova) 1971 (nume de familie lipoveneşti), „Slavica slovaca" 1971, 1 (originea românească a numelor de familie ruseşti în *-ulov*).

Studii contrastive: M. Gheorghiu, în *Neue Beiträge zur Grundfragen der Übersetzungswissenschaft* (Leipzig) 1973 (traducerea categoriilor fără echivalent); E. Petrovici, „Slavia" 1959, 1 (concordanţe fonologice slavo-române); V. Vascenco, *Pamjati V. V. Vinogradov* 1971 (probleme metalingvistice ale descrierii limbii ruse ca limbă străină).

Slavistică generală: Elena Linţa, LB 1973, 2 (lungirea compensatorie în limbile slave); I. Pătruţ — E. Petrovici, în *Slavische Namenforschung* (Berlin) 1963 (onomastică slavă); E. Petrovici, „Slavia" 1962, 1 (isoglose ale elementelor slave în română).

Studii referitoare la cîte o limbă slavă: M. Gheorghiu, „Ostpanorama" (Linz) 1972 (morfologie rusă); M. Gheorghiu — S. Vaimberg, „Russkij jazyk" 1972, 3 (formele aspectuale din rusă în termenii gramaticii transformaţionale); Elena Linţa, *V pamet St. Stojkov* 1974 (vocalele nazale din bulgară); J. Mathé — P. Schveiger, „Slavica" 1971 (structura propoziţiei în rusă); V. Vascenco, *Studia Falk* 1964 (antroponimie rusă); O. Vinţeler, în *Issledovanija po sovremennomu russkomu jazyku* (Moscova) 1970 (sinonimia prepoziţiei).

Scanned with OKEN Scanner

Slavona din Țările Române : G. Mihăilă, „Voprosy jazykoznanija" 1966, 6, „Studia slavica" 1966, „Slavia" 1972, [In memoriam V. V. Vinogradov] 1974 (chestiuni generale) ; Olga Stoicovici, „Bălgarski ezik" 1964, 2—3 (particularități morfologice).

Lingvistică germanică. M. Bogdan, *VI Congress Phon.* 1967 (fonetică engleză) ; M. Isbășescu, „Beiträge zur deutschen Sprache und Literatur" 1960, 3 (inscripția runică de pe inelul de la Pietroasa) și (în colaborare cu Ruth Kisch și H. Mantsch), „Sprache der Gegenwart" 1972 (dialectologie săsească), M. Isbășescu — Ruth Kisch *Festschrift H. Eggers* 1972 (probleme sociolingvistice ale dialectului săsesc), M. Isbășescu — H. Mantsch, *Festschrift H. Moser* 1975 (dialectologie săsească).

Lingvistică indo-europeană și clasică. *Ansamblul limbilor indo-europene* : C. Dominte, „Orbis" 1974 (lat. *ficus*, gr. *sykon*) ; I. Fischer, IB 1963 (corelația tare ~ slab în limbile mediteraneene), *Studia Mycenaea* 1966 (oclusivele în miceniană și limbile italice) ; Al. Rosetti, StLi 1948 (guturalele în indo-europeană) ; Lucia Wald, LB 1963 (nume de sclavi în limbile indo-europene).

Vechi limbi balcanice și substratul limbii române (pentru acesta din urmă vezi și istoria limbii române) : C. Poghirc, LB 1963 (alternanța *m/ mb/ b* în tracă și albaneză) ; I. I. Russu, „Annuaire du Musée National Archéologique de Plovdiv" 1948, 1950 (inscripții), „Godišnik na muzeite v Plovdivski okrag" 1954 (etimologii trace), *Studia D. Decev* 1958 (iliră) ; A. Vraciu, în *Bronze Age Migration in the Aegean*, Londra 1974 (relațiile dintre limbile din Anatolia și Dacia).

Latina : N. V. Baran — M. G. Chișleag, *Eirene XI*, 1968 (elemente cromatice la Lucretius) ; I. Fischer, *ibid.* (vocabularul lui Laberius) ; Al. Graur, *Mélanges M. Renard* 1969 (*quidam* la Apuleius), *Mélanges J. Safarewicz* 1974 (accentul în latină), *Mélanges E. Benveniste* 1975 (imparisilabicele în latină) ; Maria Iliescu, „Orbis" 1967, 1 (pluralul substantivelor de declinarea I) ; Roxana Iordache, „Helmantica" 1973, 73 (elemente vulgare în opera lui Iordanes) ; H. Mihăescu, *Studi De Falco* 1971 (ediția critică Mauricius), *Studi Cataudella* 1972 (ediția Procopius), „Atene e Roma" 1973, 3—4 și „Byzantina" 1974, 1975 (latina din Bizanț), ZBa 1967 (latina din sud-estul Europei) ; Maria Pîrlog, *Eirene XI* 1968 (lexicul poeziei lui Cato) ; Lucia Wald, în *Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums*, Budapesta, 1968 (*animus, anima* la Lucretius), *Eirene XI* 1968 (distribuția formelor arhaice la Lucretius).

Greaca : A. M. Frenkian, „Maia" 1960, 1963 (critica și explicația textelor la Plotin), Al. Graur, în *Minoica and Homer*, Berlin, 1961 (*a fi* și *a avea* la Homer), „Acta Universitatis Carolinae philosophica et historica 1, Graecolatina Pragensia II" 1963 (βλώσκω), Liana Lupaș, *Studia Mycenaea* 1966 (sistemul consonantic în greaca atică), în *Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums*, Budapesta, 1968 (valoarea fonologică a spiritului aspru și a oclusivelor aspirate atice), *Eirene XI* 1968 (structura silabică a dialectului atic) ; S. Stati, LB 1963 (inscripție grecească din Dobrogea).

Armeana : Toate studiile din acest domeniu au de autor pe Vl. Bănățeanu : „Patma-banasirakan Handes" (Erevan) 1961, 2 (etno-

geneza armenilor), 1963, 4 (structura ergativă), „Handes Amsorya“ (Viena) 1961, 10—12, „Das Altertum“ (Berlin) 1964 și „Patma-banasirakan Handes“ (Erevan) 1964, 1 (substratul urartic al armenei), *Trudy XXV Kongressa* 1963 (etnogeneza armenilor).

Limba maghiară. L. Csák — M. Gálffy, „Magyar nyelvjárások“ 1965, 1966, 1967 (termeni pentru îmbrăcăminte în județul Cluj); Emese Kis, în *Összevetö nyelvvizsgálat nyelvoktatás* 1972 (analiza contrastivă româno-maghiară); J. Mathé, „Nyelvtudományi Értekezések“ 1967 (probleme semantice și sintactice ale conversivelor); J. Mathé — E. Bölöni-Kovács — P. Schveiger — E. Székely, *ibid.* 1967 (model de analiză a conjugării verbale); L. Szász, „Magyar nyelv“ 1971 (etimologia toponimicului *Somlyó*).

Lingvistică orientală. *Indologie:* Vl. Bănățeanu, „Die Sprache“ (Viena) 1963 (limba protoindică); Sergiu Al-George, „East and West“ 1967, 1969, 1—2, „Journal of the Oriental Institute“ (Baroda) 1968, 1—2 (teoriile sintactice din gramatica lui Pāṇini); L. Theban „Gaveṣaṇā“ (Āgrā, India) 1972 (structurile sintactice fundamentale ale limbii hindi).

Semitologie: Nadia Anghelescu, „Mélanges de l'Université St. Joseph“ (Beirut) 1974 (despre rolul lui *en-nawāsh* în actul vorbirii); N. Dobrișan, „Revue de l'Académie de la langue arabe du Caire“ 1972 (împrumuturi arabe prin filieră turcă în română), 1974 (tipuri de împrumut lexical în araba contemporană).

Turcologie: Gh. I. Constantin, MIO 1959, 2 (limba veche turcă), AO 1959 (interpretarea unei inscripții vechi turce); în colaborare cu Viorica Dinescu-Székely (MIO 1959, 2, RO 1961, 2) a studiat graiul țiganilor turcofoni dintr-un vechi cartier al Bucureștiului. A. Baubek, *I. Türk Dili Bilimsel*, 1975 (valorile sufixului *-gan/-gen* în dialectele tătare din Dobrogea); E. Mamut, *ibid.* (influența turcă asupra dialectelor tătare din Dobrogea); N. M. Yussuf, *ibid.* (statistica fonemelor în turca literară contemporană). Cele mai numeroase și mai variate sînt studiile publicate de Vl. Drimba: *Trudy XXV Kongressa* 1963 (graiul caraimilor din România). „Türk Dili Araştırmaları yıllığı“ (Belleten) 1966 (Ankara) 1967 (gramatica turcă a lui G. Postel, 1575), AOH 1961, 3, RO 1963, 2 (fonetică și morfologie găgăuză), AOH 1970 (repartiția graiurilor turcești din Dobrogea), UAJb 1968, 3—4 (clasificarea limbii salare), „Voprosy tjurkologii“ 1971 (lexicologie cumană); Cornelia Călin, RO 1973, 2, 1975, 2 (graiul tătăresc din comuna Mahmudia).

Lingvistica generală. Articolele de lingvistică generală conțin analiza unităților din diverse niveluri ale limbii, adesea cu aplicări la limba română sau alte limbi (de aceea este și greu să se facă o delimitare netă între această secțiune și cele consacrate diferitelor limbi).

Fonetică-fonologie: Andrei Avram, „Linguistics“ 1964, 5 (opozițiile fonologice), 1972, 80 (foneme nedeterminate), *Miscellanea B. Trnka* 1965 (sintagmă și paradigmă, sincronie și diacronie), „Phonetica“ 1965, 1—2 (conținut și expresie la nivelul fonemului), „Acta Linguistica Hafniensia“ 1966, 2 (clasificarea fonemelor după gradul lor de înrudire), *VI Congress Phon.* 1967 (rolul frecvenței în evoluția fonetică), *Phonologica* 1972 (elemente centrale și periferice în sistemele de

trăsături fonologice distinctive), „Ricerche linguistici" 1974 (vocalele nazale şi diftongii), „La linguistique" 1975, 1 (realizarea identică a unor foneme diferite), „La ricerca dialettale" 1975 (fonologia diacronică şi dialectologia), „Kurier" 1972 (rimele din punct de vedere fonologic) ; Anca Belchiţă Hartular, „Language Sciences" 1973, 24 (fonologie generativă) ; Iorgu Iordan, *Mélanges P. Gardette* 1967 (cauzele schimbărilor fonetice), *Mélanges E. Benveniste* 1975 (tabu fonetic) ; Al. Rosetti, „Phonetica" 1960, 2 (clasificarea semivocalelor), *IV Congress Phon.* 1961 (silaba fonologică), „Linguistics" 1963 (sunet tip şi fonem), în *Problemy strukturnoj lingvistiki* (Moscova), 1963 (analiza acustică şi fonologia), „Acta Linguistica Hafniensia" 1965 şi *Mélanges M. Delbouille* 1966 (schimbări fonetice), *Mélanges V. Väänänen* 1966 (gradul de forţă a consoanelor), „Cahiers Ferdinand de Saussure" 1966 (valoarea expresivă a sunetelor), *Papers P. Delattre* 1972 (reproducerea în scris a sunetelor) ; Em. Vasiliu, *Problemy strukturnoj lingvistiki* (Moscova) 1963 (grupuri consonantice), StLi 1965 (interpretarea fonologică a semivocalelor), „Journal of Linguistics" 1966 (fonologia transformaţională şi dialectele româneşti), *To Honor R. Jakobson* 1967 (fonologia evolutivă şi tipologia).

Gramatică : A. Cărăuşu, *XI Congress Ling.* 1972 (structura de adîncime) ; M. Gheorghiu, *ibid.* (structuri morfologice heteroclite) ; Al. Graur, *IX Congress Ling.* 1962 (rolul factorilor morfologici în evoluţia fonemelor) ; Emese Kis — Ioana Anghel — Elena Comşulea, „Computational Linguistics" 1967 (elemente sintactice în propoziţia principală) ; Al. Rosetti, *IX Congress Ling.* 1962 (genul neutru), *Hommage Rita Schober* 1969 (actualitatea Gramaticii de la Port-Royal), *Studies A. Martinet* 1970 (animat ~ inanimat, determinat ~ nedeterminat), „Linguistics" 1971, 66 (gramatica generativă) ; L. Theban, *XI Congress Ling.* 1972 (structura de adîncime) ; Em. Vasiliu, „Philologica Pragensia" 1964 (pronume), RR 1970 (gramatica transformaţională), *XI Congress Ling.* 1972 (structura de adîncime) ; Laura Vasiliu, *ibid.* (analiza semantică a prepoziţiilor) ; Lucia Wald, „Linguistics" 1970 (opoziţia între nume şi verb).

Lexic : M. Gheorghiu — S. Vaimberg, „Russkij jazyk za rubežom" 1968, 2 (calcul în procesul de interferenţă) ; Al. Graur, *Ezik.-etn. izsl. St. Romanski* 1960 *(nomina numina),* „Acta antiqua (Budapesta), 1962, 1—3 (dubla sufixare a numelor de persoană), *Hommage E. Buyssenn* 1971 (etimologie colectivă), [Omagiu A. Haudricourt] 1971 (etimologia cuvintelor cu sens necunoscut) ; Tatiana Maliţa — S. Vaimberg, *XI Congress Ling.* 1972 (calcul lingvistic) ; Al. Rosetti, „Voprosy jazykonanija" 1962 (întrebuinţarea onomatopeelor).

Evoluţia limbii : Al. Graur, *Sbornik Teodorov-Balan* 1955 (contactul dintre limbi), „Izvestija na Instituta za bălgarski ezik" 1957 (legile limbii), *Studia D. Decev* 1958 (dezvoltarea inegală a compartimentelor limbii), *To Honor R. Jakobson* 1967 (limba viitorului), *Mélanges T. Nurmela* 1967 (rolul imitaţiei în limbă) ; E. Petrovici, „Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikation" 1964, 2—4 (rezistenţa la influenţă a istroromânei), *Phonologie-Tagung* 1966 (modelul sîrbocroat pentru sistemul fonologic istroromân) ; Al. Rosetti, „Acta Linguistica" 1945—1949, 2 (limbă mixtă şi amestec de limbi) ; Marius Sala, ACILFR XI 1965 (modul cum o limbă romanică duce la dispariţia alteia) ; Tatiana Slama-Cazacu, *Hommage Buyssens* 1971 (relaţia limbaj —

Scanned with OKEN Scanner

limbă — vorbire) ; Lucia Wald, *Mélanges R. Fohalle* 1969 (diferențe de ritm în evoluția limbilor).

Semiotică : Al. Graur, *Hommage Rita Schober* 1969 (diferite grade de arbitrar) ; Sanda Golopenția-Eretescu, „Proverbium" (Helsinki) 1970, 1971 (analiza proverbelor), „Semiotica" 1972, 2, 1973, 2 (probleme generale), în *Grammaire générative transformationelle et psychomécanique du langage*, Lille, 1973 ; Emese Kis, *I Congrès sémiotique* 1968 (raportul dintre conținut și învelișul sonor al cuvîntului) ; P. Miclău, în *Zeichen und System der Sprache* III, Berlin, 1966 (semnul în funcțiile limbii) ; Al. Rosetti, *Mélanges P. Gardette* 1966 (definiția cuvîntului), ACILFR XIII, 1972 (despre cuvînt).

Poetică : M. Nasta, *To Honor R. Jakobson* 1967 (monade) ; Sanda Golopenția-Eretescu, *VI Congress Phon.* 1967 (perceperea acustică a versului) ; S. Marcus, *I Congrès Sémiotique* 1974 (semiotica limbajului științific), „Langages" 1968, 4 (limbaj poetic), „Semiotica" 1971, 1 (prozodie), în *Pragmatic Aspects of Human Communication* (Dordrecht-Olanda) 1974 (limbaj poetic-limbaj științific) ; Al. Niculescu, *Poetica* 1961 (elipsa predicatului) ; Lucia Vaina, „Cahiers de l'Université de Lyon" 1972, 1 (metode matematice în studierea poeziei), „Canadian Journal of Comparative Literature" 1974, 1 (analiza semantică a unei poezii ; în colaborare cu P. Zumthor), „Strumenti critici" 1975, 4 (dialectica „marii treceri" în *La țigănci* de M. Eliade) ; T. Vianu, *Poetica* 1961 (metaforă).

Psiholingvistică : Tatiana Slama-Cazacu a publicat numeroase studii consacrate unor diverse aspecte ale acestei direcții de cercetare (le dăm numai pe cele publicate în revistele de lingvistică) : „Linguistics" 1963 (limbajul în procesul muncii), „Langage et comportement" 1965, „Bulletin de psychologie" 1966, în *Speech and Development in Children* 1966, în *Conceptformation and Innenaction* 1966 (toate despre limbajul copilului), „Linguistics" 1966, „Slovo o slovenost" 1967 (metodologie și teorie), *To Honor R. Jakobson* 1967 (formarea sistemului fonematic la copii), „Jezik i slovstvo" 1910—1971, AdL 1973 (aplicări ale psiholingvisticii), *XI Congress Ling.* 1972 (psiholingvistică-socio-psiholingvistică), în *Current Trends in Linguistics* IX, Haga, 1972 (limbajul copilului), „International Journal of Psycholinguistics" 1972 (socio-psiholingvistică) ; Andrei Avram, *IV Congress Phon.* 1961 (substituirea sunetelor în limbajul copilului), *To Honor R. Jakobson* 1967 (limbajul adresat copilului) ; P. Schveiger, „Linguistics" 1973, 66 (analiza semantică și sintactică în termenii opoziției normal/patologic), *XI Congress Ling.* 1972 (structura de adîncime în vorbirea defectivă).

Sociolingvistică : Tatiana Slama-Cazacu, „Sociological Abstracts" 1970, în *Soziologie der Sprache* 1970.

Lingvistica matematică : C. V. Crăciun, RLB 1973 (textele ca lanțuri Markov) ; M. Dinu, RLB 1973 (idem) ; S. Marcus, în *Problemy strukturnoj lingvistiki* I (Moscova), 1962 (opoziții lingvistice), II, 1963 (distribuție), „Zeitschrift für mathematische Logik und Grundlagen der Mathematik" 1962, 3—4 (categorii gramaticale), 1964, 1 (subordonare sintactică), 1965, 4 (tipologie lingvistică), „Problemy kibernetiki" 1963, 10 (categorii morfologice), „Computational Linguistics" 1964, 3 (proiectivitate sintactică), „Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung" 1965, 3 (distanță contextuală), „T. A. Informations"

Scanned with OKEN Scanner

1966, 1 (modele lingvistice în teatru), „Statistical Methods in Linguistics" 1965, 4 (fonem), „Foundations of Language" 1967, 3 (rolul modelelor în lingvistică), „Glossa" 1967, 1 (categorii morfologice), „I.C.C. Bulletin" 1967, 3 (analiză contextuală), în *Current Trends in Linguistics* IX, Haga, 1972 (lingvistica matematică în Europa), *ibid.*, XII, 1974 (lingvistica, ştiinţă pilot), în *Automatičeskaja obrabotka tekstov* (Praga) 1973 (categorii gramaticale); G. Orman, RLB 1973 (textele ca lanţuri Markov), în *Logic, Language, and Probability* (Dordrecht-Olanda) 1973 (gramatici generative); P. Schveiger — L. Negrescu, „T. A. Informations" 1968, 1 (model de analiză şi de sinteză a declinării); Liana Schwartz, RLB 1973 (textele ca lanţuri Markov), în *Logic Language, and Probability* 1973.

Citǎm în continuare cîteva articole care se caracterizează prin folosirea unor metode moderne apropiate de cele menţionate mai sus : Emese Kis, *XI Congress Ling.* 1972 (valori modale şi temporale descrise cu ajutorul logicii polivalente), în *Theoretical Problems of Typology and the Northern Eurasian Languages* (Budapesta), 1970 (compararea tipologică a două limbi neînrudite genetico-structural); P. Schveiger — J. Mathé, „Computational Linguistics" 1966 (descrierea formală a limbilor).

Istoria lingvisticii : Al. Graur. *Ezik. izsl. Mladenov* 1957 (lingvistica marxistă), „Voprosy jazykoznanija" 1958, 1 (structuralismul şi lingvistica marxistă); G. Ivănescu, *XI Congress Ling.* 1972 (distincţia între lingvistica descriptivă şi lingvistica istorică în secolul al XIX-lea; Al Rosetti, „Nadlitke z prac Filologicznych" (Varşovia) 1963 (glosematica lui Hjelmslev); Lucia Wald, *XI Congress Ling.* 1972 (modele concrete în istoria lingvisticii).

Istoria lingvisticii româneşti : Florica Dimitrescu, *Tavola lessichi storici* 1973 (dicţionare istorice româneşti); Al. Graur, *Gaster Centenary* 1958 (M. Gaster şi lingvistica românească); G. Istrate, *Mélanges Alf Lombard* 1969 (Şcoala ardeleană); D. Macrea, *ibid.* (S. Puşcariu); Iorgu Iordan, AIH I 1962 şi *Actas reunión latino-americana* 1964 (studiile hispanice în România). Tot aici trebuie amintite o serie de articole care prezintă lingvistica românească contemporană : Al. Graur, „Kwartalnik Neofilologiczny" 1961, Iorgu Iordan, „Cultura Neolatina" 1962; B. Cazacu, *ibid.*; A. Rosetti, RR 1970; I. Gheţie — Ioana Vintilă-Rădulescu, RLiR 1968, 127—128; A. Rosetti, ACILFR XI 1965 (tratatul de istorie a limbii române şi noul atlas lingvistic pe regiuni).

Titluri şi distincţii

Realizările lingviştilor români au fost totdeauna apreciate de specialiştii străini pentru valoarea lor, de obicei prin recenzii despre unele lucrări, prin publicarea contribuţiilor lor în reviste de mare prestigiu internaţional şi prin citarea lor adesea cu comentarii elogioase. Cu timpul, datorită progresului firesc al disciplinei noastre, precum şi, mai ales, numărului mereu în creştere al lucrărilor valoroase, numele bun

Scanned with OKEN Scanner

al lingvisticii românești s-a ridicat tot mai sus. Dovezi recente în acest sens sînt cele două congrese internaționale, care au avut loc în România : al lingviștilor (1967) și al romaniștilor (1968), ambele organizate la și de către noi, în urma deciziilor luate de CIPL (Comitetul internațional permanent al lingviștilor), pentru primul, și al Societății (internaționale) de lingvistică romanică (prin votul adunării generale), pentru al doilea. Putem afirma, bazîndu-ne pe aprecierile participanților străini, oameni de mare autoritate științifică, unanim recunoscută, că ecoul, foarte măgulitor pentru noi, al amîndurora nu s-a stins încă. Pe cel dintîi, de pildă, l-a menționat marele lingvist italian Giacomo Devoto în cuvîntarea oficială de deschidere a congresului imediat următor (Bologna, 1972).

Mai concrete, fiindcă e vorba de oameni, sînt aprecierile sub forma unor titluri și distincții acordate unui număr relativ mare de lingviști români. Deoarece facem aici istoria lingvisticii naționale și afirmațiile noastre se întemeiază pe fapte, care sînt și ele istorice, în sensul că s-au petrecut cu adevărat, credem că este cazul să le enumerăm, spre bucuria, sperăm, a compatrioților noștri de toate categoriile.

Doctori honoris causa ai unor universități. Iorgu Iordan : „Humboldt" Berlin (1959), Montpellier (1966), Gand (1968), Roma (1976) ; Alexandru Rosetti : Lyon, Aix-en-Provence (1974).

Membri ai unor academii și institute academice. Iorgu Iordan : Academia Saxonă de Științe — Leipzig (1958), Academia Germană de Științe — Berlin (1964), Academia Austriacă de Științe — Viena (1966), Academia Bavareză de Științe — München (1968), Instituto Mexicano de Cultura (1969), Institut d'Estudis Catalans (1975), Real Academia Española. În toate, ca membru corespondent. — Alexandru Rosetti : Academia Suedeză de Belle Arte, Istorie și Antichități — Stockholm, Academia Iugoslavă de Științe și Arte — Zagreb, în ambele, membru titular. — Emil Petrovici : Academia Bulgară de Științe, Sofia (1963), membru corespondent. — Vl. Drimba : Institutul de limbă turcă, Ankara.

Membri de onoare ai unor societăți. Alexandru Rosetti, Societatea Americană de Lingvistică (1972). — Alexandru Graur, Societatea de Limba Română, Vojvodina.

Membri în comitetele de conducere ale unor societăți internaționale. Iorgu Iordan : Comitetul Internațional de Științe Onomastice (1958), CIPL — Comitetul Internațional Permanent al Lingviștilor (1967), Societatea de Lingvistică Romanică (1965, consilier delegat pe lîngă biroul societății, 1968 — președinte de onoare), Junta directiva a Asociației Internaționale a Hispaniștilor (1965, membru, 1971—1974 vicepreședinte). — Alexandru Rosetti : CIPL (1948), Comitetul Atlasului Lingvistic Mediteranean (1959), Societatea de Lingvistică Romanică (1968 — consilier delegat pe lîngă biroul societății, 1974, membru de onoare al biroului), Asociația Internațională de Științe Fonetice (1971, vicepreședinte), Comitetul Internațional al Slaviștilor (1966). — Emil Petrovici : Comitetul Internațional al Slaviștilor, Comitetul Atlasului Lingvistic Mediteranean (1961). — Boris Cazacu : Federația Internațională de Limbi și

Scanned with OKEN Scanner

Literaturi Moderne (1975, vicepreşedinte al biroului), membru în redacţia Atlasului lingvistic al limbilor Europei. — Tatiana Slama-Cazacu : Comitetul Asociaţiei Internaţionale de Lingvistică Aplicată — AILA (1971), Comitetul executiv al Asociaţiei pentru limbajul copilului (1975).— Mihai Isbăşescu : Societatea internaţională „Faust Gesellschaft", Stuttgart (1968, membru în Curatoriul societăţii), Institutul de Limba Germană Mannheim (1967, membru al Consiliului ştiinţific). — Marius Sala : Comitetul Atlasului Lingvistic Mediteranean (1965), Comitetul Internaţional de Ştiinţe Onomastice (1972), Societatea de Lingvistică Romanică (1974, consilier delegat pe lîngă biroul societăţii), Junta directiva a Asociaţiei Internaţionale a Hispaniştilor (1974). — Gheorghe Mihăilă : Comitetul Internaţional al Slaviştilor (1970).

Membri în comitetele de redacţie ale unor reviste străine. Iorgu Iordan : „Beiträge zur romanischen Philologie" (R.D.G., 1961) şi „Ibero-Romanica" (R.F.G., 1969—1972). — Al. Rosetti, „Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung" (R.D.G., 1961), „Phonetica" (Elveţia, 1963—1972). — Emil Petrovici : „Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung" (R.D.G., 1957). — Al. Graur : „Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung" (R.D.G., 1963). — Boris Cazacu : „Lingua e stile" (Italia). — Tatiana Slama-Cazacu : „International Journal of Psycholinguistics" (Olanda, redactor responsabil de la înfiinţare, 1973). „Journal of Child Language" (Londra, 1974). — Mihai Isbăşescu : „Faust-Blätter", neue Folge (R.F.G., 1970). — S. Marcus : „Poetics" (Olanda, 1971), „Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik" (R.F.G., 1971) ; „Theoretical Linguistics" (Berlinul Occidental, 1974). — Marius Sala : „Ibero-Romanica" (R.F.G.).

Diverse distincţii. Emil Petrovici : Ordinul „Ciril şi Metodiu" (R.P.B.) şi Medalia de argint „J. Dobrovski" (R.S.C.). — Mihai Isbăşescu : Medalia de aur „Goethe" a Institutului „Goethe" al Academiei Bavareze de Ştiinţe (München, 1970. — G. Mihăilă : „Ciril şi Metodiu", clasa a II-a. — Marius Sala, Dan Munteanu, Valeria Neagu, Tudora Şandru-Olteanu : Premiul Centenarului Academiei Mexicane (1975).

Aceste aprecieri pe plan internaţional ale activităţii lingviştilor români, înainte de a fi un motiv, îndreptăţit, de bucurie personală a celor în cauză, trebuie pe de o parte să însemneze o încurajare a lor, cît şi, mai ales, a celor tineri şi mai tineri, în munca grea, dar plăcută, pe care şi-au ales-o, spre a putea dobîndi şi ei o recunoaştere, pe merit, în afara graniţelor ţării, iar pe de altă parte, să trezească, în noi toţi, un sentiment de mîndrie naţională. Ele constituie totodată un puternic sprijin pentru transformarea în fapte reale a speranţei, exprimate în altă pagină a acestei cărţi, că activitatea noastră în domeniul lingvisticii se va desfăşura progresînd în anii ce vin. Atenţia, mare şi îmbucurătoare, care se acordă astăzi, ca urmare a Congresului educaţiei politice şi culturii socialiste, studiului graiului nostru matern şi limbilor străine în şcolile de toate gradele, reprezintă o garanţie în plus că viitorul nu ne va decepţiona.

Scanned with OKEN Scanner

VII. ADDENDA

Titlul *Istoria lingvisticii r o m â n e ş t i,* dat lucrării noastre, ne obligă să luăm în considerație și activitatea lingvistică a românilor stabiliți peste hotare.

Începem astfel cu cel mai activ dintre toți, cu Eugen Coșeriu, profesor, în momentul de față, la Universitatea din Tübingen. Cărțile și studiile sale, extrem de numeroase, abordează aproape toate sectoarele și ramurile lingvisticii. Multe tratează probleme de lingvistică generală, în sensul de teorie a limbajului, dar și de istorie a lingvisticii, căci și acestea sînt privite, de obicei, tot din punct de vedere oarecum filozofic. În aceste două domenii, Coșeriu trebuie socotit un fruntaș printre fruntașii actuali ai lingvisticii mondiale : atît prin bogăția informației — aceasta impresionează, îndeosebi, în studiile de istorie a disciplinei noastre, pe care o cunoaște ca nimeni altul — cît și prin originalitatea (și, în general, justețea) concepției, ca și prin spiritul critic excepțional de care se lasă condus. În ce privește atitudinea sa față de cele două curente care se confruntă, ba chiar se înfruntă, în lingvistica actuală („tradiționalismul“ și „modernismul“), Coșeriu reprezintă o cale oarecum de mijloc, cu înclinare mai degrabă spre cel dintîi (de unde calificativul de neotradiționalist aplicat lui), în ciuda (sau, poate, din cauza ?) faptului că cunoaște structuralismul și transformaționalismul la fel de bine ca și creatorii lor și cu mult mai adînc decît elevii și admiratorii acestora. Iată lista lucrărilor lui principale de lingvistică generală : *Sistema, norma y habla,* Montevideo 1952 ; *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje,* Montevideo 1954 ; *La geografia lingüistica,* Montevideo 1955 (tradusă în finlandeză, 1970) ; *Logicismo y antilogicismo en la gramática,* Montevideo 1957 ; *Sincronía, diacronía e historia,* Montevideo 1958. La acestea sînt de adăugat cîteva care au la bază cursuri universitare, deopotrivă însă de temeinice și de originale, și anume : *Einführung in die strukturelle Linguistik,* Tübingen 1969 ; *Einführung in die transformationelle Grammatik,* Tübingen 1970 ; *Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes,* Tübingen 1970. La același domeniu aparțin studii de dimensiuni mai reduse, majoritatea consacrate semanticii și vocabularului, apărute în reviste sau în volume colective : *To Honor R. Jakobson* 1967 ; TraLiLi 1964, 1 ; „Poetica“ 1967, „Sprache der Gegenwart“ 1972 ; *Sprachwissenschaft und Übersetzen* 1970 ; *La grammatica. La lessicologia* 1970 ; *Probleme der Semantik* 1968 ; *Studi linguistici in*

Scanned with OKEN Scanner

onore di V. Pisani I, 1969 ; ACILFR XI, 1, 1968 ; „Archiv für das Studium der neueren Sprachen“ 1967, 2 ; *XI Congress Ling.* 1972 etc.

O bună parte din studiile amintite pînă aici, la fel și unele articole publicate în reviste, se regăsesc în volumele *Teoría del lenguaje y lingüística general,* Madrid 1962, 1967 (apărut și în italiană, 1971) și *Sprache. Strukturen und Funktionen,* Tübingen 1971.

În ce privește istoria lingvisticii, se poate afirma, fără teamă de a greși, că Coșeriu este cel mai bun cunoscător al acestei materii. Interesant, înainte de toate, din punctul de vedere al adevărului științific, peste care se cam trece, bineînțeles, neintenționat, în discuțiile despre originalitatea sau întîietatea unor anumite concepții și metode, este faptul că acest iscoditor lingvist a descoperit (și dovedit) destul de des că diverse „noutăți“ ale lingvisticii moderne sînt cam... vechi, cronologic vorbind. Lucrările în discuție ale lui Coșeriu sînt, relativ, puțin numeroase, dar suficiente pentru a clarifica unele lucruri de mare interes. Iată-le : *Die Geschichte der Sprachphilosophie von der Antike bis zur Gegenwart. Eine Übersicht,* în 2 părți, Tübingen 1969, 1972, urmată de o serie de articole publicate în *Festschrift H. Marchand* 1968 (Adam Smith și tipologia lingvistică), *Homenaje A. Tovar* 1972 (etimologia la Giambullari), *Festschrift Mario Wandruszka* 1971 și *Festschrift Walter Mönch* 1971 (teoria lingvistică a lui Juan Luís Vives), *Festschrift Kurt Wais* 1972, „Lingua e stile“ (1973, 2, și „Foglia linguistica“ 1970 (teoria lingvistică la W. von Humboldt), „Word“ 1967 (lingvistica sincronică și Georg von der Gabelentz).

Prin formația sa de bază, Coșeriu este romanist, și ne-am aștepta să fi lucrat și în domeniul lingvisticii romanice. Contribuțiile lui sînt, și aici, la fel de importante prin bogăția și varietatea lor, ca și prin puncte de vedere originale. După limbile supuse cercetării, se pot stabili mai multe grupe. Avem, mai întîi, studii de lingvistică romanică generală : *El llamado „latín vulgar“ y las primeras diferenciaciones románicas. Breve introducción a la lingüística románica,* Montevideo 1954, și o serie de articole : RBF 1957 (viitorul romanic), ACILFR X, 1970 (critica glotocronologiei aplicate la lingvistica romanică), *Actas del Congreso español de estudios clásicos* 1968 (coordonarea latină și romanică), *Festschrift G . Rohlfs* 1967, *Festschrift Harri Meier* 1971 și RRL 1975, 5. Ultimele trei tratează o problemă, în parte, nouă sau într-un sens nou, cu o ușoară exagerare, după părerea noastră, a influenței grecești asupra idiomurilor romanice. Urmează lucrările privitoare la limbile ibero-romanice : *La Hispánia romana y el latín hispánico. Breve introducción al estudio histórico del español,* Montevideo 1953, *Sobre las llamadas „construcciones con verbos de movimiento“. Un problema hispánico,* Montevideo 1962 și un interesant articol despre arabisme și romanisme („Nueva Revista de Filología Hispánica“ 1961). În ce privește limba sa maternă, Coșeriu a urmărit o problemă, de obicei neglijată, și anume luarea ei în considerație de către diverși savanți străini, ca, de pildă, *Andreas Müller și latinitatea românei,* în

RRL 1975, 4 și *Hieronymus Magister*, în SCL 1975, 5. De adăugat articolele din „Atti del Sodalizio Glottologico milanese" 1949, 1 (despre sunetul implicit) și *Festschrift Gamillscheg* 1968 (etimologii românești).

Realizările celorlalți lingviști români care trăiesc dincolo de granițele țării noastre, sînt, firește, mai modeste, și nu numai în comparație cu ale lui Coșeriu.

Numeroase sînt **gramaticile limbii române,** lucru de înțeles în ce privește intențiile autorilor, ca și posibilitățile lor de lucru. Cele mai multe sînt elementare, întrucît se adresează unui public mai larg, curios și doritor să cunoască limba noastră. Așa sînt *Colloquial Rumanian*, Londra 1945 de Gr. Nandriș (slavist, ca formație) ; A. Rauta, *Gramática rumana*, Salamanca 1947 ; I. Popinceanu, *Rumänische Elementargrammatik mit Übungstexten*, Halle 1950, ed. a III-a 1972 ; I. Guția, *Grammatica romena moderna*, Roma 1967 ; P. Iroaie, *Elementi di lingua romena. Fonetica e morfologia*, Palermo — Roma 1972. Mult mai pretențioasă, și nu în primul rînd din cauza numelui oarecum consacrat al autorului, este *Grammaire roumaine*, Berna 1950, de Sever Pop.

Și mai numeroase sînt cercetările consacrate **istoriei limbii** noastre **în sens larg** (istorie propriu-zisă, gramatică istorică, etimologie, vocabular, onomastică, în majoritate, articole). Avem, mai întîi, două cărți, ambele valoroase, fiecare în felul ei : Al. Ciorănescu, *Diccionario etimológico rumano*, Tenerife 1958—1961 și O. Nandriș, *Phonétique historique du roumain*, Paris 1963. Meritul celei dintîi constă în faptul că este singurul dicționar etimologic complet al limbii noastre, după al lui Cihac de acum un secol, pe care, bineînțeles, îl întrece cu mult. Autorul, istoric literar ca formație inițială, a izbutit să se introducă satisfăcător în lingvistică și să ducă la bun sfîrșit o lucrare a cărei necesitate se simțea și care, dacă nu conține noutăți etimologice personale, este totuși bogată în informație, ceea ce ni se pare un lucru mai de preț decît descoperirea de etimologii, foarte adesea discutabile. Cartea lui O. Nandriș este cea mai bună fonetică istorică a limbii noastre, în ciuda condițiilor de lucru ale autorului, care, chiar la Strasbourg, cu universitatea lui celebră (mai cu seamă în ce privește filologia), n-au putut fi mai favorabile decît cele din țară.

Toate celelalte contribuții la studiul limbii române sînt articole, de diverse dimensiuni și valori. Le enumerăm pe domenii.

Istoria limbii în sens strict. Probleme de substrat : O. Nandriș, „Bulletin de la Société de Linguistique de Paris" 1954 și *Festschrift Gamillscheg* 1962 ; Al. Ciorănescu, APhD 1959. Preistoria limbii române : E. Lozovan, „Orbis" 1954 (unitatea și dezmembrarea Romaniei Orientale), RIO 1957 (drumurile din Romania Orientală), RIO 1963 și „Romanica" 1968 (Romania și barbarii), ACILFR XI 1968 (latinitatea Africii și a Daciei). Raporturi lingvistice româno-slave : Gr. Nandriș „Zeitschrift für slavische Philologie" 1962 și „Annali dell'Istituto Orientale di Napoli. Sezione slava" 1966 ; E. Lozovan, RIO 1964. Limba română din secolul al XVI-lea : G. Caragață, ACILR VIII 1957 ; O. Nandriș, RLiR 1963. Influența franceză asupra limbii noastre : O. Nandriș, FM 1956 și TraLiLi 1973, 1.

Gramatică istorică. Fonetică : O. Nandriș, în *Mélanges Frank*, „Orbis" 1953 și RER 1963 (explicarea prin substrat a unor fenomene fonetice) ; I. Popinceanu, ACILFR IX, 1. Morfologie : O. Nandriș RLiR 1961 (genul personal în românește) ; Gr. Nandriș, *Mélanges Roques* (acuzativul prepoziţional) ; I. Popinceanu, *Festschrift Giese* 1972 (genul neutru). Sintaxă : I. Guția, „Orbis" 1952, 1953, 1954 (negația în limba română). Cele mai numeroase contribuții discută însă etimologii : V. Buescu, filolog clasic la origine (de aceea, cele mai multe dintre etimologiile propuse pornesc de la latină) BF 1949, 1952, 1957, 1958, 1971, „Orbis" 1962, RER 1953, 1954, 1955—1956, 1957—1958, RPF 1960, ACILFR XI, 3, 1966, BALM 1968—1970 ; urmează D. Găzdaru, „Filología" (Buenos Aires) 1949 ; E. Turdeanu, RER 1957—1958 ; I. Popinceanu, ZRPh 1953.

Vocabular. I. Guția, *Americanisme intrate în limba română prin cinematograf*, Roma 1957 ; I. Popinceanu, *Religion, Glaube und Aberglaube in der rumänischen Sprache*, Nürnberg 1964.

Onomastică. Toponimie : V. Buescu, BF 1949, 1, 1952 ; Gr. Nandriș, SlR 1956, 1958 și „Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves" 1966—1967 ; E. Lozovan ZRPh 1957 și RIO 1961. Antroponimie : Gr. Nandriș, SlR 1959, I. Guția, „Archivio glottologico italiano" 1972 (despre *Dracula*), E. Lozovan, RIO 1965 ; G. Caragață, în *Mille* 1970 (despre *Dunăre*).

Limba română contemporană. I. Guția, „Cultura neolatina" 1949 (*Noapte bună* la Eminescu), ibid. 1958 (*nu știu ce la* Eminescu), APhD 1959 (despre accent).

Dialectologie. Sever Pop, *La dialectologie*, 2 volume, Louvain 1950 (se ocupă și de dialectologie în general), lucrare de sinteză. O. Nandriș, TraLiLi 1975, 1 (face o comparație între situația dialectală din română și din celelalte limbi romanice), D. Găzdaru, în *Premier Congrès international de dialectologie générale* I, 1964 (istroromâna).

Alte ramuri ale lingvisticii s-au bucurat de o atenție mult mai mică din partea românilor de peste graniță.

Lingvistică romanică. Există, în primul rînd, cîteva lucrări în care sînt luate în considerație Romania întreagă sau mai multe limbi romanice : D. Găzdâru, *Aventuras del latin y origenes de las lenguas románicas*, La Plata 1970 și „Romanica" 1968 (morfo-sintaxă romanică) ; O. Nandriș, ACILFR XII, 1971 (formarea limbilor romanice), „Orbis" 1952 (despre diverse palatalizări în domeniul romanic), ACILFR X, 1963 (evoluția lui *l*, *ll* latinești în Romania), *Mélanges Fouché* 1970 (palatalizarea romanică) ; I. Popinceanu, „Orbis" 1953, ACILFR X, 1963 și *Festschrift Mario Wandruszka* 1971 (chestiuni de vocabular) ; D. Găzdaru, APhD 1959 (la fel) ; I. Popinceanu, *Festschrift Gamillscheg* 1968 (cuvinte nelatinești în română și franceză). Limbile romanice, luate izolat, care au fost studiate de unii dintre cercetătorii amintiți pînă aici, sînt franceza, de care s-a ocupat O. Nandriș, FM 1962, 1967 și RLiR 1964 (fonetică), și italiana, cu contribuții de I. Guția, în cartea *Linguaggio di Ungaretti*, Florența 1959, în cîteva articole din „Cultura neolatina" și „Lingua nostra" (cu aceeași temă ca în lucrarea precedentă), la care trebuie adăugat studiul despre negație în proza italiană din „Orbis" 1958, apoi cel despre cuvintele românești din italiană, ACILFR XII, 2, 1971, de

Scanned with OKEN Scanner

G. Caragaţă, „Archivio per l'Alto Adige" 1956 (toponimie) şi de O. Nandriş, TraLiLi 1965, 1 şi *Mélanges Jean Boutière* II, 1971 (fonetică). Spaniola a fost abordată de D. Găzdaru, ACILFR XI, 4, 1968.

Slavistică. Gr. Nandriş, *Handbook of Old Church Slavonic. I. Old Church Slavonic Grammar*, Londra 1959, lucrare care s-a bucurat de atenţia specialiştilor.

Filologie clasică. N. I. Herescu, în preocupările sale de literatură latină, a tratat şi chestiuni de stilistică şi poetică : *La poésie latine. Étude des structures phoniques* 1960. Dintre articolele cu conţinut lingvistic amintim pe cele publicate în „Antiquité classique" 1953 (folosirea stilistică a unor particularităţi fonetice), „Paideia" 1955 (poetică), „Glotta" 1959 şi ZRPh 1956 (vocabular latin). D. Marin are preocupări similare : *Retorica stilistica estetica nell'età augustea* 1970.

Istoria lingvisticii. D. Găzdaru, *Controversias y documentos lingüísticos*, La Plata 1967 şi diverse articole despre cîţiva lingvişti, publicate în reviste şi în volume omagiale : „Filologia", Buenos Aires 1954 şi *Homenaje Krüger* II, 1954 (ambele despre F. Diez), „Romanica" 1968 (A. Coelho), „Filologia" 1952—1953 (A. Mussafia), *Estudios dedicados a Menéndez Pidal* V, 1954 (G. I. Ascoli), „Romanica" 1970 (B. P. Hasdeu). De adăugat, tot aici, în lipsa unei rubrici speciale, *¿ Qué es la lingüística ?* Buenos Aires 1966, un eseu de acelaşi.

Scanned with OKEN Scanner

SUMAR

Cuvînt înainte (*Iorgu Iordan*) 5
Abrevieri 9

I. ÎNCEPUTURILE LINGVISTICII ROMÂNEȘTI (–1780) (*Ion Gheție*) 13

II. LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ ÎNTRE 1780 și 1828 (*Ion Gheție*) 18

Caracteristici generale 18
Ortografie 24
Gramatică 27
Lexicografie 30

III. LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ ÎNTRE 1828 și 1870 34

Caracteristici generale (*Flora Șuteu*) 34
Ortografie (*Flora Șuteu*) 43
Gramatică (*Mioara Avram*) 48
Lexicografie (*Flora Șuteu*) 67

IV. LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ ÎNTRE 1870 și 1918 (*Luiza Seche* și *Mircea Seche*) 71

Caracteristici generale 71
Ortografie 72
Gramatică 75
Lexicografie 82
Filologie 87
Lingvistica generală și istoria limbii 92

V. LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ ÎNTRE 1918 și 1944 (*Iorgu Iordan*) 102

Caracteristici generale 102
Activitatea desfășurată la Cluj 105
Activitatea desfășurată la București 114
Activitatea desfășurată la Iași 125

VI. LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ CONTEMPORANĂ 133

A. PERIOADA 1944–1970 133

Caracteristici generale (*Valeria Guțu Romalo*) 133

Limba română (*Valeria Guțu Romalo*) 135

Istoria limbii 135
Limbă literară 140
Dialectologie 145
Fonetică și fonologie 149
Gramatică 151

Scanned with OKEN Scanner

Lexicografie şi lexicologie . . . 156
Concepţie şi metodă . . . 162
Istoria lingvisticii româneşti . . . 167

Lingvistica romanică (*Iorgu Iordan*) . . . 170

Caracteristici generale . . . 170
Lucrări de romanistică generală . . . 171
Lucrări consacrate unei singure limbi romanice . . . 173
Locul limbii române între limbile romanice . . . 174
Studii contrastive şi lexicografie bilingvă . . . 175

Lingvistica slavă (*Emil Vrabie*) . . . 177

Caracteristici generale . . . 177
Raporturi lingvistice slavo-române . . . 177
Dialectologie slavă . . . 180
Slavona din Ţările Române . . . 181
Studii contrastive şi lexicografie bilingvă . . . 181

Lingvistica germanică (*Ruth Kisch*) . . . 183

Limba germană . . . 183
Limba engleză . . . 187

Lingvistica indo-europeană şi clasică (*Liana Lupaş*) . . . 189

Indo-europenistica . . . 189
Limbile clasice . . . 192
Limba greacă . . . 192
Limba latină . . . 193

Limba maghiară (*Bela Kelemen*) . . . 196

Dialectologie . . . 196
Lexicografie şi lexicologie . . . 198
Onomastică . . . 199
Istoria limbii . . . 200
Limba contemporană . . . 200
Interferenţe lingvistice româno-maghiare . . . 201

Lingvistica orientală (*Vladimir Drimba*) . . . 203

Caracteristici generale . . . 203
Armenologia . . . 203
Indologia . . . 204
Semitologia . . . 204
Turcologia . . . 204
Sinologia . . . 205
Caucazologia, egiptologia şi africanistica . . . 205

Lingvistica generală (*Lucia Wald*) . . . 207

Caracteristici generale . . . 207
Studii de filozofie a limbajului . . . 208
Analiza limbii cu metode moderne . . . 209
Lingvistica matematică . . . 212
Studiul aspectelor logice şi psihologice ale limbajului . . . 213
Studii de semiotică . . . 213
Cercetări de fonetică, semantică şi gramatică . . . 214
Cercetări de stilistică şi dialectologie . . . 215
Studii de lingvistică aplicată . . . 216
Studii de istorie a lingvisticii . . . 216

Scanned with OKEN Scanner

B. PERIOADA 1971—1975 (*Iorgu Iordan* şi *Marius Sala*) 217

Caracteristici generale 217
Limba română 219
Lingvistica romanică 226
Lingvistica slavă 227
Lingvistica germanică 228
Lingvistica indo-europeană şi clasică 229
Lingvistica orientală 229
Limba maghiară 230
Lingvistica generală 230
Istoria lingvisticii româneşti 234

C. ACTIVITATEA DESFĂŞURATĂ ÎN STRĂINĂTATE DE LINGVIŞTII DIN ŢARĂ (*Iorgu Iordan* şi *Marius Sala*) 236

Publicaţii 236
Volume 236
Articole şi comunicări 238
Titluri şi distincţii 253

VII. ADDENDA (*Iorgu Iordan* şi *Marius Sala*) 256

INDICE DE NUME 261

Scanned with OKEN Scanner

Tehnoredactor: OLIMPIU POPA

Bun de tipar: 27.06.1978
Coli de tipar: 17,5
Tiraj: 3500 ex.

c. 451 — I. P. INFORMAȚIA
Str. Brezoianu Nr. 23—25
București

Scanned with OKEN Scanner